TITUS LIVIUS

A RÓMAI NÉP TÖRTÉNETE A VÁROS ALAPÍTÁSÁTÓL

TITUS LIVIUS

A RÓMAI NÉP TÖRTÉNETE
A VÁROS ALAPÍTÁSÁTÓL

HETEDIK KÖTET

FORDÍTOTTA
ÉS A JEGYZETANYAGOT ÖSSZEÁLLÍTOTTA
MURAKÖZY GYULA

Európa Könyvkiadó, 1976

HETEDIK KÖTET

NEGYVENEGYEDIK KÖNYV

1. […][1] amelyet az apja békében őrzött meg, mint mondják, ő felfegyverezte, s ezért nagyon kedveltté vált a zsákmányra sóvárgó ifjúság körében.

Mikor a consul haditanácsot tartott a histriai hadjárat ügyében, egyesek azt tanácsolták, hogy azonnal indítsák meg a háborút, mielőtt még az ellenség össze tudná vonni csapatait, mások azt, hogy előzőleg meg kell kérdezniük a senatust. Azoknak a véleménye győzött, akik egyetlen napnyi halasztást sem óhajtottak.

A consul elindult Aquileiától, s a tengerhez közel fekvő Timavus-tó mellett ütött tábort. Ide érkezett meg tíz hajóval C. Furius, a hajózási ügyeket intéző duumvir is. Ugyanis az illyriai hajóhad ellen a hajózási ügyek intézésére duumvireket választottak, hogy ezek húsz hajóval lássák el a felső tenger partjának védelmét, s Ancona legyen a rájuk bízott szakasz határa; az innen jobbra, Tarentumig nyúló partsávot L. Corneliusnak, a balra, Aquileiáig terjedő partot pedig C. Furiusnak kellett megvédelmeznie. Ezeket a hajókat teherhajók kíséretében s nagy mennyiségű utánpótlással megrakva a histriai vidék legközelebbi kikötőjébe küldték, a legióval utánuk elinduló consul pedig a tengertől mintegy ötezer lépésnyire ütötte fel táborát.

Az öbölben hamarosan élénk kereskedelem alakult ki, s mindent itt szereztek be a tábor számára. S hogy ez minél biztosabban történhessék, a tábort minden oldalról őrállomásokkal vették körül: a Histria felé néző oldalra egy Placentiában hamarjában összeszedett cohorsot rendeltek állandó őrségül, egyszersmind, hogy a folyó mellett is biztosítsák a vízhordást, odarendelték a tenger és a folyó közé két manipulusszal M. Aebutiust, a második legio katonai tribunusát, Titus és Caius Aelius katonai tribunusok pedig a harmadik legióval az Aquileiába vezető út mellett helyezkedtek el, hogy védelmet nyújtsanak a takarmányt és tűzifát beszerzőknek. E helytől mintegy ezerlépésnyire állt a gallusok tábora; fejedelmük, Catmelus csupán háromezer fegyveressel rendelkezett.

2. A histriaiak, mikor a római sereg elindult a Timavus-tó felé, egy domb mögött húzódtak meg, rejtett helyen, s mellékutakon innen követték a hadmenetet. Mindent gondosan szemmel tartottak, és semmi, szárazon vagy vízen történő esemény nem kerülte el figyelmüket. S látva, milyen gyenge az őrség a tábor előtt, s hogy a tenger és szárazföld közti kereskedést lebonyolító, fegyvertelen tömegtől nyüzsgő forumot se védi semmi sem a szárazföld, sem a tenger felől, egyszerre rohanták meg a két őrséget, a placentiai cohorsot és a második legio manipulusait.

Vállalkozásukat leplezte a hajnali köd. Mikor ez a nap első sugaraira eloszlott, a már áttetszőbb, de mint lenni szokott, csalóka, a tekintet előtt mindent megkettőző nappali fény ekkor a rómaiakat is megtévesztette, s az ellenséges csatasort sokkal nagyobbnak látták, mint a valóságban volt. Ettől megrémülve mindkét őrség katonái teljesen szétszóródva menekültek vissza a táborba, s ott legalább akkora ijedelmet keltettek, mint amennyire ők maguk is megijedtek. Mert nem tudták elmondani sem menekülésük okát, sem a kérdésekre feleletet adni. A táborkapuban - mintha ott nem is lett volna őrség, amely a támadást feltartóztassa - s tolongás közben, míg a homályban egymásnak ütköztek, azt se tudták biztosan, hogy az ellenség nincs-e már bent a táborban. Csak azoknak a hangja hallatszott, akik azt kiáltozták: “Gyerünk a tengerhez!”

Ez, a valószínűleg egyetlen embertől eredő, meggondolatlan kiáltás visszhangzott végig az egész táborban. Először, mintha parancsra tennék, néhányan kezdtek menekülni a tenger felé, egy részük fegyveresen, a többség fegyvertelenül, azután egyre többen, végül majdnem mindnyájan, majd maga a consul is, miután hiába próbálta visszahívni a menekülőket, és se parancsszóval, se tekintélyével, végül pedig még könyörgéssel sem ért el semmit.

Csupán egyetlen ember maradt ott, M. Licinius Strabo, a második legio katonai tribunusa, akit, s vele a három manipulust, legiója cserbenhagyott. Őt támadták meg, miközben embereit a fővezéri sátor előtt fölállította, és buzdító szavakat intézett hozzájuk, az üres tábort megrohanó és semmiféle más fegyveres ellenállásba nem ütköző histriaiak. Az összecsapás hevesebb volt, mint az ellenállók számától várni lehetett volna, s csak akkor ért véget, mikor a katonai tribunust és a körülötte levőket lekaszabolták.

Az ellenség, miután a fővezéri sátrat lerombolta, s ami benne volt, elvitte, a quaestor sátráig, a forumig, majd a via quintanáig nyomult előre. Itt a fejedelem, felfedezve az előkészített és felhalmozott legkülönfélébb készleteket s a quaestori sátorban felállított heverőket, asztalhoz ülve lakomázni kezdett. Majd ugyanígy tettek a többiek is valamennyien, mit se törődve a fegyverekkel és az ellenséggel, s mivel nem voltak hozzászokva a fényesebb lakomákhoz, csak annál mohóbban fogyasztották a bort és az ennivalót.

3. Közben egészen másképpen festett a helyzet a rómaiaknál, ahol szárazon és vízen teljes volt a zűrzavar. A hajósok felszedték sátraikat, gyorsan a hajókra vitték a parton felhalmozott élelmet, a katonák pedig rémülten igyekeztek a csónakokhoz, a tengerre. A hajósok, attól tartva, hogy a csónakok nagyon megtelnek, részben a tömeget szorították vissza, részben a hajókat taszították a parttól a tengerre.

Ezért azután viszálykodás, sőt kölcsönösen sebesüléssel és vérontással járó küzdelem támadt a katonák és a hajósok között, míg végül a consul parancsára a hajóhad eltávolodott a parttól. Ott kezdte meg azután a fegyveresek és fegyvertelenek szétválogatását. Ilyen nagy sokaságban csak ezerkétszáz fegyveres akadt, s csupán néhány olyan lovas, aki lovát is magával hozta. A többiek markotányosokhoz vagy lovászokhoz hasonló szánalmas tömeget alkottak, amely könnyű prédája lett volna az ellenségnek, ha ennek eszébe jut a támadás.

Csak ekkor küldtek futárt, hogy hívja vissza a harmadik legiót és a gallus őrséget, s ekkor kezdtek végre mindenhonnan összegyülekezni, hogy visszafoglalják a tábort, és jóvátegyék a szégyent. A harmadik legio katonai tribunusai ledobatták katonáikkal a takarmányt és tűzifát, s utasították a centuriókat, hogy az idősebb katonákat ültessék fel kettesével a terhüktől megszabadított málhás állatokra, s hogy minden lovas vegyen fel maga mellé a lovára egy fiatalabb katonát: nagy dicsőség lesz a legio számára, ha az ő hősiessége révén foglalják vissza a második legio gyávasága miatt elvesztett tábort. S könnyű lesz visszafoglalniuk, ha azonnal rátörnek a zsákmánnyal elfoglalt barbárokra, s ugyanolyan módon foglalhatják vissza a tábort, ahogyan azok elfoglalták.

A katonák rendkívüli lelkesedéssel hallgatták meg a buzdító szavakat. Rohamlépésben nyomultak előre a hadijelvényekkel együtt, s a fegyveresek nem késleltették a hadijelvény-hordozókat. De a consul mégis előbb ért oda a tenger mellől visszavezetett csapataival.

L. Atius, a második legio első tribunusa, amellett, hogy buzdította a katonákat, még ki is fejtette nekik, hogy ha a győztes histriaiaknak az lenne a szándékuk, hogy a fegyverrel elfoglalt tábort fegyvereikkel meg is tartsák, először is a tengerig üldözték volna a táborból kiűzött ellenséget, azután pedig legalábbis őrségeket rendeltek volna a sáncok elé, de valószínű, hogy ott hevernek a bortól és álomtól elkábulva.

4. Ezután parancsot adott hadijelvény-hordozójának, a vitézségéről közismert A. Baeculoniusnak, hogy induljon előre a hadijelvénnyel. Ez azt válaszolta, hogy ha őt akarják követni, ő gondoskodik róla, hogy ezt minél gyorsabban megtehessék. Ezután a hadijelvényt teljes erővel átdobta a sáncon, s elsőnek ő hatolt be a tábor kapuján.

A másik oldalon Titus és Caius Aelius, a harmadik legio katonai tribunusai nyomultak előre a lovassággal. Közvetlenül utánuk megjelentek azok, akiket kettesével ültettek fel a málhás állatokra, majd teljes haderejével a consul is. A histriaiak közül csak néhány gondolt menekülésre, aki kevesebb bort ivott, a többit álmában érte a halál. A rómaiak, nem számítva az elfogyasztott ételt és bort, valamennyi holmijukat visszaszerezték. Még a táborban betegen

hátrahagyott katonák is, mikor látták, hogy bajtársaik behatoltak a sáncon, fegyvert ragadtak, s nagy vérfürdőt rendeztek. Mindnyájuk közül kitűnt vitézségével a Sabellus melléknevű C. Popilius lovag, akit sebesült lába miatt hagytak hátra: ő ölte meg a legtöbb ellenséges katonát.

A rómaiak mintegy nyolcezer histriait vágtak le, s egyetlen foglyot sem ejtettek, mivel dühükben és elkeseredésükben a zsákmányolás eszükbe sem jutott. Az ittas histriai fejedelem azonban elmenekült, mivel társai a lakomáról gyorsan kicipelték, s lóra ültették. A győztesek közül kétszázharmincheten estek el, többségük a hajnali menekülés, nem pedig a tábor visszafoglalása alkalmával.

5. Véletlenül úgy esett, hogy két, élelmiszer-szállítmánnyal odaérkező aquileiai polgár, Cnaeius és Lucius Gavillus Novellus, gyanútlanul majdnem bement a histriaiak kezén levő táborba. Miután a szállítmányt otthagyva visszamenekültek Aquileiába, nemcsak Aquileiában, de néhány nap múlva Rómában is teljes rémületet és zűrzavart keltettek, mert nemcsak azt híresztelték el, ami valóban megtörtént, hogy az ellenség elfoglalta a tábort, és a rómaiak elmenekültek, hanem azt is, hogy minden elveszett, és seregünk teljesen megsemmisült.

Ezért - mint váratlan háborús veszély esetén lenni szokott - nemcsak a Városban, de egész Italiában rendkívüli sorozást rendeltek el. A római polgárokból két legiót soroztak be, s a latin szövetségeseket tízezer gyalogos és ötszáz lovas kiállítására kötelezték. Utasították M. Iunius consult, hogy vonuljon át Galliába, s szedjen össze annyi csapatot a provincia városaiból, amennyit ezek ki tudnak állítani. Egyszersmind úgy döntöttek, hogy Ti. Claudius praetor rendelje Pisaebe a negyedik legio katonáit ötezer latin szövetséges gyalogossal és kétszázötven lovassal együtt, s amíg a consul távol van, védje meg a provinciát, M. Titinius praetor pedig rendelje Ariminumba az első legiót, hasonló számú szövetséges gyalogossal és lovassal együtt.

Nero hadvezéri ruhát öltve elindult provinciájába, Pisaebe; Titinius, miután elküldte Ariminumba C. Cassius tribunust, hogy vegye át a legio parancsnokságát, Rómában megtartotta a sorozást. M. Iunius consul Liguriából átvonult Gallia provinciába, s miután a galliai városoktól azonnal segédcsapatokat s a coloniáktól katonákat követelt, megérkezett Aquileiába. Itt megtudva, hogy a sereg sértetlen, levelet írt Rómába, hogy ne nyugtalankodjanak, visszaküldte a gallusoktól odarendelt segédcsapatokat, s elutazott tiszttársához.

Rómában a váratlan hír nagy örömet szerzett. Abbahagyták a sorozást, elbocsátották a már fölesketett katonákat, s Ariminumból hazaküldték a ragály miatt meggyengült sereget. Mikor nagy hadukkal

a consul csapataitól nem messze táborozó histriaiak értesültek róla, hogy új sereggel megérkezett a másik consul, minden irányban szétszéledtek városaikba. A consulok téli szállásra Aquileiába vezették seregeiket.

6. Mikor végre elült a histriaiak miatt támadt nyugtalanság, a senatus úgy határozott, a consulok döntsék el egymás között, melyikük tér vissza Rómába a választógyűlés megtartására. A. Licinius Nerva és C. Papirius Turdus néptribunusok a népgyűléseken tartott beszédeikben hevesen megtámadták a távollevő Manliust, és javaslatot terjesztettek elő, hogy Manlius március idusa után ne tarthassa meg vezéri megbízatását - a consulok vezéri hatáskörét ugyanis egy évre már meghosszabbították -, hogy így, ha tisztségét letette, mindjárt felelősségre lehessen vonni. De Manlius tiszttársa, Q. Aelius tiltakozott a javaslat ellen, s nagy erőfeszítések árán elérte, hogy ne fogadják el.

Ezekben a napokban tért vissza Hispaniából Rómába Ti. Sempronius Gracchus és L. Postumius Albinus, s M. Titinius praetor Bellona szentélyébe összehívta a senatust, hogy ott beszámolhassanak tevékenységükről, kérhessék az őket megillető megtiszteltetést, s azt, hogy köszönetet mondjanak a halhatatlan isteneknek.

Ekkor vált ismeretessé T. Aebutius praetor leveléből, melyet fia adott át a senatusnak, hogy Sardiniában is nagyarányú felkelés tört ki. Az ilienses nép a baleari törzs hozzájuk csatlakozott segédcsapataival betört a békés provinciába, s ő nem tudott nekik ellenállni a ragálytól nagyrészt megtizedelt csapataival. Ugyanezt jelentették a sardiniaiak követei is, akik azt kérték, hogy a senatus legalább városaiknak nyújtson segítséget, hiszen a többi terület már úgyis elveszett. - A senatus a követséget s a Sardiniával kapcsolatos valamennyi ügyet az új főhivatalnokok elé utalta.

Hasonlóképpen elkeseredett hangon szólott a lyciaiak követsége: elpanaszolta, milyen kegyetlenül bánnak velük a rhodusiak, akiknek L. Cornelius Scipio döntése alapján alattvalói lettek. Korábban Antiochus uralma alatt voltak, s ez a királyi szolgaság, jelenlegi állapotukkal összevetve, szemükben most csodálatos szabadságnak tűnik. Mert ez a hatalom nem csupán általában nyomja el őket, hanem minden embert külön-külön is teljes rabszolgaságban tart. Még asszonyaikat és gyermekeiket is zaklatják, dühükben ütik-verik őket, s ami a legszörnyűbb, tönkreteszik és bemocskolják jó hírüket. S ezeket a gyalázatosságokat nyilvánosan követik el, csak azért, hogy megmutassák, mindenhez joguk van, s a lyciaiak ne maradjanak kétségben afelől, hogy nincs semmi különbség köztük és a pénzen vásárolt rabszolgák között.

A senatus, méltányolva kérésüket, a következő tartalmú levelet

küldte a lyciaiak útján a rhodusiaknak: a senatus nem egyezik bele, hogy a rhodusiak a lyciaiakat - vagy bárki mást, aki szabadon született - valaki más rabszolgájává tegyék; a lyciaiakat oly módon rendelték a rhodusiak uralma s egyszersmind védelme alá, hogy mint szövetséges államok, mindketten a római nép fennhatósága alá tartoznak.

7. Ezután egymást követően két diadalmenet zajlott le. Először Sempronius Gracchus rendezte meg diadalmenetét a celtiberek és szövetségeseik, majd másnap L. Postumius a lusitanusok és az azon a vidéken lakó egyéb hispaniai törzsek felett aratott győzelméért. Ti. Gracchus menetében negyvenezer, Albinuséban húszezer font ezüstöt vittek. A katonáknak mindketten fejenként huszonöt denárt, a centurióknak ennek kétszeresét, a lovagoknak pedig háromszorosát adták, s a szövetségesek is ugyanannyit kaptak, mint a rómaiak.

Véletlenül ugyanezekben a napokban érkezett meg M. Iunius consul Histriából Rómába a választógyűlés megtartására. Őt Papirius és Licinius néptribunusok, miután a senatusban hosszú ideig zaklatták a Histriában történt eseményekre vonatkozó kérdéseikkel, odaállították a népgyűlés elé is. És mikor a consul tudakozódásukra azt válaszolta, hogy csupán tizenegy napot töltött a provinciában, s a távollétében történt eseményekről ő is csak hallomásból értesült, akárcsak ők, újabb kérdéseket tettek fel: Akkor miért nem inkább A. Manlius jött Rómába, hogy számot adjon a római nép előtt: miért vonult át sorshúzással kijelölt provinciájából, Galliából Histriába? Mikor határozta el a senatus ezt a háborút, s mikor hagyta jóvá a római nép? De, Herculesre, legalább azt mondhatnák, hogy ha a háborút egyéni elhatározásból kezdték is meg, de legalább okosan és bátran vezették. Szó sincs róla! Nehéz lenne eldönteni, hogy a háború megindítása volt-e hasztalanabb vagy a vezetése meggondolatlanabb? A histriaiak két őrállomásunkat rajtaütésszerűen lerohanták, a római tábort elfoglalták, a táborban talált gyalogosokat és lovasokat lemészárolták, a többiek pedig, élükön magával a consullal, fegyvertelenül és szétszórva a tengerhez, a hajókra menekültek. Manliusnak minderről magánemberként számot kell adnia, ha majd hivatalát letette, mivel mint consul, nem hajlandó megtenni.

8. Ezután megtartották a választógyűlést, s C. Claudius Pulchert és Ti. Sempronius Gracchust választották meg consulnak. Másnap a következők lettek a praetorok: P. Aelius Tubero (másodízben), C. Quinctius Flaminius, C. Numisius, L. Mummius, Cn. Cornelius Scipio, C. Valerius. Tuberónak jutott a városiak, Quinctiusnak az idegenek jogi ügyeinek intézése. Numisius kapta Siciliát, Mummius Sardiniát, de ezt, az ott dúló háború nagysága miatt consuli provinciának nyilvánították. (A sorsoláskor ez Gracchusnak jutott, míg Histria

Claudiusnak.) Scipio és Laevinus a sorsoláskor a két provinciára osztott Galliát kapta meg.

Március idusán, mikor Sempronius és Claudius consulok hivatalba léptek, csak provinciáikról, Sardiniáról és Histriáról, s kettőjüknek ezekben a provinciákban háborút szító ellenségeiről tárgyaltak. A senatusban másnap megjelentek a sardusoknak az új főtisztviselőkhöz küldött követei s velük L. Minucius Thermus, aki Histriában Manlius consul legatusa volt, s tájékoztatták a senatust, hogy e provinciákban mekkora háború dúl.

A senatus helyt adott a latin szövetséges követek kérésének is, akik addig zaklatták a censorokat és az előző consulokat, míg végül bebocsátották őket a senatusba. Legkomolyabb panaszuk az volt, hogy polgáraik közül azok, akik Rómában estek át a vagyonbecslésen, legnagyobbrészt Rómába költöztek. Márpedig ha ezt eltűrik, nem sok vagyonbecslésnek kell eltelnie, s elnéptelenedett városaik, üresen maradt földjeik egyetlen katonát sem tudnak majd küldeni. A samnisok és paelignusok is azt panaszolták, hogy tőlük négyezer család költözött át Fregellaebe, de azért a sorozáson egyik nép sem köteles kevesebb katonát kiállítani. Ugyanis kétféle ravasz módja honosuk meg annak, hogy egyes emberek polgárjogát megváltoztassák. A törvény lehetővé tette a szövetségeseknek és latinoknak, hogy elnyerjék a római polgárjogot, abban az esetben, ha valamelyik leszármazottjukat hazájukban hátrahagyják. E törvénnyel visszaélve egyesek a szövetségeseknek, mások pedig a római népnek okoztak kárt. Ugyanis anélkül, hogy bármelyik utódjukat otthon hagyták volna, gyermekeiket egyes római polgárokhoz adták rabszolgaságba, azzal a feltétellel, hogy felszabadítják őket, s így felszabadult római polgárokká válnak. Mások pedig, akiknek nem volt leszármazottjuk, akit otthon hagyhattak volna, hogy római polgárok legyenek [...][2]

Később még a jognak ilyen látszólagos betartásával sem törődtek, s különbség nélkül, bár sem törvényes alapjuk, sem utódjuk nem volt, átköltözés és vagyonbecslés útján nyerték el a római polgárjogot. A követek kérték, hogy ilyesmi ezután ne történhessék meg, kötelezzék a szövetséges polgárokat, hogy térjenek vissza városukba, továbbá hozzanak törvényt annak megakadályozására, hogy bárki is a polgárjog megváltoztatása céljából egy fiút rabszolgaként magához vegyen vagy másvalakinek odaadjon, s ne számítson római polgárnak, aki ilyen módon nyerte el polgárjogát. - A senatus teljesítette kérésüket.

9. A consuloknak ezután a két hadszínteret, Sardiniát és Histriát jelölték ki provinciául. Úgy rendelkeztek, hogy Sardinia számára két,

egyenként ötezer-kétszáz gyalogosból és kétszáz lovasból álló legiót és tizenkétezer latin szövetséges gyalogost és hatszáz lovast kell besorozni, s a consul, ha óhajtja, a hajóépítő műhelyekből tíz ötevezősoros hajót is magával vihet. Ugyanannyi gyalogost és lovast szavaztak meg Histria, mint Sardinia számára. A consulokat arra is utasították, hogy küldjenek Hispaniába M. Titiniusnak egy legiót háromszáz lovassal, továbbá ötezer szövetséges gyalogossal és kétszázötven lovassal együtt.

Mielőtt a consulok kisorsolták volna provinciáikat, csodajelekről érkeztek jelentések. Crustuminum területén, Mars berkében egy kő hullott le az égből; Róma környékén egy csonka testű fiú jött a világra, s egy négylábú kígyót láttak; Capuában a forumon több épületet villámcsapás ért; Puteoli mellett két hajó villámcsapás következtében elégett. S miközben ilyen híradások érkeztek, Rómába is berohant fényes nappal a Porta Collinán át egy üldözött farkas, s üldözőinek nagy lármája közepette a Porta Esquilinán át távozott. E csodajelek miatt a consulok nagyobb jószágokat áldoztak, s egynapos könyörgést tartottak valamennyi isten vánkosa előtt. Miután a szertartásokat előírás szerint elvégezték, kisorsolták a provinciákat: Claudiusnak jutott Histria, Semproniusnak Sardinia.

Ezután C. Claudius a senatus határozata alapján javaslatot terjesztett elő a szövetségesek ügyében, s közhírré tette, hogy azok a szövetségesek és latinok, akik maguk vagy akiknek elődei, M. Claudius és T. Quinctius censorok idejében vagy később, a latin szövetségeseknél estek át a vagyonbecslésen, november kalendaeje előtt valamennyien kötelesek visszatérni városukba. L. Mummius praetort bízták meg azoknak a felkutatásával, akik az előírt módon nem térnek vissza.

A törvényt és a consul rendeletét a következő senatusi határozattal egészítették ki: azok előtt, akik a jelenben vagy a jövőben a dictatori, consuli, interrexi, censori és praetori tisztséget viselik, annak, aki valakit felszabadított, szabadnak nyilvánított, meg kell esküdnie, hogy a felszabadításnak nem új polgárjog szerzése volt a célja, s akinek az ügyében nem teszik le ezt az esküt, annak felszabadítását a senatus nem hagyja jóvá. - Ezt a rendelkezést hozták a jövőre nézve, s kiadták a parancsot, hogy C. Claudius consul rendelete szerint [...]Claudiust bízták meg.

10. Amíg Rómában ez történt, M. Iunius és A. Manlius, az előző év consulai, miután a telet Aquileiában töltötték, seregükkel kora tavasszal benyomultak a histriaiak területére. S miközben mindenfelé pusztítottak, a histriaiakat, javaik elrablása láttán, sokkal inkább a fájdalom és bosszúság töltötte el, nem pedig a biztos remény, hogy a

két sereggel szemben is elég erős haderővel rendelkeznek. Valamennyi törzsük ifjúságát összegyűjtötték, de erre a hamarjában összetoborzott seregre az első összecsapás alkalmával inkább a hevesség, s nem a kitartás volt a jellemző. Közülük a csatában mintegy négyezren estek el, a többiek feladták a küzdelmet, minden irányban szétfutottak falvaikba, s a római táborba először békét kérő követeiket, majd a megkívánt túszokat küldték el.

Mikor ezekről az eseményekről Rómában a proconsul levele révén tudomást szereztek, C. Claudius consul, megijedve, hogy a történtek miatt elvehetik tőle provinciáját és a hadsereget, fogadalomtétel és harci ruhába öltözött lictorok nélkül, szándékáról csupán consultársát értesítve, éjnek évadján elindult, és nagy sietve megérkezett a provinciába, ahol viselkedését még nagyobb meggondolatlanság jellemezte, mint elutazását.

Ugyanis az összehívott gyűlésen nekitámadt A. Manliusnak, amiért elmenekült a táborból - s ezt a katonák nem szívesen hallották, hiszen ők futottak meg elsőnek -, s szidalmakkal árasztotta el M. Iuniust, mert tiszttársával együtt ő is szégyenletesen viselkedett, végül pedig mindkettőjüknek megparancsolta, hogy távozzanak el a provinciából. Válaszukra, hogy csak akkor teljesítenék a consul parancsát, ha az ősök szokása szerint a Capitoliumon tett előzetes fogadalomtétel után, harci ruhába öltözött lictorok kíséretében távozott volna a Városból, ő haragjában tombolva odahívta Manlius quaestorát, láncokat követelt, s azzal fenyegetőzött, hogy Iuniust és Manliust megbilincselve küldeti el Rómába.

De a quaestor nem engedelmeskedett a consul parancsának, s az őket körülözönlő, vezérei ügyét pártoló s a consullal szemben ellenséges hadsereg még jobban megerősítette elhatározásukat, hogy megtagadják az engedelmességet. Végül a consul, akit megviseltek a gyalázkodások, sőt az őt ezenfelül még ki is nevető tömeg gúnyolódása, azon a hajón, amelyen ideérkezett, visszatért Aquileiába. Innen írt tiszttársának: utasítsa az új katonák közül azokat, akiket Histria provincia számára soroztak be, hogy Aquileiában gyülekezzenek, semmi miatt ne késlekedjék Rómában, hogy miután lerótta fogadalmát, hadvezéri ruhát öltve minél hamarabb eltávozhassék a Városból.

Tiszttársa ezt a megbízatását készséggel teljesítette, s a sereg gyülekezésére közeli határidőt jelölt ki. Claudius, aki majdnem levelével egy időben érkezett meg, Manlius és Iunius ügyében népgyűlést tartott, s nem időzött három napnál tovább Rómában, hanem, miután a Capitoliumon ünnepélyes fogadalmat tett, harci ruhába öltözött lictorok kíséretében éppen olyan rendkívüli sietséggel távozott el provinciájába, mint előző alkalommal.

11. Iunius és Manlius néhány nappal korábban teljes haderejükkel ostromolni kezdték Nesattium városát, ahol a histriai főemberekkel együtt maga a fejedelem, Aepulo is menedéket keresett. A két új legióval ideérkező Claudius parancsnokaival együtt elbocsátotta a régi sereget, s maga zárta körül a várost, amelyet ostromfedelek segítségével akart megvívni. Majd soknapi munkával eltérítette és új mederbe terelte a falak alatt a folyót, amely akadályozta az ostromlókat, és biztosította a histriaiak vízellátását.

Ez a körülmény - a víz csodaként ható eltűnése - rémülettel töltötte el a barbárokat, de még ekkor sem akartak hallani a békéről. Elkezdték öldösni asszonyaikat és gyermekeiket, sőt hogy olyannyira rettenetes cselekedetük látványában az ellenség is részesüljön, szemük láttára dobálták le a megöltek holttesteit. S a katonák az asszonyok és gyermekek jajkiáltása és a szörnyű mészárlás közepette keltek át a falon, s hatoltak be a városba. A fejedelem, mikor a menekülők kiáltozásából tudomást szerzett a város elfoglalása nyomán támadt zűrzavarról, hogy ne kerüljön élve fogságba, kardjával mellbe szúrta magát, a többieket elfogták vagy megölték.

Ezután rohammal bevettek, majd lerombolták két várost: Mutilát és Faveriát. A zsákmányt, amely nagyobb volt, mint amennyire egy ilyen szegény népnél számítani lehetett, teljes egészében a katonák kapták meg. Ötezer-hatszázharminckét foglyot adtak el nyilvános árverésen rabszolgának. A háború kezdeményezőit megvesszőzték és bárddal kivégezték. A három város lerombolása s a király halála után egész Histriában helyreállt a nyugalom, s a körben lakó törzsek mind túszokat küldtek, és megadták magukat.

Miközben Histriában a háború véget ért, a ligurok gyűléseiken a háborúról kezdtek tanácskozni.

12. Ti. Claudius proconsul, előző évi praetor volt a Pisaeben állomásozó egy legiónyi helyőrség parancsnoka. Ő a helyzetről levélben tájékoztatta a senatust, amely úgy döntött, hogy ezt a levelet el kell küldeni C. Claudiusnak - a másik consul ugyanis már átkelt Siciliába -, hozzáfűzve a határozatot, hogy mivel Histriában már véget ért a hadiállapot, seregét, ha jónak találja, vezesse át Liguriába. Közben a consulnak a histriai eseményekről írott beszámolója alapján kétnapos hálaadó ünnepet rendeltek el.

A másik consul is szerencsésen hadakozott Sardiniában, és seregével benyomult az ilienses sardusok területére. Az ilienses néphez nagy baleari segédcsapatok csatlakoztak, s a consul mindkét törzzsel szabályos ütközetet vívott. Az ellenséget szétverték és megfutamították, táborát kirabolták, s tizenkétezer katonáját levágták.

Másnap a consul az összegyűjtött fegyvereket halomba rakatta, s Vulcanusnak szánt áldozatként elégettette, majd győztes seregét téli tartózkodásra visszavezette a szövetséges városokba.

Megkapva Ti. Claudius levelét és a senatus határozatát, legióit C. Claudius is átvezette Histriából Liguriába. Az ellenség a síkságon a Scultenna folyóig nyomult előre, s itt ütötte fel táborát. Itt ütköztek meg velük a rómaiak, tizenötezer emberüket levágták, több mint hétszázat elfogtak a csatában vagy a szintén elfoglalt táborban, s ötvenegy hadijelvényt zsákmányoltak. Az öldöklést túlélt ligurok szétszóródva a hegyekbe menekültek, s a síkságon fekvő földjeiket végigpusztító consul előtt egyetlen fegyveresük se mutatkozott. Claudius, aki egy éven belül két népet győzött le, s ami ritka eset, consulsága idején két provinciában verte le a lázadást, és állította helyre a békét, visszatért Rómába.

13. Ebben az évben a következő csodajelekről érkeztek jelentések: Crustuminumban a sanqualis nevű madár csőrével széttördelt egy megszentelt követ; Campaniában megszólalt egy ökör; Syracusaeban egy, a gulyától elkószált mezei bika meghágott s a magjával benedvezett egy ércből készült tehenet. Crustuminumban ott, azon a helyen egynapos könyörgést tartottak, Campaniában intézkedtek, hogy az ökröt államköltségen etessék, s a syracusaei csodajelet úgy engesztelték ki, hogy a haruspexek kijelölték, melyik istenhez kell könyörögni.

Ebben az évben meghalt a pontifex maximus, M. Claudius Marcellus, volt consul és censor. Helyére pontifexnek fiát, M. Marcellust választották meg. Ugyancsak ebben az évben kétezer római telepest küldtek a Lunában alapított coloniába. Ezt P. Aelius, M. Aemilius Lepidus és Cn. Sicinius triumvirek szervezték meg. Minden egyes telepes ötvenegy és fél iugerum földet kapott. Ez a terület, amelyet a liguroktól foglaltak el, a ligurok előtt az etruszkok birtokában volt.

C. Claudius consul megérkezett a Városba. Miután a senatus előtt beszámolt Histriában és Liguriában kifejtett eredményes tevékenységéről, kérésére megszavazták számára a diadalmenetet. Diadalmenetét hivatali ideje alatt, egyszerre két nép felett tartotta meg. Diadalmenetében háromszázhétezer denárt és nyolcvanötezer-hétszázkét victoriatust vittek. Katonáinak fejenként tizenöt denárt adott, a centuriók ennek kétszeresét, a lovagok háromszorosát kapták. A szövetségeseknek feleannyit adott, mint polgártársainak, ezért ezek némán vonultak kocsija után, amiből látni lehetett, hogy bosszankodnak.

14. Miközben ezt a diadalmenetet a ligurok felett tartották, maguk a

ligurok, akiknek a félelme arra a hírre, hogy nem csupán a consul seregét vitték vissza Rómába, de Pisaeben Ti. Claudius legióját is elbocsátották, teljesen eloszlott, titokban összegyűjtötték seregüket, a hegyeken félreeső ösvényeken átvonulva leereszkedtek a síkságra, végigdúlták Mutina környékét, majd váratlan rajtaütéssel elfoglalták magát a coloniát is. Mikor ez a hír Rómába megérkezett, a senatus utasította C. Claudius consult, hogy a lehető leghamarabb tartsa meg a választógyűlést, s a jövő évi tisztviselők megválasztása után térjen vissza provinciájába, s foglalja vissza a coloniát az ellenségtől.

A választógyűlést a senatus kívánsága szerint megtartották. Cn. Cornelius Scipio Hispallus és Q. Petilius Furius lettek a consulok. Ezután a következőket választották meg praetornak: M. Popilius Laenas, P. Licinius Crassus, M. Cornelius Scipio, L. Papirius Maso, M. Aburius, L. Aquilius Gallus. C. Claudius a következő évre is megkapta vezéri megbízatását és Gallia provinciát, s hogy a histriaiak ne tehessék meg ugyanazt, mint a ligurok, utasították, hogy küldje el Histriába a latin szövetségeseket, akiket diadalmenetére a provinciából magával hozott.

Mikor Cn. Cornelius és Q. Petilius consulok hivatalba lépésük napján szokás szerint egy-egy bikát áldoztak Iuppiternek, annak az áldozati állatnak a máján, amelyet Q. Petilius áldozott fel, nem találták a fejrészt. Mikor ezt bejelentette a senatusnak, ez utasította, hogy addig folytassa a bikaáldozatot, míg kedvező jelek mutatkoznak. A senatus ezután a provinciákról tanácskozott, s Pisaet és Liguriát jelölte ki consuli provinciáknak, azzal, hogy ha majd eljön a tisztviselők megválasztásának ideje, annak kell visszatérnie a választógyűlés megtartására, aki Pisaet kapta provinciául. A határozatot kiegészítették azzal, hogy mindegyikük sorozzon be két új legiót és háromszáz lovast, s mindketten kötelezzék a latin szövetségeseket tízezer gyalogos és hatszáz lovas kiállítására. Ti. Claudius vezéri megbízatását meghosszabbították addig az időpontig, amíg a consul megérkezik provinciájába.

15. Miközben a senatus ezekről tanácskozott, Cn. Cornelius, akit a hivatalszolga visszahívott, eltávozása után rövid idővel megdöbbent arccal tért vissza, s közölte az összeírt atyákkal, hogy az általa feláldozott másfél éves bikának nem találják a máját. Mivel ő ezt az oltárszolgának nem hitte el, maga adott parancsot, hogy öntsék ki a vizet az üstből, amelyben a belső részeket főzték, s látta, hogy a többi belső rész sértetlen, a máj azonban kétségtelen módon megsemmisült.

A csodajeltől megrettent atyák gondját még növelte a másik consul, aki bejelentette, hogy hiába áldozott fel három bikát, a májukról hiányzott a fejrész. A senatus utasította, hogy addig áldozzon nagyobb

állatokat, míg kedvezőek nem lesznek az előjelek. A hagyomány szerint a többi istennek sikeresen áldoztak, csupán Petiliusnak Salus előtt bemutatott áldozata nem volt eredményes.

Ezután a consulok és praetorok kisorsolták provinciáikat. Corneliusnak jutott Pisae, Q. Petiliusnak Liguria. A praetorok közül L. Papirius Maso kapta a városiak, M. Aburius az idegenek közti jogi ügyek intézését. M. Cornelius Scipio Maluginensis kapta túlsó Hispaniát, L. Aquilius Gallus Siciliát.

Ketten azt kérték, hogy ne kelljen elmenniük provinciájukba. M. Popilius Sardiniával kapcsolatban kijelentette: ezt a provinciát Gracchus csendesítette le, s a senatus T. Aebutius praetort rendelte mellé segítségül. S egyáltalán nem szabad megzavarni a dolgok menetét, amelyek végrehajtásánál éppen a folyamatosság a legfontosabb. Mikor egy fővezérséget átadnak, az utód tapasztalatlansága miatt, akinek cselekvés helyett először meg kell ismerkednie a helyzettel, gyakran elszalasztják a kedvező vállalkozásra nyíló alkalmat. - A senatus Popilius kérésére megadta felmentését.

P. Licinius Crassus, akinek innenső Hispania jutott, azt hozta fel indokul, hogy az ünnepi áldozat miatt itt kell maradnia, s nem mehet el provinciájába. Mindazonáltal arra kötelezték, hogy vagy induljon el, vagy tegyen esküt a népgyűlés előtt, hogy az ünnepi szertartás tartja vissza. Miután P. Licinius ügyében így döntöttek, M. Cornelius azt kívánta, őt is eskessék meg, hogy nem tud elmenni túlsó Hispaniába, s mindkét praetor ugyanazokkal a szavakkal tette le az esküt.

A senatus úgy rendelkezett, hogy M. Titinius és T. Fonteius proconsulok eddigi vezéri hatáskörüket megtartva maradjanak Hispaniában, s kiegészítésül kétszáz lovassal háromezer római polgárt s háromszáz lovassal ötezer latin szövetségest kell küldeni nekik.

16. Május ötödikén tartották meg a Latin Ünnepeket, s itt vallásos aggodalmat keltett, hogy az egyik állat feláldozása közben a lanuviumi elöljáró nem fohászkodott a római népért és polgárokért. Mikor a senatus értesült az esetről, s azt a főpapi testület elé terjesztette, a főpapok úgy döntöttek, hogy az elkövetett hiba miatt a Latin Ünnepeket meg kell ismételni, s mivel erre a lanuviumiak miatt van szükség, ehhez nekik kell adni az áldozati állatokat. A vallásos aggodalmat még növelte, hogy Cn. Cornelius consul az Albai-hegyről visszatérőben elesett, és részben megbénult. Elutazott a cumaei forrásokhoz, de egészségi állapota egyre romlott, s Cumaeban meghalt. Halála után Rómába vitték, nagyszerű temetési menetben kísérték ki, és tették sírba. Ő tagja volt a főpapi testületnek is. Q. Petilius consult utasították, hogy mihelyt a jósjelek lehetővé teszik,

tartson választógyűlést tiszttársa pótlására, s jelölje ki a Latin Ünnepek időpontját. Ő a választógyűlés időpontját sextilis harmadikára, a Latin Ünnepeket sextilis tizenegyedikére tűzte ki.

Noha a lelkeket amúgy is eltöltötte a vallásos félelem, ezenfelül újabb csodajelekről is érkeztek híradások. Tusculumban egy fáklyát láttak az égen; Gabiiban Apollo szentélyébe és több magánépületbe, Graviscában a városfalba és kapuba belecsapott a villám. Az atyák a főpapok tanácsa alapján elrendelték a csodajelek kiengesztelését.

S míg a két consult először a vallásos kötelességek teljesítése, majd egyiküket a másik halála, a választógyűlés és a Latin Ünnepek megismétlése tartotta fel, közben C. Claudius seregével Mutina alá vonult, amelyet a ligurok az előző évben foglaltak el. A várost az ostrom megkezdése után három nappal bevette, és visszaadta a consuloknak. Itt a falak között nyolcezer ligurt vágtak le. Claudius azonnal levelet küldött Rómába, amelyben nemcsak az eredményről tudósított, de büszkén közölte, hogy az ő vitézsége és hadiszerencséje következtében a római népnek immár egyetlen ellensége sem található az Alpokon innen, s tekintélyes földterületet foglaltak el, amelyet sok ezer ember között lehet majd szétosztani.

17. Ez idő tájt Sardiniában több szerencsés ütközetben Ti. Sempronius is leverte a sardusokat. Tizenötezer ellenséges katonát vágtak le, valamennyi elpártolt sardus törzset megadásra kényszerítették. A régebben is adófizetésre kötelezettektől a járandóság kétszeresét követelték meg és hajtották be, a többiek gabonával fizettek. Miután a nyugalmat a provinciában helyreállította, s az egész szigetről kétszázharminc túszt szedett össze, követeket küldött Rómába, hogy jelentsék az eredményt, s megkérjék a senatust, hogy ezért a Ti. Sempronius vezetésével és jósjeleivel szerencsésen véghezvitt haditettért adjanak hálát a halhatatlan isteneknek, neki pedig engedjék meg, hogy a provinciából eltávozva seregét is magával hozza.

A senatus, miután Apollo szentélyében meghallgatta a követek jelentését, kétnapos hálaadó ünnepet rendelt el, s úgy határozott, hogy a consulok áldozzanak fel negyven nagyobb jószágot, viszont Ti. Sempronius proconsul még ebben az évben seregével együtt maradjon ott a provinciában.

Ezután éppen ezen a napon tartották meg a sextilis harmadikára kitűzött időközi választógyűlést, hogy megválasszák az egyik consult. Itt Q. Petilius consul C. Valerius Laevinust választotta tiszttársának, akinek azonnal el kellett foglalnia hivatalát. Maga Petilius, aki már régen szeretett volna egy provinciát, mikor egy kívánságának megfelelő levélben értesítették a ligurok lázadásáról, sextilis ötödikén

hadvezéri ruhát öltve [...]. A senatus a levél felolvasása után úgy rendelkezett, hogy a lázadás után még egy harmadik legio is vonuljon Galliába C. Claudius proconsulhoz, s hogy a hajózási ügyeket intéző duumvirek a hajóhaddal vitorlázzanak Pisaebe, s cirkáljanak a ligur tengerpart mentén, hogy a tenger felől is háborús félelmet keltsenek.

Q. Petilius consul szintén úgy rendelkezett, hogy seregének a kitűzött napra ide, Pisaeba kell összegyülekeznie. A liguriai lázadás hírére C. Claudius proconsul is, hamarjában besorozott katonákkal egészítve ki a Parmában rendelkezésére álló csapatokat, liguriai területre vonult.

18. Mikor C. Claudius megérkezett, az ellenség, emlékezve rá, hogy éppen ez a hadvezér győzte le és futamította meg a Scultenna folyónál, elhatározta, hogy a rá már egyszer szerencsétlenséget hozó haderővel szemben inkább védelmet nyújtó erődítések, nem pedig fegyverei segítségével fog védekezni. Ezért megszállta a Letum és Ballista nevű két hegyet, s köréjük ezenfelül még védőfalat is emelt. De mivel túl lassan gyülekeztek a falvakból, a rómaiak rajtuk ütöttek, közülük ezerötszázat megöltek. A többiek a hegyekben tartották magukat, szorult helyzetükben sem engedtek velük született vadságukból, s dühüket a Mutinában ejtett zsákmányon töltötték ki. A foglyokat, iszonyú módon megcsonkítva testüket, megölték, a jószágokat pedig szentélyeikben az előírásszerű áldozat helyett inkább csak földarabolták. S mikor már beteltek az élőlények mészárlásával, az élettelen tárgyakat, az inkább használatra, mint a szem gyönyörködtetésére készült edényeket csapkodták a falakhoz.

Q. Petilius consul, nehogy az ő távollétében fejezzék be a háborút, levelet írt C. Claudiusnak, hogy jöjjön hozzá seregével Galliába, ő a Sovány-mezőkön várja. Claudius a levelet megkapva elindult Liguriából, és a Sovány-mezőkön átadta seregét a consulnak. Néhány nap múlva megérkezett ugyanide a másik consul, C. Valerius is. Itt megosztották a csapatokat, s mielőtt elváltak volna, közösen megszemlélték a sereget. Ekkor, mivel nem egy oldalról óhajtották megtámadni az ellenséget, sorsoltak, hogy melyikük melyik oldalról támadjon. Bizonyos, hogy Valerius jósjelkérés után vett részt a sorsolásban, mert a megszentelt területen állt. Petilius, mint később az augurok kinyilatkoztatták, azt a hibát követte el, hogy a szent területen kívül állva dobta be jelét az urnába, s azt vitték be a szent helyre, míg ő maga kívül maradt.

Ezután különböző irányban indultak el. Petilius a Ballista és Letum nevű hegyeket összekötő hosszú, magas hegygerinccel szemben ütötte fel táborát. Mikor itt buzdító beszédet intézett az összegyűlt katonákhoz, mint mondják, nem gondolva a szó kettős jelentésére,

megjósolta a jövőt, mondván, hogy a Letumot még ezen a napon el akarja érni. Egyszerre két helyen indított támadást az előttük fekvő hegyek ellen. Az a seregrész, amelynél ő maga tartózkodott, bátran nyomult előre. S mikor a másik különítményt az ellenség visszaszorította, a consul odalovagolt, hogy az aggasztó helyzetben rendet teremtsen. Katonáit visszatartotta ugyan a meneküléstől, de ő maga, míg túlságosan vigyázatlanul időzött a hadijelvények előtt, egy hajítódárdától a földre zuhant.

Az ellenség nem vette észre, hogy megölte a vezért, az a néhány katonája pedig, aki tanúja volt az esetnek, gondosan betakarta a holttestet, mert jól tudták, hogy ezen fordul meg a győzelem. S a többiek, a gyalogosok és lovasok tömege vezér nélkül szorították vissza az ellenséget, és foglalták el a hegyeket. Mintegy ötezer ligurt öltek meg; a római seregből ötvenketten estek el. Amellett, hogy a baljós előjel oly félreérthetetlenül érvényesült, a szent csirkék őre is közölte, hogy a madarak megfigyelésénél is rossz jel mutatkozott, s hogy ezt a consul is tudta. C. Valerius erre a hírre [...][3].

A vallási ügyekben és a közjogban jártasak kijelentették, hogy mivel az erre az évre szabályosan megválasztott két consul - az egyik betegségben, a másik fegyvertől találva - meghalt, az előírások szerint egy utólag megválasztott consul nem tarthatja meg a választógyűlést. [...][4]

19. Az Appennineken innen lakott a garuli, a lapicini és a hergates, az Appennineken túl s az Audena folyón innen a friniates törzs. P. Mucius azok ellen viselt háborút, akik Lunát és Pisaet elpusztították, s miután mindnyájukat meghódolásra kényszerítette, elvette fegyvereiket. A senatus ezekért, a két consul vezetésével és jósjeleivel Galliában és Liguriában véghezvitt haditettekért elrendelte, hogy tartsanak háromnapos hálaadó ünnepet, s vágjanak le negyven jószágot áldozatul.

Nagyobb megerőltetés nélkül, rövid idő alatt elnyomták az év elején Galliában és Liguriában kitört felkelést is. Azonban megnövekedett a macedon háborútól való félelem, mivel Perseus viszályt szított a dardanusok és bastarnaek között, s a Macedoniába a helyzet megvizsgálására kiküldött követek is azzal a jelentéssel tértek vissza, hogy Dardaniában folyik a háború.

Ugyanekkor Perseus királytól is követek érkeztek, akik a király igazolására kijelentették, hogy ő nem hívta be és semmire se biztatta a bastarnaekat. A senatus nem mentette fel a királyt a gyanú alól, de nem is marasztalta el, csupán követei útján figyelmeztette: fokozott módon ügyeljen arra, hogy mindenkit meggyőzzön, mennyire szentnek tartja a rómaiakkal kötött szerződést.

A dardanusok, látva, hogy a bastarnaek várakozásuk ellenére nemcsak hogy nem távoznak el területükről, de a szomszédos thrákok és a scordiscus nép támogatásával számukra napról napra terhesebbé válnak, úgy gondolták, hogy még kockázat árán is tenniük kell valamit. Fegyveresen gyülekeztek a bastarnaek táborához legközelebb eső városban. Tél volt, s ezért választották ezt az évszakot, hogy a thrákok és a scordiscusok visszatérjenek földjeikre. Mikor hallották, hogy ez megtörtént, s a bastarnaek egyedül maradtak, kettéosztották csapatukat, hogy egy részük egyenesen előrenyomulva a nyílt terepen zaklassa az ellenséget, míg a másik egy erdős szakadékban körbekerülve hátulról támadjon rá.

De mielőtt az ellenséges tábort megkerülhették volna, ütközetre került a sor, s a dardanusokat legyőzték és visszaszorították a bastarnaek táborától mintegy tizenkétezer lépésnyire fekvő városba. A tüstént üldözésükre kelő győztesek körülfogták a várost, abban a biztos reményben, hogy azt másnap vagy az ellenség adja fel félelmében, vagy ők fogják rohammal birtokukba keríteni. Közben a dardanus sereg másik fele, amely körbekerült, mit sem tudva honfitársai vereségéről, *(elfoglalta)* a bastarnaek őrizetlenül hátrahagyott táborát. [...][5]

20. *(Antiochus Epiphanes)* római szokás szerint díszes elefántcsont széken ülve szokott ítélkezni, s döntött egészen jelentéktelen ügyekben támadt viszálykodásokban. Lelke annyira nem alkalmazkodott semmiféle életfelfogáshoz, miközben a legkülönbözőbb életformák között csapongott, hogy sem ő maga, sem más nem volt vele tisztában, miféle ember is voltaképpen. Barátaihoz nem szólt, alig ismert emberekre barátságosan rámosolygott, szívélyes bőkezűsége révén magából és másokból egyaránt gúnyt űzött. Egyes magas állású embereknek, akik igen nagyra tartották magukat, gyermekes ajándékokat, ennivalót vagy játékszert küldött, másokat viszont, akik semmire se vártak, gazdaggá tett.

Ezért egyesek úgy vélték, ő maga se tudja, mit akar, volt, aki azt mondta, együgyű játékokat űz, volt, aki egyszerűen őrültnek tartotta. Mindemellett két nagy és tiszteletre méltó dologban valóban királyi lelkületet tanúsított: a városok megajándékozásában és az istenek tiszteletében. Az arcadiai Megalopolis lakóinak megígérte, hogy városukat fallal véteti körül, s a költségek nagyobb részét ő fizette. Tegeában nagyszerű színházat kezdett építtetni márványból. Cyzicusban a prytaneumban - ez a városi tanácsház, ahol az arra érdemesek állami étkezésben részesülnek - egy asztalt aranyedényekkel látott el.

A rhodusiaknak nem egyetlen, különleges ajándékot adott, hanem

mindenfélét, amire éppen szükségük volt. Az istenekkel szemben tanúsított bőkezűségét már maga az Olympiai Iuppiter athéni szentélye is igazolhatja, az egyetlen a földkerekségen, amelyet az isten nagyságához méreteztek. Azonban Delust is nagyszerű oltárokkal s a szobrok tömegével ékesítette, s Antiochiában a Capitoliumi Iuppiternek emelt pompás szentélyt, amelynek nemcsak a mennyezettáblái voltak bearanyozva, de a falát is végig aranylemezek borították. Egyéb helyeken is sok szentélyt tervezett, de ezeket nem tudta befejezni, mert nagyon rövid ideig uralkodott.

A legkülönfélébb színházi látványosságok nagyszerűségével is felülmúlta a korábbi királyokat. Az egyéb látványosságokban a helyi szokást követve nagyszámú görög szereplőt léptetett fel. Mikor első ízben rendezett római módra gladiátori viadalt, ezt az ilyen látványhoz kevéssé hozzászokott emberek nagyobb rémülettel, mint gyönyörűséggel szemlélték. De amikor később gyakran rendezett ilyet, úgyhogy először csak a sebesülésig küzdöttek, később pedig már nem kegyelmeztek egymásnak, elérte, hogy az emberek szeme megszokja és megkedvelje ezt a látványosságot, s az ifjak nagy részében kedvet ébresztett a fegyverforgatáshoz. Így, míg kezdetben mindig Rómából hozatta drága költségen a gladiátorokat, később már saját [...].

21. Scipio kapta az idegenek közti jogi ügyek intézését. M. Atilius praetornak Sardinia jutott provinciául, de parancsot kapott, hogy a consulok által besorozott új legióval - ötezer gyalogossal és háromszáz lovassal - keljen át Corsicába. Arra az időre, amíg ő ott hadakozik, Corneliusra bízták - meghosszabbítva vezéri megbízatását - Sardinia kormányzását. Cn. Servilius Caepiónak túlsó, P. Furius Philusnak pedig innenső Hispaniában háromezer római gyalogost és százötven lovast s ötezer latin szövetséges gyalogost és háromszáz lovast adtak, L. Claudiusnak pedig - kiegészítő csapatok nélkül - Siciliát. Ezenkívül a consulokat utasították, hogy sorozzanak be két legiót megfelelő létszámú gyalogossal és lovassal, s kötelezzék a szövetségeseket tízezer gyalogos és hatszáz lovas kiállítására.

A sorozás a consulok számára annál nehezebb feladatot jelentett, mert az előző évben a szarvasmarhák között dúló ragály ebben az évben az embereket pusztító járvánnyá változott. Aki beleesett, nem egykönnyen élte túl a hetedik napot, aki pedig átesett rajta, azt hosszadalmas betegség, legtöbbször negyednapos láz támadta meg. A ragály főképpen a rabszolgák közt pusztított, valamennyi út mentén halomszámra hevert temetetlen holttestük, mert még a szabad polgárok eltemetésére sem akadt elég eszköz. A keselyűktől és kutyáktól érintetlenül maradt holttestekkel az enyészet végzett, mert az bizonyos, hogy sem ebben, sem az előző évben, noha tömegesen hullott a jószág és az ember, sehol sem láttak egyetlen saskeselyűt

sem.

Ebben a járványban a következő állami papok haltak meg: Cn. Servilius Caepio főpap, a praetor atyja, Ti. Sempronius Longus - Tiberius fia - vallási ügyeket intéző decemvir, P. Aelius Paetus augur, Ti. Sempronius Gracchus, C. Mamilius, a curiák főpapja és M. Sempronius Tuditanus főpap. Helyükbe a következőket választották meg főpapnak: C. Sulpicius Galba [...] Tuditanus utódjául. Gracchus helyére T. Veturius Gracchus Sempronianust, P. Aelius helyére Q. Aelius Paetust választották meg augurnak. A vallási ügyeket intéző decemvirek közé C. Sempronius Longust, a curiák főpapjának pedig C. Scribonius Curiót választották meg.

Mivel a járvány nem ért véget, a senatus utasítására a decemvirek betekintettek a Sibylla-könyvekbe. Az ő rendeletükre egynapos könyörgést tartottak, és a nép Q. Marcius Philippusnak, utána mondva az esküt, a Forumon fogadalmat tett, hogy ha ez a betegség és járvány Róma földjéről eltávozik, akkor kétnapos áldozati ünnepet és egynapos könyörgést fognak tartani.

Veii földjén egy fiú két fejjel, Sinuessában egy másik fél karral, s Auximumban egy lány fogakkal jött a világra, s a római Forumon Saturnus szentélye fölött világos nappal a derűs égen szivárvány feszült, egyszerre három nap fénylett, s ugyaneznap éjszaka több fáklya hullott le az égből, s a lanuviumi Caere lakói azt állították, hogy városukban sörényes, aranyos pettyekkel behintett kígyó tűnt fel, s hiteles híradás szerint Campania földjén egy ökör megszólalt.

22. Június ötödikén visszaérkeztek Africából a követek, akik, miután előzőleg meglátogatták Masinissát, Carthagóban jártak. Egyébként a Carthagóban történt eseményekről sokkal megbízhatóbb hírekkel szolgált nekik a király, mint maguk a carthagóiak. Mindamellett biztosan állították, hogy Carthagóba Perseus királytól követek érkeztek, s ezeket a senatus éjszaka Aesculapius szentélyében fogadta. S hogy Carthagóból követeket küldtek Macedoniába, amit nemcsak a király erősített meg, de maguk a carthagóiak sem igyekeztek határozottan tagadni. - A római senatus úgy határozott, hogy Macedoniába is háromtagú követséget küld, amelynek tagjai voltak: C. Laelius, M. Valerius Messalla és Sex. Digitius.

Perseus akkoriban, mivel a dolopsok közül néhányan megtagadták az engedelmességet, s a vitás kérdésekkel a király helyett a rómaiakhoz fordultak, seregével felkerekedve az egész népet hatalma és fennhatósága alá kényszerítette. Innen az Oeta-hegységen át vette útját, s bizonyos, lelkében felmerülő vallásos aggodalmak hatására leereszkedett Delphibe, hogy felkeresse a jóshelyet. Görögország közepén való megjelenésével nemcsak a szomszédos városokban

keltett rémületet, de még Asiába, Eumenes királyhoz is megvitték a futárok a nyugtalanító hírt.

Csupán három napot időzött Delphiben, majd a pthiotisi Achaián és Thessalián keresztül, anélkül, hogy bármiféle rablást vagy jogtalanságot követett volna el a vidékeken, ahol áthaladt, visszatért birodalmába. Nem elégedett meg azoknak a népeknek a megnyerésével, amelyeknek területén át akart vonulni, még követeket és leveleket is küldött mindenhová, azzal a kéréssel, ne gondoljanak ezután az apjával fennálló ellenséges viszonyra; nem volt az annyira feszült, hogy ővele magával ne lehetne és ne kellene rendezniük. Ő minden lehetőséget megad nekik, hogy őszinte barátságot kössenek, s elsősorban az achai nép kiengesztelésének az útját kereste.

23. Ez az egyetlen nép volt egész Görögországban - az athéni állammal együtt -, amely haragjában odáig ment, hogy a macedonoknak megtiltotta határai átlépését. Így Macedonia lett az Achaiából megszökött rabszolgák menedékhelye, mert, miután az achaiok elzárták a macedonok előtt határaikat, maguk se merték átlépni az ő országuk határát.

Mikor ez Perseus tudomására jutott, valamennyi szökevényt elfogatta, s levelet küldött [...]. Egyébként a jövőben ők maguk is ügyeljenek, hogy a rabszolgáknak ne legyen lehetőségük a menekülésnek erre a módjára. Miután Xenarchus praetor, aki szerette volna megnyerni a király személyes jóindulatát, felolvasta a levelet, s ennek hangját a legtöbben - főképpen azok, akik remélhették, hogy rabszolgáikat, várakozásuk ellenére, visszakapják - mérsékeltnek és barátságosnak találták, Callicrates, egyike azoknak, akik szerint népük megmaradása a rómaiakkal kötött szövetség teljes megtartásától függ, a következőket mondta:

“Egyesek úgy vélekednek, achaiok, hogy valami kicsiny vagy közepes jelentőségű dologról tárgyalunk, nekem azonban az a meggyőződésem, hogy ez az ügy, amelyről nem csupán tárgyalunk, de bizonyos módon már döntést is hoztunk, a legnagyobbak és legjelentősebbek közé tartozik. Mert noha megtiltottuk a macedon királyoknak, s maguknak a macedonoknak határaink átlépését, s tudjuk, hogy határozatunk érvényben van, így meg is akadályozhatjuk olyan követek és hírnökök ideérkezését, akik egyikünk-másikunk lelkiismeretét megkörnyékezhetnék, most mégis bizonyos mértékig úgy hallgatjuk - s ha az istenek is úgy akarják -, olyan helyesléssel fogadjuk a távollevő király szavait, mintha itt szónokolna a népgyűlésen.

S noha még rendszerint a vadállatok is megvetik és elkerülik a számukra ravaszul kitett csalétket, mi egy csekély szívesség látszatától

elvakulva horogra akadunk, s abban a reményben, hogy legértéktelenebb rabszolgáinkat visszakaphatjuk, hajlandók vagyunk eltűrni, hogy aláássák és veszélyeztessék szabadságunkat. Mert ki ne venné észre, hogy ha a királlyal való barátságra törekszünk, ez a rómaiakkal kötött és létünket biztosító szerződés megsértéséhez vezetne?

Hiszen senki se kételkedhetik abban, hogy a rómaiak és Perseus között szükségszerűen ki kell törnie a háborúnak, s hogy amit Philippus életében vártunk, s amit az ő halála késleltetett, az Philippus halála után fog bekövetkezni. Philippusnak, mint tudjátok, két fia volt, Demetrius és Perseus. Közülük anyja származása, saját kiválósága, jelleme s a macedonok között élvezett népszerűsége révén Demetrius jóval előnyösebb helyzetben volt. De mivel atyjuk trónját mintegy a rómaiak ellen érzett gyűlöletük díjául tűzte ki, Demetriust pusztán ama vád alapján, hogy rokonszenvezik a rómaiakkal, megölette, s Perseust tette meg királynak, akiről tudta, hogy a trónnál is fontosabb örökségének tekinti a rómaiak elleni háborút. S vajon mi egyebet tett ő apja halála után, mint hogy előkészült a háborúra? Először is, mindenkiben rémületet keltve, a bastarnaekat Dardania ellen küldte, s ha ezek ott megvetik a lábukat, Görögország sokkal kellemetlenebb szomszédokat kapott volna, mint Asiában a gallusok voltak. Ám e tervében csalódva sem mondott le háborús szándékáról, sőt - ha meg akarjuk mondani az igazat - már meg is kezdte a háborút.

Dolopiát fegyverrel leigázta, s amikor a dolopsok a vitás kérdésekben a római nép döntését kérték, erről hallani sem akart. Ezután átkelve az Oetán, hogy váratlanul Görögország szívében pillanthassák meg, Delphi irányában ereszkedett le. Mit gondoltok, mi volt a célja ezzel a meglepő meneteléssel? Ezután átvonult Thessaliába, s miután egyetlen gyűlölt ellenségéhez sem nyúlt egy ujjal sem, még jobban félek, hogy ezzel is meg akarta környékezni őket. Ezután nekünk küldött nyilvánvaló ajándékot levelében, annak a mérlegelésére késztetve, hogy képesek leszünk-e ezt a jótéteményt a jövőben nélkülözni, vagyis: hogy vonjuk vissza a macedonokat Peloponnesusból kitiltó határozatunkat, s szokjunk hozzá a látványhoz, hogy ismét megjelennek a király követei, az előkelőek vendégbarátságot kötnek, sőt hogy nemsokára a királyi hadsereg, sőt ő maga is Delphiből - hiszen milyen kis akadály az a keskeny tengerszoros! - átkel a Peloponnesusra, s mi összevegyülünk a rómaiak ellen fegyverkező macedonokkal.

Véleményem szerint nincs szükség semmiféle új határozatra, mindent változatlanul kell hagynunk, amíg meg nem bizonyosodunk róla, hogy alaptalan vagy jogos-e a bennünket eltöltő félelem. Mert ha a béke változatlanul megmarad a macedonok és rómaiak között, mi is

barátságra és kapcsolatba léphetünk velük, jelenleg azonban az ilyen tervek veszélyesnek és korainak látszanak.”

24. Utána Archo, Xenarchus praetor fivére szólalt fel a következőképpen:

“Callicrates számomra, s mindazok számára, akik az övével ellenkező véleményen vannak, nehézzé tette a felszólalást. Mert azzal, hogy ő maga védelmébe vette a római szövetséget, azt állítva, hogy azt fenyegetik és vitatják - noha senki se fenyegeti és vitatja -, elérte, hogy mindenkiről, aki más véleményen van, azt fogják tartani, hogy a rómaiak ellen beszél.

Először is, mintha nem is közöttünk tartózkodott volna, hanem vagy a római nép Curiájából érkeznék, vagy részt vett volna a királyok bizalmas tanácskozásán, mindent tud és hírül ad, ha az mégoly titokban történt is. Azt is kinyilatkoztatja, mi történt volna, ha Philippus életben marad, hogy miért éppen Perseus örökölte a trónt, hogy mire készülnek a macedonok, s mit forgatnak az eszükben a rómaiak. Nekünk azonban, akik nem tudjuk, milyen okból és milyen módon vesztette el életét Demetrius, s hogy mit tett volna Philippus, ha tovább él, határozatunkat is a kétségtelen tények alapján kell meghoznunk.

Azt viszont tudjuk, hogy Perseust trónra lépése után a római nép elismerte királynak, s hallottuk, hogy Rómából követek érkeztek a királyhoz, és szívélyes fogadtatásban részesültek. Én mindezt a béke és nem a háború jelének tartom, s nem hiszem, hogy megbántjuk a rómaiakat, ha amiként a háborúban is velük tartottunk, most a békében is követjük példájukat. Nem látom be, hogy valamennyi nép közül miért éppen nekünk kellene engesztelhetetlen háborút viselnünk a macedon birodalom ellen?

Talán oly közel van Macedonia, hogy ez minket veszéllyel fenyeget? Vagy mi is a leggyengébb népek közé tartozunk, mint a dolopsok, akiket legutóbb leigázott? Nem, ellenkezőleg! Mert egyrészt - hála az isteneknek - erőnk, másrészt távoli helyzetünk révén biztonságban vagyunk. De még ha olyan veszélyes helyzetben lennénk is, mint a thessaliaiak és az aetoliaiak, nem élvezzük-e nagyobb mértékben a rómaiak bizalmát és megbecsülését mi, akik mindig barátaik és szövetségeseik voltunk, mint az aetoliaiak, akik nemrégen még ellenségeik voltak?

Mi azt akarjuk, hogy olyan jogi kapcsolatban álljunk a macedonokkal, mint az aetoliaiak, thessaliaiak, epirusiak, mint az egész Görögország. Miért csak minket jellemezzen ez a kárhozatos elzárkózás az emberi kapcsolatoktól? Tett-e valamit Philippus, amiért

mi ellene, mikor felfegyverkezve háborút viselt, ezt a határozatot hoztuk? S mivel szolgált rá Perseus, a valamennyi jogtalanságban ártatlan új uralkodó, aki jótéteményeivel el akarja feledtetni atyjával való feszült viszonyunkat, hogy valamennyi nép közül egyedül mi legyünk ellenségei?

Egyébként azt is kijelenthetem, hogy a régebbi macedon királyok olyan nagy szolgálatokat tettek nekünk, hogy ezek kedvéért a Philippustól elszenvedett sérelmekről, ha voltak ilyenek, s főképpen a király halála után, el kellene feledkeznünk. S nem emlékeztek-e rá, hogy miközben a római hajóhad Cenchreaeánél horgonyzott, a consul pedig seregével Elatiánál állt, mi a gyűlésünkön három napon át tanácskoztunk, hogy a rómaiakhoz vagy Philippus királyhoz csatlakozzunk-e? S noha a rómaiak közelsége miatt érzett félelem egyáltalán nem befolyásolta elhatározásunkat, bizonyára mégis volt valami oka annak, hogy tanácskozásunk oly hosszúra nyúlt. S ez az ok a macedonokkal régóta meglevő kapcsolatainkban, s királyaik nekünk tett régi és nagy szolgálataiban rejlett.

Ezek az okok most is hatnak, mert ha nem is vagyunk különösképpen barátaik, azért nem vagyunk ellenségeik sem. Ne tegyünk úgy, Callicrates, mintha olyasmiről tárgyalnánk, amiről voltaképpen szó sincs. Senki sem javasolja olyan új szövetség vagy új szerződés megkötését, amellyel meggondolatlanul elkötelezzük magunkat. Csupán arról van szó, hogy kapcsolatot teremtve kölcsönösen elismerjük egymás jogait, s hogy miközben elzárjuk előttük határainkat, ne zárjuk el saját magunk előtt is az ő birodalmukat, s hogy ne legyen hely, ahová rabszolgáink szabadon elmenekülhetnek.

Mennyiben irányul ez a rómaiakkal kötött szerződés ellen? Miért tekintjük nagy és gyanús ügynek ezt a jelentéktelen és magától értetődő dolgot? Miért csapunk felesleges lármát körülötte? Miért tüntetünk fel, csak hogy alkalmunk legyen a rómaiaknak hízelegni, másokat gyanús és gyűlöletes színben? Ha kitör a háború, maga Perseus sem kételkedhet, hogy mi a rómaiak mellett fogunk állni; a békében azonban, ha megszüntetni nem is tudjuk, igyekezzünk legalább felfüggeszteni a gyűlölködést.”

Mivel a beszéddel azok értettek egyet, akik a király levelét is helyesléssel fogadták, viszont a vezetők méltatlankodtak amiatt, hogy Perseus néhány soros levéllel elérje azt, aminek érdekében még egy követséget sem tartott érdemesnek elküldeni, a határozathozatalt elhalasztották. Mikor később a Megalopolisban tartott tanácskozásra követek érkeztek a királytól, azok, akik féltek, hogy megbántják a rómaiakat, elérték, hogy nem bocsátották be őket a gyűlés elé.

25. Ebben az időben az aetoliaiak eszeveszettségükben saját magukat kezdték pusztítani, s úgy látszott, hogy a kölcsönös mészárlás következtében egész népük kipusztul. Később, kimerülve, mindkét fél követeket küldött Rómába, s maguk között is az egyetértés helyreállításáról kezdtek tárgyalni, de egy újabb szörnyű tett meghiúsította szándékukat, s felélesztette a korábbi ellenségeskedést. Ugyanis a Proxenus pártjához tartozó hypatai száműzötteknek megígérték, hogy visszatérhetnek hazájukba, s erre a város vezetőjének, Eupolemusnak adott szava volt a biztosíték. De a nyolcvan előkelő embert, akiknek fogadtatására a tömeggel együtt Eupolemus is kivonult, miután barátságos szavakkal és kézfogással üdvözölték őket, amikor beléptek a kapun, leméészárolták, hiába hivatkoztak az adott szóra s a gaztett tanúira, az istenekre. Ezután még kegyetlenebbül lángolt fel újra a háború.

A senatus megbízásából C. Valerius Laevinus, Ap. Claudius Pulcher, C. Memmius, M. Popilius és L. Canuleius érkezett meg hozzájuk. Mikor ezek előtt a két fél követei Delphiben elkeseredett vitába kezdtek, ezek közül szemmel láthatóan, részben ügye igazsága, részben ékesszólása révén elsősorban Proxenus emelkedett ki, őt azonban felesége, Orthobula, néhány nappal később megmérgezte, majd mikor bűnéért elítélték, számkivetésbe ment.

Hasonló őrület tizedelte a krétaiakat is. Később Q. Minucius legatus megérkezése után, akit tíz hajóval küldtek oda, hogy viszálykodásukat lecsillapítsa, felcsillant a békekötés reménye. De csupán hathónapos fegyverszünetet kötöttek, azután pedig még elkeseredettebben lángolt fel a küzdelem. Ugyanebben az időben a lyciaiakat is háborúval szorongatták a rhodusiak. - De nem kötelességem, hogy részletesen nyomon kövessem a külföldi népek egymás között vívott háborúit, éppen elég terhes számomra az a feladat is, hogy a római nép cselekedeteiről beszámoljak.

26. Hispaniában a celtiberek, akik a háborúban elszenvedett vereségük után megadták magukat Ti. Gracchusnak, nyugodtan maradtak, amíg a provinciát M. Titinius kormányozta. Ap. Claudius megérkezése után azonban fellázadtak, s a római tábort váratlanul megrohanva megkezdték a háborút. Napkelte körül járt az idő, amikor a sáncon álló és a kapukban levő őrség megpillantotta a közeledő ellenséget, s fegyverbe szólította a többieket. Ap. Claudius, kitűzve a csatára szóló jelet, néhány buzdító szót intézett katonáihoz, majd egyszerre három kapun át indította őket támadásra.

Kezdetben, mivel a celtiberek elállták a kijáratokat, egyenlő esélyekkel folyt a harc, mert a szűk helyen, a kapu torkában nem minden római tudott részt venni a küzdelemben. De mikor egymás

nyomában tolongva kijutottak a sánc elé, hogy csatasorukat az őket körülvevő ellenséges szárnyaknak megfelelő szélességűre tudják megnyújtani, olyan heves rohamot indítottak, hogy lendületüket a celtiberek nem voltak képesek feltartani. Még a nap második órája előtt megfutamították őket, mintegy tizenötezer embert vágtak le vagy fogtak el, s harminckét hadijelvényt zsákmányoltak. Még aznap megostromolták táborukat is, befejezve a háborút, mert akik túlélték az ütközetet, szétszéledtek városaikba, s ezentúl lázadás nélkül engedelmeskedtek.

27. Az ebben az évben megválasztott censorok, Q. Fulvius Flaccus és A. Postumius Albinus összeállították a senatorok névsorát. M. Aemilius Lepidus pontifex maximust tették meg rangidős senatornak, s kilenc embert zártak ki a senatusból. Ezek között különösen megrótták M. Cornelius Maluginensist, aki két évvel ezelőtt praetor volt Hispaniában, L. Cornelius Scipio praetort, aki akkoriban a városiak és idegenek közti jogi ügyeket intézte és L. Fulviust, aki édestestvére volt a censornak, s mint Valerius Antias tudósít, még vagyonközösségben is élt vele.

A consulok, miután a Capitoliumon fogadalmat tettek, elutaztak provinciájukba. Közülük a senatus M. Aemiliust azzal bízta meg, hogy nyomja el Venetiában a pataviumiak körében kitört lázadást, amely - mint saját követeik is jelentették - pártvillongásból belső háborúvá növekedett.

A követek, akiket hasonló mozgolódás elnyomására küldtek el Aetoliába, azt jelentették, hogy e nép dühét lehetetlenség megfékezni. A pataviumiakat megmentette a consul megérkezése, aki, mivel a provinciában nem volt egyéb feladata, visszatért Rómába.

A censorok a Városban kaviccsal boríttatták be az utakat, valamennyi közül ők gondoskodtak először bérbeadás útján arról, hogy a Városon kívül levő utakat borítsák be és peremmel lássák el, s több helyen hidakat is építtettek. Továbbá bérbe adták egy színpadi emelvény építését az aedilisek és praetorok által rendezendő játékok céljára, indítósorompókat készíttettek a circusban, és a kocsifordulók számlálására szolgáló tojás alakú díszek elhelyezését [...] céloszlopokat [...] és vasketreceket, hogy ezekből eresszék ki a vadállatokat [...] az ünnepet az Albai-hegyen megrendező consulok számára.

Kaviccsal boríttatták be a Capitolium lejtőjét, a Saturnus-szentélytől a Capitoliumig elnyúló oszlopcsarnokot a senatus gyülekezőhelyéig s tovább, fel a Curiáig. Kőlapokkal fedették be, és oszlopokkal vétették körül a Porta Trigeminán kívül fekvő piacteret, gondoskodtak Armilius oszlopcsarnoka kijavításáról, lépcsőt építtettek a Tiberistől fel a

piactérig. Ugyanezen a kapun belül kaviccsal szóratták fel az Aventinusig nyúló oszlopcsarnokot, s a Venus szentélyénél kiinduló Clivus Publicust. Továbbá bérbe adták Calatia és Auximum városfalainak felépítését; itt állami területet adtak el, s a befolyt pénzből mindkét város foruma köré boltokat építtettek.

A két censor egyike, Fulvius Flaccus - mivel Postumius kijelentette, hogy semmiféle munkát nem végeztet el a senatus és a római nép jóváhagyása nélkül - ezek pénzéből szentélyt építtetett Iuppiternek Pisaurumban, vízvezetéket Fundiban és Potentiában, Pisaurumban az utat kaviccsal szóratta be, Sinuessát külső kerülettel egészítette ki [...] csatornákat és körben falakat építsenek [...] a forumot oszlopcsarnokokkal és boltokkal vegyék körbe, s három boltívet emeljenek. Ezek az építkezések, amelyeket az egyik censor adott ki bérbe, nagy hálával töltötték el a colonia lakóit.

A censorok gondosan és szigorúan ügyeltek az erkölcsök megtartására is. Sok lovagtól elvették a lovát.

28. Az év vége felé egynapos könyörgést tartottak a Hispaniában Ap. Claudius proconsul vezetésével és jósjeleivel szerencsésen véghezvitt haditettek miatt, s húsz nagyobb jószágot áldoztak fel. A második napon is könyörgést tartottak Ceres, Liber és Libera szentélyében, mert Sabinumból sok épületet romba döntő nagy földrengésről érkezett híradás. Mikor Ap. Claudius Hispaniából visszaérkezett Rómába, a senatus úgy döntött, hogy ünnepi menetben vonuljon be a Városba.

Már közeledett a consulválasztás ideje, ahol nagy küzdelemre került sor, mert igen sokan pályáztak; L. Postumius Albinust és M. Popilius Laenast választották meg. Majd a következők lettek a praetorok: Fabius Buteo, C. Matineus, C. Cicereius, M. Furius Crassupes (másodízben), A. Atilius Serranus (másodízben) és C. Cluvius Saxula (másodízben). A választások befejezése után Ap. Claudius Cento a celtibereken aratott győzelméért ünnepi menetben vonult be a Városba, s tízezer font ezüstöt és ötezer font aranyat adott át az államkincstárnak. - Iuppiter flamenjévé Cn. Corneliust szentelték fel.

Ebben az évben Matuta Anya szentélyében egy táblát helyeztek el a következő felirattal:

“A római nép legiója és hadserege Ti. Sempronius Gracchus consul vezetésével és jósjeleivel leigázta Sardiniát. Ebben a provinciában több mint nyolcvanezer ellenség esett el vagy került fogságba. Ő, miután az állam érdekeit ilyen szerencsésen megvédte, a szövetségeseket felszabadította, s az adóbevételeket helyreállította, épen és sértetlenül hozta haza zsákmánnyal gazdagon megrakodott hadseregét, s másodízben tért vissza diadalmenetben Róma városába. Ezért adta ezt

a táblát ajándékul Iuppiternek.”

A táblán látható volt Sardinia szigete, s ezen az ott vívott csaták ábrázolása.

Ebben az évben több ízben rendeztek jobbára kisebb gladiátori viadalokat. Ezek közül különösen kitűnt egy, amelyet Ti. Flaminius rendezett apja halála alkalmából, húsosztással, közlakomával s egy napig tartó színpadi játékkal egybekötve. Az akkor nagyarányúnak számító látványosság összesen abból állt, hogy három napon át hetvennégy ember lépett fel a viadalokon.

NEGYVENKETTEDIK KÖNYV

1. Mikor L. Postumius Albinus és M. Popilius Laenas consulok legelőször is a provinciák és a hadsereg ügyét terjesztették a senatus elé, mindketten Liguriát kapták meg provinciául, azzal az utasítással, hogy ennek kormányzására sorozzanak be új legiókat - mindegyiküknek kettőt engedélyeztek -, továbbá egyenként tízezer latin gyalogost és hatszáz lovast, Hispania számára pedig kiegészítésül háromezer római gyalogost és kétszáz lovast. Elrendelték, hogy ezenfelül sorozzanak be még ezerötszáz római gyalogost és száz lovast, hogy a praetor, aki Sardiniát kapja meg, Corsicára átkelve ezekkel viseljen háborút, miközben Sardinia provinciát az előző praetor, M. Atilius kormányozza.

Ezután a praetorok kisorsolták provinciáikat. A. Atilius Serranus kapta a városiak, C. Cluvius Saxula a polgárok és idegenek közti jogi ügyek intézését, N. Fabius Buteo innenső, C. Matineus pedig túlsó Hispaniát, M. Furius Crassupes Siciliát, C. Cicereius Sardiniát. A senatus, mielőtt a főtisztviselők elutaztak provinciájukba, úgy döntött, hogy L. Postumius consul menjen Campaniába, s ott állapítsa meg a határt az állami és a magánföldek között, mert ismeretessé vált, hogy egyes magánemberek, lassanként arrébb tolva a határt, tekintélyes területeket vettek birtokukba.

Postumius neheztelt a praenestebeliekre, mert mikor ő magánemberként odautazott, hogy Fortuna szentélyében áldozatot mutasson be, sem a város, sem a magánemberek semmiféle tiszteletadásban nem részesítették. Ezért Rómából való elindulása előtt levelet küldött Praenestébe, hogy az elöljárók vonuljanak ki eléje, hivatalos költségen biztosítsanak neki szállást, s tartsanak készen egy fogatot, ha majd tovább akar utazni.

Ez előtt a consul előtt még senki se rótt a szövetségesekre ekkora terhet vagy költséget. S a főtisztviselőket éppen azért látták el fogattal, sátrakkal s minden egyéb hadifelszereléssel, hogy ilyesmit ne a szövetségesektől követeljenek. Magánosok vendégszeretetét élvezték, akik barátságosan és szívélyesen látták el őket, s házuk Rómában nyitva állt vendégbarátaik előtt, akiknél meg szoktak szállni. A követek szoktak előfogatot követelni az útjukba eső városokban, ha váratlanul küldték el valahová őket, de a római hivatalnokok a szövetségeseknek egyéb költséget nem okoztak. Ám a consul haragja következtében, amelyet, bármilyen jogos volt is, nem hivatali ideje alatt kellett volna kitöltenie, s mivel a praenestebeliek túlzott önmérsékletből vagy félelemből nem tiltakoztak, a főtisztviselők - mintegy a szentesített példa alapján - jogot formáltak arra, hogy

napról napra nyomasztóbb követelésekkel lépjenek fel.

2. Az Aetoliába és Macedoniába küldött követek az év elején visszatérve jelentették, hogy nem tudtak találkozni Perseus királlyal, mert egyesek azt állították, hogy távol van, mások pedig, hogy beteg, bár egyik se volt igaz. De így is könnyen meggyőződhettek róla, hogy a király háborúra készül, s nem késlekedik sokáig, hogy fegyvert fogjon. Aetoliában is napról napra növekszik a felfordulás, s ők tekintélyüket latba vetve se tudták lecsillapítani a viszálykodó pártok vezetőit.

Mivel ennyire közelinek látszott a macedon háború, úgy döntöttek, hogy mielőtt kitörne, ki kell engesztelni a csodajeleket, s a jóskönyvekben található imákkal könyörögni kell az istenek jóindulatáért. Ugyanis hír szerint Lanuviumban roppant hajóhadhoz hasonló jelenség tűnt fel az égbolton; Privernumban fekete gyapjú sarjadt a földből; Velia földjén, Remens mellett kőeső esett; Pomptinum egész környékét sáskafelhők lepték el; a gallusok földjén, amerre csak barázdát vontak az ekével, a felforgatott rögök közül halak bukkantak elő. E csodajelek miatt a decemvirek betekintettek a jóskönyvekbe, s tudtul adták, hogy melyik istennek s milyen áldozattal kell áldozni; a csodajelek kiengesztelésére könyörgést kell tartani, a múlt évben a nép gyógyulásáért megfogadott könyörgést is újra meg kell tartani, s ennek napját ünneppé nyilvánítani. Az áldozati szertartásokat a decemvirek írásos utasítása alapján rendezték meg.

3. Ebben az évben lebontották Iuno Lacinia szentélyének födelét. Ugyanis Q. Fulvius Flaccus censor a lovagokat védő Fortuna szentélyének építéséhez, amelyet praetor korában Hispaniában a celtiberek ellen vívott háborúban ajánlott fel, azzal a rendkívüli becsvággyal fogott hozzá, hogy Rómában ne akadjon még egy, ennél fényesebb és nagyszerűbb templom. S abban a meggyőződésben, hogy a templom ékességét nagymértékben növeli, ha tetejét márványlapokkal borítják, elutazott Bruttiumba, s felerészben leszedette Iuno Lacinia szentélyének tetejét, úgy vélve, hogy ennyi elég lesz az épülő templom befedéséhez. Hajókat rendelt oda, hogy a lapokat ezekre rakja és elszállítsa, mert a szövetségeseket a censor tekintélye visszarettentette attól, hogy ezt a szentségtörést megakadályozzák.

Miután a censor visszatért, a lapokat a hajókról kirakták, és a szentélyhez szállították. S noha eredetükről hallgattak, a dolgot mégsem lehetett eltitkolni. A Curiában zúgolódás támadt, s minden oldalról követelték, hogy a consulok ezt az ügyet terjesszék a senatus elé. Mikor pedig a Curiában a megidézett censor is megjelent, jelenlétében külön-külön és együttesen még sokkal szenvedélyesebben

támadtak rá: Nem elégedett meg azzal - mondták -, hogy megszentségtelenítette annak a vidéknek legtiszteletreméltóbb templomát, amelyet még egy Pyrrhus, még egy Hannibal se mert meggyalázni, de szégyenletes módon még a tetőzetét is leszedte, szinte lerombolta. Leszedette a szentély tetejét, s az tető nélkül, a záporoknak kiszolgáltatva összeomlásra van ítélve. Ezért választották meg őt az erkölcsök ellenőrzésére hivatott censornak? S ő, akinek az ősi szokás alapján az lett volna a feladata, hogy a nyilvános szertartásokra szolgáló épületeket megóvja és jó karban tartsa, éppen ő úgy jár körben a szövetséges városokban, hogy lerombolja a szentélyeket, s elrabolja a szent hajlékok tetőzetét!

S azt teszi, ami még a szövetségesek tulajdonában levő házakkal szemben is méltatlan cselekedet volna: lerombolja a halhatatlan istenek szentélyét, s a szentségtörés bűnébe rántja a római népet azzal, hogy templomok romjaiból építtet szentélyt; mintha a halhatatlan istenek nem lennének mindenütt ugyanazok, s egyiket a másik kirablása árán kellene tisztelni és felékesíteni!

Így még az ügy előterjesztése előtt világosan megnyilvánult az atyák hangulata, majd az előterjesztés után egyhangúan úgy határoztak, hogy bérbeadás útján gondoskodni kell a lapoknak a templomhoz való visszaszállításáról, s engesztelő áldozatot kell bemutatni Iunónak. Ami a vallásos szertartást illeti, azt lelkiismeretesen végrehajtották, a lapokat azonban - mint a vállalkozók jelentették - ott hagyták a szentély előcsarnokában, mert egyetlen mester sem akadt, aki megfelelő módszert tudott volna találni visszahelyezésükre.

4. A provinciájukba elutazott praetorok közül N. Fabius útban innenső Hispania felé Massiliában meghalt. A senatus, mikor ezt a massiliai követek jelentették, úgy döntött, hogy P. Furius és Cn. Servilius, akiknek a helyét el kellett volna foglalnia, sorsolják ki egymás között, melyikük fogja kormányozni - fővezéri megbízatása meghosszabbításával - innenső Hispaniát. A sorsolás kedvezően ütött ki, mert a provincia P. Furiusé maradt, aki eddig is kormányozta.

Ebben az évben, minthogy a liguroktól és gallusoktól háborúban elfoglalt földek nagy része még nem talált gazdára, a senatus úgy rendelkezett, hogy ezt a földet az egyes lakosok között kell szétosztani. Az e feladat lebonyolításával megbízott tízes bizottságba A. Atilius városi praetor a senatus javaslata alapján a következőket osztotta be: M. Aemilius Lepidus, C. Cassius, T. Aebutius Parrus, C. Tremellius, P. Cornelius Cethegus, Quintus és Lucius Apuleius, M. Caecilius, C. Salonius, C. Munatius. Ezek minden colonusnak tíz, s minden latin szövetségesnek három iugerumot juttattak.

Ebben az évben, amikor ez történt, követek érkeztek Rómába

Aetoliából az ott lezajlott zavargások és lázadások ügyében, a Thessaliából jött követek pedig a macedoniai eseményekről számoltak be.

5. Perseus, akinek lelkét a már apja életében tervezett háború gondolata töltötte be, igyekezett odaküldött követei útján nemcsak valamennyi görög népet, de a városokat is megnyerni magának oly módon, hogy többet ígért nekik, mint amit azután megadott. Mégis, az emberek nagy része lelkében az ő pártján volt, és sokkal jobban rokonszenveztek vele, mint Eumenesszel, noha Eumenes jótéteményeivel és ajándékaival valamennyi görög várost s a vezető emberek nagy részét lekötelezte, s olyan módon uralkodott, hogy az uralma alatt álló városok sorsukat egyetlen szabad városéval sem cserélték volna fel. Perseusról viszont az a hír járta, hogy atyja halála után feleségét saját kezűleg ölte meg, s Apellest, aki egykor bűntársa volt testvére aljas meggyilkolásában - s aki, mivel ezért Philippus ki akarta végeztetni, számkivetésben élt -, atyja halála után fényes jutalmat ígérve jelentős szolgálataiért, hazacsalta, majd titokban megölette.

S mégis őt, aki ezenkívül még annyi otthoni és külföldi gyilkosság révén vált hírhedtté, s akinek semmi említésre méltó érdeme sem volt, a városok általában többre becsülték annál a királynál, aki rokonaival oly szeretetteljesen, alattvalóival annyira igazságosan, s mindenki mással olyan bőkezűen bánt. Talán mert a macedon királyok híre és hatalma megvetést keltett bennük egy most született új királysággal szemben, talán mert változásra vágytak, vagy nem akartak a rómaiak zsákmányává válni.

Nemcsak az aetoliaiak lázadtak fel az adósságok nyomasztó terhe miatt, hanem a thessaliaiak is. S ez a csapás, mint valami érintkezés útján terjedő ragály, Perrhaebiát is elérte. Mikor híre jött, hogy Thessalia fegyverben áll, a senatus Ap. Claudiust küldte el követségbe, hogy vizsgálja meg, és próbálja rendezni a helyzetet. Ő aztán mindkét párt vezetőit megdorgálta, s mérsékelte - nagyrészt azoknak a beleegyezésével, akik a kamatokat felemelték - az igazságtalan kamatok miatt nyomasztóvá vált adósságok terhét, s tíz évben szabta meg a törvényes összegű kölcsön részletekben való visszafizetésének az idejét. Ugyancsak Appius rendezte ugyanilyen módon Perrhaebiában is a helyzetet.

Ugyanekkor M. Marcellus Delphiben vizsgálta meg az egymás ellen belső háborút folytató aetoliaiak hasonló gyűlölködéssel előadott ügyét. Mikor látta, hogy mindkét részről milyen meggondolatlanul és vakmerően folytatják a küzdelmet, döntésében egyik felet sem akarta igazolni vagy elmarasztalni, és együttesen kérte a két pártot, hogy

fejezzék be a háborút, s a múltban történteket elfeledve vessenek véget a viszálykodásnak. Kiengesztelődésük őszinteségének bizonyságául egymásnak kölcsönösen túszokat adtak, s megegyeztek, hogy ezek számára Corinthust jelölik ki tartózkodási helyül.

6. Marcellus Delphiből és az aetoliaiak tanácskozásáról Peloponnesusra, Aegiumba kelt át, ahova összehívta az achaiok gyűlését. Itt azzal, hogy megdicsérte ezt a népet, amiért ilyen állhatatosan ragaszkodik korábbi határozatához, s nem engedi meg a macedon királyoknak a területére való belépést, világosan kifejezte a rómaiak Perseus iránt érzett gyűlöletét. Ennek még erőteljesebb megnyilvánulását segítette elő az az irat is, amelyet Eumenes király hozott magával Rómába, s amely teljes részletességgel összefoglalta Perseus háborús készülődéséről szerzett értesüléseit.

Ekkor öt követet küldtek a királyhoz, hogy tájékozódjanak a macedon helyzetről, majd - utasításuk szerint - el kellett menniük Alexandriába Ptolomaeushoz is, hogy a barátságot megújítsák. A következők voltak a követség tagjai: C. Valerius, C. Lutatius, Q. Baebius Sulca, M. Cornelius Mammula és M. Caecilius Denter.

Ugyanekkor követek érkeztek Antiochus királytól is. Vezetőjük, Apollonius, miután bebocsátották a senatus elé, számos, jogos mentséggel igazolta a királyt, hogy az adót késve, nem a kijelölt napra küldte el. Ő elhozta az egész összeget, így a király csak a késés miatt kér elnézést. Ezenkívül ajándékokat is hozott: egyenként ötszáz font súlyú aranyedényeket. Közölte: a király azt óhajtja, hogy újítsák meg vele is az atyjával kötött szövetséget és barátságot. A római nép csak kívánja meg tőle, amit egy jó és hű szövetséges királytól meg lehet kívánni, ő kötelessége teljesítését soha nem fogja elmulasztani. A senatus római tartózkodása idején oly nagy szolgálatokat tett neki, s az ifjúság oly nyájas volt hozzá, hogy minden rend elsősorban királynak és nem túsznak tekintette.

A követek jóindulatú választ kaptak, s a senatus utasította A. Atilius városi praetort, hogy újítsa meg Antiochusszal az atyjával kötött szövetséget. Az adót a városi quaestorok, az edényeket a censorok vették át, akik utasítást kaptak, hogy ezeket azokban a szentélyekben helyezzék el, ahol jónak látják. A követnek százezer réz as ajándékot küldtek, egy szabad házban kapott szállást, s fedezték költségeit, amíg Italiában tartózkodik. A Syriában járt követek jelentették, hogy ez az ember feltétlen barátja a római népnek, s a király nagyra becsüli.

7. A provinciákban ebben az évben a következő események történtek: C. Cicereius praetor Corsicában szabályos csatát vívott; hétezer corsust vágtak le, s több mint ezerhétszázat ejtettek fogságba.

A praetor csata közben szentélyt ajánlott fel Iuno Monetának. A corsusok ezután békét kértek és kaptak; kétszázezer font méhviaszt kellett beszolgáltatniuk. Cicereius Corsica leigázása után átkelt Sardiniába.

Ütközet zajlott le Liguriában is Statellas területén Carystus város mellett, ahol nagy ligur hadsereg gyűlt össze. A ligurok kezdetben, M. Popilius consul megérkezése után behúzódtak a falak mögé, később, látva, hogy a rómaiak meg akarják ostromolni a várost, kivonultak a kapuk elé, és csatára sorakoztak. A consul, aki éppen ezzel a céllal fenyegette őket ostrommal, maga se halogatta az ütközetet. Több mint három óráig harcoltak úgy, hogy egyik félnek se nyílt reménye a győzelemre. A consul, látva, hogy a ligurok csatarendje sehol sem inog meg, parancsot adott lovasságának, hogy szálljanak lóra, s a lehető legnagyobb zajjal egyszerre három oldalról rontsanak rá az ellenségre.

A lovasok nagy része, átvágtatva a csatasor közepén, hátulról támadt a harcolókra. A ligurokat ekkor rémület fogta el, minden irányban szétfutottak, de csak nagyon kevesen vissza, a város felé, mivel a lovasság főként éppen onnét támadt ellenük. Nemcsak az elkeseredett csata szedett sok áldozatot a ligurok közül, de menekülés közben is mindenfelé kaszabolták őket. A hagyomány szerint tízezer embert öltek meg közülük, több mint hétszázat fogtak el, és nyolcvankét hadijelvényt szedtek össze. De a győzelmet nem véráldozat nélkül vívtuk ki. Több mint háromezer katonát vesztettünk; mivel senki sem akart meghátrálni, a legelöl harcolók mindkét oldalon elestek.

8. Ez után a csata után a különböző irányban elmenekült ligurok ismét összegyülekeztek, s látva, hogy több polgártársuk veszett oda, mint amennyien életben maradtak - mert nem voltak többen tízezernél -, megadták magukat. Nem kötöttek ki ugyan semmi feltételt, de azért remélték, hogy a consul nem bánik velük kegyetlenebbül, mint az előző hadvezérek.

Ő azonban mindnyájukat lefegyverezte, városukat lerombolta, s őket magukat vagyonukkal együtt eladatta; tevékenységéről levélben számolt be a senatusnak. Mikor ezt A. Atilius praetor a Curiában felolvasta - ugyanis a másik consul, a campaniai földek ellenőrzésével megbízott Postumius nem volt jelen -, a senatusnak az volt a véleménye, hogy Popilius kegyetlenül járt el, amikor - noha az nem kezdeményezte a háborút - megtámadta a statelli törzset, amely a ligur népből egyedül nem fogott fegyvert a rómaiak ellen, s e törzset, amely a római nép oltalmára bízta magát, példát adva a legszörnyűbb kegyetlenségre, agyonkínozva kiirtotta, s annyi ezer ártatlan embert, akik a római nép védelméért esdekeltek, eladatott; ezzel a legszörnyűbb példát szolgáltatta, hogy a jövőben senki se merjen

megadásra gondolni; s most ezek, mindenfelé szétszóródva, rabszolgái lettek azoknak, akik nemrég még a római nép nyilvánvaló ellenségei voltak, s akiket csak a minap fékeztünk meg.

Ezért a senatus úgy határozott, hogy M. Popilius consul szolgáltassa vissza a vevőknek a vételárat, maguknak a liguroknak adja vissza szabadságukat, gondoskodjék még visszaszerezhető javaik visszaadásáról, s fegyvereiket is adassa vissza. Mindezt minél hamarabb végre kell hajtania, s a consul nem távozhat előbb provinciájából, csak ha a ligurokat, akik megadták magukat, visszatelepítette lakóhelyükre. Mert a győzelem a harcolók legyőzése, és nem a legyőzöttek meggyötrése révén válik dicsőségessé.

9. A consulnak a ligurokkal szemben tanúsított féktelen magatartása a senatus utasításának a semmibevevésében is megmutatkozott. Legióit azonnal Pisaebe küldte téli szállásra, s megdühödve az atyákra, dúlva-fúlva a praetorra, visszatért Rómába. A senatust azonnal összehívta Bellona szentélyébe, s szemrehányásokkal halmozta el a praetort, aki ahelyett, hogy kötelessége szerint azt javasolta volna a senatusnak, hogy a sikeresen befejezett háborúért adjanak hálát a halhatatlan isteneknek, őellene hozatott - ellenségeinek kedvezve - senatusi határozatot, amelyben az ő, a consul győzelmét a liguroknak ajándékozza, s már-már azt meri parancsolni, egy praetor, hogy őt, a consult is szolgáltassák ki nekik.

Ezért azt javasolta, hogy a praetort ítéljék pénzbüntetésre, s azt követelte az atyáktól, hogy vonják vissza az ellene hozott senatusi határozatot, s a hálaadó ünnepet, amelyet távollétében, levele alapján az állam érdekeinek sikeres megvédéséért el kellett volna rendelniük, most, az ő jelenlétében rendeljék el, először is tekintettel az isteneknek járó tiszteletre, másodszor pedig legalábbis valamelyes tekintettel őrá magára. Felszólalása után azonban jó egynéhány senator nem kevésbé élesen támadta, mint távollétében, s úgy tért vissza provinciájába, hogy egyik kívánságát sem teljesítették.

A másik consul, Postumius a nyarat a földek ellenőrzésével töltötte el, s úgy tért vissza a választógyűlés megtartására Rómába, hogy még csak nem is látta provinciáját. Vezetésével C. Popilius Laenast és P. Aelius Ligurt választották meg consulnak. Ezután a következők lettek a praetorok: C. Licinius, M. Iunius Pennus, Sp. Lucretius, Sp. Cluvius, Cn. Sicinius és C. Memmius (másodízben).

10. Ebben az évben vagyonbecslést tartottak; Q. Fulvius Flaccus és A. Postumius Albinus voltak a censorok. A megtisztító áldozatot Postumius mutatta be. A vagyonbecslésnél kétszázhatvankilencezer-tizenöt római polgárt vettek számba. Ez a szám jelentős csökkenést

mutat, mivel L. Postumius consul a népgyűlésen közhírré tette, hogy azok közül a latin szövetségesek közül, akiknek C. Claudius consul rendelete alapján vissza kellett térniük városukba, egyik se Rómában, hanem valamennyien saját városukban esnek át a vagyonbecslésen.

A censorok tisztségüket egyetértésben, az állam érdekeit szem előtt tartva látták el. Mindazokat, akiket kizártak a senatusból, vagy akitől elvették a lovát, az aerariusokhoz osztották be, kizárták tribusából, s egyikük se vett védelmébe olyasvalakit, akit a másik megbélyegzett. Fulvius a felajánlás után hat évvel felszentelte a lovasokat védő Fortuna szentélyét, amelynek megépítésére mint proconsul Hispaniában, a celtiberek ellen vívott csatában tett fogadalmat, s négy napon át tartó színházi s egy napig tartó circusi játékokat rendezett.

Ebben az évben meghalt L. Cornelius Lentulus, a vallási ügyeket intéző tízes bizottság tagja, helyére A. Postumius Albinust választották meg. A tenger felől váratlanul akkora sáskafelhők sodródtak Apuliába, hogy rajaik széltében ellepték a szántóföldeket. Ennek a termést veszélyeztető csapásnak az elhárítására teljes felhatalmazással Apuliába küldték Cn. Sicinius kijelölt praetort, aki jelentős időt töltött el azzal, hogy nagy sereg, erre a célra összeszedett emberrel megtisztítsa a földeket.

A következő év elején, amikor C. Popilius és P. Aelius voltak a consulok, folytatódtak az előző évben kitört lázongások. Az atyák kívánságára, hogy tárgyaljanak Liguriáról, és újítsák meg a senatus határozatát, Aelius consul terjesztette elő az ügyet. Popilius azonban ellenszegült tiszttársának és a senatusnak fivére ügyében, s közölte, hogy ha valamit határoznak, ő az ellen tiltakozást jelent be. Így tiszttársát visszakozásra bírta, viszont az atyák - most már mindkét consulra egyformán megneheztelve - csak még jobban kitartottak eredeti elhatározásuk mellett.

Ezért, mikor a provinciákról tárgyaltak, és a consulok a fenyegető, Perseus elleni háború miatt Macedoniát kérték, mindkét consulnak Liguriát szavazták meg, s kijelentették, Macedonia ügyében nem döntenek, amíg M. Popilius ügyét eléjük nem terjesztik. S mikor a consulok követelték, hogy kapjanak engedélyt új seregek sorozására és a régiek kiegészítésére, mindkét kérésük teljesítését megtagadták. Amikor a praetorok - M. Iunius innenső, Sp. Lucretius pedig túlsó Hispania számára - kiegészítést kértek, ezt se voltak hajlandók teljesíteni.

A sorshúzás útján C. Licinius Crassus kapta a városiak, Cn. Sicinius az idegenek jogi ügyelnek intézését, C. Memmius Siciliát, Sp. Cluvius Sardiniát. A consulok, akik a történtek miatt megharagudtak a senatusra, az első megfelelő napra kitűzték a Latin Ünnepek

megtartását, s kijelentették, hogy elutaznak provinciájukba, ezentúl egyáltalán nem foglalkoznak az állami ügyekkel, s csupán provinciájuk kormányzásával törődnek.

11. Valerius Antias azt írja, az ő consulságuk idején érkezett Rómába követként Attalus, Eumenes király testvére, hogy előadja a Perseus elleni vádakat, s beszámoljon háborús készülődéséről. Az évkönyvek többsége, méghozzá a hitelt érdemlőbbek szerint maga Eumenes jött ide. Tehát mikor Eumenes Rómába érkezett, akkora ünnepélyességgel fogadták, amit a római nép szerint nemcsak saját érdemei, hanem a ráhalmozott rendkívüli jótétemények alapján is megérdemelt, s a praetor bevezette a senatus elé.

Itt kijelentette, nemcsak az az óhaj hozta Rómába, hogy lássa az isteneket és embereket, akiknek jóindulata jelenlegi szerencséjével megajándékozta, amelynél ragyogóbbat nem is kívánhatna, hanem az a szándék is, hogy személyesen figyelmeztesse a senatust, akadályozza meg Perseus szándékait.

Ezután visszatért Philippus terveire, elmondta, hogyan ölte meg fiát, Demetriust, a rómaiak elleni háború ellenzőjét, hogyan csalogatta el Philippus hazájából a bastarnae népet, hogy segítségükkel átkelhessen Italiába. S hogy mikor ilyen tervek szövögetése közben elragadta őt a végzet, arra hagyta birodalmát, akiben a legádázabb gyűlöletet tapasztalta a rómaiak iránt. Ezért Perseusnak már-már fő gondjává vált az atyjától örökségként ráhagyott és a birodalommal együtt átadott háború, s minden gondolata ekörül forog. Ezenkívül bőségesen akad ifjú harcosa, a hosszú békében felnőtt nemzedék, bőven rendelkezésére állnak birodalma segélyforrásai, s életkora révén is kedvező helyzetben van.

Testalkata és ereje hatalmas, szellemét pedig megedzette a hosszú háborús gyakorlat és tapasztalat. Már kora gyermekkorától kezdve hozzászokott apja hadisátrában nemcsak a szomszédos népek, de a rómaiak ellen viselt háborúkhoz is, és apja sok ízben küldötte ki őt különféle hadi vállalkozásokra. Sőt mióta átvette az uralmat, csodálatos szerencsével sok mindent véghezvitt, amit atyja, noha mindent megpróbált, sem erőszakkal, sem ravaszsággal nem tudott elérni. S hatalma mellé még akkora tekintélyt is szerzett, amely egy embernek csak hosszú idő múlva, számos kiváló cselekedet után szokott osztályrészül jutni.

12. Hiszen Görögország és Asia valamennyi városa tisztelettel tekint uralmára. S nem is lehet biztosan megmondani, hogy népszerűségét szerencséjének, vagy pedig - amit ő szinte fél kimondani - a rómaiak iránt érzett gyűlöletnek köszönheti-e. Még a királyok előtt is nagy a

tekintélye. Seleucus leányát úgy vette feleségül, hogy nem ő volt a kérő, hanem szinte őt kérték fel a házasságra; nővérét Prusiashoz annak esedező kérése után adta feleségül. Mindkét menyegző alkalmával számtalan követség fejezte ki jókívánságait és hozta el ajándékát, s a szertartást a legtekintélyesebb népek mintegy áldó jóváhagyásával ülték meg.

A boeotiai népet, amelyet Philippus meg akart nyerni, sose lehetett írásban rögzített baráti szerződésre bírni, most pedig három helyen is látható a Perseusszal kötött szerződésüket megörökítő felirat; az egyik Thebaeben, a másik Deliumnál, a legfényesebb és leglátogatottabb szentélyben, a harmadik Delphiben. S az achaiai szövetség gyűlésén is majdnem úgy alakult a helyzet, hogy megengedik neki a bevonulást Achaiába, ha ezt néhányan, fenyegető hangon hivatkozva Róma hatalmára, meg nem akadályozzák.

Viszont, Herculesre, az ő - Eumenes - tiszteletére emelt emlékműveket - pedig nehéz volna eldönteni, hogy az állammal vagy az egyesekkel tett-e több jót - részben közömbösségből vagy restségből nem tisztelik, részben ellenséges indulattal lerombolták. S ki ne tudná, hogy az aetoliaiak a belső lázongások alkalmával nem a rómaiak, hanem Perseus segítségét kérték? Ezekre a szövetségi és baráti kapcsolatokra támaszkodva országát annyira felkészítette a háborúra, hogy nem is szorul külső segítségre. Harmincezer gyalogosa, ötezer lovasa van, s tíz esztendőre elegendő gabonát halmozott fel, hogy élelmezés dolgában ne szoruljon rá sem a maga, sem az ellenség földjére. S máris annyi pénze van, amennyi elegendő, a macedon csapatokat nem is számítva, tízezer főnyi segédcsapat ugyancsak tíz évre szükséges zsoldjára, nem is számítva a királyi bányákból származó jövedelmet. Fegyverraktáraiban háromszor ekkora hadseregnek is elegendő fegyvert hordatott össze. S arra az esetre, ha Macedonia nem tudna neki újabb ifjú harcosokat adni, kiapadhatatlan forrásként ott van számára a leigázott Thracia.

13. Beszédét a következő figyelmeztető szavakkal fejezte be:

“Mindezt nem bizonytalan híresztelésekből származó szóbeszédként mondom el nektek, összeírt atyák, aminek azért adtam túlságosan is könnyen hitelt, mert szeretném, ha az ellenségem ellen felhozott vádak igazak volnának. Nem, ezek olyan hiteles és megtapasztalt tények, mintha ti felderítőként küldtetek volna el engem, s én arról számolnék be, amit saját szememmel láttam. Nem jöttem volna ide birodalmamból, amelyet ti tettetek naggyá és tekintélyessé, s nem vállaltam volna ekkora tengeri utat csak azért, hogy veletek hamis híreket közölve nyerjem el bizalmatokat.

De én láttam, hogy Asia és Görögország legtekintélyesebb városai

napról napra jobban kimutatják érzelmeiket, s ha megengedjük, olyan messzire mennek, hogy nem lesz módjuk a megbánásra és visszakozásra. Láttam, hogy Perseus, ahelyett, hogy megelégednék a macedon birodalommal, egyes helyeket fegyverrel foglal el, másokat, amelyeket nem tud erőszakkal leigázni, hízelkedés és jóindulat segítségével kerít hatalmába. Láttam, milyen egyenlőtlen ez a helyzet, mikor ő háborút készít ellenetek, ti pedig biztosítjátok számára a gondtalan békét, noha ő, ahogy én látom, már nem csak előkészíti, hanem szinte folytatja is a háborút.

Abrupolist, szövetségeseteket és barátotokat elűzte birodalmából; az illyr Arthetaurust, szintén szövetségeseteket és barátotokat, meggyilkoltatta, mert megtudta, hogy egyet és mást megírt nektek; a thebaei Euersát és Callicritust, városuk vezető embereit, mivel a boeotiaiak gyűlésén merészebb hangon beszéltek ellene, és kijelentették, hogy cselekedeteiről értesítenek benneteket, eltétette láb alól. A szerződést megszegve segítséget nyújtott a byzantiumiaknak, háborút indított Dolopia ellen, seregével behatolt Thessaliába és Dorisba, hogy belső háborújukban a hitványabbakat támogatva meggyengítse a derekabbak pártját. Thessaliában és Perrhaebiában, reményt keltve, hogy eltörli az adósságokat, mindent felkavart és összezavart, hogy megnyerve magának az adósok tömegét, segítségükkel elnyomhassa az előkelőket.

S mivel ti nyugodtan néztétek és eltűrtétek ezeket a cselekedeteit, s mivel úgy véli, átengedtétek neki Görögországot, meg van győződve róla, hogy senki se száll szembe vele fegyveresen, amíg át nem kel Italiába. A ti dolgotok megítélni, hogy ez mennyire megnyugtató vagy megtisztelő számotokra, én a magam részéről mindenesetre szégyenletesnek tartanám, hogy Perseus előbb érkezzék meg Italiába, a háború megkezdése végett, mint én, a szövetségesetek, azzal a figyelmeztetéssel, hogy legyetek óvatosak.

S miután teljesítettem illő kötelességemet, s bizonyos mértékben megnyugtattam és megkönnyítettem lelkiismeretemet, mi egyebet tehetnék még, mint hogy kérem az isteneket és istennőket, legyen gondotok magatokra és államotokra, s ránk, szövetségeseitekre és barátaitokra, akiknek sorsa a tiétektől függ?”

14. Ez a beszéd nagy hatást tett az összeírt atyákra. Egyébként ekkor senki sem tudhatott meg semmi egyebet, csak annyit, hogy a király megjelent a Curiában; ekkora titoktartás övezte a Curiában lefolyt tanácskozást. Csak a háború befejezése után vált ismeretessé, hogy mit mondott a király, s milyen választ kapott.

Néhány nap múlva Perseus követeit bocsátották be a senatus elé. Azonban, mivel Eumenes király megnyerte magának nemcsak a

füleket, de a szíveket is, a követek védekezése és kérése teljesen hatástalan maradt, sőt még fel is ingerelt mindenkit Harpalusnak, a követség vezetőjének túlságosan kihívó magatartása. Ő kijelentette, hogy a király ugyan minden erejével és törekvésével azon van, higgyenek neki, amikor biztosítja őket, hogy ő nem ragadtatta magát semmiféle ellenséges nyilatkozatra vagy cselekedetre, de ha úgy látja, hogy a rómaiak ilyen makacsul keresik az okot a háborúra, akkor szívós elszántsággal védekezik. A háborúban a hadiszerencse egyenlő esélyű, s a végeredmény bizonytalan.

Görögország és Asia valamennyi országának érdekében állt megtudni, mit mondhattak Perseus követei és Eumenes a senatus előtt, s mivel úgy vélték, hogy a király odautazásával el tudott érni valamit, a legtöbb város különböző ürügyekkel elküldte követeit. A rhodusiak követsége is [...], amelynek vezetője biztos volt benne, hogy Eumenes Perseus ellen felhozott vádjaiba az ő államát is belekeverte. Ezért pártfogói és vendégbarátai révén minden módon szerette volna kieszközölni, hogy a senatus előtt vitába bocsátkozhassék a királlyal. Mikor ezt nem tudta elérni, kíméletlen nyíltsággal támadta a királyt, hogy a lyciai népet felbiztatta a rhodusiak ellen, s jobban elnyomja Asiát, mint korábban Antiochus.

Honfitársai előtt hatásos beszéde, amelyet Asia népei sem fogadtak ellenkezéssel - mert Perseus már itt is kezdett népszerűvé válni -, a senatusban ellenérzést keltett, s nem használt se magának, se államának, s az Eumenes ellen folyó szervezkedés csak még jobban növelte a rómaiak iránta érzett jóindulatát. Így azután elhalmozták őt a megbecsülés valamennyi jelével, s a legnagyszerűbb ajándékokat kapta, ezek között egy curulisi széket s egy elefántcsont pálcát.

15. A követségek elbocsátása után Harpalus a lehető leggyorsabban visszatért Macedoniába, s jelentette a királynak, hogy távozásakor a rómaiak még nem készültek ugyan a háborúra, de olyan ellenséges hangulatban voltak, amelyből könnyen lehetett látni, hogy nem fognak sokáig késlekedni. A király, nem szólva arról, hogy szükségszerűnek látta, maga is kívánta a háború kitörését, úgy érezve, hogy most van ereje teljében, főleg Eumenes ellen háborgott. S hogy a háborút az ő vére kiontásával kezdje el, megbízta a krétai Euandert, három, az efféle aljas szolgálatokban jártas társával együtt, a király meggyilkolásával. Egy levelet küldött velük Praxo nevű, Delphiben tekintélye és vagyona miatt nagy tiszteletben álló vendégbarátjának, mert biztosan tudták, hogy Eumenes Delphibe készül, hogy áldozatot mutasson be Apollónak.

Az orgyilkosok Euanderral együtt előbb érkeztek meg, s mindenfelé körülnéztek azzal az egyetlen céllal, hogy alkalmas helyet találjanak

tervük végrehajtására. A Cirrhától a templomba felvezető úton, mielőtt megérkeznénk a házakkal sűrűn beépített területre, ott állt egy fal, balra a talajnál alig magasabb ösvénytől, amelyen csak egyesével lehetett haladni, s amelynek jobb oldalán földomlás következtében támadt meredek falú szakadék volt. E mögé a fal mögé rejtőztek el, lépcsőket rakva mellé, hogy innen, mint valami bástyáról, dobják lövedékeiket az elhaladó királyra.

A tengertől felfelé haladó királyt kezdetben körülvette barátai és testőrei serege, de azután a szűk úton egyre keskenyebbé vált a menet. S mikor ahhoz a ponthoz értek, ahol egyenként kellett áthaladniuk, az ösvényre először Pantaleon, az egyik előkelő aetoliai lépett rá, akivel a király beszélgetést folytatott. Ekkor a merénylők felemelkedve két hatalmas szikladarabot hengerítettek rájuk. Az egyik a király fejét, a másik a vállát találta el. Ő elkábulva a lejtős útról a mélységbe esett, s még sok kő hullott rá, miközben ott hevert. A többiek, még barátai és testőrei is, lezuhanását látva szétfutottak, csupán Pantaleon maradt ott rendületlenül és elszántan, hogy megvédi a királyt.

16. A merénylők, noha a fal körül kis kerülőt téve leszaladhattak volna, hogy a sebesülttel végezzenek, mint akik végrehajtották feladatukat, elmenekültek a Parnassus csúcsára, olyan gyorsan, hogy egyik társukat, aki az úttalan és meredek terepen csak üggyel-bajjal tudott velük tartani, feltartva őket a menekülésben, megölték, hogy ne válhassék árulójukká, ha elfogják.

A királyhoz először barátai, majd a testőrök és szolgák is odarohantak. Mikor felemelték, sebesülése következtében kábult és érzéketlen volt, de mivel meleg volt, s még lélegzett, látták, hogy él, bár kevés, sőt semmi remény nem volt arra, hogy életben marad. Néhány testőr a merénylők nyomába eredt, sikertelenül fáradva felkapaszkodott a Parnassus ormára, majd eredménytelenül visszatért. Amilyen meggondolatlanul - noha vakmerően - vállalkoztak a macedonok a gaztettre, éppolyan tervszerűtlenül és gyáván hagyták is abba vállalkozásukat. Másnap, mikor a király visszanyerte öntudatát, barátai hajóra vitték. Innen Corinthusba, Corinthusból, az Isthmus-szoroson áthaladva Aeginába hajóztak.

Itt senkit se engedve közelébe, olyan titokban ápolták, hogy Asiába már haláláról érkezett híradás. Ennek Attalus is hamarabb hitelt adott, mint egy együttérző testvérhez illett volna, mert olyan hangon beszélt fivére feleségével és a vár parancsnokával, mint aki a trón kétségtelen örököse. Viselkedése később nem is maradt titokban Eumenes előtt, s noha elhatározta, hogy úgy tesz, mintha nem tudna róla, s hallgatva eltűri, mégis első találkozásukkor nem állta meg, hogy testvére szemére ne hányja, milyen túlzott sietséggel igyekezett megkérni az ő

feleségét. Eumenes halálának híre Rómába is eljutott.

17. Ekkoriban tért vissza Görögországból C. Valerius, akit követként küldtek el, hogy tájékozódjék az ottani helyzetről, derítse fel Perseus király terveit, s ő beszámolójában mindenben igazolta az Eumenes által felhozott vádakat. Delphiből magával hozta Praxót is, akinek háza a merénylőknek búvóhelyül szolgált, továbbá Brundisiumból L. Rammiust, aki mint vádló, a következő gaztettről számolt be.

Rammius Brundisium legelőkelőbb embere volt, aki házában nemcsak valamennyi római vezért és legatust szokta vendégül látni, hanem a külföldi népek legkiválóbbjait is, főképpen a királyokat. Így szerzett róla tudomást a távolból Perseus, s mikor ő ennek levelére a közelebbi barátság s az ebből várható nagy szerencse reményében elutazott a királyhoz, hamarosan a ház meghitt barátjaként bántak vele, s a bizalmas megbeszélésekbe is jobban belevonták, mint szerette volna. Ugyanis a király rendkívüli ajándékok ígéretével arra akarta rábírni, hogy mivel valamennyi római hadvezér és követ igénybe szokta venni vendégszeretetét, mérgeztesse meg azokat, akiknek nevét megírja. Ő tudja, hogy a mérgek elkészítése rendkívül sok nehézséggel és veszéllyel jár. Készítésükhöz több beavatottra van szükség, azonkívül az eredmény is bizonytalan, aszerint, hogy annyit adnak-e be, amennyi elég a cél eléréséhez, vagy annyit, hogy biztosan eltitkolhassák a dolgot. Ő majd ellátja olyan méreggel, amelynek sem a bevétele közben, sem utána nincs semmi ismertetőjele.

Rammius, félve, hogy ha tiltakozik, ő lesz az első, akin a mérget kipróbálják, úgy utazott el, hogy igent mondott. De nem akart Brundisiumba visszatérni, mielőtt nem találkozott C. Valerius legatusszal, aki hír szerint Chalcis közelében tartózkodott. Először neki fedett fel mindent, majd felszólítására elkísérte Rómába, itt bevezették a Curiába, ahol részletesen beszámolt a történtekről.

18. Eumenes tudósításával megegyező szavai arra késztették az atyákat, hogy Perseust sürgősen ellenségnek nyilvánítsák, mivel látták, hogy nem csupán a szabályos háborúra készül királyi önhittséggel, de képes mindenféle titkos gaztettre, az orgyilkosságra és a méregkeverésre is. A háború vezetését az új consuloknak tartották fenn, de azért úgy határoztak: Cn. Sicinius praetor, aki a polgárok és idegenek közti jogi ügyeket intézte, azonnal sorozzon katonákat, akiket vigyenek Brundisiumba, s minél előbb szállítsák át őket az epirusi Apolloniába, ott szállják meg a tengerparti városokat, hogy a consul, aki majd Macedoniát kapja provinciául, hajóhadával biztosan kiköthessen, és nyugodtan partra tehesse csapatait.

Eumenes, akinek a veszélyes és súlyos gyógykezelés miatt jó ideig

Aeginában kellett időznie, mihelyt kockázat nélkül tehette, elutazott Pergamumba, s mivel a korábbi gyűlöleten kívül még Perseus minapi gaztette is bőszítette, teljes erővel készült a háborúra. Itt látogatták meg a Rómából érkezett követek, szerencsét kívánva neki, hogy ilyen nagy veszélyből megmenekült.

Mivel a macedon háborút egy évre elhalasztották, s a többi praetor is elutazott provinciájába, M. Iunius és Sp. Lucretius, akik Hispaniát kapták provinciául, megismételt kérésükkel addig ostromolták a senatust, amíg elérték, hogy seregükhöz kiegészítést kapjanak, a római legiók számára háromezer gyalogost és százötven lovast, a segédcsapatokat pedig a szövetségeseknek kellett ötezer gyalogossal és háromszáz lovassal kiegészíteniük. Ezek a csapatok az új praetorokkal együtt hajóztak át Hispaniába.

19. Ugyanebben az évben, mivel a campaniai föld nagy része, amelyet megkülönböztetés nélkül mindenféle magánemberek vettek birtokukba, Postumius consul vizsgálata következtében ismét állami tulajdonba került, M. Lucretius néptribunus a népgyűlésen javaslatot tett, hogy a campaniai földet a censorok adják ki haszonbérbe, ami oly sok évvel Capua elfoglalása után sem történt meg, s így a gazdátlan területet magánemberek kapzsisága vehette birtokába.

Míg a senatus, miközben nem üzente meg, de már elhatározta a háborút, várakozással figyelte, hogy melyik király választja a rómaiak, s melyik Perseus barátságát, Ariarathes követei Rómába érkeztek, magukkal hozva a király fiát. Bejelentették, a király azért küldte fiát Rómába, hogy itt nevelődjék, s hogy gyermekségétől fogva hozzászokjék a római szokásokhoz és emberekhez, s azt kéri, ne csak vendégbarátai ügyeljenek rá, de vegye gondjába, s mintegy gyámjaként viselkedjék az állam is.

Ez a követség különösen kellemesen hatott a senatusra. Úgy döntöttek, hogy Cn. Sicinius praetor béreljen ki és rendeztessen be egy házat, ahol a király fia és kísérői jól ellakhatnak.

Teljesítették a szövetséget és barátságot kérő thrák követek, a maed, cepnatus és astii törzs kérését, ezenfelül a követeknek egyenként kétezer ast küldtek ajándékba. A rómaiak örültek, hogy éppen ezekkel a népekkel kötöttek szövetséget, mert Thracia Macedonia mögött fekszik. Hogy azonban Asiában és a szigeteken is tisztában legyenek a helyzettel, elküldték követségbe Ti. Claudius Nerót és M. Decimiust, azzal az utasítással, hogy keressék fel Krétát és Rhodust, újítsák meg a barátságot, egyszersmind derítsék fel, hogy Perseus király nem próbálta-e megnyerni szövetségeseink érzelmeit.

20. Miközben a polgárság feszült hangulatban várta az új háborút,

egy éjszakai vihar alkalmával a villámcsapás a Capitoliumon ledöntötte azt a hajóorrokkal díszített oszlopot, amelyet az első pun háborúban a győzelem örömére M. Aemilius consul állíttatott fel, akinek Ser. Fulvius volt a tiszttársa. Erről az eseményről, amelyet csodajelnek tekintettek, jelentést tettek a senatusban. Az atyák úgy határoztak, hogy a dolgot terjesszék a haruspexek elé, a decemvirek pedig nézzék meg a szent könyveket. A decemvirek kijelentették, hogy a Várost meg kell tisztítani, könyörgést és áldozati ünnepet kell tartani, nagyobb jószágokat kell feláldozni, és Rómában, a Capitoliumon s Campaniában, a Minervának szentelt hegyfokon a lehető leghamarabb tíz napig tartó játékokat kell rendezni a Legjobb és Leghatalmasabb Iuppiternek. Mindezt gondosan teljesítették.

A haruspexek azt válaszolták, hogy a csodajel jó fordulatot jelez: határaik kiterjesztését és ellenségeik pusztulását, mivel az ellenségtől zsákmányolták a zivatartól szétszórt hajóorrokat. Ehhez az egyhez még több csodajel is járult, ami megnövelte a lelkekben a babonás félelmet. Jelentették, hogy Saturniában a városra három napon át véres eső esett; Calatiában háromlábú szamár született, s egyetlen villámcsapás elpusztított egy bikát és öt tehenet; Auximumban földeső esett. Szent szertartásokkal engesztelték ki ezeket a csodajeleket is, s egynapos könyörgést és áldozati ünnepet rendeltek el.

21. A consulok mind ez ideig nem utaztak el provinciájukba, mert nem voltak hajlandók eleget tenni a senatus kívánságának, hogy terjesszék eléjük M. Popilius ügyét, az atyák pedig ragaszkodtak hozzá, hogy addig nem hoznak semmi egyéb döntést. Popiliusszal szemben ugyanis az ellenszenvet még növelte egy tőle érkezett levél, amelyben bejelentette, hogy mint proconsul újabb csatát vívott a statelli ligurok ellen, akik közül hatezer embert öltek meg, s hogy a jogtalan háború miatt a többi ligur törzs is fegyvert ragadott. Így azután a senatusban nemcsak a távollevő Popiliust támadták, amiért az isteni és emberi jog ellenére háborút kezdett azok ellen, akik megadták magukat, s a lecsillapított népet lázadásra ingerelte, de a consulokat is, mert nem utaztak el provinciájukba.

Ez az atyák közt megnyilvánuló egyetértés annyira felbátorította M. Marcius Sermo és Q. Marcius Scilla néptribunusokat, hogy bejelentették: pénzbüntetésre ítélik a consulokat, ha nem indulnak el provinciájukba. S a ligur törzsek ügyében, amelyek megadták magukat, javaslatot olvastak fel a senatusban, amelyet a népgyűlés elé szándékoztak terjeszteni. Ez azt tartalmazta, hogy ha a statelli törzs tagjai közül, akik megadták magukat, a legközelebbi augusztus kalendaejáig egy is nem nyeri vissza szabadságát, a senatus esküt téve jelöljön ki egy meghatalmazottat, hogy az kutassa fel, és büntesse meg a felelőst, akinek rosszindulata miatt rabszolgasorsra jutottak. A

javaslatot ezután a senatus jóváhagyása alapján nyilvánosan kihirdették.

A senatus még a consulok elutazása előtt meghallgatta Bellona szentélyében C. Cicereius előző évi praetort. Ez beszámolt Corsicán kifejtett tevékenységéről, s miután hiába folyamodott diadalmenetért, azt az Albai-hegyen tartotta meg, - ahogy ez már hagyományos szokás volt -, ahol ezt állami jóváhagyás nélkül is meg lehetett rendezni.

A népgyűlés nagy egyetértésben jóváhagyta és megerősítette a ligurok ügyében benyújtott Marcius-féle javaslatot. A népgyűlési határozat alapján C. Licinius praetor kérdést intézett a senatushoz, hogy ki vezesse az elrendelt vizsgálatot, s az atyák úgy rendelkeztek, hogy vezesse ő maga.

22. Ekkor a consulok végre elutaztak provinciájukba, s átvették hadseregét M. Popiliustól. M. Popilius azonban mégsem mert visszatérni Rómába, nehogy, míg a senatus ellene van, a nép pedig még dühösebb rá, az előtt a praetor előtt legyen kénytelen ügyét védeni, aki az ellene folytatandó vizsgálat ügyében a senatus véleményét kikérte. Távolmaradási szándékának azonban a néptribunusok elébe vágtak egy újabb javaslattal, amely szerint ha ő november idusáig nem jelenik meg Rómában, C. Licinius a távollétében tartsa meg a tárgyalást, és hirdessen ítéletet.

Miután ez a kényszer hazatérésre bírta, a senatusban rendkívül ellenséges hangulat fogadta. Igen sokan illették gyalázkodó szavakkal, majd a senatus a következő határozatot hozta: C. Licinius és Cn. Sicinius praetorok gondoskodjanak róla, hogy azok a ligurok, akik Q. Fulvius és L. Manlius consulsága után nem viselkedtek ellenségesen, nyerjék vissza szabadságukat, s számukra C. Popilius consul a Paduson túl juttasson földet. Ez a senatusi határozat sok ezer embernek adta vissza szabadságát, s miután átszállították őket a Padus folyón, földet adtak nekik.

A Marcius-féle javaslat alapján megidézett M. Popilius két ízben adta elő védekezését C. Licinius előtt, s a vádlottat a praetor - kedveskedni akarván a távollevő consulnak, s mert hatott rá a Popilius család közbenjárása - harmadszorra március idusára idézte meg, amely napon hivatalba kellett lépniük az új főtisztviselőknek, hogy neki, mint akkor már magánembernek, ne legyen módjában ítéletet hoznia. Így hiúsították meg csalárd módon a ligurok érdekében tett javaslat végrehajtását.

23. Ebben az időben Rómában tartózkodott Carthago követsége és Masinissa fia, Gulussa, akik szenvedélyes vitákat folytattak a senatus előtt. A carthagóiak felpanaszolták, hogy azon a földsávon kívül,

amelynek ügyében már korábban is érkeztek oda római követek, hogy a helyszínen tájékozódjanak, Masinissa a carthagóiak földjén erőszakkal és fegyverrel további hetven városkát és falut vett birtokba. Ezt ő, mivel semmire sincs tekintettel, könnyen megtehette. A carthagóiaknak, mivel megbénítja őket a szerződés, ezt némán kellett tűrniük, hiszen megtiltották nekik, hogy határaikon kívül fegyveres vállalkozásba bocsátkozzanak. S noha jól tudják, hogy miközben a numidákat innen kiűznék, saját határaik között folytatnák a háborút, ettől visszatartotta őket a békeszerződésnek az a vitathatatlan pontja, amely kifejezetten megtiltja, hogy a római nép szövetségesei ellen háborút indítsanak.

De most már a carthagóiak nem képesek tovább is elviselni a király gőgjét és kegyetlenségét. Azért küldték őket ide, kérjék meg a senatust, engedje meg nekik valamelyiket a következő három lehetőség közül: vagy döntsék el a méltányosság alapján, hogy két szövetségesük, a király és a carthagóiak közül melyiknek mi a tulajdona; vagy engedjék meg a carthagóiaknak, hogy jogos és igazságos háborúban megvédjék magukat a jogtalan támadás ellen; vagy végül: ha a rómaiak jóindulatukat fontosabbnak tartják, mint az igazságot, egyszer s mindenkorra döntsék el, mit akarnak a más földjéből odaajándékozni Masinissának. Ők legalább mértékletesebbek lesznek az adományozásban, és számon tartják, mit adtak oda, a királyt viszont saját önkényes elhatározásán kívül semmi sem korlátozza.

Ha a fentiek közül egyik óhajukat sem teljesítik, s ők valamiben megsértették a P. Scipio által jóváhagyott békeszerződést, inkább a rómaiak büntessék meg őket. Kívánatosabb számukra a római uralom alatt a szolgaság, mint a Masinissa önkényeskedésének kiszolgáltatott szabadság. Végül is számukra jobb lenne egyszer s mindenkorra befejezni életüket, mintsemhogy a legkegyetlenebb hóhér önkényének kiszolgáltatva tengődjenek.

E szavak közben könnyezve leborultak, s a földön heverve éppen akkora szánalmat keltettek maguk iránt, mint amekkora ellenszenvet a királlyal szemben.

24. Az atyák úgy határoztak: meg kell kérdezni Gulussát, minderre mit válaszol, vagy ha inkább azt óhajtja, mondja meg, milyen ügyben érkezett Rómába. Gulussa kijelentette, hogy számára nem könnyű feladat olyan üggyel foglalkozni, amelyre vonatkozóan atyjától semmiféle utasítást nem kapott, de atyja sem tud egykönnyen utasítást adni, hiszen a carthagóiak nemcsak arról nem értesítették, hogy miről óhajtanak bejelentést tenni, de egyáltalán még arról sem, hogy Rómába akarnak menni. Vezetőik Aesculapius szentélyében több

éjszakán át tanácskoztak titokban, amiről [...] azonkívül, hogy titkos megbízatással követeket küldenek Rómába. Ez az ok, amiért őt apja elküldte Rómába, hogy megkérje a senatust, semmiképpen se adjon hitelt közös ellenségük vádjainak, amely csupán a római nép iránt tanúsított állhatatos hűsége miatt gyűlöli őt.

A senatus, mikor a két fél meghallgatása után megkérdezték a véleményét, a carthagói követek ügyében úgy határozott, hogy a következő választ kell adni: véleményük szerint Gulussa utazzék el azonnal Numidiába, közölje atyjával, hogy a carthagóiak panasza ügyében minél hamarabb küldjön követeket Rómába, s értesítse a carthagóiakat: jelenjenek meg az ügy megvitatására. Ők sok mindent megtettek, és meg is fognak tenni, amit csak tehetnek Masinissa megbecsülése érdekében, de a jogot nem rendelhetik alá a jóindulatnak. Azt akarják, hogy mindegyik fél azt a földet birtokolja, amely az övé, s nem az a szándékuk, hogy új határokat jelöljenek ki, hanem hogy tiszteletben tartassák a régieket.

A legyőzött carthagóiaknak meghagyták városukat és földjüket, de nem azért, hogy tőlük a békében jogtalanul elragadják, amit a hadijog alapján nem vettek el. - Ezzel küldték el a trónörököst és a carthagóiakat. Szokás szerint mindkét félnek ajándékot adtak, s egyéb tekintetben is szívélyesen gondoskodtak ellátásukról.

25. Ekkoriban tért vissza Cn. Servilius Caepio, Ap. Claudius Cento és T. Annius Luscus, akiket azért küldtek Macedoniába, hogy kérjenek elégtételt, s mondják fel a királynak a baráti szerződést. S a látottakról és hallottakról sorban beszámolva még jobban felingerelték a Perseusszal szemben már amúgy is ellenséges érzelmű senatust. Látták - mondták -, hogy Macedonia minden városában teljes erővel készülnek a háborúra. Mikor megérkeztek a királyhoz, napok múlva sem jelenhettek meg előtte, s mikor végül, lemondva a megbeszélésről, elutaztak, csak akkor, útközben hívták vissza s vezették eléje őket.

Itt elmondott szavaik lényege az volt, hogy a Philippusszal kötött szövetséget atyja halála után vele magával is megújították. Ebben kifejezetten megtiltották, hogy határain kívül háborút viseljen, s haddal zaklassa a római nép szövetségeseit. S ezután sorban eléje tárták, amit legutóbb a senatusban Eumenes minden részletében a valóságon és a tapasztalaton alakuló beszámolójában hallottak. S hogy a király ezenkívül Samothraciában sok napon át titokban tanácskozott az asiai városok követségeivel. A senatus méltányosnak tartja, hogy ezekért a jogtalanságokért elégtételt kapjon, s hogy a király visszaadja neki és szövetségeseinek mindazt, amit a szövetségi jog ellenére birtokában tart.

A király erre, először haragra gyulladva, kemény hangon válaszolt.

A rómaiak szemére hányta kapzsiságukat és gőgjüket, méltatlankodott, hogy egyik követség a másik után érkezik szavai és tettei kikémlelésére, s hogy azt tartják méltányosnak, ha ő mindenben az ő intésük és parancsuk szerint beszél és cselekszik. Végül pedig, miután sokat és hosszan kiabált, visszarendelte őket másnapra azzal, hogy a választ írásban óhajtja megadni.

Ekkor pedig a következő tartalmú iratot adta át: őt az atyjával kötött szerződés nem kötelezi; hajlandó megújítani, nem mintha helyeselné, hanem mert annak, aki újonnan foglalt el egy trónt, mindent el kell tűrnie. De ha új szerződést akarnak vele kötni, először meg kell egyezniük a feltételekben. Ha hajlandók arra, hogy egyenjogú felekként kössék meg a szerződést, ő majd meglátja, mire szánja el magát, mint ahogy meggyőződése szerint ők is saját államuk érdekeit igyekeznek biztosítani. Ezzel felugrott, s nekik jelt adtak, hogy mindnyájan távozzanak el a palotából.

Ekkor kijelentették, hogy felmondják a barátságot és szövetséget. A király e kijelentés után haragra gyulladva megállt, s harsány hangon közölte, hogy három napon belül hagyják el birodalma határait. Így elutaztak, miután se megérkezésükkor, se ott-tartózkodásuk folyamán nem tapasztalták a legcsekélyebb vendégszeretetet vagy jóindulatot sem. Az atyák ezután a thessaliai és az aetoliai követeket hallgatták meg.

A senatus úgy döntött: írnak a consuloknak, hogy amelyikük teheti, jöjjön Rómába a főtisztviselők megválasztására, hogy minél hamarabb kiderüljön, kik lesznek az állam hadvezérei.

26. A consulok ebben az évben az állam érdekében semmi különösebb említésre méltó cselekedetet nem hajtottak végre. Úgy gondolták, jobb szolgálatot tesznek az államnak, ha lecsillapítják és letelepítik az elkeseredett ligurokat.

A macedon háborúra való várakozás közben az issai követek gyanút keltettek Gentius, illyriai királlyal szemben is. Elpanaszolták, hogy végigpusztította területüket, s hogy milyen bizalmas viszony van Macedonia és Illyria királyai között, közös terv alapján készülnek a rómaiak elleni háborúra, s Perseus kezdeményezésére követség ürügyén illyr kémeket küldtek Rómába, hogy értesüljenek az itt történtekről.

Az illyreket a senatus elé idézték. Mikor kijelentették: azért küldte őket követségbe a király, hogy tisztázzák őt az issai király részéről esetleg ellene felhozott vádak alól, megkérdezték tőlük: miért nem fordultak a főtisztviselőkhöz, hogy szokás szerint szállást és ellátást kapjanak, s bejelentsék megérkezésüket és utazásuk célját? Zavaros

választ adtak, erre utasították őket, hogy távozzanak el a Curiából. Az atyák úgy döntöttek, hogy mivel nem kérték a senatus elé való bebocsáttatásukat, nem is adnak nekik választ, mint követeknek szokás, s hogy követeket küldenek a királyhoz, közöljék vele a szövetségesek panaszait; a senatus véleménye szerint a király méltatlanul jár el, ha nem tartózkodik a jogtalanságtól a rómaiak szövetségeseivel szemben. Az elküldött követségnek a következők voltak a tagjai: A. Terentius Varro, C. Plaetorius és C. Cicereius.

Asiából visszatértek a szövetséges királyokat sorra meglátogató követek, s jelentették, hogy Aeginában felkeresték Eumenest, Syriában Antiochust, Alexandriában Ptolemaeust. Ezeket mind megkörnyékezték Perseus követei, de ők példásan megőrizték hűségüket, s megígérték, hogy teljesítik mindazt, amit a római nép óhajt. Felkeresték a szövetséges városokat is: a többségben eléggé meg lehet bízni, s úgy találták, hogy csupán a rhodusiak ingadoznak, akiket Perseus beavatott terveibe.

Rhodusból követek érkeztek, hogy megcáfolják a városukról tudomásuk szerint széltében elterjedt híreszteléseket, az atyák azonban úgy döntöttek, hogy csak az új consulok hivatalba lépése után bocsátják be őket a senatus elé.

27. Úgy vélték, hogy a háborús előkészületekkel nem szabad késlekedniük. Megbízták C. Licinius praetort, hogy javíttassa ki a római hajóépítő műhelyekben a partra húzott, még használható ötevezősoros hajókat, s szereltessen fel ötven új hajót. Ha ezt a számot ki lehetne egészíteni, írjon Siciliába tiszttársának, C. Memmiusnak, hogy javíttassa ki és szereltesse fel a Siciliában található hajókat, hogy ezeket minél hamarabb Brundisiumba lehessen küldeni. C. Licinius praetort utasították, hogy huszonöt hajóra a szabadosok rendjéhez tartozó polgárok közül sorozzon hajóslegénységet, Cn. Sicinius pedig kötelezze a szövetségeseket ugyancsak huszonöt hajó legénységének a kiállítására, s ugyanez a praetor követeljen nyolcezer gyalogost és négyszáz lovast a latin szövetségesektől.

A. Atilius Serranus, előző évi praetort szemelték ki arra, hogy a csapatokat Brundisiumban átvegye, és átküldje Macedoniába. Hogy Cn. Sicinius praetor seregét az átszállításra felkészítve kapja meg, C. Licinius praetor a senatus megbízásából írt C. Popilius consulnak, hogy a második legiót, amely a legrégebben szolgál Liguriában, négyezer latin szövetséges gyalogossal és kétszáz lovassal együtt február idusára rendelje Brundisiumba. Cn. Siciniust utasították - egy évre meghosszabbítva megbízatását -, hogy ezzel a hajóhaddal és hadsereggel biztosítsa provinciáját, Macedoniát, amíg utódja megérkezik.

A senatus valamennyi határozatát haladéktalanul végrehajtották. A javítóműhelyekből harmincnyolc hajó került ki. L. Porcius Liciniust bízták meg, hogy vigye őket Brundisiumba; Siciliából tizenkét hajó érkezett. Apuliába és Calabriába három megbízottat küldtek - Sex. Digitiust, T. Iuventiust és M. Caeciliust -, hogy gabonát vásároljanak a hadsereg és a hajóhad számára. S mikor Cn. Sicinius praetor hadiköpenyt öltve elindult a Városból, és megérkezett Brundisiumba, itt már minden előkészület megtörtént.

28. C. Popilius consul majdnem az év végén tért vissza Rómába, jóval később, mint a senatus megszabta, amely az állam érdekében kívánatosnak tartotta, hogy - tekintettel a küszöbönálló hatalmas háborúra - minél hamarabb válasszák meg a főtisztviselőket. Így az atyák ellenszenvvel hallgatták meg Bellona szentélyében a consul beszámolóját Liguriában folytatott tevékenységéről. Gyakran hangos közbekiáltásokkal szakították félbe, megkérdezve, miért nem adta vissza a ligurok szabadságát, akiket fivére vétkes módon elnyomott. A kitűzött napon, február tizennyolcadikán megtartották a consulválasztást: P. Licinius Crassust és C. Cassius Longinust választották meg consulnak. Másnap a következők lettek a praetorok: C. Sulpicius Galba, L. Furius Philus, L. Canuleius Dives, C. Lucretius Gallus, C. Caninius Rebilus és L. Villius Annalis. Ezek között a praetorok között a következő provinciákat osztották szét: Rómában a kétféle jogszolgáltatást, ezenkívül Hispaniát, Siciliát és Sardiniát, azzal, hogy egy üresen maradt hely betöltéséről majd a senatus határoz.

A senatus utasította a kijelölt consulokat, hogy hivatalba lépésük napján, szokás szerint, nagyobb állatokat áldozzanak fel, s fohászkodjanak az istenekhez, hogy a háború, amelyre a római nép elszánta magát, szerencsésen végződjék. Ugyanezen a napon a senatus úgy döntött: C. Popilius consul tegyen fogadalmat, hogy ha az állam tíz éven át ugyanilyen helyzetben marad, tíz napig tartó játékokat rendeznek a Legjobb és Leghatalmasabb Iuppiternek, s ajándékokat tesznek minden isten vánkosára. Így a határozat alapján a consul a Capitoliumon fogadalmat tett, hogy megrendezik a játékokat, s megadják az ajándékokat abból az összegből, amelyet a senatus legalább százötven atya jelenlétében megszavaz. A fogadalom szövegét Lepidus pontifex maximus szavai után mondta el.

Ebben az évben meghalt az állam két papja, L. Aemilius Papus, a vallási ügyeket intéző decemvirek egyike és Q. Fulvius Flaccus pontifex, aki az előző évben censor volt. Ő szörnyű halállal végezte életét. Két fia ugyanis Illyriumban katonáskodott, s az egyikről az a hír érkezett, hogy meghalt, a másikról, hogy súlyos és veszélyes betegségbe esett. Egyszerre rohanta meg lelkét a gyász és az

aggodalom, s a hálószobájába reggel belépő rabszolga fedezte fel, hogy egy kötéllel felakasztotta magát. Az volt az általános vélemény, hogy censorsága után már nem volt teljesen az eszénél, s széltében mondogatták, hogy Iuno haragja fosztotta meg értelmétől, szentélye kirablásáért. Aemilius helyére M. Valerius Messalát választották meg decemvirnek, Fulvius helyett Cn. Domitius Ahenobarbus, egy rendkívül fiatal sacerdos lett a pontifex.

29. P. Licinius és C. Cassius consulsága idején nemcsak Róma városának s Italia földjének figyelmét kötötte le a macedonok és rómaiak közötti háború gondja, hanem valamennyi, akár Európában, akár Asiában található királyét és népét is. Eumenest egyformán tüzelte korábbi gyűlölete és új keletű bosszúvágya, hiszen Perseus gonoszsága folytán Delphiben majdnem úgy végeztek vele, mint valami áldozati állattal. Prusias, Bithynia királya úgy döntött, távol marad a harctól, s megvárja a végét, hiszen egyrészt a rómaiak se találnák illőnek, hogy fegyvert fogjon felesége bátyja ellen, másrészt Perseust, ha ez győz, húga közbenjárásával majd ki tudja engesztelni. Ariarathes, Cappadocia királya, azonkívül, hogy a rómaiaknak a maga részéről segédcsapatokat ígért, mióta Eumenesszel rokoni kapcsolatba került, minden háborúra és békére vonatkozó tervét egyeztette vele. Antiochus Egyiptom ellen szőtt terveket. Megvetéssel nézte az ifjú királyt és tehetetlen gyámjait, s úgy vélte, a Coele Syria körül támadt viszályt ürügyül használhatja fel a háborúra, s ezt zavartalanul meg is vívhatja, hiszen ebben egyáltalán nem fogják megakadályozni a macedon háborúval elfoglalt rómaiak; mindamellett a háborúra a senatushoz küldött követe útján s személyesen a római követek előtt minden lehetséges segítséget megígért.

Ptolemaeust ekkoriban, mivel még fiatal volt, mások befolyása irányította; gyámjai egyrészt háborúra készültek Antiochus ellen, hogy megvédjék Coele Syriát, másrészt a macedon háborúra mindent megígértek a rómaiaknak.

Masinissa gabonával segítette a rómaiakat, ezenkívül előkészületeket tett, hogy segédcsapatokkal és elefántokkal fiát, Misagenest is elküldi a háborúba. Terveiben azonban minden lehetőséget számításba vett a következőképpen: ha a győzelem a rómaiakhoz pártol, az ő helyzete is változatlan marad, de nem bocsátkozhat további vállalkozásokba, hiszen a rómaiak nem tűrnék, hogy a carthagóiakat fegyveresen megtámadja. Viszont, ha megtörik a rómaiak erejét, amely eddig megvédte a carthagóiakat, akkor egész Africa az ő befolyása alá kerül.

Gentius, Illyria királya viselkedésével gyanússá tette ugyan magát a rómaiak előtt, de tulajdonképpen még nem döntötte el, melyik félhez pártoljon, s úgy látszott, hogy ekkor hirtelen elhatározás, nem pedig

érett megfontolás alapján fog egyikhez vagy másikhoz csatlakozni. A thrák Cotys, az odrysiusok királya titokban a macedonok oldalán állt.

30. Míg a királyok így vélekedtek a háborúról, a szabad népeknél a köznép majdnem mindenütt, mint lenni szokott, a hitványabb fél pártján állott, s a királlyal és a macedonokkal rokonszenvezett. Az előkelőek körében ellentétes törekvéseket lehetett megfigyelni. Egy részük annyira feltétlen híve volt a rómaiaknak, hogy túlzott rajongásával aláásta tekintélyüket, csak néhányan voltak közülük, akiket a római hatalom ügyének igazsága nyert meg, a legtöbben úgy vélték, hogy ha kiemelkedő szolgálatot tesznek a rómaiaknak, akkor államukban még nagyobb befolyásra számíthatnak. Voltak, akik a királynak hízelegtek, és részben adósságaik miatt, részben mert féltek, hogy ha az állam helyzete nem változik, saját sorsuk kilátástalanná válik, lelkesen igyekeztek elősegíteni bármiféle változást.

Mások ingatag jellemük miatt cselekedtek így, mivel Perseus kedveltebb volt a nép körében. A harmadik, legderekabb és legbölcsebb csoport óhaja az volt, hogy - ha egyáltalán lehetséges a jobbik uralmat választani - inkább a rómaiak, mint a király fennhatósága alá kerüljenek; vagy pedig, ha a sors megengedné, hogy ebben szabadon döntsenek, szívesebben látták volna, ha egyik fél sem lesz hatalmasabb a másiknál, annak elnyomása révén, hanem éppen az egyensúly, hogy mindkettőjük erői sértetlenek maradnak, teszi tartóssá a békét. S így azután az lesz a legkedvezőbb helyzetben, aki a kettő között áll, mert az egyik fél mindig meg fogja védeni a gyengét a másik erőszakosságától. S ilyen gondolatokkal szemlélték hallgatagon és biztos helyzetből a két fél párthíveinek küzdelmét.

A consulok hivatalba lépésük napján a senatusi határozat értelmében nagyobb állatokat áldoztak valamennyi szentélyben, ahol csak az év nagyobbik részében istenlakomát szoktak rendezni, s meggyőződtek róla, hogy kérésüket a halhatatlan istenek kedvezően fogadták. Majd jelentették a senatusnak, hogy illő módon áldoztak, s fohászkodtak a háború sikereéért.

A haruspexek kinyilatkoztatták, hogy ha valami új vállalkozásba fognak, akkor sietve vágjanak bele, mert az áldozatok győzelmet, diadalmenetet s határaik kiterjesztését ígérik. Az atyák felszólították a consulokat, hogy a római nép üdve és boldogsága érdekében a centuriák gyűlésén, a legközelebbi megfelelő napon terjesszék a nép elé a következő javaslatot:

“Perseus, Philippus fia, Macedonia királya, aki az atyjával, Philippusszal kötött, s ennek halála után vele is megújított szerződés ellenére fegyverrel támadt a római nép szövetségeseire, végigpusztította földjeiket, és elfoglalta városaikat, háborút tervez a

római nép ellen, s erre a célra fegyveres hadsereget és hajóhadat gyűjtött össze; ezért, ha elégtételt nem szolgáltat, meg kell ellene indítani a háborút.” - Ezt a javaslatot terjesztették a népgyűlés elé.

31. Ezután a senatus úgy határozott: a consulok megegyezés vagy sorsolás útján döntsék el, hogy Italia és Macedonia közül kinek melyik lesz a provinciája. Aki Macedoniát kapja, az Perseus király s a hozzá csatlakozók ellen, amennyiben nem szolgáltatnak elégtételt a római népnek, indítsa meg a háborút.

Elhatározták, hogy négy új legiót kell sorozni, mindegyik consul számára kettőt. Macedonia provinciát előnyben részesítették annyiban, hogy míg a másik consul legióinak létszámát az ősi hagyomány szerint egyenként ötezer gyalogosban és kétszáz lovasban szabták meg, a macedoniai sereg számára mindegyik legióba hatezer gyalogos s háromszáz lovas besorozását rendelték el. Felemelték a consul szövetséges seregének a létszámát is, mert tizenhatezer gyalogost, s a Cn. Siciniusszal már átkelt hatszáz lovason kívül még nyolcszáz lovast kellett Macedoniába átszállítania.

Úgy vélték, hogy Italia számára elegendő lesz tizenkétezer szövetséges gyalogos és hatszáz lovas. Abban is rendkívül kedveztek Macedoniának, hogy megengedték a consulnak: ötvenéves korig tetszés szerint behívhatja azokat a régi centuriókat és katonákat, akiket csak óhajt.

A katonai tribunusokkal kapcsolatban ebben az évben a macedon háború miatt azt az újítást hozták, hogy a consulok a senatus határozata alapján a következő javaslatot terjesztették a népgyűlés elé:

“Ebben az évben ne szavazással válasszák meg a katonai tribunusokat, hanem kinevezésüket bízzák a consulok és praetorok döntésére.”

A praetorok között a következőképpen osztották meg a hatásköröket: akinek a sorsolásnál az a feladat jutott, hogy oda menjen, ahová a senatus jónak látja, utazzék el Brundisiumba a hajóhadhoz, ott vizsgálja felül a hajóslegénységet, bocsássa el az alkalmatlanokat, pótolja ezeket szabadosokkal, s ügyeljen, hogy kétharmaduk a római polgárok, egyharmaduk a szövetségesek közül kerüljön ki.

Hogy biztosítani tudják Siciliából és Sardiniából a hajóhad és legiók ellátását, úgy döntöttek, megbízzák a praetorokat, akik a sorshúzáson ezeket a provinciákat kapták, hogy Sicilia és Sardinia lakóitól hajtsák be másodszor is a tizedet, s ezt a gabonát szállítsák el Macedoniába a hadsereghez. A sorsolásnál C. Caninius Rebilus kapta Siciliát, L. Furius Philus Sardiniát, L. Canuleius Hispaniát, C. Sulpicius Galba a városiak,

L. Villius Annalis az idegenek közti jogi ügyek intézését; C. Lucretius Gallus a sorsolásnál azt a feladatot kapta, hogy álljon a senatus rendelkezésére.

32. Inkább csak szóváltás s nem komoly versengés támadt a consulok között a provinciák ügyében. Cassius kijelentette: sorsolás nélkül akarja megkapni Macedoniát, tiszttársa nem sorsolhat vele esküje megszegése nélkül, hiszen mikor praetor volt, hogy ne kelljen provinciájába elmennie, a népgyűlésen megesküdött, hogy neki meghatározott helyen és meghatározott napokon áldozatot kell bemutatnia. Ezt pedig éppoly kevéssé lehet megfelelő módon bemutatni távollétében most, amikor consul, mint praetorsága idején. Ha a senatusnak az a véleménye, hogy inkább figyelembe kell venni P. Liciniusnak consul korában kimondott óhaját, mint azt, amire praetorként megesküdött, ő alkalmazkodni fog a senatus akaratához.

Az atyák, amikor véleményüket megkérdezték, túlzásnak tartották, hogy valakitől, akitől a római nép nem tagadta meg a consulságot, megtagadjanak egy provinciát, s utasították a consulokat, hogy sorsoljanak. Itt P. Liciniusnak jutott Macedonia, C. Cassiusnak Italia. Ezután sorsolással döntötték el, hogy az első és harmadik legiót kell átszállítani Macedoniába, míg a második és negyedik itt marad Italiában.

A consulok a sorozást sokkal alaposabb gonddal bonyolították le, mint máskor. Licinius régi katonákat és centuriókat is besorozott, s önkéntesen is sokan jelentkeztek, mert látták, mennyire meggazdagodtak azok, akik az előző macedon háborúban vagy az Antiochus elleni hadjáratban Asiában szolgáltak. Mivel a katonai tribunusok azok közül, akik centuriók voltak, csak a legkiválóbbakat idézték meg, huszonhárom centurio, akik primipilusok voltak, mikor felhívták őket, a néptribunusokhoz fellebbeztek. A néptribunusi testület két tagja, M. Fulvius Nobilior és M. Claudius Marcellus a consulokhoz utasította őket, mert azokat illeti a döntés joga, akikre a sorozást és akikre a háborút bízták. A többi néptribunus kijelentette, kivizsgálják az eléjük terjesztett ügyet, s ha jogtalanság történt, segítséget nyújtanak polgártársaiknak.

33. Az ügyet a tribunusok ülése előtt tárgyalták meg. Itt megjelentek M. Popilius, volt consul, a centuriók képviselője, a centuriók és a consul. Mikor a consul azt követelte, hogy az ügyet a népgyűlés előtt tárgyalják meg, összehívták a népgyűlést. Itt M. Popilius, aki két évvel ezelőtt volt consul, így emelt szót a centuriók érdekében:

“Ezek a hadviselt emberek kitöltötték szolgálati idejüket, testüket megviselték a kor s az állandó megpróbáltatások, s mégis egyáltalán

nem vonakodnak, hogy ezután is szolgáljanak az államnak. Csupán azt kérik, ne kapjanak alacsonyabb rangot annál, amit katonáskodásuk idején elértek.”

P. Licinius consul felolvastatta a senatusi határozatokat; az elsőt, amelyben a senatus jóváhagyta a Perseus elleni háborút, majd azt, amelyben azt ajánlja, hogy erre a háborúra minél több régi centuriót kell besorozni, és senki, aki még nem töltötte be az ötvenedik életévét, nem kaphat felmentést a szolgálat alól.

Ezután kérte őket, hogy ebben az új, Italiához oly közel zajló, a leghatalmasabb király ellen folytatott háborúban se a katonai tribunusokat ne zavarják a sorozásban, se a consulokat ne akadályozzák abban, hogy mindenkit oda osszanak be, ahová az állam érdekében beosztani jónak látják. S ha ebben valami kétségük van, az ügyet a senatus elé terjeszthetik.

34. Miután a consul elmondta, amit akart, Sp. Ligustinus, egyike azoknak, akik a néptribunusokhoz föllebbeztek, engedélyt kért a consultól és a tribunusoktól, hogy néhány szót szólhasson a néphez. Mikor erre mindnyájan egyhangú engedélyt adtak, a hagyomány szerint a következőket mondta:

“Polgárok! Én, Sp. Ligustinus a Crustumina tribushoz tartozom, és Sabinumban születtem. Atyám rám egy iugerumnyi földet s egy kicsiny kunyhót hagyott, én ebben születtem és nevelkedtem, s ma is itt lakom. Mikor felnőttem, atyám fivére lányát adta hozzám feleségül, akinek egyetlen hozománya szabad születése és tisztasága volt, s ezenfelül termékenysége, amellyel még egy gazdag ház is megelégednék. Hat fiunk született és két lányunk, ezek már mindketten férjhez mentek. Négy fiunk a férfitogát, kettő még a gyermeki togát viseli.

P. Sulpicius és C. Aurelius consulsága idején lettem katona. Két évig szolgáltam abban a seregben, amelyet átszállítottak Macedoniába, közkatonaként harcoltam Philippus király ellen, a harmadik évben T. Quinctius Flaminius vitézségemért megtett a dárdások tizedik csapatának vezetőjévé. Mikor Philippus és a macedonok legyőzése után visszahoztak Italiába, és elbocsátottak a szolgálatból, mint önkéntes katona M. Porcius consullal tüstént elutaztam Hispaniába. Egy sincs a ma élő valamennyi hadvezér között, aki nála élesebb szemmel tudná észrevenni és megítélni a hősiességet, ezt tudják azok, akik hosszú szolgálatuk folyamán őt és a többi vezért megismerték. Ez a vezér méltónak tartott engem arra, hogy rám bízza az első centuria első csapatát.

Harmadik ízben ismét önkéntesként léptem be a hadseregbe,

amelyet az aetoliaiak és Antiochus király ellen küldtek. M. Acilius megtett az első csatasor első centuriája parancsnokának. Mikor Antiochus király elűzése és az aetoliaiak leigázása után visszahoztak minket Italiába, kétszer szolgáltam olyan legiókban, amelyekben egy év a szolgálati idő. Ezután kétszer katonáskodtam Hispaniában, először Q. Fulvius Flaccus, majd Ti. Sempronius Gracchus parancsnoksága alatt. Flaccus több katonájával, akik bátorságuk jutalmául vele jöttek, elhozott engem diadalmenetére, s Ti. Gracchus kérésére visszamentem a provinciába. Néhány év alatt négyszer voltam az első centuria parancsnoka, a hadvezérek harmincnégy ízben ajándékoztak meg vitézségemért, s hatszor kaptam meg a polgári koszorút. Huszonkét teljes évig szolgáltam a hadseregben, s már túl vagyok az ötvenedik évemen. De még ha nem is töltöttem volna le valamennyi szolgálati évemet, s ha életkorom miatt nem lenne jogom a felmentésre, még akkor is joggal elbocsáthatnál engem, P. Licinius, hiszen magam helyett négy katonát tudok adni.

De szeretném, ha úgy vennétek, hogy mindezt csak a magam ügye védelmében mondtam el. Én magam, amíg valaki, aki hadsereget soroz, alkalmasnak tart a katonai szolgálatra, sosem fogom felmentésemet kérni. Ez a katonai tribunusok joga, hogy milyen tisztségre tartanak engem méltónak, én arra törekszem, hogy a seregben senki se múljon felül vitézségben, s hogy mindig is így cselekedtem, arra tanúk hadvezéreim, s a velem együtt szolgált katonák. S úgy illő, hogy bajtársaim, ti is - noha most éltetek fellebbezési jogotokkal - ahogy fiatal korotokban sem tettetek soha semmit a főtisztviselők és a senatus határozata ellen, most is engedelmeskedjetek a senatusnak és a consulnak, s tartsatok megtiszteltetésnek minden rangot, amelyben módotok lesz az államot megvédeni!”

35. Ligustinust beszéde után P. Licinius consul dicséretekkel halmozta el, s a népgyűlésről a senatus elé vezette. A senatus megbízásából itt is köszönetet mondtak neki, s a katonai tribunusok vitézsége elismeréséül megtették az első legio első cohorsa parancsnokának. A többi centurio is visszavonta fellebbezését, s készségesen eleget tettek a szolgálatra való felszólításnak.

Hogy a főtisztviselők minél előbb elutazhassanak provinciájukba, már június kalendaeján megtartották a Latin Ünnepeket, s ennek befejeztével C. Lucretius praetor, előreküldve minden, a hajóhadnak szükséges felszerelést, elutazott Brundisiumba. C. Sulpicius Galba praetor utasítást kapott, hogy a consulok által megszervezett hadseregeken kívül sorozzon be négy, megfelelő gyalogos- és lovaslétszámmal rendelkező városi legiót, s ezeknek vezetésére válasszon ki a senatusból négy katonai tribunust. A latin

szövetségeseket kötelezze tizenötezer gyalogos és ezerkétszáz lovas kiállítására, s a sereg legyen készen, hogy elinduljon oda, ahová a senatus parancsa rendeli.

P. Licinius consul seregét, kérésére, római és szövetséges segédcsapatokkal egészítették ki, kétezer ligurral, krétai íjászokkal - nem tudni, a krétaiak a rómaiak kérésére hány emberből álló segédcsapatot küldtek -, továbbá numida lovasokkal és elefántokkal. Ebben az ügyben követeket küldtek Masinissához és a carthagóiakhoz: L. Postumius Albinust, Q. Terentius Culleót és C. Aburiust. S úgy döntöttek, hogy Krétára szintén három követet küldenek: A. Postumius Albinust, C. Decimiust és A. Licinius Nervát.

36. Ebben az időtájban követek érkeztek Perseus királytól. Úgy döntöttek, hogy nem bocsátják be őket a Városba, mivel a senatus már elhatározta és a nép megszavazta a háborút királyuk és a macedonok ellen. Bellona szentélyében bocsátották őket a senatus elé, s itt a következőket mondták: Perseus király csodálkozik azon, hogy seregeket szállítottak át Macedoniába. Ha a senatus hajlandó ezeket kérésükre visszarendelni, a király a szövetségesek ellen elkövetett s általuk fölpanaszolt jogtalanságok ügyében a senatus kívánsága szerint elégtételt fog adni.

Jelen volt a senatusban Sp. Carvilius is, akit Cn. Sicinius éppen ebben az ügyben küldött vissza Görögországból. Mikor ő felsorolta a király ellen szóló vádakat, hogy Perrhaebiát fegyverrel elfoglalta, Thessalia számos városát megszállotta s egyéb cselekedeteit és kijelentéseit, a követekhez fordultak, hogy válaszoljanak. Ezek zavarba jöttek, s kijelentették, hogy semmiféle egyéb utasítást nem kaptak. Erre felszólították őket, jelentsék a királynak: P. Licinius consul seregével hamarosan megérkezik Macedoniába, hozzá küldje el követeit, ha valóban elégtételt akar adni. Felesleges Rómába követeket küldenie, közülük senkit se fognak beengedni Italiába.

Miután így elküldték a követeket, utasították P. Licinius consult, szólítsa fel őket, hogy tizenegy napon belül hagyják el Italiát, s küldje el velük Sp. Carviliust, hogy szemmel tartsa őket, amíg hajóra szállnak. Ez történt Rómában, mielőtt a consulok elutaztak provinciájukba.

Cn. Sicinius, akit tisztségének letétele előtt előreküldték a hajóhadhoz és a hadsereghez Brundisiumba, ötezer gyalogossal és háromszáz lovassal már átkelt Epirusba, s Apollonia területén, Nymphaeumnál ütötte fel táborát. Innen tribunusokat küldött kétezer emberrel a dassareták és illyrek erődjeinek megszállására, mert ezek maguk kértek helyőrségeket, hogy nagyobb biztonságban legyenek a szomszédos macedonok támadásaival szemben.

37. Néhány nap múlva a Görögországba küldött követek: Q. Marcius, A. Atilius, Publius és Servius Cornelius Lentulus és L. Decimius, akik ezer gyalogost vittek magukkal Corcyrára, itt megegyeztek, hogy ki-ki melyik vidékre megy, s elosztották egymás közt a katonákat. L. Decimiusnak azzal a megbízatással kellett felkeresnie Gentiust, Illyria királyát, hogy ha látja, hogy ez valamennyire hajlik a rómaiakkal való barátságra, intse tartózkodásra, sőt próbálja a háborúban szövetségesnek is megnyerni. A két Lentulust Cephallaniába küldték, hogy keljenek át a Peloponnesusra, s még a tél beállta előtt járják végig a tenger keleti partvidékét. Marciusnak és Atiliusnak Epirust, Aetoliát és Thessaliát kellett sorban felkeresnie, majd utasításuk szerint körül kellett nézniük Boeotiában és Euboeában, azután pedig átkelniük a Peloponnesusra, s megbeszélték, hogy itt találkoznak a két Lentulusszal.

Corcyrából való elindulásuk előtt levél érkezett Perseustól, amelyben megkérdezte, milyen okból szállítanak a rómaiak csapatokat Görögországba, és foglalják el a városokat. Úgy döntöttek, hogy írásban nem válaszolnak, csupán a levelet hozó futárral üzenik meg: a rómaiak azért teszik ezt, hogy megvédjék éppen ezeket a városokat. Mikor a két Lentulus végigjárta Peloponnesus városait, és kivétel nélkül valamennyi államot felszólították, hogy olyan lelkesen és hűségesen álljanak a rómaiak mellé Perseusszal szemben, mint először a Philippus, majd később az Antiochus ellen folytatott háborúban, a gyűléseken elégedetlenkedő hangok hallatszottak.

Az achaiok ugyanis méltatlankodtak, hogy ők, akik a macedon háború első pillanatától kezdve mindent elkövettek a rómaiak érdekében, s a háborúban már a macedon Philippusnak is ellenségei voltak, ugyanolyan elbánásban részesülnek, mint Messene és Elis lakói, akik a macedon Philippus elleni háborúban is ellenségei voltak a rómaiaknak, s azután is a római nép ellensége, Antiochus érdekében fogtak fegyvert, csak minap lettek tagjai az achaiai szövetségnek, de méltatlankodnak, hogy úgy szolgáltatták ki őket a győztes achaioknak, mint valami hadizsákmányt.

38. Mikor Marcius és Atilius megérkeztek Gitanába, a tengertől tízezer lépésnyire fekvő epirusi városba, gyűlésbe hívták az epirusiakat, akik lelkesen és általános tetszéssel hallgatták meg szavaikat, s négyezer ifjú harcost küldtek a macedonoktól felszabadított orestae néphez, hogy megvédjék őket. Ezután átmentek Aetoliába, s itt időztek néhány napig, megvárva, amíg a meghalt elöljáró helyébe újat választanak. Mikor Lyciscus lett az új elöljáró, akiről közismert volt, hogy a rómaiak ügyét pártolja, folytatták útjukat Thessaliába.

Ide érkeztek meg az acarnaniai követek és a boeotiai száműzöttek is. Az acarnaniabelieket azzal az üzenettel küldték vissza, hogy most alkalmat kapnak annak jóvátételére, amit a rómaiaknak először Philippus, majd Antiochus ellen vívott háborújában, a királyok ígéreteitől félrevezetve, a római nép ellen elkövettek, s ha érdemtelen viselkedésük ellenére is megtapasztalták a római nép jóindulatát, helyes állásfoglalásukért majd bőkezűségét fogják élvezni.

A boeotiaiaknak szemére hányták, hogy szövetséget kötöttek Perseusszal. Mikor ezek a vétket Ismeniasra, a másik párt vezetőjére hárították, mondván, hogy csak néhány egyenetlenkedő városukat vonták be a dologba, Marcius azt válaszolta, hogy ez majd kiderül, mert minden egyes város lehetőséget kap, hogy maga határozzon saját sorsáról.

Larisában tartották meg a thessaliaiak gyűlését. Itt bőséges alkalom nyílott rá, hogy köszönetet mondjanak egymásnak: a thessaliaiak a rómaiaknak a szabadság ajándékáért, a követek pedig a thessaliaiaknak azért, hogy olyan hűséges segítséget nyújtottak előbb a Philippus ellen, majd később az Antiochus ellen vívott háborúban. S a szolgálatok kölcsönös felsorolása közben a tömeghangulat olyan lelkessé vált, hogy mindent hajlandók voltak megszavazni, amit a rómaiak csak óhajtottak.

A gyűlés befejezése után követek érkeztek Perseustól, főképpen abban a vendégbaráti viszonyban bízva, amely a király és Marcius között atyáik óta fennállt. A követek e kapcsolatra hivatkozva kérték, adjon lehetőséget a királynak, hogy vele megbeszélésre jöjjön össze. Marcius azt válaszolta, hogy ő is értesült atyjától a közte és Philippus között meglevő szívélyes, vendégbaráti viszonyról, s a követséget is azért fogadta, mert egyáltalán nem feledkezett meg erről a kapcsolatról. Nem is térne ki a megbeszélés elől, ha teljesen egészséges volna. Így viszont majd, mihelyt ő is képes lesz rá, elmennek a Peneus folyóhoz, oda, ahol Homoliumból át lehet kelni Diumba, s embereket fognak előreküldeni, akik bejelentik a királynak jövetelüket.

39. Perseus ekkoriban Diumból birodalma belső részébe húzódott, mivel csak egy halvány reménysugár csillant fel előtte, Marciusnak az a kijelentése, hogy az ő kedvéért vállalta el a követi megbízatást. Néhány nappal később megjelentek a megbeszélt helyen. A király nagy kísérettel érkezett, bizalmasai és testőrei vették körül. Nem kisebb csapattal jelentek meg a követek sem, mert nemcsak Larisa lakói kísérték el őket nagy számban, de a városok Larisában összegyülekezett követségei is, akik hiteles értesüléssel akartak szolgálni az otthoniaknak az itt hallottakról. És sarkallta őket a halandókkal vele született kíváncsiság is, hogy tanúi legyenek, miként

találkozik a nagy király az egész földkerekség leghatalmasabb népének küldötteivel.

Míg ott álltak, jól látva egymást, a folyó két partján, némi idő telt el az ide-oda üzengetéssel, hogy melyik fél keljen át. Itt úgy vélték, a király méltóságára, ott pedig, hogy a római nép tekintélyére kell tekintettel lenni, kiváltképp azért, mivel Perseus kérte a beszélgetést. Marcius tréfás kijelentése is hozzájárult, hogy a késlekedők meginduljanak. “Az ifjabbnak kell az idősebbhez jönnie - mondta, s arra célozva, hogy az ő mellékneve is Philippus volt -: a fiúnak az apához!” Így könnyen rá tudta beszélni a királyt.

Majd azt kellett tisztázni, hány kísérővel keljen át. A király azt tartotta méltányosnak, hogy egész kísérete vele menjen, a követek azonban azt óhajtották: vagy három kísérővel jöjjön, vagy, ha ekkora csapatot akar magával hozni, adjon túszokat, biztosítékul, hogy a megbeszélésen semmiféle cselfogásra nem készül. A király túszként két legelőkelőbb barátját, Hippiast és Pantauchust adta át, akik korábban követei is voltak. A rómaiak a túszokhoz nem annyira a megállapodás biztosítása miatt ragaszkodtak, hanem hogy nyilvánvalóvá tegyék a szövetségesek előtt: a király korántsem egyenrangú félként találkozik a megbízottakkal.

Nem ellenségként, hanem szívélyesen, vendégbarátok között szokásos módon üdvözölték egymást, majd helyet foglaltak az odakészített székeken.

40. Rövid hallgatás után Marcius szólalt meg:

“Gondolom, azt várod, hogy választ adjunk Corcyrába hozzánk küldött leveledre, amelyben megkérdezed, hogy mi, megbízottak, miért érkeztünk ide hadsereggel, s miért küldünk helyőrségeket az egyes városokba. Attól félek, ha kérdésedre nem válaszolok, ezzel a gőgösség látszatát keltem, viszont ha meghallod az őszinte választ, ezt túlságosan is keserűnek találod. De mivel azt, aki a szerződést megszegte, vagy szóval, vagy fegyverrel helyes magatartásra kell kényszeríteni, ezért én, ahogy jobban szerettem volna, ha helyettem mást bíznak meg veled szemben a háború vezetésével, éppen úgy nem óhajtom - bármilyen kellemetlen is számomra - elkerülni vendégbarátommal szemben a keserű szavakat, akárcsak az orvosok, amikor a gyógyulás érdekében kellemetlen gyógyszereket alkalmaztak.

A senatus megítélése szerint, amikor az uralmat átvetted, csak egy dolgot tettél meg azok közül, amiket meg kellett volna tenned: követeket küldtél Rómába a szövetség megújítására. De a senatus véleménye szerint ezt inkább nem kellett volna megújítanod, mintsem megújítása után megsértened. Elűzted birodalmadból Abrupolist, a

római nép szövetségesét és barátját; befogadtad Arthetaurus gyilkosait, akik megölték azt a fejedelmet, akinél Illyriában nem akadt hűségesebb híve a római népnek, ezzel is kimutatva, hogy megölését - hogy egyebet ne mondjak - örömmel fogadtad.

A szerződés ellenére sereggel vonultál Thessalia és Malis területén keresztül Delphibe; segédcsapatokat küldtél - ugyancsak a szerződés ellenére - a byzantiumiaknak; a boeotiaiakkal, szövetségeseinkkel, noha erre nem volt jogod, titokban személyesen szerződést kötöttél, amelyet esküvel erősítettél meg. S inkább csak megkérdezem, ahelyett, hogy megvádolnálak: ki ölte meg Euersát és Callicritust, a hozzánk igyekvő thebaei követeket? S minden látszat szerint ki mást lehet gyanúsítani Aetoliában a belső viszálykodás felszításával és a vezetők megölésével, mint a te embereidet?

Dolopiát te magad pusztítottad végig. S nem szívesen mondom ki, hogy Eumenes király, akit, mikor Rómából visszatérőben volt országába, kis híján lemészároltak Delphiben az oltár előtt, mint valami áldozati állatot, kit gyanúsít ezzel a gaztettel. S biztosan tudom, hogy Rómából neked részletesen megírták, s követeid is értesítettek, milyen titkos gaztettekről tett vallomást brundisiumi vendégbarátod.

Csak egy módon akadályozhattad volna meg, hogy ne legyek kénytelen előtted mindent felsorolni, azzal, ha nem kérdezed meg, miért szállítottuk át hadseregünket Macedoniába, s miért küldünk helyőrségeket szövetségeseink városaiba. Gőgösebb viselkedés lett volna kérdésedet válasz nélkül hagynunk, mint hogy megmondjuk az igazságot. Én a magam részéről - atyai vendégbarátságunk miatt - jóindulattal hallgatom szavaidat, s szeretném, ha egy-két érvet szolgáltatnál számomra, hogy ügyedet a senatus előtt képviselni tudjam.”

41. Szavaira a király így válaszolt:

“Ügyemet, amely, ha elfogulatlan bírák előtt tárgyalnák, igazságosnak bizonyulna, olyanok előtt fogom előadni, akik vádlóim és bíráim egy személyben. Az ellenem felhozott vádak egy része olyan, hogy nem tudom, ezekkel nem dicsekednem kellene-e, s nem olyan, amit pirulva kellene beismernem, s van néhány, ami puszta állítás, s amit elegendő ellentétes állítással megcáfolnom. Mert feltéve, hogy most engem a ti törvényetek alapján vádolnának, mit tudna felhozni ellenem brundisiumi feljelentőm vagy Eumenes, ami megalapozott vádnak, nem pedig rágalmazásnak hatna?

Persze, hiszen Eumenesnek, akit egyes emberek és államok annyira gyűlölnek, nem akadhat más ellensége rajtam kívül, s én se tudnék

alkalmasabb embert találni erre az aljas szolgálatra, mint azt a Rammiust, akit ezelőtt sem láttam egyszer sem, s ezután sem fogok látni. De számot kell adnom a thebaeiekről, akikről közismert, hogy hajótörésben vesztek oda, valamint Arthetaurus meggyilkolásáról, noha vele kapcsolatban csupán azt vetik szememre, hogy elmenekült gyilkosai az én birodalmamban élnek. Ezt a méltatlan gyanúsítást csak azzal a feltétellel nem utasítom vissza, ha ti is elismeritek, hogy a száműzöttek, akik Italiában vagy Rómában tartózkodnak, a bűnöket, amelyekért elítélték őket, egytől egyig a ti felbujtásotokra követték el. De ha ezt ti, éppúgy, mint a többi nép, visszautasítjátok, akkor én is ehhez a többséghez tartozom.

Mert, Herculesre, mit ér, hogy valakinek megengedik a kivándorlást, ha az eltávozó sehol se talál lakóhelyet? Mindamellett én, mihelyt figyelmeztetésetekből megtudtam, hogy ezek Macedoniában tartózkodnak, azonnal üzentem nekik, hogy távozzanak el országomból, s örökre megtiltottam, hogy határaimat átlépjék. Ezeket a dolgokat úgy vetették a szememre, mint valami felelősségre vont vádlottnak; a többi ügy azonban engem mint királyt érint, s magyarázatot kíván a köztem és köztetek fennálló szerződéssel kapcsolatban. Mert ha a szerződésben az van megírva, hogy még akkor sincs jogom megvédeni magamat és országomat, ha valaki háborút indít ellenem, akkor be kell ismernem, hogy megsértettem a szerződést, mert fegyverrel védekeztem Abrupolis, a római nép szövetségese ellen.

De ha a senatus is megengedi, s a népek joga is úgy rendelkezik, hogy a fegyveres támadást fegyverrel verjék vissza, mi egyebet tehettem volna, mikor Abrupolis birodalmam területét Amphipolisig végigpusztította, és sok szabad embert, nagy tömeg rabszolgát és sokezernyi jószágot hajtott el magával? Talán nyugodtan kellett volna maradnom, és megvárnom, amíg fegyveresen elér Pelláig és az én királyi palotámig? Vagy lehet, hogy jogos háborút folytattam ellene, csak éppen neki nem lett volna szabad vereséget szenvednie, és mindazt eltűrnie, ami a vesztesekkel történni szokott? De mikor engem értek ezek a jogtalanságok, és engem támadtak meg fegyverrel, hogyan lehetséges, hogy ő panaszolja fel elszenvedett sérelmeit, aki a háború okozója és kezdeményezője volt?

Nem óhajtok, rómaiak, hasonló módon védekezni a dolopsok ügyében, akiket fegyverrel kényszerítettem engedelmességre, mert itt, ha esetleg nem is szolgáltak rá, csak jogaimmal éltem, hiszen ők, akiket a ti határozatotok adott oda atyámnak, birodalmamhoz, fennhatóságom alá tartoznak. S ha mégis igazolnom kellene magamat - nem előttetek vagy a szövetségesek, hanem azok előtt, akik még a rabszolgákkal szemben sem helyeslik a kegyetlen és igazságtalan

bánásmódot -, kiderülne rólam, hogy velük szemben kemény bánásmódom több volt, mint jogos és igazságos, mivel oly módon végeztek Euphranorral, odaküldött helytartómmal, hogy az általa elszenvedett kínzások közül még a halál volt a legenyhébb.

42. Igen, de mikor innen továbbvonultam, hogy felkeressem Larisát, Antront és Pteleont, s mivel Delphi ott van a közelben, leereszkedtem Delphibe, hogy teljesítsem már jó ideje kötelező fogadalmamat, s bemutassam áldozatomat. S ehhez még hozzáfűzik, a vád súlyosbításául, hogy én hadseregemmel vonultam oda. S nyilván azzal a szándékkal - amiért én most tiellenetek emelek panaszt -, hogy a városokat elfoglaljam, s a fellegvárakba az én helyőrségeimet helyezzem el. Nos, hívjátok gyűlésbe azokat a görög városokat, amelyeken átvonultam, s ha bármelyik is felpanaszolja katonáim erőszakosságát, akkor nem is tagadom, hogy az áldozat ürügyén valóban valami mást akartam elérni.

Viszont erősítést küldtünk az aetoliaiaknak és byzantiumiaknak, s barátsági szerződést kötöttünk a boeotiaiakkal. Bárhogyan is tekintjük a dolgot, én ezt követeim útján nemcsak bejelentettem, de több ízben előadattam mentségeimet is senatusok előtt, ahol persze jó néhány olyan bírálóm akadt, akik nem voltak olyan elnézőek, mint te, Q. Marcius, atyai ismerősöm és vendégbarátom. De még akkor nem jelent meg Rómában az én bevádolóm, Eumenes, hogy rágalmaival és ferdítéseivel mindent gyanús és ellenszenves színben tüntessen fel, s arról próbáljon benneteket meggyőzni, hogy Görögország addig nem lehet szabad, s nem élvezheti a ti jótéteményeiteket, amíg a macedon birodalom fennáll.

De ez a dolog majd visszájára fordul; egyszer majd előáll valaki, s elpanaszolja, hogy hiába szorítottátok vissza Antiochust a Taurus-hegységen túlra, Eumenes sokkal nagyobb veszélyt jelent Asia számára, mint korábban Antiochus, s szövetségeseitek nyugalma addig nincs biztosítva, amíg a pergamumi királyság fennáll, mert ez olyan fellegvár, amelyet a szomszéd államok feje fölé emeltek.

Tudom, Q. Marcius és A. Atilius, hogy annak a hatása, amit ti szememre hánytok, vagy amit én védelmemre felhozok, attól függ, milyen füllel, milyen lélekkel veszik tudomásul a hallgatók, s nem is annyira az számít, hogy én mit és milyen szándékkal cselekszem, hanem inkább az, hogy ti milyen módon értékelitek cselekedeteimet. Én jól tudom, hogy tudatosan semmiben sem hibáztam, s ha tájékozatlanságomban valamit helytelenül tettem, hibás lépésre ragadtattam magamat, ezt a mostani figyelmeztetések hatására még jóvátehetem és kijavíthatom. Még bizonyára semmi jóvátehetetlent nem követtem el, sem olyasmit, amit véleményetek szerint háborúval

és fegyverrel kellene megtorolni; vagy pedig hiába terjedt el a népek közt jóindulatotok és megfontoltságotok híre, ha ti olyan okokból, amelyek legfeljebb panaszt vagy szemrehányást válthatnak ki, fegyvert fogtok, és szövetséges királyoknak háborút üzentek.”

43. Marcius egyetértéssel hallgatta szavait, s azt tanácsolta: küldjön követeket Rómába. S mivel a király is úgy vélte, hogy mindent meg kell próbálnia, s a remény egyetlen lehetőségét sem szabad elszalasztania, utólag megtanácskozták, hogy lehetne biztosítani a követek zavartalan utazását. S mikor szükségesnek látszott, hogy a király emiatt kérjen fegyverszünetet, ezt Marcius - noha ő is ezt óhajtotta, s a megbeszéléssel nem is volt egyéb célja - mégis olyan nehezen adta meg, mint aki nagy kegyet gyakorol a hozzá folyamodóval szemben. A rómaiak ugyanis jelenleg nem voltak kellőképpen felkészülve a háborúra, sem hadseregük, sem vezérük nem volt. Viszont Perseusnak, ha terveit nem homályosítja el a békekötés hiú reménye, megszervezve és előkészítve minden rendelkezésére állott volna, s a maga számára a legkedvezőbb, az ellenségnek pedig a legkedvezőtlenebb időpontban kezdhette volna meg a háborút.

A római követek a megbeszélés végeztével, miután szavatolták a fegyverszünetet, Boeotiába mentek. Itt már-már lázongásra került a sor, mert arra a hírre, hogy a megbízottak kijelentették, majd kiderül, mely népeknek nem tetszett különösen, hogy szövetséget kössenek a királlyal, a szövetség egyes tagjai bejelentették, hogy nem vesznek részt a közös gyűlésen. A meghatalmazottak még útközben találkoztak először a chaeroniaiak, majd a thebaeiek követeivel, akik biztosították őket, hogy ők nem voltak jelen a gyűlésen, ahol a szövetség ezt a kapcsolatot megszavazta. A meghatalmazottak pillanatnyilag nem adtak választ, hanem felszólították őket, hogy menjenek velük Chalcisba.

Thebaeben komoly viszálykodás támadt egy másféle küzdelem következtében: a főtisztviselők megválasztásánál alulmaradt párt, az őt ért jogtalanságot megbosszulandó, nagy tömeget hívott össze, s határozatot hozatott, hogy a főtisztviselőket egyik város se fogadja be. Ezek száműzésük után mind Thespiaebe mentek, s mikor innen, ahol habozás nélkül befogadták őket, mivel közben megváltozott a nép hangulata, hazahívták őket Thebaebe, határozatot hoztak, hogy azt a tizenkét embert, akik hivatalos felhatalmazás nélkül összehívták a népgyűlést, és megtartotta a tanácskozást, száműzetéssel kell büntetni. Ezután az új elöljáró - Ismenias, egy előkelő és befolyásos ember - rendeletével távollétükben halálra ítélte őket. Ezek Chalcisba menekültek, majd Larisába mentek a rómaiakhoz, s kijelentették, hogy a Perseusszal kötött szövetségért Ismeniast terheli a felelősség, s hogy

viszálykodásuk ebből az ellentétből támadt. Azonban mindkét párt küldöttei megérkeztek a rómaiakhoz, nemcsak a száműzöttek, Ismenias bevádolói, hanem maga Ismenias is.

44. Mikor megérkeztek Chalcisba, a többi város elöljárói - amit a rómaiak rendkívüli örömmel fogadtak - ki-ki a saját elhatározása alapján, elutasították a Perseusszal való szövetséget, és a rómaiakhoz csatlakoztak. Ismenias azt tartotta helyesnek, ha az egész boeotiai nép a rómaiak oltalmára bízza magát. Minthogy emiatt vita támadt, a száműzöttek és párthíveik kis híján megölik, ha nem menekül a követek emelvényére.

Magában Thebaeben, Boeotia fővárosában is nagy volt a nyugtalanság, mivel a polgárok közül egyesek a királyhoz, mások a rómaiakhoz húztak. S Coroneából és Haliartusból nagy tömeg jelent meg, hogy megvédje a királlyal kötött szövetségről szóló határozatot. De a vezető emberek határozottsága, akik Philippus és Antiochus veresége alapján megmagyarázták, milyen rendkívül hatalmas és szerencsés a római birodalom, végül meggyőzte a sokaságot. Úgy döntöttek, hogy érvényteleníteni kell a királlyal kötött szövetséget, s azokat, akik a baráti szövetség megkötését javasolták, elküldték Chalcisba, hogy a követeknek elégtételt szolgáltassanak, s államukat az ő oltalmukba ajánlják.

Marcius és Atilius örömmel hallgatták meg a thebaeieket, s nekik és a többieknek is külön-külön azt tanácsolták, küldjenek követeket Rómába a béke megújítására. Mindenekelőtt felszólították őket, hogy fogadják vissza a száműzötteket, és saját határozatuk alapján ítéljék el a királlyal való békekötés indítványozóit. S miután elérték legfőbb céljukat, a boeotiai szövetség felbomlását, magukhoz hívatván Chalcisba Sp. Corneliust, elutaztak a Peloponnesusra. Argosban a részvételükkel gyűlést tartottak, [...] ahol az achai néptől csupán ezer katonát kértek. Ezeket helyőrségként Chalcisba küldték el, hogy megvédjék addig, amíg a római sereg átkel Görögországba. Marcius és Atilius, miután Görögországban elvégezte a rábízott feladatokat, a tél kezdetén visszatért Rómába.

45. Innen ugyanekkor követséget küldtek Asiába és körben a szigetekre; ennek három tagja volt: Ti. Claudius, Sp. Postumius és M. Iunius. Ezek körútjuk során felszólították a szövetségeseket, hogy a háborúban Perseusszal szemben álljanak a rómaiak mellé, s minél erősebb volt egy állam, annál erőteljesebben igyekeztek meggyőzni, előre látva, hogy a kisebbeket a nagyobbak tekintélye fogja befolyásolni.

Minden tekintetben a rhodusiak állásfoglalását tekintették a

legfontosabbnak, mivel ezek nemcsak együttérzésükkel, de hadseregükkel is támogathatták a háborút. Hegesilochus indítványára negyven hajót szereltek fel. Ő, aki a legfőbb állami tisztviselő volt - akit ők maguk prytanisnak neveznek -, számos szónoklatával meggyőzte a rhodusiakat, hogy adják fel a reményt, amiben már annyiszor csalódtak, hogy jó kapcsolatban lehetnek a királlyal, s tartsanak ki a világ ekkor erejét és megbízhatóságát tekintve legfőbb hatalmával, a rómaiakkal kötött szövetség mellett.

Küszöbön áll a háború Perseus ellen, s a rómaiak tőlük ugyanakkora hajóhadat kérnek, mint amekkorát nemrégen az Antiochus, s még korábban a Philippus ellen vívott háborúban láttak. De a rhodusiak zavarba jönnek, ha a hajóhadat akkor kell hirtelen felszerelniük, amikor annak már el kellene indulnia, ha nem fognak hozzá már most a hajók kijavításához és legénységgel való ellátásához. S ezt annál gyorsabban kell megtenniük, hogy hiteles tényekkel cáfolhassák meg az Eumenes által felhozott vádakat. E szavaktól felbuzdulva, az odaérkezett római követeknek negyven felszerelt és legénységgel ellátott hajót mutattak be, annak bizonyítékául, hogy nem várták meg a felszólítást.

Ennek a követségnek is igen nagy szerepe volt abban, hogy megnyerjük az asiai államok rokonszenvét. Egyedül Decimius tért vissza minden eredmény nélkül, sőt azzal a szégyenletes váddal meggyanúsítva, Rómába, hogy az illyriai királyok megvesztegették.

46. Perseus, mikor a rómaiakkal folytatott megbeszélése után visszatért Macedoniába, követeket küldött Rómába a Marciusszal megkezdett béketárgyalások ügyében, hasonlóképpen követeket küldött Byzantiumba, akik levelet is vittek. Valamennyi levélben ugyanúgy beszámolt a római követekkel folytatott tárgyalásairól, s azt a látszatot keltve fogalmazta meg, amit hallott, és amit ő mondott, hogy az igazság az ő oldalán van. A rhodusiak előtt a követek ehhez még hozzáfűzték: ő bízik benne, hogy a béke megmarad, hiszen Marcius és Atilius tanácsára küldte el követeit Rómába. S ha a rómaiak a szerződés ellenére mégis megpróbálnák megindítani a háborút, akkor a rhodusiaknak, minden befolyásukat és erejüket latba vetve, a béke helyreállítására kell törekedniük. S ha kérésük semmit sem használ, azon kell iparkodniuk, hogy ne egyetlen nép rendelkezzék minden joggal és hatalommal.

Ez érdekében áll a többieknek is, de kiváltképpen a rhodusiaknak, minél inkább kiemelkednek tekintélyben és gazdagságban az egyéb államok közül; s milyen szolgai és megalázó sors lenne számukra, ha a rómaiakon kívül egyetlen más népet sem lehetne tekintetbe venniük.

A levél és a követek szavait inkább csak jóindulattal hallgatták,

anélkül, hogy állásfoglalásuk komolyan megváltozott volna, ugyanis már kezdett túlsúlyra jutni a jobbik párt tekintélye. S határozatuk alapján a következő választ adták:

“A rhodusiak óhajtják a békét, de ha háborúra kerül sor, a király semmi olyasmit ne reméljen vagy várjon a rhodusiaktól, ami meggyengítené a rómaiakhoz fűződő régi, a háborúban és békében sok nagy szolgálat révén létrejött szövetségüket.”

A követek, Rhodusból visszatérve, felkeresték Boeotia városait, valamint Thebaet, Coroneát és Haliartust, amelyekről úgy gondolták, hogy kényszer hatása alatt bontották fel a királlyal kötött szövetséget, és csatlakoztak a rómaiakhoz. A thebaeieknél nem értek el semmit, noha ezek vezetőik elítélése és a száműzöttek hazaküldése miatt nehezteltek a rómaiakra. Coronea és Haliartus lakói, a királyok iránt érzett, velük született sajátos rokonszenvtől vezéreltetve követeket küldtek Macedoniába, s helyőrségeket kértek, hogy meg tudják védeni magukat a thebaeiek féktelen önkényével szemben.

A követeknek a király azt válaszolta, hogy nem küldhet nekik csapatokat a rómaiakkal kötött fegyverszünet miatt, de azt tanácsolja, igyekezzenek úgy védekezni a thebaeiek túlkapásai ellen, ahogy tudnak, anélkül, hogy a rómaiaknak ürügyet szolgáltatnának a könyörtelen beavatkozásra.

47. Miután Marcius és Atilius visszatértek Rómába s a Capitoliumon beszámoltak követségükről, azzal dicsekedtek a legjobban, hogy a fegyverszünettel és a béke reményével becsapták a királyt. Ő ugyanis már teljesen befejezte háborús előkészületeit, míg a rómaiak sehol sem tartanak a felkészülésben, úgyhogy a király minden előnyös pontot el tud foglalni, még mielőtt seregünk átkelne Görögországba. De most, hogy a fegyverszünettel időt nyertek, egyenlővé váltak a háború esélyei. Ő már semmiképp sem tudja fokozni előkészületeit, viszont a rómaiak minden téren jobban felkészülve kezdhetik meg a háborút. Ügyesen felbomlasztották a boeotiai szövetséget is, hogy ez többé ne csatlakozhassék egyhangú határozattal a macedonokhoz.

A senatus nagy része, rendkívül ésszerűnek tartva, helyeselte eljárásukat, de az öregebb, a régi erkölcsökre emlékező senatorok kijelentették, hogy a követség magatartásában nem ismernek rá a római jellemvonásokra, őseink nem cselvetéssel, éjszakai rajtaütésekkel, nem színlelt megfutamodással, s nem az óvatlan ellenség ellen intézett váratlan ellentámadásokkal viselték a háborút, hogy ne a ravaszság, hanem inkább az igazi hősiesség növelje dicsőségüket. Megszokták, hogy előbb bejelentik, s azután indítják meg a háborút. Az ellenséget olykor még a csatáról is értesítették, s megjelölték a helyet, ahol meg akarnak ütközni vele.

Hasonló becsületességgel hívták fel Pyrrhus figyelmét az orvosra, aki életére tört, s adták át megkötözve a faliscusoknak gyermekeik kiszolgáltatóját. Ezek az igazi római tulajdonságok, nem pedig a punok ravaszsága vagy a görögök agyafúrtsága, akiknél nagyobb dicsőségnek számított az ellenség becsapása, mint hősies legyőzése. Néha, pillanatnyilag, többet lehet elérni csellel, mint vitézséggel, de harci kedvét egyszer s mindenkorra csak annak lehet megtörni, akit rákényszeríthetnek annak beismerésére, hogy nem csellel vagy véletlenül, hanem az erőket közvetlenül összemérő kézitusában, szabályos és igazságos küzdelemben maradt alul.

Ezt hangoztatták az idősebbek, akiknek nem nagyon tetszett ez az újfajta, túlságosan is körmönfont életbölcsesség, mégis, a senatusnak az a fele győzött, amely többre becsülte a hasznot a tisztességnél. Így jóváhagyták Marcius előbbi követségét, [...] ötevezősorossal visszaküldték Görögországnak ugyanarra a vidékére, s megbízták, hogy a többi ügyben is úgy járjon el, ahogy az állam érdekében a leghasznosabbnak tartja. A. Atiliust is elküldték, hogy szállja meg Larisát Thessaliában, mivel féltek, hogy Perseus a fegyverszünet lejártával odaküldött csapataival hatalmába keríti Thessalia fővárosát. Atiliust utasították, hogy erre a vállalkozásra vegyen át kétezer gyalogost Cn. Siciniustól. Az Achaiából visszaérkezett P. Lentulusnak háromezer italai eredetű katonát adtak, hogy Thebaeből igyekezzék Boeotiát fennhatósága alatt tartani.

48. Ezek után az előkészületek után, noha a háborúra vonatkozó tervekben már döntöttek, úgy határoztak, hogy meghallgatják a követeket, akik nagyjából azt ismételték el, amit a király a tárgyaláson elmondott. Rendkívüli igyekezettel próbálták megcáfolni az Eumenes ellen elkövetett merénylet vádját, de teljesen valószínűtlenül, hiszen a dolog nyilvánvaló volt. Beszédük egyéb része kérésekből állt, de ezek olyanok előtt hangzottak el, akiket se kitanítani, se befolyásolni nem lehetett. - Közölték velük, hogy Róma falai közül azonnal, Italiából pedig harminc napon belül távozzanak el.

Ezután utasították P. Licinius consult, akinek Macedonia jutott provinciául, hogy az első megfelelő napot jelölje ki serege összegyülekezésére. C. Lucretius, a hajóhad parancsnoka negyven ötevezősoros hajóval elindult a Városból, mert úgy döntöttek, hogy a kijavított hajók egy részét különböző céllal visszatartják a Város közelében. A praetor egy ötevezősorossal előreküldte fivérét, M. Lucretiust, azzal a feladattal, hogy a szövetségesektől a szerződés alapján átvett hajókkal Cephallaniánál csatlakozzék a hajóhadhoz. Ez, miután a regiumiaktól egy, a locribeliektől két, Uria lakóitól pedig négy háromevezősorost kapott, végighajózva a Ion-tengeren Italia partvidéke s Calabria legtávolabbi hegyfoka mellett, átkelt

Dyrrhachiumba. Innen egytől egyig magával vitte az itt talált tíz dyrrhachiumi és tizenkét issai hajót Gentius király ötvennégy bárkájával együtt, azt színlelve, mintha úgy vélné, hogy ezeket a rómaiak számára gyűjtötték össze, s a harmadik napon megérkezett Corcyrába, majd nemsokára Cephallaniába. C. Lucretius praetor Neapolisból elindulva kelt át a tengeren, s az ötödik napon befutott Cephallaniába. Itt állomásozott a hajóhad, s együtt várta, hogy átkeljenek a szárazföldi csapatok, s megérkezzenek a nyílt tengeren a hajóhadtól elmaradt teherhajók is.

49. Ń. Licinius consul éppen ezekben a napokban mondta el fogadalmát a Capitoliumon, majd hadvezéri ruhát öltve elindult a Városból. Ezt az eseményt mindig nagy méltóság és ünnepélyesség szokta övezni, különösen azonban akkor vonja magára az emberek figyelmét és érdeklődését, amikor olyan consult kísérnek ki, aki jelentékeny, bátorsága és hadiszerencséje révén egyaránt nagy hírű ellenség ellen indul.

A nézőket nemcsak a kötelesség csődítette oda, hanem a látvány vonzóereje is, hogy láthassák hadvezérüket, akinek fővezérségére és belátására bízták az állam legfőbb érdekeinek a védelmét. A lelkeket ezután az a gondolat foglalkoztatta, hogy mennyi váratlan fordulat történhet a háborúban, mennyire bizonytalan a sors döntése, hogy hol erre, hol arra fordul a hadiszerencse, hány vereséget okozott már a vezérek tudatlansága és meggondolatlansága, viszont milyen eredményesnek bizonyult a belátás és hősiesség. S melyik halandó tudhatná, milyen bölcsesség tölti el, milyen szerencse kíséri a consult, akit elküldenek a háborúba? A diadalmenetben látják-e viszont győztesen, seregével együtt, amint felmegy a Capitoliumra ugyanazok elé az istenek elé, akiknek szentélyéből elindult, vagy pedig az ellenségnek szerzik meg ugyanezt az örömet?

Perseus király tekintélyét, aki ellen hadba vonultak, nemcsak a háborúk révén hírneves macedon nép, de atyja, a sok egyéb sikeres vállalkozása mellett a rómaiak ellen indított háború révén is nevezetessé vált Philippus híre is növelte, s magának Perseusnak nevét is, trónra lépése után, a háborús várakozás miatt állandóan emlegették. Ilyen gondolatokkal kísérték ki az elutazó consult a valamennyi rendhez tartozó emberek.

Két volt consult küldtek el vele katonai tribunusi rangban, C. Claudiust és Q. Muciust, s három előkelő ifjút, P. Lentulust s a két Manlius Acidinust, akik közül az egyik M. Manlius, a másik L. Manlius fia volt. Velük érkezett meg a consul a sereghez Brundisiumba, majd innen valamennyi csapatával átkelt Nymphaeumba, s Apollonia területén ütötte fel táborát.

50. Perseus néhány nappal azelőtt, hogy Rómából visszatért követei eloszlatták a békéhez fűződő reményét, haditanácsot tartott. Itt jó ideig folyt az ellentétes nézetek harca. Egyesek azt vélték, hogy a királynak még az adófizetést is vállalnia kell, ha a rómaiak arra köteleznék, s ki kell vonulnia országa egy részéből, ha így óhajtanák megbüntetni, s nem szabad vonakodnia semmi, a béke érdekében hozott egyéb áldozattól sem, s nem szabad megengedni, hogy ilyen veszélyes játékban kockára tegye saját maga és birodalma sorsát. Csak ne vonják kétségbe az uralkodáshoz való jogát; idő múltával sok minden történhetik, s nemcsak azt szerezheti vissza, ami elveszett, de még ő válik félelmetessé azok szemében, akiktől most neki kell félnie.

Egyébként a túlnyomó többség sokkal harciasabb véleményt hangoztatott. Biztosították, hogy ha egyetlen lépést is hátrál, ez azt jelenti, hogy egész birodalmát fel kell adnia. A rómaiaknak ugyanis nincs szükségük sem pénzre, sem területre, viszont tudják, hogy mint minden emberi dolog, a leghatalmasabb királyságok és birodalmak is ki vannak téve a legkülönbözőbb szerencsétlenségeknek. Ők megtörték Carthago erejét, a nyakára egy hatalmaskodó numida királyt ültettek, Antiochust és utódját visszaszorították a Taurus ormain túlra, s most már a macedon királyság az egyetlen, amely egyrészt közel van hozzájuk, másrészt véleményük szerint képes arra, hogy ha a római nép szerencséje egyszer hanyatlani kezd, ismét felélessze királyainak hajdani vitézségét.

Perseusnak addig kell magában eldöntenie, amíg birodalma érintetlen, hogy mi a szándéka. Az-e, hogy miután egyes területeiről sorban lemondott, végül minden hatalmától megfosztva és birodalmából elűzve könyörögjön a rómaiaknak, hogy adják neki Samothraciát vagy valamelyik egyéb szigetet, ahol, királyságát túlélve, magánemberként szegénységben és megvetésben megöregedhetik? Vagy pedig az, hogy mint bátor férfihoz illik, fegyvert fog sorsa és méltósága védelmében, és vagy elviseli a háború minden megpróbáltatását, vagy pedig felszabadítja a földkerekséget a rómaiak uralma alól.

Nem volna nagyobb csoda, ha a rómaiakat kiűznék Görögországból, mint az, hogy Hannibalt kiűzték Italiából. S Herculesre, ők nem látják be, hogyan lehetséges, hogy ő, aki teljes erővel fellépett testvére ellen, mikor az jogtalanul áhítozott a trónra, most idegeneknek engedje át jogosan megszerzett uralmát. Végeredményben a háború és béke ügyében való döntésnél abban mindenki egyetért, hogy nincs szégyenteljesebb dolog, mint kardcsapás nélkül feladni egy birodalmat, s nincs nagyszerűbb, mint ha valaki méltósága és fensége érdekében minden végzettel szembeszáll.

51. Ezt a tanácskozást Pellában, a macedonok régi királyi székhelyén tartották. “Nos hát - mondta Perseus - az istenek jóindulatú segítségével, minthogy így látjátok jónak, indítsuk meg a háborút.” Leveleket küldött a helytartókhoz, s valamennyi csapatát a Citium nevű macedon városba vonta össze. Ő maga, miután az ott Alcidemonnak nevezett Minervának királyhoz illően száz jószágot áldozott fel, udvari emberei és testőrei kíséretében elutazott Citiumba.

Itt ekkorra már valamennyi macedon csapat és külföldi segédcsapat összegyűlt. A város előtt állította fel táborát, s a síkságon minden fegyveresét felsorakoztatta. Összesen huszonháromezer harcosa volt, ezeknek majdnem fele phalangita, akiknek a beroeaei Hippias volt a vezetőjük. Utánuk a pajzsosok egész tömegéből ügyességük és ifjúi erejük alapján kiválogatott kétezer ember következett, ezt a csapatot ők maguk agemának nevezték, s Leonnatus és az eulyestaei Thrasippus voltak a vezéreik. A többi, mintegy háromezer főnyi pajzsosnak az élén az edessai Antiphilus állott. S maguknak a Thraciával szomszédos Paeoniából, Paroriából, Parastrymoniából érkezetteknek s a thrák alattvalókkal szintén összevegyült agrianes törzsbelieknek a száma körülbelül elérte a háromezret. Az a paeoniai Didas fegyverezte fel és gyűjtötte össze őket, aki az ifjú Demetrius gyilkosa volt.

Megjelent kétezer főnyi gallus fegyveres is, a sintisi Heracleából való Asclepiodotus vezetésével; a háromezer szabad születésű thrákot saját elöljárójuk vezette. A nagyjából hasonló számú krétai csapatot is földijeik vezették, a phalasarnaei Susus és a gnosusi Syllus. A különböző görög törzsek tagjaiból összevegyült ötszáz főnyi csapat élén jelent meg a lacedaemoni Leonides, aki állítólag királyi származású volt, s akit az achaiok népes gyűlése száműzetésre ítélt, mert elfogták Perseushoz írt levelét. Az aetoliaiak és boeotiaiak ötszáz főnél nem nagyobb közös csapatát az achai Lyco vezette.

Az annyiféle törzsből és népből összegyűlt segédcsapatok száma összesen tizenkétezer fegyverest tett ki, s a király egész Macedoniából mintegy háromezer lovast szedett össze. Megérkezett ezer válogatott lovassal s nagyjából ugyanennyi gyalogossal Cotys is, Seuthes fia, az odrysiusok királya. Így az egész sereg összesen harminckilencezer gyalogosból és négyezer lovasból állt. Kétségtelen, hogy nem számítva a Nagy Sándorral Asiába benyomuló sereget, ekkora haderővel még soha egyetlen macedon király sem rendelkezett.

52. Huszonhat év múlt el azóta, hogy Philippus - kérésére - megkapta a békét. Ebben az időszakban Macedoniában végig zavartalan nyugalom uralkodott, s felnövekedett egy nemzedék, amely legnagyobbrészt megérett a hadi szolgálatra, s bár a szomszédos thrákokkal folytatott kisebb háborúk inkább csak megedzették, mint

kifárasztották, mégis állandóan fegyverben állt. S mivel először Philippus, majd később Perseus hosszú időn át tervezte a rómaiak elleni háborút, már mindent megszerveztek és előkészítettek.

Perseus, ha nem is rendezett szabályos felvonulást, kicsit megmozgatta seregét, nehogy úgy tűnjék, mintha csak az ott álldogálás kedvéért fegyverkeztek volna fel. A harcosokat, úgy, ahogy voltak, gyűlésbe hívta. Ő maga egy emelvényen állt, mellette két fia. Ezek közül az idősebbik, Philippus, eredetileg testvére volt, s örökbefogadással vált fiává, a fiatalabbik, akit Alexandernak hívtak, vér szerinti gyermeke volt.

Harcra buzdította a katonákat, felsorolva, hogy a római nép milyen jogtalanságokat követett el atyjával és vele szemben. Atyját, akit a legkülönbözőbb zaklatásokkal a háború felújítására kényszerítettek, a háborús előkészületek közben ragadta el a végzet. Őhozzá magához követeket küldtek, de ugyanakkor csapatokat is a görög városok megszállására. Ezután, azt a látszatot keltve, hogy a békét helyre lehet állítani, egész télen át folyt a tárgyalások ravasz huzavonája, hogy időt nyerjenek a felkészülésre. Most pedig a consul megjelenik két, egyébként hatezer gyalogost és háromezer lovast számláló római legióval, s majdnem ugyanennyi gyalogosból és lovasból álló szövetséges sereggel. De föltéve, hogy Eumenes és Masinissa királyok segédcsapatai is csatlakoznak hozzá, akkor se lesz több katonája harminchétezer gyalogosnál és kétezer lovasnál.

Miután értesültek az ellenséges csapatok számáról, nézzék meg saját seregüket, mekkora fölényben vannak létszámukat és a katonák minőségét tekintve az erre a háborúra hamarjában összetoborzott újoncok felett, ők, akik gyermekkoruktól a harc tudományában nevelődtek, s akiket annyi háború gyakorlata képezett ki és edzett meg. A rómaiak segédcsapatait a lydek, phrygek és numidák alkotják, míg az övékét a legharciasabb népek, a thrákok és a gallusok. Amazok olyan fegyverekkel rendelkeznek, amelyeket a szegény katonák külön-külön készítettek maguknak, míg őket az ő és apja gondoskodásából és költségén sok éven át készített felszereléssel látták el. Amazok utánpótlása messziről érkezik, s ki van téve a tengeri út megannyi kockázatának, míg ők - nem is számítva az ércbányák jövedelmét - tíz évre elegendő pénzt és élelmet gyűjtöttek össze, s mindaz, amit az istenek jóindulata és a királyok gondoskodása előkészíthetett, bőségesen felhalmozva a macedonok rendelkezésére áll.

Most csupán arra az elszántságra van szükség, amely eltöltötte őseiket, akik egész Európa meghódítása után átkeltek Asiába, fegyverükkel utat nyitottak a még hírből sem ismert világrészben, s csak akkor fejezték be a győzelmeket, mikor a Vörös-tengertől körülzárva már nem volt kit legyőzniük. De, Herculesre, most a sors

végzéséből nem India legtávolabbi partjaiért, de magának Macedoniának a birtokáért kell harcolniuk. A rómaiak az atyja ellen folytatott háborúra Görögország felszabadítását hozták fel szépen hangzó jogcímül; most Macedoniát egészen nyíltan szolgaságba akarják dönteni, hogy egyetlen király se legyen a római hatalom szomszédságában, s hogy egyetlen, harcban kiváló nép se tarthassa meg fegyvereit. Hiszen a királlyal és birodalmával együtt ezeket is ki kell szolgáltatniuk gőgös uraiknak, ha az a szándékuk, hogy inkább kitérnek a háború elől, és teljesítik parancsaikat.

53. Szavait egyébként is végig elég gyakran kísérte hangos tetszésnyilvánítás, most azonban akkora kiáltozás támadt - mert részben méltatlankodva fenyegetőztek, részben bátorságra buzdították a királyt -, hogy ő befejezte beszédét, s csak arra szólította fel őket: készüljenek fel a menetelésre, mert hír szerint a rómaiak is elindultak Nymphaeumból.

A gyűlés szétoszlatása után elindult, hogy meghallgassa a macedon városok követségeit. Ezek azért jöttek, hogy - ki-ki lehetőségei szerint - pénzt és gabonát ajánljanak fel a háborúra. Mindnyájuknak köszönetet mondott, de egyikük ajánlatát se fogadta el, s közölte velük, hogy a királyi készletek teljesen elegendőek. Csupán szekereket kért tőlük, hogy el tudják szállítani a lövedékeket, a háborúra előkészített roppant mennyiségű hajítófegyvert és egyéb hadieszközt.

Ezután egész seregével felkerekedett, s útban Eordaea felé a Begorritisnak nevezett tó mellett ütött tábort, majd másnap Elimeáig, a Haliacmon folyóig nyomult előre. Miután átkelt egy szűk szoroson, az úgynevezett Cambunii-hegységen át leereszkedett Azorus, Pythous és Doliche vidékére, amit az ott lakók Tripolisnak neveznek. Ez a három város rövid ideig tartó habozás után - mivel a larisaiaknak túszokat adtak -, a közeli fenyegetés hatására végül megadta magát.

A király jóindulatúan beszélt velük, és nem kételkedett, hogy a perrhaebiaiak is követik példájukat, s tüstént megérkezése után, anélkül, hogy a lakosok tiltakoztak volna, elfoglalta [...] városát. Cyretiaet kénytelen volt megostromolni, mert az első napon vívott heves összecsapásban fegyvereseit a kapukban visszaverték. Másnap azután valamennyi csapatával támadásra indult, s a védők még az éj beállta előtt teljes számban megadták magukat.

54. Mylae, a legközelebbi város annyira meg volt erősítve, hogy védőművei bevehetetlenségének reménye a lakókat még elbizakodottabbá tette. Nem elégedtek meg azzal, hogy kapuikat a király előtt bezárják, de ezenfelül még arcátlan gyalázkodásokkal is elhalmozták magát a királyt és a macedonokat. Így nemcsak ezeket

késztették az ostrom még elkeseredettebb folytatására, de magukat is a még elszántabb védekezésre, mivel nem számíthattak irgalomra. Ezért három napon át mindkét részről rendkívüli lendülettel folyt a város ostroma és védelme. De amíg a hatalmas macedon sereg nehézség nélkül képes volt egymást felváltó csapatokkal folytatni a harcot, a védőket, mivel éjjel-nappal ugyanazok védték a falakat, nemcsak a sebek merítették ki, de az őrállás és szüntelen megerőltetés is.

A negyedik napon, mikor a falakhoz körben ostromlétrákat támasztottak, s hevesebb rohamot indítottak a kapuk ellen, a falakról elűzött védők a kapuk védelmére rohantak, s váratlan kitörést intéztek az ellenség ellen. Ez azonban inkább az elvakult düh és nem az erejükbe vetett igazi bizalom jele volt. A kisszámú, kimerült harcos megfutott a pihent csapatok elől, s a menekülés közben nyitva hagyott kapukon utat nyitott az ellenség előtt. A macedonok így foglalták el, majd rabolták ki a várost, s eladták a szabad embereket is, akik túlélték az öldöklést.

A király, miután a várost legnagyobbrészt leromboltatta és felgyújtatta, elindult Phalanna felé, s innen másnap megérkezett Gyrtonhoz. De mivel hallotta, hogy T. Minucius Rufus és Hippias, a thessaliaiak elöljárója seregükkel benyomultak a városba, meg sem próbálkozott az ostrommal, hanem továbbvonult, és elfoglalta Elatiát és Gonnust, mert ezeknek lakóit rémületbe ejtette váratlan megérkezése.

Mindkét város - elsősorban Gonnus - a Tempéhez vezető hegyszorosban fekszik, ezért ezt csak akkor hagyta ott, mikor lovas és gyalogos helyőrséggel biztosította, s ezenfelül háromszoros árokkal és sánccal erősítette meg. Majd Sycuriumig nyomult előre, s elhatározta, hogy itt várja be az ellenség megérkezését. Közben seregét szétküldte gabonáért a szomszédos ellenséges területre. Ugyanis Sycurium az Oeta-hegység lábánál fekszik, ott, ahol a hegylánc délre húzódik; előtte terülnek el Thessalia mezői, mögötte Macedonia és Magnesia. Ezekhez az előnyökhöz járul még a hely rendkívül egészséges volta és - mivel körül számos forrás található - a soha el nem apadó vízlelőhelyek bősége.

55. A római consul, aki seregével ezekben a napokban indult el Thessalia felé, kezdetben kényelmes úton vonult Epiruson át, de mikor átkelt Athamaniába, ahol a talaj egyenetlen és szinte járhatatlan, rendkívüli nehézségek közt, kis napi menetekben, üggyel-bajjal érkezett meg Gomphiba. Ha a király - kihasználva a hely és időpont előnyét - szabályos ütközetben itt száll szembe vele, a kimerült emberekből és lovakból álló, újonnan toborzott sereg vezérével, maguk a rómaiak sem tagadják, hogy az ütközetben súlyos vereséget

szenvednek.

Miután küzdelem nélkül elértek Gomphiba, örömükhöz, hogy a veszélyes hegyszakadékon átjutottak, hozzájárult a számára előnyös helyzeteket oly kevéssé felismerő ellenség lenézése is. A consul, miután először szokás szerint áldozatot mutatott be, gabonát osztott szét a katonák között, s néhány napig várakozott, hogy ember és jószág kipihenje magát, majd arra a hírre, hogy a macedonok szanaszét kóborolnak Thessaliában, és pusztítják a szövetségesek földjeit, már meglehetősen pihent seregével elindult Larisa felé.

Mikor ettől mintegy háromezer lépésnyire volt, Tripolis mellett a Scaeának nevezett helyen, a Peneus folyó felett ütött tábort. Eközben kötött ki Chalcisban hajóival testvérei, Attalus és Athenaeus kíséretében Eumenes, aki fivérét, Philetaerust hagyta ott a pergamumi királyság védelmére. Chalcisból Attalus négyezer lovassal és ezer gyalogossal érkezett meg a consulhoz, Chalcisban kétezer gyalogost hagyott Athenaeus parancsnoksága alatt.

További segédcsapatok is érkeztek ide a rómaiakhoz Görögország minden népétől és törzsétől, de legtöbbjük neve, mivel számuk olyan csekély volt, feledésbe merült. Az apolloniaiak háromszáz lovast és száz gyalogost küldtek, az aetoliaiaktól egy lovasosztag érkezett - népük egész lovassága -, viszont a thessaliai népből, amelytől egész lovasságuk kiállítását remélték, csupán háromszáz lovas tartózkodott a római táborban. Az achaiok mintegy ezerötszáz ifjú harcost állítottak ki, leginkább krétai fegyverzetben.

56. Ugyanebben az időben C. Lucretius, a Cephallaniánál tartózkodó hajóhad parancsnoka is utasította testvérét, M. Lucretiust, hogy hajóhadával Maleát megkerülve vitorlázzék Chalcisba, maga pedig egy háromevezősorossal a Corinthusi-öbölbe hajózott, hogy elébe vágjon a boeotiai eseményeknek, de gyenge egészségi állapota miatt csak lassan folytatta útját.

M. Lucretius, mikor Chalcisba megérkezve meghallotta, hogy P. Lentulus ostrom alá vette Haliartust, a praetor nevében futárt küldött hozzá, azzal az utasítással, hogy vonuljon el onnét. A legatus, aki a boeotiai ifjúság rómaiakhoz pártolt részével fogott a vállalkozásba, eltávozott a falak alól. Ennek az ostromzárnak a megszüntetése lehetővé tette egy újabb ostrom megindítását, ugyanis M. Lucretius tízezer főnyi tengerészseregével s a király Athenaeus parancsnoksága alatt álló kétezer katonájával azonnal körülzárta Haliartust, s már az ostromra készültek, mikor Creusából a praetor megérkezett.

Körülbelül ez idő tájban szövetséges hajók is érkeztek Chalcisba; két pun ötevezősoros, két háromevezősoros a pontusi Heracleából, négy

Chalcedonból, ugyanannyi Samosból, s ezenkívül még öt rhodusi négyevezősoros. Ezeket a hajókat a praetor, mivel sehol sem folyt tengeri háború, visszaküldte a szövetségeseknek.

Megérkezett Chalcisba hajóival Q. Marcius is, miután bevette a pthiotisi Alopét, s ostrommal elfoglalta a Cremasténak nevezett Larisát.

Ez volt a helyzet Boeotiában, mikor Perseus, akinek, mint előbb említettem, Sycuriumnál volt az állandó tábora, miután a földekről körben mindenhol összeszedette a gabonát, csapatokat küldött a pheraeiek területének végigpusztítására, abban a meggyőződésben, hogy ha a rómaiak a szövetséges városok védelmében megtámadják, táboruktól távolabb csalogathatja őket. De mikor látta, hogy a nagy zűrzavar ellenére sem mozdulnak el helyükről, az emberek kivételével a zsákmányt, amely egyébként is főként a legkülönfélébb jószágokból állt, szétosztotta katonái között, hogy elfogyasszák.

57. Ezután a consul és a király ugyanakkor tartott haditanácsot, hogy hol kezdjék meg a háborút. A király embereinek önbizalmát növelte, hogy az ellenség tétlenül tűrte Pherae területének végigpusztítását, ezért úgy vélték, hogy tábora ellen kell vonulni, s nem szabad neki több időt engedni a halogatásra. A rómaiak is úgy gondolták, hogy késlekedésük rossz hírbe hozza őket a szövetségesek előtt, akik különösen azért méltatlankodtak, hogy nem siettek a pheraeiek segítségére.

Miközben arról tanácskoztak, mitévők legyenek - a megbeszélésen Eumenes és Attalus is részt vett -, rémült futár érkezett azzal a hírrel, hogy az ellenség hatalmas hadmenetben közeledik. A gyűlést feloszlatva azonnal jelt adtak a fegyverkezésre. Közben a királyi segédcsapatokból előreküldtek ezer lovast s ugyanennyi parittyás gyalogost. Perseus a nap negyedik órája körül, mikor valamivel több, mint ezerlépésnyire járt a római tábortól, megállította gyalogosait. Ő maga a lovassággal és a könnyűfegyverzetűekkel továbbnyomult, s vele Cotys és a többi segédcsapat parancsnokai.

A tábortól már ötszáz lépésnyire sem voltak, mikor feltűnt előttük az ellenséges lovasság; két, legnagyobbrészt gallusokból álló lovasosztag Cassignatus vezetésével, s mintegy százötven könnyűfegyverzetű mysiai és krétai. A király megállt, nem tudva, mennyi az ellenséges csapat létszáma. Azután a menetből két thrák és két macedon osztagot küldött előre, két-két krétai és thrák cohors kíséretében. Az összecsapás, mivel létszámuk egyenlő volt, és sem itt, sem ott nem kaptak erősítést, egyik félnek sem hozta meg a győzelmet. Eumenesnek mintegy harminc emberét vágták le, s az elesettek közt volt Cassignatus, a gallusok parancsnoka is. Ekkor Perseus

visszavezette csapatait Sycuriumba.

Másnap a király ugyanebben az órában csapataival szintén erre a helyre nyomult előre, vizet szállító szekerek kíséretében. Ugyanis az egész, tizenkétezer lépésnyi úton nem volt víz, csak töméntelen por, s nyilvánvaló volt, hogy elepednek a szomjúságtól, ha tüstént harcba akarnak bocsátkozni, mihelyt megpillantják az ellenséget. De mivel a rómaiak nyugodtan viselkedtek, sőt még őrségeiket is visszavonták a sáncok mögé, a király csapatai is visszatértek táborukba. Ezt néhány napig így folytatta, abban a reményben, hogy a római lovasok majd megtámadják az elvonuló sereg utóvédjét, s ők, ha elcsalogatják őket táboruktól, mivel lovasságuk és könnyűfegyverzetű csapataik révén fölényben vannak, bárhol könnyen visszafordulhatnak, s csatasort alkotva szembeszállhatnak velük.

58. A király, miután terve nem vált be, közelebb nyomult az ellenséghez, s tőle ötezer lépésnyire ütötte fel megerősített táborát. Ezután kora hajnalban gyalogosait a szokott helyen felsorakoztatva, egész lovasságát és könnyűfegyverzetű katonáit az ellenséges tábor ellen vezette. A megszokottnál nagyobb és közelebbi porfelhő látványa zűrzavart keltett a római táborban. Kezdetben alig hittek a híradásnak, hiszen az előző napok során az ellenség sohasem jelent meg a negyedik óra előtt, most pedig napfelkelte volt. Majd mikor több ember kiáltozása s a kapukból menekülők eloszlatták kételyüket, roppant kavarodás támadt.

A tribunusok, praefectusok és centuriók a fővezér sátorába, a katonák pedig saját sátrukba siettek. Perseus a sánctól ötszáz lépésnél kisebb távolságban, a Callynicus nevű halomnál sorakoztatta fel katonáit. A balszárnyon Cotys király vezetésével ott állott valamennyi honfitársa; a lovasok sorai közé könnyűfegyverzetűeket állítottak. A jobbszárnyon a macedon lovasok álltak, krétai csapatokkal összevegyülve; az utóbbiaknak a beroeaei Midon, a lovasoknak s ennek az egész seregrésznek az antigoneai Meno volt a parancsnoka. A szárnyakhoz zárkózott fel a királyi lovasság s a több népből kiválogatott segédcsapatok vegyes serege, ezeknek az antigoneai Patrocles és Didas, Paeonia helytartója volt a parancsnoka.

Az egész sereg közepén tartózkodott a király, körülötte az úgynevezett agema: a szent lovascsapat. Maga elé sorakoztatta fel a parittyásokat és a dárdásokat; mindkét csapat négyszáz főből állt. Ezek élére a thessalonicai Iont és a dolops Artemont állította. Így helyezkedtek el a király csapatai.

A consul gyalogosai csatasorát a sánc mögött szedte harci rendbe, ugyanakkor egész lovasságát előreküldte a könnyűfegyverzetűekkel együtt; ezek a sánc előtt állottak fel. A jobbszárnyat s az egész italiai

lovasságot a közéjük állított könnyűfegyverzetűekkel együtt C. Licinius Crassus, a consul testvére vezette. A balszárnyon M. Valerius Laevinus megkapta a szövetségesek és a görög törzsek lovasságát és könnyűfegyverzetű katonáit, a csatasor közepét s a válogatott, különleges lovasságot Q. Mucius irányította. A hadijelvények elé kétszáz gallus lovast, s Eumenes segédcsapataiból háromszáz cyrtaei harcost állítottak. A négyszáz thessaliai lovast a balszárny szélén, ettől kis távolságban helyezték el. Eumenes király és Attalus valamennyi csapatával hátul állt, az utóvéd és a völgy között.

59. A körülbelül ilyen módon felállított s mindkét oldalon nagyjából egyenlő számú lovasból és könnyűfegyverzetű katonából álló csatasorok egymásra támadtak, úgy, hogy a legelöl haladó parittyások és dárdások kezdték meg a harcot. Legelőször is, mint sokáig ketrecben tartott vadállatok, a thrákok rohantak rá szilajon, roppant kiáltozással a jobbszárnyon az italiai lovasságra, s zavart keltettek a háborús gyakorlatuk s természetük következtében különben félelmet nem ismerő csapatok közt. A gyalogosok kardjukkal elhárították a dárdákat, átvágták a lovak inait, vagy a véknyukba szúrtak.

Perseus elől, aki a csatasor középső része ellen intézett támadást, a görögök az első rohamra meghátráltak. De ezeknek, miközben az ellenség hátulról szorongatta őket, rendkívüli segítséget nyújtott a thessaliai lovasság, amely a balszárnytól kis távolságban, tartalékba rendelve nem vett részt a harcban, s kezdetben csak szemlélője volt az ütközetnek. Ugyanis zárt sorokban, lassan hátrálva Eumenes csapataihoz csatlakoztak, ezekkel együtt biztosították soraik között a menekülés közben szétszóródott szövetségesek visszavonulását, sőt ha az ellenség kevésbé összetömörülve folytatta az üldözést, még az ellentámadással is megpróbálkoztak, és sok szembejövő menekülőt fogadtak be. S a királynak az üldözés közben szintén szétszóródott csapatai nem mertek közelharcba bocsátkozni rendezetten, szilárd léptekkel haladó soraikkal.

S mikor a lovascsatában győztes király *(úgy vélte)*, hogy ha némi támogatást kap, az egész háborút be tudja fejezni, buzdításul, éppen a legjobbkor érkezett a phalanx, amelyet saját elhatározásukból Hippias és Leonnatus vezettek sietve oda, miután meghallották a sikeres lovascsata hírét, hogy a merész kezdeményezésnél jelen legyenek. S miközben a király remény és aggodalom között hánykódott, hogy bele merjen-e vágni ekkora vállalkozásba, odarohant hozzá a krétai Euander, aki segítségére volt Perseusnak Delphiben az Eumenes elleni merénylet végrehajtásában, s látva a hadijelvények alatt közeledő gyalogosok hadmenetét, nyomatékosan figyelmeztette, szerencséjében elbizakodva ne tegye meggondolatlanul és szükségtelenül kockára egész birodalma sorsát. Ha a sikerrel megelégedve a mai napon

abbahagyja a harcot, akkor még tisztességes békéről tárgyalhat, ha pedig inkább a harc folytatása mellett dönt, háborús szerencséje következtében igen sok szövetségesre számíthat.

A király inkább erre az elhatározásra hajlott. Ezért, megdicsérve Euandert, parancsot adott, hogy forduljanak vissza, a gyalogosokat vezessék vissza a táborba, s a lovasoknak visszavonulót fúvatott.

60. A rómaiak közül ezen a napon kétszáz lovas és nem kevesebb, mint kétezer gyalogos esett el, s mintegy hatszáz került fogságba. A király seregéből viszont húsz lovast és negyven gyalogost öltek meg. Mikor a győztesek visszatértek táborukba, valamennyien jó hangulatban voltak, de még közülük is kirítt a thrákok féktelen jókedve; ezek énekszóval tértek vissza, lándzsájukon hozva a levágott ellenséges fejeket.

A rómaiakon nemcsak levertség vett erőt a szerencsétlen ütközet miatt, de félelem és rettegés is, hogy az ellenség azonnal megtámadja táborukat. Eumenes azt tanácsolta a consulnak, helyezzék át a tábort a Peneus túlsó partjára, hogy a folyó erődítményül szolgáljon, amíg a megrémült katonák ismét bátorságra kapnak. A consult bántotta a szégyen, hogy be kell vallania félelmét, de végül engedett a józan megfontolásnak, az éj csendjében átszállította csapatait, s a túlsó parton ütötte fel megerősített táborát.

A király, mikor másnap kivonult, hogy az ellenséget csatára kényszerítse, meglátva a folyón túl, védett helyen felütött tábort, elismerte: már azzal is hibát követett el, hogy az előző napon nem üldözte a megvert ellenséget, de még sokkal nagyobb hiba volt, hogy az éjszaka folyamán tétlen maradt. Hiszen ha seregéből senki mást nem mozgósít, s csupán a könnyűfegyverzetűeket küldi ki, már akkor is nagyrészt megsemmisíthette volna a folyón való átkelés közben a megrémült ellenséget.

Noha a rómaiak pillanatnyilag megszabadultak a félelemtől, mivel táboruk biztos helyen volt, mégis egyéb okok mellett különösen jó hírük elvesztése bántotta őket. A haditanácsban a consul előtt mindenki az aetoliaiakat tette felelőssé, mondván, hogy először ők futottak és rémültek meg, s az ő rémületük azután a többi görög szövetséges népre is átterjedt. Azt az öt aetoliai vezetőt, akikre rábizonyult, hogy ők futottak meg elsőnek, elküldték Rómába, a thessaliaiakat pedig a gyűlés előtt megdicsérték, s vezéreiket bátorságukért még meg is ajándékozták.

61. A megvert ellenségtől szerzett hadizsákmányt összehordták a király elé. Ő ebből egyeseknek nagyszerű fegyvereket, másoknak lovakat, ismét másoknak foglyokat ajándékozott. A pajzsok száma

több mint ezerötszázra, a páncéloké és mellvérteké több mint ezerre, a sisakoké, kardoké s a legkülönbözőbb hajítófegyvereké még sokkal többre rúgott.

Ezt az önmagában is örvendetes és nagyszerű tényt még jobban felnagyították a királynak a gyűlésbe hívott sereg előtt elmondott, következő szavai:

“A háború sikerének előjelét láthatjátok magatok előtt! Szétvertétek az ellenséges sereg legkiválóbb részét, a legyőzhetetlenségével dicsekvő római lovasságot. Hiszen ezt náluk a legelőkelőbb ifjak alkotják, a lovasság a senatus nevelő iskolája, s azok közül, akiket innen az atyák közé felvettek, választják a consulokat, közülük a hadvezéreket. S imént az ezektől szerzett hadizsákmányt osztottam szét közöttetek.

De gyalogos legióik felett aratott győzelmetek sem kisebb; ezek éjszaka előletek menekülve úgy nyüzsögtek a folyóban, mint a rémületükben ide-oda úszkáló hajótöröttek. De mi a legyőzötteket üldözve könnyebben kelünk majd át a Peneuson, mint ők rémült menekülésük közben, s ha már odaát vagyunk, tüstént megostromoljuk táborukat, amelyet, ha nem menekülnek el, még ma elfoglaltunk volna. Vagy ha csatasorban óhajtják döntésre vinni a dolgot, a gyalogosok harcától ugyanazt az eredményt várhatjátok, mint ami a lovasok ütközetében volt.”

Nemcsak azok hallgatták büszkén tetteik felsorolását, vállukon az ellenségtől szerzett fegyverzsákmánnyal, akik kivívták a győzelmet, a történtekből reményt merítve a jövőre nézve is, de a mások dicsőségén fellelkesült gyalogosok is, elsősorban a macedon phalanx katonái, szerettek volna ugyanígy alkalmat kapni rá, hogy szolgálatot tehessenek a királynak, s hasonló dicsőséggel harcolhassanak az ellenség ellen.

A király feloszlatta a gyűlést, s másnap elindulva Mopselus mellett ütötte fel táborát. Ez a domb a Tempe előtt emelkedik, középen Larisa és Gomphi között.

62. A rómaiak, anélkül, hogy a Peneus partját elhagyták volna, biztosabb helyre telepítették át táborukat. Ide érkezett meg a numidiai Misagenes ezer lovassal, hasonló számú gyalogossal s ezenfelül huszonkét elefánttal.

A királynak, aki ezekben a napokban haditanácsot tartott az egész háború ügyében, néhány barátja, mivel a győzelem miatt érzett elbizakodottságuk már alábbhagyott, azt a tanácsot merte adni, hogy kedvező helyzetét inkább a tisztességes béke megvalósítására használja fel, semhogy a hiú reménytől megtévesztve valamilyen

jóvátehetetlen lépésre ragadtassa magát. A bölcs, a méltán szerencsés embert az jellemzi, hogy mértéket tud tartani a sikerben, s nem mindig bízik a pillanatnyi szerencse napsütésében. Küldjön követeket a consulhoz, hogy ezek megújítsák a szerződést, ugyanazokkal a feltételekkel, amelyekkel atyja, Philippus a győztes T. Quinctiustól elnyerte a békét.

Hiszen nem is fejezhetné be nagyszerűbben a háborút, mint ezzel az emlékezetes ütközettel, s nem is kínálkozhat biztosabb remény a tartós békére, mint ha az elvesztett csata következtében megzavarodott rómaiakkal hajlandónak mutatkozik a béketárgyalásra. De ha a rómaiak velük született makacsságuk folytán még most is visszautasítanák a méltányos feltételeket, az istenek és emberek lesznek tanúi Perseus önmérsékletének s amazok dacos gőgjének. A király sohasem idegenkedett az ilyesfajta tanácsoktól, így nagy szótöbbséggel megszavazták a javaslatot.

A consulhoz küldött követeket sok résztvevőből álló gyűlés előtt hallgatták meg. Ezek békét kértek, megígérték, hogy Perseus megfizeti a rómaiaknak azt az adót, amire Philippus kötelezte magát, s maga is kivonul azokból a városokból, földekről és helységekből, amelyekből Philippus kivonult. Ezt terjesztették elő a követek.

Miután elküldték őket, és tanácskozni kezdtek, a tanácsban győzött a római állhatatosság. Mert akkor szokás volt nehéz helyzetben szerencsésként viselkedni, szerencsés körülmények között pedig mérsékelni az elbizakodottságot. A következő válaszban állapodtak meg: beleegyeznek a békébe, ha a király elismeri a senatus jogát, hogy minden tekintetben szabadon dönthet róla és egész Macedoniáról.

Mikor ezt a visszatért követek jelentették, azok, akik nem ismerték a rómaiak jellemét, elámultak ezen a konokságon, s a többség azt követelte, hogy ezután még csak említést se tegyenek a békéről, a rómaiak majd önként fognak folyamodni azért, amit visszautasítottak. Perseust viszont éppen ez az önhittség ijesztette meg, úgy vélve, hogy ez az erejükön alapuló önbizalom jele. S egyre nagyobb összegeket kínált fel, hátha pénzért megvásárolhatná a békét, s nem hagyott fel azzal, hogy a consult megkörnyékezze. De mivel ez semmit sem változtatott először adott feleletén, a király, lemondva a békéről, visszatért Sycuriumba, ahonnan elindult, hogy újból megkísértse a hadiszerencsét.

63. Ahogy a lovasütközet híre Görögországban elterjedt, úgy váltak nyilvánvalóvá az emberek érzelmei is. Mert ezt a hírt nemcsak a macedonok pártján levők fogadták örömmel, hanem nagyon sokan olyanok is, akiket a rómaiak nagy jótéteményekkel köteleztek le, sőt némelyikük Perseus erőszakosságát és gőgjét is megtapasztalta. S

ennek nem volt más oka, mint az, a köznép körében a viadalokon is megnyilvánuló fonák részrehajlás, amely a hitványabbal és gyengébbel érez együtt.

Ugyanebben az időben Boeotiában Lucretius praetor teljes erővel folytatta Haliartus ostromát. Az ostromlottak, noha az ostrom kezdetén a falak mögé bejutott coroneai ifjakon kívül nem állt rendelkezésükre más külső segítség, s nem is reménykedhettek ilyesmiben, egyedül is ellenálltak, inkább lelkesedésük, mint erejük segítségével. Mert nemcsak az ostromművek ellen intéztek sűrű kitöréseket, de roppant sziklákkal és súlyos ólomtömbökkel megterhelve földre döntötték az odahúzott faltörő kost is. S ha valahol rombolását nem tudták megakadályozni, a ledöntött fal helyett, gyorsan összeszedve az omlás közben lehullott köveket, ezekből lázas sietséggel újat emeltek.

Miután az ostrom az ostromművek segítségével túl lassan haladt, a praetor létrákat osztatott szét a manipulusok között, hogy körben mindenhol indítsanak támadást a falak ellen, úgy vélve, hogy csapata létszáma elegendő lesz erre, annál is inkább, mert a város mocsarak határolta oldalát nem volt érdemes és egyáltalán nem is volt lehetséges megostromolni. Ő maga azon az oldalon, ahol összeomlott két torony s a közöttük levő fal, kétezer válogatott harcossal indult támadásra, hogy ugyanebben az időben, amikor megpróbál áthatolni az omladékon, s a városiak mind odarohannak, hogy vele szembeszálljanak, valamelyik ponton a létrák segítségével el tudják foglalni a védőktől üresen hagyott falakat.

A városiak viszont elég találékonyan készültek fel az ostrom elhárítására. A romokkal fedett helyet száraz rőzsekötegekkel borították be, s ott álltak égő fáklyákkal, azzal fenyegetőzve, hogy felgyújtják, s miközben a tűz megvédi őket az ellenségtől, idejük lesz egy belső védőfal felhúzására. De ezt a tervüket megakadályozta a véletlen. Egy hirtelen támadt felhőszakadás megnehezítette a gyújtogatást, s eloltotta, amit meggyújtottak. Így a szétszórt, füstölgő rőzsenyalábokon át is átjárás nyílt, s mivel a védők mind erre az egy pontra figyeltek, a rómaiak létrák segítségével a falakat is több helyen elfoglalták.

A város elfoglalása közben támadt első zűrzavarban az éppen eléjük kerülő öregeket és gyerekeket mindenütt lekaszabolták, míg a fegyveres védők felmenekültek a fellegvárba. De mivel semmi reményük sem volt a megmenekülésre, másnap megadták magukat, s nyilvános árverésen eladták őket - szám szerint mintegy kétezerötszáz embert - rabszolgának. A város ékességeit, a szobrokat és festményeket, s minden egyéb értékes zsákmányt felrakták a hajókra, a várost pedig alapjáig lerombolták.

A praetor ezután seregét Thebaehez vezette, a várost küzdelem nélkül elfoglalta, átadta a száműzötteknek s a rómaiak pártján levőknek; az ellenpárt tagjait, a király híveit s a macedon családokat eladatta rabszolgának. S miután Boeotiában mindezt végrehajtotta, visszatért a tengerhez, hajóihoz.

64. Mialatt ez történt Boeotiában, Perseus néhány napig Sycuriumnál levő állandó táborában időzött. Arra a hírre, hogy a rómaiak sietve összehordják a földekről a learatott gabonát, s mivel a sátra előtt ki-ki sarlóval levágja a kalászokat, hogy a gabonát tisztábban tudja kicsépelni, a táborban mindenfelé nagy halmokban hever a szalma, úgy vélve, hogy ezt könnyen fel lehetne gyújtani, fáklyákat, gyújtócsóvákat, szurokba mártott kóccal ellátott gyújtónyilakat készíttetett, majd éjfélkor elindult, hogy kora hajnalban váratlanul támadjon.

De hiába lepték meg az első őrségeket, mert azok zajukkal és riadalmukkal felriasztották a többieket, elhangzott a jeladás, hogy azonnal ragadjanak fegyvert, s a katonák egyszerre sorakoztak fel a sáncnál és a kapukban. Ekkor Perseus, mivel szégyent vallott a tábor vaktában és meggondolatlanul megkezdett ostromával, tüstént visszafordította seregét, s parancsot adott, hogy elöl haladjon a poggyász, utána pedig a gyalogosok hadijelvényei, s ő maga a lovassággal és a könnyűfegyverzetűekkel állva maradt, hogy ők alkossák az utóvédet, azt várva - ahogy történt is -, hogy az ellenség követni fogja, s hátulról támad rá az utóvédre. Rövid küzdelem zajlott le, főként a könnyűfegyverzetűek és az üldözők között, s a lovasok és gyalogosok zavartalanul érkeztek vissza táborukba.

A rómaiak, miután körben levágták a vetéseket, táborukat Crannon még érintetlen területére helyezték át. Miközben itt nyugodtan időztek állandó táborukban - egyrészt, mert messze volt az ellenség, másrészt, mert a Sycurium és Crannon között húzódó út a vízhiány miatt igen nehezen volt járható -, roppant riadalom támadt közöttük, mikor kora hajnalban a közeli dombokon feltűnt a király lovassága a könnyűfegyverzetű csapatokkal együtt.

Perseus egy ideig várakozott a dombokon, azt remélve, hogy a rómaiakat ki tudja csalni lovasütközetre. De miután ezek egyáltalán nem mozdultak, egy lovast küldött a gyalogsághoz azzal a paranccsal, hogy induljanak vissza Sycuriumba, s csakhamar maga is elindult utánuk. A római lovasok kis távolságban követték őket, hogy ha esetleg elszélednének vagy szétszóródnának, rájuk támadhassanak. De látva, hogy szorosan felzárkózva, a hadirendet megőrizve vonulnak el, maguk is visszatértek táborukba.

65. A király ezután, bosszankodva az út hosszúsága miatt, táborát Mopselushoz helyezte át, a rómaiak pedig, miután Crannon körül learatták a vetéseket, átvonultak Phalanna területére. Mikor a király egy szökevénytől megtudta, hogy a rómaiak fegyveres őrség nélkül kószálnak mindenfelé, és aratnak a földeken, ezer lovassal és kétezer thrák és krétai katonával elindult, s laza rendben végrehajtott, lehető leggyorsabb menetelés után váratlanul rajtaütött a rómaiakon. Legalább ezer befogott s legnagyobbrészt megterhelt szekeret zsákmányoltak, s mintegy hatszáz foglyot ejtettek. A zsákmányt a háromszáz krétainak adta át, hogy őrizzék és vigyék a táborba, maga pedig összehívta öldöklés közben szétszóródott lovasait és megmaradt gyalogosait, s a legközelebbi őrállomás ellen indult, úgy vélve, hogy nagyobb küzdelem nélkül hatalmába kerítheti.

Az őrállomás parancsnoka L. Pompeius katonai tribunus volt, aki az ellenség váratlan megjelenése miatt megrettent katonáival egy közeli dombra vonult, hogy, mivel csapata létszámát és erejét tekintve hátrányban volt, a terep segítségével védekezzék. Mikor itt kör alakban egymás mellé állította fel katonáit, hogy szorosan összezárt pajzsaik segítségével megvédhessék magukat a nyilak és dárdák ellen, Perseus körülvétette a dombot embereivel, s parancsot adott, hogy egy részük próbáljon mindenhol felhatolni és közelharcot kezdeni az ellenséggel, másik részük pedig távolból dárdázza őket.

A rómaiak nagyon veszélyes helyzetbe kerültek, mert ha összetömörültek, nem tudták visszaverni a dombot megrohamozókat, ha pedig támadásra indulva fellazították soraikat, kiszolgáltatták magukat a dárdáknak és nyilaknak. Különösen a hajítógéppel kilőtt nyilak okoztak sok sebesülést. A hajítófegyvernek ezt a fajtáját ebben a háborúban találták fel. Kétarasznyi nyílhegyet erősítettek egy fél könyök hosszú és ujjnyi széles dárdanyélre, s erre körül, mint a nyilaknál szokás, három, fenyőfából készült, rövid szárny volt erősítve. A parittya közepén két, egyenlőtlen hosszúságú szíj volt. Ha most a parittyás a nagy lendülettel megcsóvált lövedéket a szíj segítségével körbeforgatta, az a lendülettől úgy repült ki, mint valami golyó.

Mivel ezek és a többi lövedék a katonák egy részét megsebesítették, akik kimerülten már a fegyvert is alig bírták tartani, a király igyekezett rábírni őket, hogy adják meg magukat, és sértetlenséget, sőt jutalmat is ígért, de egyikük sem hajlott a megadásra.

S mikor már elszánták magukat a halálra, váratlan reménysugár ragyogott fel előttük. Ugyanis, midőn a takarmányszállítók közül néhányan visszafutottak a táborba, és jelentették a consulnak, hogy az őrállomást körülzárták, ez aggódva, hogy ennyi polgár forog veszélyben - hiszen majdnem nyolcszázan voltak, és egytől egyig rómaiak -, elindult a táborból a lovassággal és a

könnyűfegyverzetűekkel, akikhez az új segéderők, a gyalogos és lovas numidák, sőt az elefántok is csatlakoztak, s megparancsolta a katonai tribunusoknak, hogy a legiók a hadijelvényekkel kövessék. Ő maga, a könnyű segédcsapatokat megerősítésül még a könnyűfegyverzetűekkel is kiegészítve, előresietett a dombhoz. A consult oldalról Eumenes, Attalus és a numida fejedelem, Misagenes biztosította.

66. A rómaiak lelkét, mihelyt övéik első hadijelvényeit megpillantották, a végső kétségbeesés helyett a megkönnyebbülés töltötte el. Perseusnak elsősorban azt kellett volna tennie, hogy megelégedve a véletlen nyújtotta sikerrel s néhány takarmányszerző elfogásával és megölésével, ne vesztegesse az időt egyetlen őrség körülzárásával; másodszor pedig, miután vállalkozását úgy-ahogy végrehajtotta, tudva, hogy nincsen vele megfelelő haderő, míg vereség nélkül teheti, vissza kellett volna vonulnia. De a siker miatt elbizakodva nemcsak ő maga várta meg az ellenség megérkezését, de még néhány futárt is küldött, hogy hívják oda a phalanxot. S ennek, mivel a szükségesnél később, hirtelenül riasztották, s futólépésre kényszerítették, a futástól szétzilálva kellett a rendezett és harcra kész ellenséggel szembeszállnia.

A korábban odaérkezett consul tüstént megkezdte a harcot. A macedonok kezdetben ellenálltak, de miután minden téren gyengébbnek bizonyultak, elvesztettek háromszáz gyalogost, s elesett huszonnégy lovas az úgynevezett szent lovascsapatból - köztük Antimachus is, a csapat vezére -, megpróbáltak elvonulni. De az elvonulás szinte nagyobb felfordulással járt, mint maga az ütközet. A phalanx, amelyet egy odarohanó futárral rendeltek vissza, a gyors vonulás közben egy szűk úton először a foglyok menetébe s a gabonával megrakott szekerekbe ütközött és akadt meg. Itt mindkét részről nagy lökdösődés kezdődött, mert senkinek sem volt kedve kivárni, hogy a menet úgy-ahogy felfejlődjék, hanem a fegyveresek - mert másképpen nem lehetett utat nyitni - letaszították a poggyászt a mélységbe, s az igavonó állatok, mivel hajszolták őket, megvadultak a tolongásban.

S alig bontakoztak ki a foglyok rendetlen menetéből, beleütköztek a király csapataiba és megrémült lovasságába. Itt azután a parancsnokok kiáltozása, akik visszafordulásra szólították fel őket, szinte a hegyomláshoz hasonló zűrzavart okozott. S ha az ellenség olyan merész, hogy behatol a szorosba, és tovább követi őket, súlyos vereséget mérhetett volna rájuk. De a consul, miután csatlakozott hozzá a dombon levő őrség, megelégedett a szerény sikerrel, s visszavezette csapatait a táborba.

Egyes történetírók szerint ezen a napon nagy ütközet zajlott le;

ebben a rómaiak nyolcezer ellenséget öltek meg, köztük Sopatert és Antipatert, a király vezéreit, élve fogtak el mintegy kétezer-nyolcszáz embert, s huszonhét hadijelvényt zsákmányoltak. De a győzelmet nem véráldozat nélkül vívták ki, a consul seregéből több mint négyezer-háromszáz ember esett el, s a balszárnyon öt hadijelvény veszett oda.

67. Ez a nap visszaadta a rómaiak önbizalmát, és megrémítette Perseust, úgyhogy csak néhány napig időzött Mopselusnál, főképpen, hogy gondoskodjék elesett katonái eltemetéséről, majd Gonnusban meglehetősen erős helyőrséget hagyva hátra, csapataival visszatért Macedoniába. Az egyik királyi vezért, egy bizonyos Timotheust kis csapat élén Philában hagyta, azzal a megbízatással, hogy igyekezzék megnyerni a magnesiaiakat.

Miután megérkezett Pellába, seregét elbocsátotta téli szállásra, maga pedig Cotysszal Thessaliába utazott. Itt kapta meg a hírt, hogy Autlesbis, az egyik thrák fejedelem és Corragus, Eumenes hadvezére betört Cotys területére, s elfoglalta a Marenénak nevezett vidéket. Ezért úgy vélte, el kell engednie Cotyst, hogy tulajdonát megvédje, s elutazásakor gazdagon megajándékozta. Saját lovasságának viszont csak a fele zsoldot adta ki, kétszáz talentumot, noha először egész évi járandóságukat ki akarta fizetni.

Mikor a consul értesült Perseus elvonulásáról, Gonnus alá helyezte át táborát, hátha el tudja foglalni a várost. Ez közvetlenül a Tempe bejáratánál fekszik, Macedonia legbiztosabb kulcsa, s a macedonok számára alkalmas kiindulóhely, hogy innen Thessaliába betörjenek. A consul, mivel a várost fekvése és az erős helyőrség bevehetetlenné tette, feladta tervét. Kerülő úton Perrhaebiába vonult, az első rohammal bevette, majd kirabolta Malloeát, s miután elfoglalta Tripolist és Perrhaebia többi részét, visszatért Larisába. Innen hazabocsátotta Eumenest és Attalust, a numidákat Misagenes parancsnoksága alatt téli szállásra Thessalia közeli városaiban helyezte el, s hadereje egy részét úgy osztotta szét egész Thessaliában, hogy mindenkinek kényelmes szállás jutott, s meg is oltalmazták a városokat.

Q. Mucius legatust kétezer emberrel elküldte Ambracia megszállására, s elbocsátotta a görög városokból jött valamennyi szövetségest, az achaiok kivételével. Serege egy részével a pthiotisi Achaiába vonult, teljesen lerombolta a lakók elmenekülése után üresen maradt Pteleust, a lakók beleegyezésével elfoglalta Antronaet, s ezután seregét Larisához vezette.

A város elhagyatott volt, egész lakossága felhúzódott a fellegvárba, s ő ezt kezdte ostromolni. Legelőször félelmében a macedonokból álló királyi helyőrség vonult el, s a magára hagyott lakosság

haladéktalanul megadta magát. A consul ezután habozott, hogy először Demetrias ellen induljon-e, vagy inkább Boeotia helyzetét vizsgálja meg. A thebaeiek, akiket a coroneaiak zaklattak, Boeotiába hívták. Részben kérésüknek engedve, részben, mert ez a vidék alkalmasabb volt téli szállásra, mint Magnesia, Boeotiába vonult.

NEGYVENHARMADIK KÖNYV

1. Ezen a nyáron, amikor ezek az események Thessaliában lejátszódtak, [...] legatus, akit a consul küldött Illyricumba, megostromolt két gazdag várost. Ceremiát fegyveres erővel megadásra kényszerítette, de az emberek minden vagyonát meghagyta, hogy a jóindulatába vetett bizalom révén megnyerje magának a Carnuns nevű megerődített város lakóit. De mivel nem tudta őket rávenni a megadásra, s ostromzárral sem volt képes elfoglalni városukat, kirabolta a másik, korábban megkímélt várost, hogy katonái ne érezzék teljesen eredménytelennek a két fáradságos ostromot.

A másik consul, C. Cassius, aki a sorsolásnál Galliát kapta, itt semmi említésre méltó cselekedetet nem hajtott végre, majd sikertelenül próbálkozott meg azzal, hogy legióit Illyricumon át Macedoniába vezesse. Hogy ennek az útnak nekivágott, azt a senatus az aquileiai követektől tudta meg, akik elpanaszolták, hogy fiatal, gyenge s kellőképpen meg nem erősített coloniájuk az ellenséges histriai és illyr népek között fekszik, s kérték a senatust, legyen gondja rá, hogyan lehetne megerősíteni a coloniát.

Mikor megkérdezték tőlük, nem akarják-e, hogy ezt a feladatot C. Cassius consulra bízzák, azt válaszolták, hogy Cassius, miután seregét Aquileiába rendelte, elvonult Illyricumon át Macedonia felé. A hír kezdetben hihetetlennek látszott, az atyák mind úgy vélték, hogy a consul talán a carnusok vagy histriaiak ellen indított háborút. Erre az aquileiaiak kijelentették, hogy semmi továbbit nem tudnak, s nem is mernek mást állítani, csak annyit, hogy a katonák harminc napra elegendő gabonát kaptak, s olyan kalauzokat kutattak fel és vittek magukkal, akik ismerik az Italiából Macedoniába vezető utakat. A senatus felháborodott a consul rendkívüli merészségén, hogy saját provinciáját otthagyja, elvonul egy másikba, seregével új és veszedelmes úton külföldi népek között vonul át, s ezzel számos törzs előtt megnyitja az Italiába vezető utat. A nagy számban jelenlevő atyák úgy döntöttek: C. Sulpicius praetor jelöljön ki a senatusból három megbízottat, ezek még aznap induljanak el a Városból, s tartózkodjék bárhol is Cassius consul, a lehető leggyorsabban keressék meg, s közöljek vele, hogy egyetlen nép ellen se kezdjen háborút, csak amellyel szemben ezt a senatus elrendelte. A következő megbízottak keltek útra: M. Cornelius Cethegus, M. Fulvius, P. Marcius Rex. S a consul és serege miatt érzett aggodalom ebben az évben háttérbe szorította Aquileia megerődítésének gondját.

2. Ezután jó néhány, a két Hispaniában lakó nép követeit bocsátották be a senatus elé. Ezek panaszt emeltek a római tisztviselők

kapzsisága és gőgös viselkedése miatt; térdre borulva kérték a senatust, ne engedje meg, hogy őket, szövetségeseiket, szégyenletesebben kifosszák és zaklassák, mint az ellenségeik. Sok egyéb jogtalanságot is felpanaszoltak, ebből azonban csak a pénzharácsolás vádja bizonyult kétségtelennek. Ezért az atyák megbízták L. Canuleius praetort, akinek a sorsolásnál Hispania jutott, hogy azoknak az ügyében, akiktől a hispaniaiak kártérítést követelnek, jelöljön ki a senatori rendből öt döntőbírót, a hispanoknak pedig engedje meg, hogy képviseletükkel azt bízzák meg, akit akarnak. A követeket behívták a Curiába, felolvasták előttük a senatus határozatát, s felszólították őket, nevezzék meg képviselőiket. Ezek négy embert neveztek meg: M. Porcius Catót, P. Cornelius Scipiót (Cnaeius fiát), L. Aemilius Paulust (Lucius fiát) és C. Sulpicius Gallust.

A döntőbírák előtt először M. Titinius ellen emeltek panaszt, aki A. Manlius és M. Iunius consulsága idején volt praetor túlsó Hispaniában. A tárgyalást két ízben elnapolták, majd harmadik alkalommal felmentették a vádlottat. Ezután ellentét támadt a két provincia követei között, mert az innenső Hispaniában lakó népek M. Catót és P. Scipiót, míg a túlsó Hispaniában lakók L. Paulust és Sulpicius Gallust választották pártfogójuknak. Az innenső provinciában lakó népek P. Furius Philust, a túlsóban lakók C. Matineust vádolták be a döntőbírák előtt. Az előbbi három éve Sp. Postumius és Q. Mucius, az utóbbi két éve L. Postumius és Popilius consulok idejében volt praetor. Mindkettőt a legsúlyosabb vádak alapján vonták felelősségre, majd ügyükben elhalasztották az ítélethozatalt. S mikor ismét elő kellett volna adniuk védekezésüket, azon a címen mentették fel őket, hogy a számkivetést választva elköltöztek a Városból. Furius Praenestébe, Matineus Tiburba ment számkivetésbe.

Az a hír terjedt el, hogy maguk a pártfogók akadályozzák meg, hogy előkelő és tekintélyes embereket törvénybe idézzenek. Ezt a gyanút megerősítette Canuleius praetor viselkedése, aki az üggyel nem törődve megkezdte a sorozást, majd hirtelen elutazott provinciájába, hogy a hispaniaiaknak ne legyen lehetőségük több ember zaklatására. S noha ily módon a halogatás következtében a történtek feledésbe merültek, a senatus a jövőre nézve gondoskodott a hispanok érdekeiről. Elrendelte, hogy a római tisztviselő nem szabhatja meg a gabona árát, s nem kényszerítheti a hispanokat, hogy a gabonahuszadot az általa meghatározott áron váltsák meg, s nem küldhet városaikba hivatalnokokat az adó behajtására.

3. Másik követség is érkezett Hispaniából egy újonnan létrejött csoport képviseletében. Elmondták, hogy ők - több mint négyezer ember - római katonáknak hispan nőktől született gyermekei; szüleik kapcsolatára nem érvényes a házassági jog, s azt kérték, jelöljenek ki

számukra egy várost lakóhelyül. A senatus úgy döntött, hogy közöljék L. Canuleiusszal a saját nevüket, valamint azokét, akiket esetleg szabadon bocsátottak, s hogy Carteiába, az Oceanus mellé kell letelepíteni őket. Aki Carteia lakói közül ott akar maradni városában, annak meg kell adni a lehetőséget, hogy földet kapjon és jelentkezhessek a colonusok közé. A település nyerje el a latin jogot, és a “libertinusok coloniája” nevet viselje.

Ebben az időben érkezett meg Africából apja követeként Gulussa trónörökös, Masinissa fia, továbbá a carthagóiak. Először Gulussát bocsátották be a senatus elé. Itt bejelentette, hogy atyja milyen támogatást küldött a macedon háborúhoz, és megígérte, hogy ha ezenkívül még kívánnak valamit, hálából a római nép szolgálataiért, azt is teljesíteni fogja, s figyelmeztette az összeírt atyákat, hogy óvakodjanak a carthagóiak ravaszságától. Ezek nagy hajóhad építését tervezik, látszólag azért, hogy a rómaiakat segítsék a macedonok ellen, de ha ezt elkészítették és felszerelték, akkor már elég erősek lesznek ahhoz, hogy ők maguk döntsék el, kit tekintenek ellenségnek és kit szövetségesnek.

4. [...][6] akkora rémületet keltettek, mikor behatoltak a táborba, és felmutatták a fejeket, hogy ha seregük azonnal benyomul, elfoglalhatták volna a tábort. De így is roppant zűrzavar támadt. Némelyek úgy vélték, követeket kell küldeniük, akik kérésükkel kieszközlik a békét, s a hír hallatára számos város megadta magát. Mentegetőzésüket, hogy annak a két embernek az esztelensége vitte bűnbe őket, akik saját elhatározásukból, önként vállalták a büntetést, a praetor nagylelkűen elfogadta, és seregével továbbindult a többi város felé. S mivel parancsait mindenhol teljesítették, seregével harc nélkül vonult át a megbékélt vidéken, ahol nemrégen még hatalmas felkelés tüze tombolt.

A nép és az atyák már csak azért is örömmel vették tudomásul a praetor jóindulatú viselkedését, mert vérontás nélkül fékezte meg a legvadabb törzseket; Görögországban viszont Licinius consul és Lucretius praetor annál nagyobb kegyetlenséggel és kapzsisággal folytatták a háborút.

Lucretiust távollétében a népgyűlésen a néptribunusok állandóan támadták, s ő azon a címen kerülte el a felelősségre vonást, hogy az állam érdekében van távol. Akkoriban azonban annyira nem tudtak még a Város környékén történő dolgokról sem, hogy ő ebben az időben antiumi birtokán tartózkodott, s a fegyverzsákmányból Antiumot a Loracina folyó vizével ellátó vízvezetéket építtetett - hír szerint ezért a munkáért százharmincezer ast fizetett ki a vállalkozónak -, s Aesculapius szentélyét is felékesítette a zsákmányból

való festményekkel.

A Lucretiust övező gyűlölet és megvetés utódja, Hortensius ellen fordult, mikor megérkeztek az abderai követek, akik a Curiában sírva panaszolták el, hogy városukat Hortensius elfoglalta és kirabolta. A város lerombolására pedig az adott okot, hogy mikor a praetor százezer denárt és ötvenezer mérő gabonát követelt tőlük, ők haladékot kértek, hogy ebben az ügyben követeket küldhessenek Hostilius consulhoz és Rómába. Alig érkeztek meg a consulhoz, máris meghallották a hírt, hogy városukat megostromolták, vezetőit bárddal kivégezték, a többieket pedig eladták rabszolgának.

A senatus ezt az esetet szégyenletesnek találta, s ugyanazt a határozatot hozta az abderaiak, mint az előző évben Coronea polgárai ügyében, s utasította Q. Maenius praetort, hogy ezt a népgyűlésen hirdesse ki. Ezenkívül még két megbízottat is küldtek - C. Sempronius Blaesust és Sex. Iulius Caesart -, hogy állítsák helyre az abderaiak szabadságát. Őket bízták meg azzal is, hogy közöljék Hostilius consullal és Hortensius praetorral: a senatus véleménye szerint igazságtalanul kezdtek háborút az abderaiaiak ellen, s azt tartja méltányosnak, ha mindazokat, akik rabszolgák lettek, felkutatják, és visszaadják szabadságukat.

5. Ugyanebben az időben panaszt emeltek a senatus előtt C. Cassius ellen, aki az előző évben consul volt, most pedig katonai tribunus Macedoniában, A. Hostilius seregében, és követek érkeztek Cincibilus gallus királytól is. A senatus előtt a király testvére szólalt fel, s elpanaszolta, hogy C. Cassius végigdúlta az alpesi törzsek - szövetségeseik - földjeit, és onnan sok ezer embert hurcolt el rabszolgának.

Ez idő tájban érkeztek meg a carnusok, histriaiak és az iapides nép követei, s bejelentették, hogy Cassius consul tőlük először kalauzokat követelt, akik megmutatják az utat, amelyen seregét elvezetheti Macedoniába, majd békésen elvonult tőlük, mint aki máshol óhajt háborút folytatni. De útközben visszafordult, ellenség módjára járta be földjeiket, mindenütt gyilkosság, rablás és gyújtogatás jelezte útját, s ők a mai napig sem értik, miért tekintette őket a consul ellenségnek.

A távollevő gallus fejedelemnek s e népek küldötteinek egyaránt azt válaszolták, hogy a senatus egyrészt nem tudott előre a felpanaszolt eseményekről, másrészt nem helyesli, ami történt. Viszont jogtalan eljárás lenne távollétében tárgyalás nélkül elítélni egy volt consult, mikor az az állam szolgálatában van távol. Ha majd C. Cassius visszatér Macedoniából, s ők jelenlétében óhajtanak vádat emelni ellene, a senatus megvizsgálja az ügyet, s azon lesz, hogy elégtételt kapjanak. S úgy döntöttek, hogy e népeknek nem csupán válaszolnak,

de követeket is küldenek hozzájuk, kettőt az Alpokon túlra, a királyhoz, hármat a körül lakó többi néphez, azzal a megbízatással, hogy közöljék velük az atyák döntését.

Azt is elhatározták, hogy a követeknek fejenként kétezer ast küldenek ajándékba, a két királyi fivér pedig a következő különleges adományokat kapta: egy-egy öt font aranyból készült nyakláncot, öt, huszonöt font súlyú ezüstedényt, két felszerszámozott lovat lovászokkal együtt, továbbá lovassági fegyvereket és hadiköpenyeket, s ruhákat a kíséretükben levő szabadoknak és rabszolgáknak. Ezenkívül kérésükre engedélyt kaptak, hogy tíz lovat vásárolhatnak és szállíthatnak el Italiából. A gallusokhoz követként az Alpokon túlra C. Laeliust, M. Aemilius Lepidust, a többi törzshöz pedig C. Siciniust, P. Cornelius Blasiót és T. Memmiust küldték el.

6. Ugyanabban az időben számos görög és asiai város követsége gyűlt össze Rómában. Először az athéniakat vezették be a senatus elé. Ezek előadták, hogy egész hajóhadukat és seregüket elküldték C. Licinius consulhoz és C. Lucretius praetorhoz. Ezek azonban nem vették igénybe haderejüket, hanem százezer mérő gabona szállítására kötelezték őket. Ők ezt, noha maguk is terméketlen földet művelnek, és még saját földműveseiket is idegenből hozott gabonával táplálják, mégis, hogy kötelességüknek eleget tegyenek, összeszedték, és hajlandók egyéb szolgáltatásra is, ha erre parancsot kapnak.

A miletusiak, anélkül, hogy bármiféle általuk nyújtott szolgálatra hivatkoztak volna, megígérték, hogy bármilyen parancsot is óhajt nekik adni a senatus a háború érdekében, ők készek teljesíteni. Az alabandai követek hírül adták, hogy egy Róma városának szentelt templomot építettek, s évenként megrendezendő játékokat alapítottak ennek az istenségnek a tiszteletére; egy ötven font súlyú aranykoszorút hoztak magukkal, hogy a Legjobb és Leghatalmasabb Iuppiternek szánt adományként a Capitoliumon elhelyezzék, ezenkívül háromszáz lovassági pajzsot, és ezeket azoknak adják oda, akiket a senatus kijelöl. Engedélyt kértek, hogy elhelyezhessék ajándékukat a Capitoliumon, s bemutathassák áldozatukat.

Ugyanezt kérték a lampsacusiak is, akik egy nyolcvan font súlyú koszorút hoztak magukkal, s emlékeztettek rá, hogy ők, mikor a római sereg megjelent Macedoniában, elpártoltak Perseustól, noha Perseusnak, korábban pedig Philippusnak a fennhatósága alatt voltak. Ezért, és hogy a római vezérek minden követelését teljesítették, csak azt az egyet kérik, hogy a római nép fogadja vissza őket barátságába, és ha majd Perseusszal megkötik a békét, velük tegyenek kivételt, hogy ne kerüljenek újra a király hatalmába.

Az atyák a többi követnek szívélyes választ adtak, a lampsacusiak

ügyében pedig utasították Q. Maenius praetort, hogy jegyezze be őket a szövetségesek közé. Mindegyik követnek fejenként kétezer réz ast adtak ajándékba. Az alabandai követeket felszólították, hogy a pajzsokat vigyék el A. Hostilius consulnak Macedoniába.

Africából is egyszerre érkeztek meg a carthagóiak és Masinissa követei. A carthagóiak bejelentették: egymillió mérő búzát és ötszázezer mérő árpát vitettek le a tengerpartra, hogy oda szállítsák, ahová a senatus óhajtja. Tudják, hogy ez a hálájukat kifejező adomány csekélység a római nép érdemeihez és saját szándékukhoz képest, régebben azonban, mikor még mindkét nép szerencsés helyzetben volt, több alkalommal is hálás és hű szövetségeshez illően teljesítették kötelességüket.

Masinissa követei hasonlóképpen ugyanennyi búzát s ezenfelül ezerkétszáz lovast és tizenkét elefántot ígértek, azzal, hogy ha a senatusnak bármi egyébre lenne szüksége, rendelkezzék velük, s a király ezt éppoly készséggel bocsátja rendelkezésükre, mint azt, amit saját elhatározásából felajánlott. - A senatus a carthagóiaknak és a királynak egyaránt köszönetet mondott, megkérve őket, hogy szállítsák el Hostilius consulnak Macedoniába, amit felajánlottak, s mindegyik követnek kétezer réz ast küldtek ajándékba.

7. A krétai küldöttek beszámoltak róla, hogy annyi íjászt küldtek Macedoniába, amennyit a consul kívánt, de mikor megkérdezték őket, nem tagadták, hogy több íjászuk szolgál Perseus seregében, mint a rómaiaknál. Erre azt a választ kapták, hogy ha a krétai nép őszintén és határozottan többre becsüli a római nép barátságát Perseusénál, akkor majd a római senatus is úgy válaszol neki, mint megbízható szövetségesének. Addig is közöljék honfitársaikkal a senatus kívánságát, hogy a krétaiak igyekezzenek a lehető leghamarabb hazarendelni a Perseus helyőrségeiben szolgáló katonáikat.

Ezzel a válasszal bocsátották el a krétaiakat, majd a chalcisiak követségét szólították be. Már belépésükkor mindenkiben részvétet keltettek: hordszéken hozták be vezetőjüket, a béna lábú Micythiónt. Tüstént látni lehetett, hogy a legszörnyűbb helyzetben vannak, olyannyira, hogy vagy maga ez a nyomorék ember sem tudta egészségi állapotára hivatkozva kimenteni magát, vagy pedig nem adtak helyt kérésének.

Azzal kezdte szavait, hogy már csak egyetlen élő testrésze maradt, a nyelve, hogy elsirathassa a hazáját ért csapásokat. Először előadta, hogy mennyi szolgálatot tett városa a római hadvezéreknek egykor, és most is, a Perseus ellen folyó háborúban, majd hogy milyen gőgösen, kapzsi módon és kegyetlenül bánt honfitársaival először C. Lucretius - egy római praetor! -, s bánik jelenleg, minden eddigi határt túllépve,

L. Hortensius. S amennyire meg voltak győződve arról, hogy inkább minden, a jelenleginél súlyosabb megpróbáltatást is el kell tűrniük, semhogy megszegjék a szövetségi hűséget, most éppolyan világos előttük, hogy - ami Lucretiust és Hortensiust illeti - sokkal nagyobb biztonságban maradhattak volna, ha bezárják kapuikat, és nem engedik be őket városukba.

Hiszen azok a városok, amelyek kizárták őket: Emathia, Amphipolis, Maronea, Aenus, sértetlenek maradtak, míg náluk, Chalcisban a szentélyeket minden ékességüktől megfosztották, s C. Lucretius a szentségtörő rablásból szerzett zsákmányt hajóin Antiumba szállíttatta, szabad embereket eladtak rabszolgának, elrabolták a római nép szövetségeseinek vagyonát, s a rablás most is, mindennap folyik. Ugyanis Hortensius, követve C. Lucretius példáját, a szövetséges hajóslegénységet télen és nyáron egyaránt az ő hajlékaikba szállásolta el, s házaikat a hajósok gyülevész tömege tölti be. Ott tartózkodnak ezek a chalcisiak, az asszonyok és gyermekek társaságában, és se szavaikban, se tetteikben egyáltalán nincsenek rájuk tekintettel.

8. Az atyák úgy döntöttek: a senatus elé idézik Lucretiust, hogy személyesen képviselje ügyét, és próbálja tisztázni magát. Egyébként megérkezése után sokkal több vádat kellett végighallgatnia, mint amit távollétében felhoztak ellene, s vádlóihoz csatlakoztak olyan rendkívül tekintélyes és befolyásos férfiak is, mint a két néptribunus, M’. Iuventius Talna és Cn. Aufidius. Ezek nemcsak a senatusban támadtak rá, de a népgyűlés elé is odakényszerítették, s miután számos váddal halmozták el, a törvényszék elé idézték.

A chalcisiaknak a senatus megbízásából Q. Maenius praetor a következő választ adta: a senatus nemcsak meg van győződve arról, hogy igazat mondanak, mikor felemlítik a római népnek korábban és a most folyó háborúban tett hasznos szolgálataikat, de azt is tudja, hogy ezért hálával tartozik. Ami pedig a C. Lucretius és L. Hortensius római praetorok viselt dolgai ügyében elmondott panaszaikat illeti, akadhat-e ember, aki elhinné, hogy ezek a cselekedetek a senatus akaratából történtek vagy történnek, s aki tudja, hogy a római nép Perseus és előzőleg atyja, Philippus ellen a görögök szabadsága érdekében vállalta a háborút, nem pedig azért, hogy szövetségesei és barátai a római hivatalnokok részéről efféle jogtalanságokat szenvedjenek el?

L. Hortensius praetort levélben fogják értesíteni, hogy a senatus nem helyesli a chalcisiak által felpanaszolt cselekedeteket, ha pedig igaz az, hogy szabad embereket eladtak rabszolgának, gondoskodjék róla, hogy ezeket a lehető leghamarabb felkutassák, és visszaadják szabadságukat; a senatus véleménye szerint a szövetséges hajóslegénységből - a parancsnokokon kívül - senkit sem lehet

magánháznál elszállásolni.

A senatus utasítására ilyen tartalmú levelet küldtek Hortensiusnak. Minden követnek kétezer réz ast küldtek ajándékba, s Micythiónnak az állam költségén béreltek kocsit, hogy azon kényelmesen utazhassék Brundisiumba.

Mikor C. Lucretius perének napja eljött, a tribunusok a nép előtt vádat emeltek ellene, és egymillió as pénzbüntetés kiszabását kérték, s ezt az ítéletet a megtartott népgyűlésen mind a harmincöt tribus megszavazta.

9. Liguriában ebben az évben semmi említésre méltó esemény nem történt, mert az ellenség se fogott fegyvert, s a consul se hatolt be legióival területükre. S mivel a béke erre az évre eléggé biztosítottnak látszott, a provinciába való megérkezéstől számított hatvan napon belül elbocsátotta a két római legio katonáit. A latin szövetséges sereget idejében elvezette Lunába és Pisaebe téli szállásra, maga pedig lovasságával végigjárta a Gallia provinciában található városok nagy részét.

Sehol sem volt háború, csupán Macedoniában. A rómaiak mindamellett gyanús szemmel néztek Gentiusra, Illyria királyára is. Ezért egyrészt a senatus úgy döntött, hogy Brundisiumból nyolc felszerelt hadihajót el kell küldeni Issa elöljárójához, C. Furius legatushoz, aki két issai hajóval biztosította a szigetet, s a nyolc hajóra azt a kétezer katonát ültették fel, akiket a senatus határozata alapján M. Raecius praetor Italiának Illyricummal szemben fekvő részén sorozott be, másrészt Hostilius consul is elküldte Ap. Claudiust négyezer gyalogossal Illyricumba, hogy annak lakóit megvédelmezze.

Appius azonban nem elégedett meg a magával vitt haderővel, segédcsapatokat követelt a szövetségesektől; mintegy nyolcezer, különböző nemzetiségű embert fegyverzett fel, s miután az egész vidéken végigvonult, a dassareták vára, Lychnidus mellett ütött tábort.

10. Nem messze innen feküdt a Philippus területéhez és birodalmához tartozó Uscana nevű város. Tízezer lakosa volt, s védelmét csekély létszámú krétai helyőrség látta el. Innen titokban követek érkeztek Claudiushoz, s közölték, hogy ha csapataival közelebb nyomul, néhányan már készen állnak, hogy kezére játsszák a várost. A vállalkozás megéri a fáradságot, bőven jut zsákmány nemcsak neki és barátainak, de katonáinak is. Claudius lelkét ez a kapzsiságát lángra lobbantó remény annyira elvakította, hogy egyet sem tartott vissza a hozzá érkezettek közül, túszokat sem követelt tőlük annak zálogául, hogy nem lappang-e árulás javaslatuk mögött, senkit sem küldött el felderítésre, sőt még ünnepélyes ígéretet sem

követelt. Csupán a napban állapodtak meg, s ekkor Lychnidustól útra kelve tizenkétezer lépésnyire ütött tábort a várostól, amely útjának célja volt.

Innen a negyedik őrségváltáskor indult tovább, miután táborában mintegy ezerfőnyi őrséget hagyott hátra. Rendetlenül, s mivel az éjszakai tévelygésben szétszóródtak, a hosszú úton egymástól elmaradva, kis csoportokban érkeztek meg a városhoz. Gondatlanságuk még csak növekedett, amikor egyetlen fegyverest se fedeztek fel a falakon. Azonban mihelyt dárdahajításnyi távolságra értek, két kapun át egyszerre intéztek kitörést ellenük, s a kitörő védők harci kiáltását követte az asszonyi üvöltözésnek a falakról hallható, és a mindenhol összecsapkodott edények zajával elvegyülő roppant hangzavara, s a rendezetlen, rabszolgákkal keveredett tömeg különböző hangokból összeolvadó kiáltozása. Az oly sokféle, mindenhonnan fenyegető, rémítő élmények következtében a rómaiak a kitörő harcosok első viharos támadását sem tudták elviselni. Így többet vágtak le közülük futás, mint harc közben, s alig kétezer ember menekült vissza a táborba, köztük maga a legatus is. S minél hosszabb volt a táborig vezető út, annál több lehetősége nyílt az ellenségnek, hogy lekaszabolja a menekülés közben kimerült katonákat.

Appius még annyi ideig sem várt a táborban, hogy összegyűjtse futás közben szétszóródott embereit - noha így megmenthette volna azokat, akik szanaszét kószáltak a földeken -, s megvert serege maradványait azonnal visszavezette Lychnidusba.

11. Ezeknek s az egyéb sikertelen macedoniai hadi vállalkozásoknak a hírét Sex. Digitius katonai tribunus vitte meg Rómába, aki egy áldozat bemutatására érkezett haza. Ezért az atyák aggodalmukban, hogy még szégyenteljesebb vereséget is elszenvedhetünk, elküldték Macedoniába legatusként M. Falvius Flaccust és M. Caninius Rebilust, azzal a feladattal, hogy saját tapasztalataik alapján tegyenek jelentést az ott történtekről. Ezenkívül utasították A. Atilius consult, úgy tűzze ki a consulválasztó gyűlés időpontját, hogy január hónapban megtarthassák, s ő a lehető leghamarabb térjen vissza a Városba.

Közben pedig megbízták M. Raecius praetort, hogy egy rendelettel egész Italiából hívja vissza a senatorokat Rómába, kivéve azokat, akik állami megbízásból vannak távol, azok közül pedig, akik Rómában tartózkodnak, egyik sem távozhat el ezer lépésnél messzebb a Városból. S mindez úgy is történt, ahogy a senatus elrendelte.

A consulválasztást január huszonnyolcadikán tartották meg; consulok lettek: Q. Marcius Philippus (másodízben) és Cn. Servilius Caepio. Három nap múlva a következőket választották meg praetornak: C. Decimius, M. Claudius Marcellus, C. Sulpicius Gallus, C.

Marcius Figulus, Ser. Cornelius Lentulus, P. Fonteius Capito. Úgy döntöttek, hogy a megválasztott praetorok a két városi igazságszolgáltatáson kívül a következő négy provinciát kapják meg: Hispaniát, Sardiniát, Siciliát és a hajóhadat.

A Macedoniába küldött megbízottak február vége felé érkeztek haza. Beszámoltak Perseus királynak ezen a nyáron végrehajtott szerencsés hadi vállalkozásairól, s hogy mekkora rémület vett erőt a római nép szövetségesein, amiért oly sok város került a király hatalmába. A consuli sereg létszáma csekély, mert a vezetők, hogy népszerűvé váljanak, válogatás nélkül mindenkinek szabadságot adnak. S ezért a helyzetért a consul a katonai tribunusokat, ezek viszont a consult teszik felelőssé.

Az atyák tudomásul vették, hogy a megbízottak véleménye szerint a Claudius meggondolatlansága miatt elszenvedett vereség nem volt olyan súlyos, mert ezek közölték, hogy kevés italiai eredetű katona esett el, s a legtöbb embert az ott hamarjában besorozott csapatok vesztették.

A senatus felszólította a megválasztott consulokat, hogy hivatalba lépésük után azonnal terjesszék a senatus elé Macedonia ügyét, s számukra Italiát és Macedoniát jelölte ki provinciául.

Ebben a hónapban sor került egy szökőhónap beiktatására; a szökőhónap első napja a Terminalia után következő harmadik napra esett. Ebben az évben meghaltak L. Flaminius és [...] sacerdosok, továbbá elhunyt két főpap, L. Furius Philus és C. Livius Salinator. Furius helyére T. Manlius Torquatust, Livius helyére M. Serviliust választották meg.

12. Mikor a következő év elején az új consulok, Q. Marcius és Cn. Servilius előterjesztést tettek a provinciák ügyében, a senatus úgy határozott, hogy minél hamarabb döntsék el egymás között megegyezés vagy sorsolás útján, melyikük kapja Italiát, és melyikük Macedoniát. S hogy minden részrehajlást elkerüljenek, még mielőtt a sorsolás döntene, az eredményt nem ismerve kell határozatot hozni a két provincia számára szükséges kiegészítő csapatokról.

Úgy határoztak, hogy Macedoniába hatezer római és hatezer latin szövetséges gyalogost, kétszázötven római és háromszáz latin szövetséges lovast küldenek; a régi katonákat elbocsátják úgy, hogy egy-egy római legióban ne maradjon több hatezer gyalogosnál és háromszáz lovasnál. Azt nem szabták meg, hogy a másik consul hány római polgárt sorozhat be a kiegészítő csapatokba. Csak azt határozták meg, hogy két legiót sorozhat, amelyekben egyenként ötezer-kétszáz gyalogos és háromszáz lovas lehet. Több latin szövetséges katonát

engedélyeztek számára, mint tiszttársának: tízezer gyalogost és hatszáz lovast. Ezenkívül még elrendelték, hogy be kell sorozni négy legiót, hogy ezeket majd oda vezényeljék, ahol szükség lesz rájuk. Nem járultak hozzá, hogy a legiókba a consulok nevezzék ki a tribunusokat, ezeket a nép választotta meg.

A latin szövetségeseket tizenhatezer gyalogos és ezer lovas kiállítására kötelezték. Úgy döntöttek, hogy ezt a sereget csupán készenlétben tartják, és majd oda küldik, ahol a helyzet megköveteli. A legsúlyosabb gondot a macedon háború jelentette. Elrendelték, hogy a hajóhad számára ezer, a szabadosok rendjéhez tartozó római polgárt, Italiából pedig ötszázat kell besorozni, ugyanennyit kell besorozni Siciliából, s aki ezt a provinciát megkapja, annak a feladata lesz, hogy ezeket átszállítsa Macedoniába, oda, ahol a hajóhad éppen tartózkodik. Úgy döntöttek, hogy Hispaniába kiegészítésül háromezer római gyalogost és háromszáz lovast küldenek. Itt is meghatározták a legiók létszámát, mindegyikben ötezer-kétszáz gyalogos és háromszáz lovas lehetett. S úgy rendelkeztek, hogy az a praetor, aki Hispaniát kapja meg, kötelezze a szövetségeseket négyezer gyalogos és háromszáz lovas kiállítására.

13. Tisztában vagyok vele, hogy a közönyösség miatt, amelynek hatására az emberek manapság általában nem hisznek abban, hogy az istenek bármit is előre jelezzenek, egyáltalán semmiféle csodajelről nem tesznek jelentést az államnak, s ezeket nem is örökítik meg az évkönyvekben. Mégis, mikor a múlt eseményeiről írok, az én lelkem is valamiképpen a régi idők részesévé válik, s bizonyos vallásos aggodalom tart vissza attól, hogy azt, amit a hajdan élt rendkívül bölcs férfiak méltónak ítéltek arra, hogy az állam szempontjából jelentősnek tartsák, én ne méltassam arra, hogy történeti művemben beszámoljak róla.

Anagniából ebben az időben két csodajelről érkezett jelentés: az égen egy fáklyát láttak, s egy tehén megszólalt; az állat eltartásáról államköltségen gondoskodtak. Minturnaeban szintén ezekben a napokban az ég olyan látványt nyújtott, mintha lángokban állna; Reatéban kőeső esett; Cumae fellegvárában Apollo három napon és éjszakán át könnyeket hullatott; Róma városában két templomszolga tett bejelentést: az egyik szerint Fortuna szentélyében több ember szeme láttára sörényes kígyó jelent meg, a másik elmondta, hogy Fortuna Primigeniának a dombon álló szentélyében két különböző csodajel történt: az udvaron egy pálma hajtott ki, s nappal véreső esett.

Két csodajelet nem tartottak fontosnak az állam szempontjából; az egyiket azért, mert magánterületen történt - ugyanis T. Marcius

Figulus bejelentette, hogy udvarán a medencéből egy pálma hajtott ki -, a másikat azért, mert idegen földön esett meg - ugyanis azt állították, hogy Fregellaeben, L. Atreus házában a lándzsa, amelyet katonáskodó fiának vásárolt, nappal két óra hosszat lángolt, anélkül, hogy a tűz bármit is megperzselt volna.

Az államot érintő csodajelek ügyében a decemvirek betekintettek a szent könyvekbe. Közölték, hogy a consuloknak melyik istenek előtt kell nagyobb jószágokat áldozniuk, s hogy tartsanak könyörgést, minden tisztviselő áldozzon nagyobb jószágokat valamennyi isten vánkosa előtt, a nép pedig felkoszorúzva jelenjék meg. Mindezt a decemvirek előírása szerint teljesítették.

14. Ezután összehívták a censorválasztó gyűlést. A censori tisztségre az állam vezető emberei pályáztak: C. Valerius Laevinus, L. Postumius Albinus, P. Mucius Scaevola, M. Iunius Brutus, C. Claudius Pulcher, Ti. Sempronius Gracchus. A római nép e két utóbbit választotta meg censornak.

Mivel a sorozást a macedon háború miatt nagyobb gonddal tartották meg, mint máskor, a consulok panaszt emeltek a senatus előtt a nép ellen, hogy még a fiatalabbak sem engedelmeskednek a felszólításnak. Velük szemben C. Sulpicius és M. Claudius praetorok keltek a nép védelmére. A sorozással - mondták - nem azért nem boldogultak, mert consulok, hanem azért, mert a népszerűséget hajhásszák, és senkit se soroznak be katonának, aki nem akar az lenni. S hogy az összeírt atyák is meggyőződjenek róla, hogy ez a helyzet, a sorozást, ha a senatus is egyetért ezzel, majd ők, a praetorok fogják megtartani, noha sokkal csekélyebb a hivatali hatalmuk és tekintélyük. S a senatus nagy egyetértésben, a consulokat megszégyenítve, a praetorokra bízta ezt a feladatot.

A censorok, hogy ezt az ügyet támogassák, a népgyűlésen közölték: a vagyonbecslés végrehajtásánál azt a rendet vezetik be, hogy valamennyi polgárnak a szokásos eskü mellett még erre is meg kell esküdnie:

“Te fiatalabb vagy negyvenhat évesnél, te megjelentél-e C. Claudius és Ti. Sempronius censorok rendeletére a sorozáson, s valahányszor sorozás lesz, amíg csak ezek a censorok hivatalban lesznek, ha még nem voltál katona, meg fogsz-e jelenni a sorozáson?”

Továbbá, mivel híre járt, hogy a macedoniai legiókból a hadvezérek népszerűséghajhászása következtében igen sokan vannak jogtalanul szabadságon, elrendelték, hogy ha azok közül a katonák közül, akiket P. Aelius és C. Popilius consulok vagy az utánuk következő consulok idejében soroztak be a macedoniai seregbe, valaki Italiában

tartózkodik, az harminc napon belül, miután előbb átesett előttük a vagyonbecslésen, köteles visszatérni a provinciába. Azoknak a nevét pedig, akik atyjuk vagy nagyatyjuk fennhatósága alatt állnak, be kell jelenteni a censoroknak. A katonák elbocsátásának okait is ki fogják vizsgálni, s akinél úgy találják, hogy szolgálati ideje kitöltése előtt jóindulatból bocsátották el, azokat újra katonai szolgálatra kötelezik.

Miután a praetorok ezt a rendeletet egy levél kíséretében szétküldték a forumokra és a gyülekezőhelyekre, olyan nagyszámú hadköteles ifjú gyülekezett össze, hogy ez a szokatlanul nagy tömeg nehézségeket okozott a Városban.

15. C. Sulpicius praetor azokon kívül, akiket kiegészítésül akartak elküldeni, még négy legiót sorozott, s a sorozás tizenegy nap alatt befejeződött. Ezután a consulok sorsolták ki provinciáikat, ugyanis a praetorok az igazságszolgáltatás miatt már korábban sorsoltak. A sorsoláson C. Sulpicius kapta meg a városiak, C. Decimius az idegenek közötti jogi ügyek intézését, M. Claudius Marcellus Hispaniát, Ser. Cornelius Lentulus Siciliát, P. Fonteius Capito Sardiniát, C. Marcius Figulus a hajóhadat. A consulok közül Cn. Serviliusnak jutott Italia, Q. Marciusnak Macedonia.

Marcius consul a Latin Ünnepek megrendezése után azonnal elutazott. Mikor ezután Caepio megkérdezte a senatustól, hogy az új legiók közül melyik kettőt vigye magával Galliába, az atyák úgy döntöttek, hogy C. Sulpicius és M. Claudius az általuk besorozott legiók közül a tetszésük szerint kiválasztott legiókat adják át a consuloknak. Caepio, méltatlankodva amiatt, hogy egy consul kénytelen elfogadni a praetorok döntését, miután feloszlatta a senatusi gyűlést, odaállt a praetorok bírói széke elé, követelve, hogy a senatusi határozat értelmében jelöljék ki számára a két legiót. A praetorok azonban ezek kiválasztásának jogát átengedték a consulnak.

A censorok ezután összeállították a senatorok névjegyzékét, s M. Aemilius Lepidust tették meg rangidős senatornak, akire már harmadízben esett a censorok választása. Hét embert zártak ki a senatusból. Miközben a vagyonbecslésnél a népet számba vették, arra kényszerítették a macedon sereghez tartozó katonákat - mert a becslésnél is kiderült, milyen sokan vannak távol a seregtől -, hogy térjenek vissza a provinciába. Azoknál, akiket elbocsátottak a szolgálatból, megvizsgálták az elbocsátás okait, s azokat, akiknek az elbocsátása szerintük még nem volt jogos, így kötelezték eskütételre:

“Megfogadod-e igaz lelkedre, hogy C. Claudius és Ti. Sempronius censorok rendeletének engedelmeskedve visszatérsz Macedonia provinciába, mihelyt ezt igaz lelkiismerettel megteheted?”

16. A censorok a lovagok felülvizsgálásánál rendkívül keménynek és szigorúnak bizonyultak, és sok lovagtól elvették a lovát. Mivel már ezzel is megsértették a lovagrendet, a gyűlölet lángját még jobban felszították azzal a rendeletükkel, amelyben közhírré tették, hogy azok közül, akik Q. Fulvius és A. Postumius censorok idejében vettek bérbe állami adókat vagy állami jövedelmeket, senki se pályázhat náluk bérletre, s egyetlen bérleti ügyben sem lehet részvevő vagy részestárs. A régi bérlők, miután több ízben emeltek panaszt a rendelet ellen, de mégsem tudták elérni, hogy a senatus a censorok hatalmát korlátozza, végül P. Rutilius néptribunust nyerték meg, aki valamilyen személyes sérelem miatt neheztelt a censorokra, hogy ügyüket védelmébe vegye. Ugyanis mikor a censorok megparancsolták Rutilius egyik cliensének, egy szabadosnak, hogy bontson le a Szent Úton a szentéllyel szemben egy falat, mert az az állam területére épült, a tulajdonos a néptribunusokhoz fordult segítségért. De mikor érdekében Rutiliuson kívül senki sem emelt szót, a censorok elküldtek a tulajdonoshoz, hogy zálogot követeljenek tőle, s a népgyűlésen pénzbüntetésre ítélték.

Ebből azután viszálykodás támadt, mert mikor a régi bérlők a tribunushoz fordultak, váratlanul, egyetlen tribunus nevében törvényjavaslatot terjesztettek elő, hogy érvényteleníteni kell a C. Claudiusszal és Ti. Semproniusszal az állami adók és építkezések ügyében megkötött bérleti szerződéseket, e szolgáltatások ügyében új pályázatot kell tartani, úgy, hogy különbség nélkül mindenki számára biztosítani kell a bérletek megpályázásának vagy elnyerésének jogát. S a néptribunus kitűzte a napot, amelyen a törvényjavaslat ügyében a népgyűlésen szavazni fognak.

Mikor ez elérkezett, s a censorok megjelentek, hogy felszólaljanak a javaslat ellen, Gracchus beszédét némán hallgatták végig, de Claudiust zajongással fogadták, s ő erre megparancsolta a praecónak, hogy teremtsen rendet. Mikor ez megtörtént, a tribunus azt panaszolva, hogy a népgyűlés vezetését kivették a kezéből, és akadályozták hivatalos tevékenységében, eltávozott a Capitoliumról, ahol a népgyűlést tartották.

Másnap nagy felfordulást rendezett. Először is felajánlotta Ti. Gracchus vagyonát az isteneknek, mert ez azzal, hogy pénzbüntetésre ítélte és megzálogolta azt az embert, aki a néptribunushoz fordult segítségért, nem engedelmeskedett a tribunus tiltakozásának, s korlátozta őt hatalma gyakorlásában. S törvénybe idézte C. Claudiust, mert meggátolta őt a népgyűlés vezetésében. Kijelentette, hogy mindkét censort államellenes cselekedettel vádolja, s megkérte C. Sulpicius városi praetort, hogy tűzze ki a népgyűlés napját. Miután a censorok nem emeltek kifogást az ellen, hogy ügyükben a nép minél hamarabb ítéljen, államellenes cselekedetük megtárgyalására a

népgyűlés időpontját szeptember huszonnegyedik és -ötödik napjára tűzték ki.

A censorok tüstént felmentek Libertas oszlopcsarnokába, itt lepecsételték az állami számadásokat, lezárták az irattárat, elbocsátották az állami szolgákat, s kijelentették, hogy addig semmiféle hivatalos tevékenységet nem folytatnak, amíg ügyükben a nép ki nem mondja az ítéletet.

Először Claudius adta elő védekezését. S mikor a tizenkét lovagi centuria közül nyolc, s velük sok más, az első osztályba tartozó centuria is a censor elítélésére szavazott, az állam vezető emberei a nép szeme láttára azonnal lehúzták aranygyűrűiket, gyászruhát öltöttek, hogy esdeklők módjára jelenjenek meg, és járjanak körbe a nép között.

De azt mondják, a közhangulatot elsősorban mégis Ti. Gracchus változtatta meg, ugyanis mikor a tömegből mindenfelől azt kiáltozták, hogy Gracchust nem fenyegeti veszély, ünnepélyes szavakkal megesküdött, hogy ha tiszttársát elítélik, ő meg se várva saját ítéletét, követi őt a számkivetésbe. Mindamellett a bevádolt Claudius helyzete annyira hajszálon függött, hogy elítéléséhez csupán nyolc centuria szavazata hiányzott. Felmentése után a néptribunus kijelentette, hogy nem tartja fenn tovább a Gracchus ellen emelt vádat.

17. Ebben az évben az aquileiai követek kérésére, hogy növeljék meg colonusaik számát, a senatus határozata alapján ezerötszáz családot írtak össze, s letelepítésükre a következő triumvireket küldték oda: T. Annius Luscust, P. Decius Subulót, M. Cornelius Cethegust.

Ugyanebben az évben a Görögországba küldött követek, C. Popilius és Cn. Octavius, a senatus határozatával, amelyet először Thebaeben olvastak fel, Peloponnesus valamennyi városát végigjárták, kihirdetve, hogy a római tisztviselőknek senki se szolgáltasson be semmiféle járandóságot a háborúra, csak azt, amit a senatus megszavazott. Ez a határozat bizalmat keltett a görögökben a jövőre nézve is, hogy megkönnyítik számukra a terheket és költségeket, amelyek miatt - mivel egyik tisztviselő ezt, a másik azt a szolgáltatást követelte meg tőlük - teljesen kimerültek.

Mikor a követeket az achaiok az Aegiumban tartott gyűlésen meghallgatták, szívélyes szavaik hasonló fogadtatásra találtak, majd elbúcsúzva ettől a néptől, amelynek rendkívüli hűsége szilárd reménnyel töltötte el őket, átkeltek Aetoliába. Itt, még ha nem tört is ki ténylegesen a lázadás, az egész helyzetet a gyanúsítgatás, az aetoliaiak állandó, kölcsönös vádaskodása jellemezte. Ezért innen a követek, túszokat követelve tőlük, s anélkül, hogy feladatukat

teljesítették volna, elutaztak Acarnaniába.

Az acarnaniaiak Thyrreumban tartott gyűlésükön fogadták őket. Itt is viszálykodás folyt a pártok között. Egyes vezető emberek azt követelték, helyezzenek el városaikban helyőrségeket, hogy megfékezhessék azoknak az esztelenségét, akik a népet a macedonok oldalára kívánják állítani. Mások viszont tiltakoztak ez ellen, nehogy békés és szövetséges városaikat olyan gyalázat érje, amit csak háborúban elfoglalt, ellenséges városok szoktak elszenvedni. Ez az ellenvetésük jogosnak látszott.

A követek visszatértek Larisába Hostilius proconsulhoz, ugyanis az ő megbízásából indultak el. Hostilius Octaviust maga mellett tartotta, Popiliust pedig mintegy ezer katonával téli szállásra Ambraciába küldte.

18. Perseus a tél kezdetén nem merte elhagyni Macedonia területét, nehogy a rómaiak valahol behatoljanak védtelenül maradt országába. De a téli napforduló idején, mikor a magas hó miatt a hegyek Thessalia felől járhatatlanná váltak, úgy vélte, itt az alkalom, hogy megtörje szomszédai reményeit és harci kedvét, hogy ezek részéről semmi veszély ne fenyegesse, ha az ő figyelmét majd a rómaiak elleni háború köti le. Mivel Thracia részéről Cotys, Epirus részéről a rómaiaktól váratlanul elpártolt Cephalus szavatolta számára a békét, a dardanusokat pedig minapi hadjárataival fékezte meg, úgy látta, hogy csupán Macedonia Illyria felől megközelíthető részén fenyeget veszély, mivel maguk az illyrek se fognak nyugodtan maradni, és meg fogják engedni a rómaiaknak az átvonulást. Így, abban a reményben, hogy ha legyőzi a szomszédos illyr törzseket, a már régóta ingadozó Gentius királyt is rá tudja venni a szövetségkötésre, tízezer főnyi, részben phalangitákból álló gyalogos csapattal, kétezer könnyűfegyverzetű katonával és ötszáz lovassal felkerekedett, és Stuberrába vonult.

Itt több napra elegendő élelmet gyűjtött össze, megparancsolta, hogy a városok ostromához szükséges felszerelést szállítsák utána, s a harmadik napon Penestia területének legnagyobb városa, Uscana mellett ütötte fel táborát. Az ostrom megkezdése előtt azonban embereket küldött, hogy próbálják befolyásolni részben a helyőrség parancsnokát, részben a város lakóit. Ugyanis a városban az ifjú illyr harcosokon kívül római helyőrség is tartózkodott.

Miután a küldöttek korántsem barátságos válasszal tértek vissza, megkezdte az ostromot, s minden oldalról támadva megpróbálta elfoglalni a várost. De noha éjjel-nappal szünet nélkül egymás nyomába lépő csapatai egyik helyen létrákkal nyomultak a falak, máshol tűzcsóvákkal a kapuk ellen, a város lakói ellenálltak az ostrom viharának, mert abban reménykedtek, hogy a macedonok sem bírják

elviselni szabad ég alatt sokáig a tél hidegét, s a királynak sem enged a római háború annyi haladékot, hogy itt hosszabban időzzék. De mikor látták, hogy közelednek a védőtetők, és emelkednek az ostromtornyok, makacsságuk megtört. Mert nem is szólva arról, hogy létszámuk sem ért fel az ellenséges seregével, mint váratlan ostrom esetén lenni szokott, sem élelemmel, sem egyéb felszereléssel nem voltak eléggé ellátva.

Ezért, mivel semmi reményük sem volt az ellenállásra, a római helyőrség elküldte Perseushoz C. Carvilius Spoletinust és C. Afraniust, hogy Perseustól először kérjék azt, hogy holmijukkal, fegyvereikkel együtt elvonulhassanak, majd pedig, ha ezt nem tudnák kieszközölni, legalább azt ígérje meg, hogy megtarthatják életüket és szabadságukat. A király ezt sokkal szívélyesebben ígérte meg, mint ahogy teljesítette. Mert miután felszólította a rómaiakat, hogy holmijukkal vonuljanak el, először fegyverüktől, majd szabadságuktól fosztotta meg őket. Mihelyt a rómaiak elhagyták a várost, az ötszáz főnyi illyr csapat, s a várossal együtt Uscana lakossága is megadta magát.

19. Perseus Uscanában helyőrséget hagyott, s a magukat hatalmába adók egész tömegével, akiknek száma majdnem elérte saját seregéét, Stuberrába vonult. Itt a mintegy négyezer rómait, a tisztek kivételével, szétosztotta megőrzésre a városok között, Uscana lakóit s az illyreket pedig eladta, majd seregét visszavezette Penestiába, hogy hatalmába kerítse Oaneum városát, mert azonkívül, hogy ez kedvező helyen feküdt, itt vezetett el az út is a labeatus néphez, Gentius országába. Mikor a Draudacum nevű, sűrűn lakott erőd mellett elvonult, valaki, aki a vidéket jól ismerte, megjegyezte, hogy felesleges elfoglalnia Oaneumot, ha nincs hatalmában a minden tekintetben kedvezőbb helyen fekvő Draudacum is. Erre seregével oda vonult, s a lakók azonnal teljes számban megadták magukat.

Az erődnek a reméltnél gyorsabb átadása megnövelte önbizalmát, s látva, hogy mennyire rettegnek seregétől, kihasználta ezt a félelmet, s még tizenegy további erődöt kerített hatalmába. Csak néhány esetben volt szükség erőszakra, többségük önként adta meg magát, s ezekben ezerötszáz, a helyőrségekbe szétosztott római katonát ejtett foglyul. Igen hasznos szolgálatot tett neki a spoletumi Carvilius, aki a tárgyalásokon kijelentette, hogy vele és bajtársaival egyáltalán nem bántak kegyetlenül.

Perseus ezután megérkezett Oaneumhoz, de ezt szabályos ostrom nélkül nem lehetett elfoglalni. A városnak a szokottnál nagyobb ifjú védőserege és falai komoly védelmet biztosítottak, s egyik oldalról az Artatus nevű folyó, a másikról egy rendkívül magas és nehezen

megmászható hegy határolta. Mindez reményt nyújtott a város lakóinak, hogy ki tudnak tartani.

Perseus a várost töltéssel vette körül, s a felső oldalon egy sáncot kezdett építtetni, úgy, hogy az magasabb legyen, mint a falak. Mire ez elkészült, a város lakói közül, akik kitörésekkel igyekeztek megvédeni falaikat, és megakadályozni az ellenség ostromműveinek építését, a gyakori összecsapásokban igen sokan - ki így, ki úgy - elestek, s az éjt-napot igénybe vevő erőfeszítések és a sebesülések miatt még az életben maradtak is harcképtelenek voltak. Mihelyt a töltés elérte a falat, a "győztesnek" nevezett királyi csapat áthatolt a falon, s ugyanakkor számos létra segítségével több ponton is megindult a roham a város ellen. A felnőtteket egytől egyig leméságolták, feleségeiket és gyermekeiket Perseus őrizetbe vétette, s minden egyéb zsákmány a katonáknak jutott.

A király a győzelem után visszatért Stuberrába, s elküldte Gentiushoz követségbe a nála száműzöttként élő illyriai Pleuratust és a Beroeába való macedon Adaeust. Megbízta őket, hogy számoljanak be a rómaiak és dardanusok ellen ezen a nyáron és télen végrehajtott haditetteiről, ehhez fűzzék hozzá az Illyriában nemrégen lezajlott téli hadjárat eseményeit, és sürgessék Gentiust, hogy kössön barátsági szerződést vele és a macedonokkal.

20. Ezek átkeltek a Scordus-hegy gerincén, s Illyricum elhagyatott vidékén áthatolva - amelyet a macedonok szándékosan változtattak sivataggá, hogy a dardanusok ne tudjanak egykönnyen behatolni Illyricumba vagy Macedoniába - roppant fáradságos utazás után végül megérkeztek Scodrába.

Gentius király Lissusban tartózkodott. Ide hívatta a követeket, akik elmondták a rájuk bízottakat, és szívélyes fogadtatásban részesültek, de határozatlan választ kaptak: a királyból nem hiányzik az elszánás, hogy háborút kezdjen a rómaiak ellen, de ahhoz, hogy szándékát megvalósítsa, elsősorban a pénze hiányzik.

Ezt a választ megvitték Stuberrába a királynak, aki akkoriban éppen az Illyricumba való foglyok eladásával volt elfoglalva. Tüstént visszaküldte ugyanezeket a követeket Glaucias, a királyi testőrség egyik tagja kíséretében, de egy szót sem szólt a pénzről, noha csupán ezzel az egyetlen eszközzel lehetett volna rávenni a pénzszűkében levő barbárt a háborúra. Perseus, miután lerombolta Ancyrát, seregét ismét visszavezette Penestiába, helyőrségekkel erősítette meg Uscanát s a körülötte elfoglalt valamennyi erődöt, s visszatért Macedoniába.

21. Illyricumban L. Coelius római legatus volt a parancsnok. Addig nem mert elindulni, míg a király azon a vidéken tartózkodott, csak

ennek eltávozása után tett kísérletet Penestiában Uscana visszafoglalására, de mikor a macedon helyőrség sok emberét megölve visszaverte, csapataival visszatért Lychnidusba. Innen néhány nap múlva egy eléggé erős csapattal elküldte Penestiába a fregellaei M. Trebelliust, hogy vegye át a túszokat azoktól a városoktól, amelyek hűségesen kitartottak a római barátság mellett, s utasította, hogy keresse fel a parthinusok területét is, akik szintén kötelezték magukat, hogy túszokat adnak. Trebellius mindkét néptől bonyodalom nélkül kapta meg a túszokat. A penestiai lovagokat Apolloniába, a parthinusokhoz tartozókat Dyrrhachiumba küldték el, amelyet a görögök akkoriban inkább Epidamnusnak neveztek.

Ap. Claudius, mivel szerette volna feledtetni Illyricumban elszenvedett szégyenletes vereségét, megpróbálta ostrom alá venni Epirusban a Phanote nevű erődítményt. A római seregen kívül mintegy hatezer főnyi chaoniai és thesprotiai segédcsapatot vitt magával, de minden erőlködése ellenére sem tudott semmit elérni, mert Cleuas, akit Perseus hagyott itt, erős helyőrségével megvédte a várat.

Perseus is, aki Elimeához vonult, s ennek környékén megszemlélte seregét, az epirusiak hívására elindult Stratus ellen. Az Ambraciai-öböl felett, az Inachus folyó közelében fekvő Stratus volt akkoriban Aetolia legjobban megerősített városa. A király tízezer gyalogossal és - tekintettel a szűk és egyenetlen utakra - csekély számú, csupán háromszáz főnyi lovascsapattal indult el ide. Mikor a harmadik napon elérkezett a Citius-hegyhez, ezen a mély hó miatt alig tudott áthatolni, s megfelelő táborhelyet is csak nagy nehezen talált.

Innen továbbindult, nem mintha az út vagy az időjárás elviselhető lett volna, de mert lehetetlen volt ott maradnia, s másnap sok, főleg a teherhordó állatokkal való roppant vesződség után a Győzelmes melléknevű Iuppiter szentélye mellett ütött tábort. Majd igen hosszú menetelés után az Aratthus folyó mellett állapodott meg, mert nem tudott átkelni a magas vízállás miatt. Mikor egy idő múlva elkészült a híd, átvezette csapatait, továbbvonult, s egy nap múlva elébe jött Archidamus, az aetoliaiak egyik vezetője, s felajánlotta Stratus átadását.

22. Ezen a napon az aetoliai terület határán ütötte fel táborát, s innen vonult másnap Stratushoz. Itt az Inachus folyó közelében ütött tábort, s várta, hogy az aetoliaiak valamennyi kapun kitódulnak, hogy oltalmába ajánlják magukat. De látnia kellett, hogy a kapuk zárva vannak, s éppen azon az éjszakán, melyen ő megérkezett, beengedték a C. Popilius legatus vezetése alatt álló római helyőrséget. Ugyanis a város vezetői, akik az akkoriban a városban tartózkodó Archidamus

befolyásának engedve behívták a királyt, nem voltak elég éberek, mikor Archidamus kivonult Perseus elé, s így az ellenpártnak alkalma nyílt, hogy Ambraciához odahívja Popiliust ezer gyalogossal együtt. S éppen a legjobbkor érkezett meg Dinarchus is, az aetoliai lovasság parancsnoka hatszáz gyalogossal és száz lovassal. Bár eléggé ismeretes volt, hogy azért jött Stratusba, mert Perseushoz akart csatlakozni, mégis a hadiszerencsével együtt az ő gondolkodása is megváltozott, s a rómaiakhoz pártolt, akik ellen ideérkezett.

S Popilius sem mulasztotta el az olyannyira ingadozó emberek között a szükséges elővigyázatosságot. Azonnal átvette az ellenőrzést a kapuk kulcsai és a falakon álló őrségek felett. Eltávolította Dinarchust, az aetoliaiakat és az ifjú stratusi harcosokat azzal az ürüggyel, hogy a fellegvárat kell őrizniük. Perseus megpróbált tárgyalásokat kezdeni a város felső része felett emelkedő dombokról, de látva a védők elszántságát, s hogy még távolból is lövedékekkel akarják elriasztani, a várostól ötezer lépésnyire, a Petitaurus folyó túlsó partján állította fel táborát.

Itt összehívta a haditanácsot. S noha Archidamus és az epirusi szökevények igyekeztek őt rábeszélni az ott maradásra, a macedon főembereknek az volt a véleményük, hogy ilyen kedvezőtlen évszakban nem szabad folytatniuk a harcot, hiszen, mivel egyáltalán nem gondoskodtak utánpótlásról, az ostromlók hamarabb szenvednek ínséget, mint az ostromoltak, különösen ha az ellenség téli tábora is ilyen közel van. Így a királyt aggodalom fogta el, és Aperantiába helyezte át táborát. Az aperantiaiak a királyt, mivel körükben Archidamus igen nagy tiszteletet és megbecsülést élvezett, egyhangú döntéssel befogadták, s maga Archidamus lett a nyolcszáz főnyi helyőrség parancsnoka.

23. Noha a király, az állatok és emberek nem csekélyebb megpróbáltatása árán, mint idejövetkor, visszatért Macedoniába, Appius mégis arra a hírre, hogy Perseus Stratus felé menetel, feladta Phanote megostromlásának tervét. Cleuas fürge ifjaktól álló csapatával a hegyek majdnem járhatatlan nyúlványain át a nyomába eredt, s a nehézkesen mozgó hadmenetből mintegy ezer embert megölt, mintegy kétszázat pedig fogságba ejtett. Appius, miután átkelt a hegyszorosokon, néhány napot a Meleon nevű síkságon felütött állótáborában töltött. Közben Cleuas, egyesülve Philostratus hatszáz epirusiból álló csapatával, Antigonea területére vonult át. Miközben a macedonok kivonultak, hogy zsákmányoljanak, Philostratus csapatával egy rejtett helyen elbújva lesben állt. S mikor a fegyveresek Antigoneából kitörést intéztek az elszéledt zsákmányolók ellen, a menekülők üldözése közben szétszóródva hirtelen bejutottak az ellenség által megszállt völgybe. Itt körülbelül hatszázat levágtak,

mintegy százat pedig foglyul ejtettek közülük, s miután küzdelmük mindenütt sikerrel járt, Appius állandó tábora közelében ütöttek tábort, hogy megakadályozzák a római seregnek szövetségeseik ellen intézett bármiféle támadását.

Appius, miután hiába időzött el ezen a vidéken, elbocsátotta chaoniai, thesprotiai és egyéb epirusi csapatait, italiai katonáival visszavonult Illyricumba, embereit téli szállásra szétosztotta a szövetséges parthinus városokba, maga pedig visszatért Rómába, hogy áldozatot mutasson be.

Perseus a penestae népből visszahívott ezer gyalogost és kétszáz lovast helyőrségül Cassandreába küldte. Követei Gentiustól a múltkorihoz hasonló válasszal tértek vissza, de azért ezután sem tett le szándékáról, hogy egyik követséget a másik után küldve megnyerje a királyt, mert tisztában volt vele, milyen fontos lenne számára Gentius támogatása, ám mégsem tudta rászánni magát, hogy ennek, a számára minden szempontból rendkívül fontos ügynek az érdekében anyagi áldozatot hozzon.

NEGYVENNEGYEDIK KÖNYV

1. A most elbeszélt téli események után beköszöntő tavasz kezdetén Q. Marcius Philippus consul elindult Rómából, s ötezer katonával - ennyit akart átvinni a legiók kiegészítésére - megérkezett Brundisiumba. M. Popilius volt consul s több, hasonlóképpen nemes származású, előkelő ifjú katonai tribunusokként kísérték el a consult a macedoniai legiókhoz. Ugyanezekben a napokban érkezett meg Brundisiumba C. Marcius Figulus praetor, akit a hajóhad vezetésével bíztak meg. Egyszerre indultak el Italiából, másnap megérkeztek Corcyrába, a harmadikon pedig Actiumba, Acarnania kikötőjébe.

Itt a consul Ambraciánál partra szállt, s szárazföldön folytatta útját Thessalia felé, míg a praetor a Leucas-hegyfok körülhajózása után befutott a Corinthusi-öbölbe, s Creusánál hagyva hajóit, maga is szárazföldön, Boeotia középső részén át haladva tette meg gyors menetben az egy napig tartó utat Chalcisba, a hajóhadhoz.

A. Hostilius tábora ekkoriban Thessaliában Palaepharsalus mellett állott. Ő, ha nem is hajtott végre semmi emlékezetes haditettet, a katonákat mindenesetre a teljes féktelenség után ismét rákényszerítette a szilárd fegyelemre, a szövetségesekkel pedig lelkiismeretesen bánt, s minden jogtalanságtól megvédte őket. Utódja megérkezésének hírére gondosan megszemlélte az embereket, fegyvereket és lovakat, s teljesen felszerelt seregével a közeledő consul elé vonult. Első találkozásuk méltó volt saját maguk és a római nép méltóságához, s a sorra következő hadműveletek ügyében is teljes egyetértésre jutottak, ugyanis a proconsul ott maradt a seregnél.

A consul néhány nap múlva gyűlésbe hívta katonáit. Beszédét Perseusnak testvére ellen elkövetett s atyja ellen tervezett gyilkosságával kezdte, majd felsorolta, hogyan kaparintotta meg bűnös módon a trónt, hogyan mérgezett és ölt meg embereket, hogyan tört gaz útonállók segítségével Eumenes életére, mennyi jogtalanságot követett el a római nép ellen, s miként fosztotta ki, a szerződést megszegve, a szövetséges városokat.

“Hogy mindeme cselekedetei - mondta - kivétel nélkül mennyire gyűlöletesek az istenek előtt is, ezt Perseus majd tettei következményeiből tapasztalja meg. Mert az istenek a jámborságot és a hűséget pártfogolják, amelyek révén a római nép ilyen magasra emelkedett.”

Ezután összevetette a római népnek immár az egész földkerekséget egybefogó hatalmát a macedonok erejével, hadseregét ezek hadseregével, megkérdezve, hogyan volt képes szétzúzni Philippus és Antiochus sokkal nagyobb erejét a mostaninál nem nagyobb római

haderő?

2. Miután ilyenféle buzdító szavakkal feltüzelte katonái lelkesedését, a háború átfogó haditervéről kezdett tanácskozást. Itt megjelent Chalcisból, ahol átvette a hajóhadat, C. Marcius praetor is. Úgy döntöttek, nem vesztegetik az időt azzal, hogy továbbra is itt késlekednek Thessaliában, hanem táborukat azonnal felszedve benyomulnak Macedoniába, a praetort pedig megbízzák, hogy ugyanebben az időben a hajóhaddal is intézzen támadást az ellenséges partvidék ellen.

A praetor eltávozása után a consul megparancsolta katonáinak, hogy vigyenek magukkal egy hónapra elegendő élelmet, s tíz napra rá, hogy átvette a főparancsnokságot, útnak indult. Egynapos menetelés után összehívta az útikalauzokat, előadatta velük a haditanács előtt, melyikük melyik úton akarja továbbvezetni a sereget, majd elküldte őket, és feltette a tanácsnak a kérdést, hogy elsősorban melyik utat válassza.

Egyesek úgy vélték, hogy a Pythousba, mások, hogy a Cambunii-hegységen át vezető út előnyösebb, amelyen az előző évben Hostilius consul vezette seregét, ismét mások az Ascuris-mocsár mellett elvezető utat ajánlották. Mivel még meglehetős távolságot ugyanazon az úton kellett megtenniük, a döntést ebben az ügyben akkorra halasztották, amikor majd az útelágazás mellett ütnek tábort. A consul seregével továbbnyomult előre Perrhaebiába, s Azorus és Doliche között ütötte fel állandó táborát, hogy ismét megtanácskozzák, melyik utat részesítsék előnyben.

Perseus ezekben a napokban, mivel értesült az ellenség közeledéséről, de arról nem, hogy az melyik utat fogja választani, úgy döntött, hogy valamennyi szorosban őrségeket helyez el. A Cambunii-hegység gerincére - amelyet maguk a macedonok Volustanának neveznek - tízezer könnyűfegyverzetű ifjú harcost küldött Asclepiodotus vezetésével, s parancsot adott Hippiasnak, hogy az Ascuris-mocsár felett levő erőd mellett, a Laphatus nevű helyen tizenkétezer katonával szállja meg a hegyszorost. Ő maga többi csapatával először a Dium mellett levő állandó táborban maradt. Ezután olyan tanácstalan volt, hogy szinte megzavarodottnak látszott; könnyűlovasaival Diumból a tengerparton hol Heracleumhoz, hol Philához nyargalt el, majd megállás nélkül visszatért Diumba.

3. Közben a consul is eldöntötte, hogy abban a hegyszorosban nyomul tovább, ahol Ottolobus közelében a király hadvezérének tábora állott. Mindenesetre úgy határozott: négyezer fegyverest küld előre, hogy foglalják el az előnyös pontokat, s a csapat vezetői M.

Claudius és a consul fia, Q. Marcius lettek. Közvetlenül ezek nyomában haladt az egész római haderő. Az út egyébként annyira meredek, egyenetlen és omladékos volt, hogy az előreküldött könnyűfegyveresek nagy nehezen tizenötezer lépésnyi utat tettek meg, mikor két nap múlva tábort ütöttek. Az általuk megszállt helynek Dierus volt a neve.

Másnap innen hétezer lépésnyi távolságra érve elfoglaltak egy dombot, nem messze az ellenség táborától, s futárt küldtek a consulhoz, hogy eljutottak az ellenségig, megszállták egy biztos s minden szempontból megfelelő helyet, s a consul amilyen gyors menetben csak tud, jöjjön utánuk. A consult már aggodalom töltötte el részben az út nehézségei miatt, részben pedig azokért, akiket ilyen csekély számban küldött előre az ellenséges őrállások közé, mikor az Ascuris-mocsár mellett megérkezett hozzá a futár.

Így aztán önbizalma megnövekedett, s összevonva valamennyi csapatát, az ottani terepen legalkalmasabbnak látszó helyen, egy általuk megszállt dombon ütött tábort. Innen nemcsak az ellenségnek ezer lépésnél valamivel távolabb fekvő tábora tárult a szemük elé, de az egész, Diumig és Philáig terjedő vidék s a tengerpart is, mert a rendkívül magas hegyoromról igen távolra nyílt kilátás.

Ez a látvány felszította a katonák lelkesedését, miután ilyen közelről áttekinthették az egész hadszínteret, a király valamennyi csapatát és az ellenség földjét. Ezért aztán elszántan sürgették a consult, hogy tüstént vezesse seregüket az ellenséges tábor ellen, de mivel a kimerítő út elfárasztotta őket, egynapnyi pihenőt kaptak. S a consul a harmadik napon indult el, csapatai egy részét a tábor védelmére hátrahagyva, az ellenség ellen.

4. Hippias, akit a király nemrégen küldött ide a hegyszoros védelmére, mikor megpillantotta a dombon álló római tábort, katonáit fellelkesítve a harcra, a consul közeledő hadmenete elé indult. A rómaiak is poggyászukat hátrahagyva nyomultak előre az ütközetre, ahogy az ellenség is az ütközet megkezdésére legalkalmasabb fegyvernemet, a könnyűfegyverzetűeket vonultatta fel. Így azután, alighogy egymás közelébe értek, kihajították dárdáikat. Mindkét oldalon kölcsönösen sok sebet ütöttek és kaptak a vakmerő összecsapásban, de mindkét részről kevesen estek el.

Elszántságuk másnapra még növekedett, ekkor még nagyobb csapatokkal s még elkeseredettebben csaptak össze, s ütközetükkel eldönthették volna a háború sorsát, ha elég hely lett volna a csatasorok kibontakozására. De a vékony hegyéllé keskenyedő hegyháton még hármas hadsorok számára is alig volt elég tágas hely. Ezért, miközben csak néhányan küzdöttek, a többi, elsősorban a

nehézfegyverzetűek, csak állt, és nézte az ütközetet. A könnyűfegyverzetűek az egyenetlen hegyoldalon is képesek voltak előretörni, oldalról rátámadni a könnyűcsapatokra, s velük - akár kedvező volt a terep, akár kedvezőtlen - közelharcot kezdeni. Csak az éjszaka választotta szét a küzdőket, akik közül ezen a napon többen sebesültek meg, mint estek el.

A harmadik napon a római hadvezér nem tudta, mitévő legyen. Mert a puszta hegyháton sem maradhatott tovább, de vissza se vonulhatott szégyen, sőt veszély nélkül, ha hátrálás közben az ellenség a magasabb pontokról rátámad. Nem maradt számára más megoldás, mint hogy igyekezzék merész kezdeményezésének kedvező fordulatot adni, azzal a konok merészséggel, ami a siker fényében nemegyszer bölcsességnek szokott bizonyulni. Hiszen olyan volt a helyzet, hogy a consul, ha a régi macedon királyokhoz hasonló ellenféllel áll szemben, súlyos vereséget szenvedett volna. Mert noha a király, mikor Diumnál a tengerparton lovasaival portyázgatott, a tizenkétezer lépésnyi távolságból szinte a harcolók kiáltozását és zaját is hallotta, mégsem merte pihent csapatait az elfáradtak segítségére küldeni, és - ami pedig a legtöbbet számított volna - ő maga sem volt jelen a küzdelemben, míg a római vezér, hatvan évnél magasabb életkora és elnehezedett teste ellenére, fáradhatatlanul személyesen vállalt mindent, amit egy katonától a háború megkíván, s merész vállalkozásában példátlan hősiességgel tartott ki az utolsó percig.

Popiliust hagyta hátra a hegygerinc biztosítására, s azzal a szándékkal, hogy áthatol az úttalan szakadékokon, embereket küldött előre, hogy tisztítsák meg az utat, s megparancsolta Attalusnak és Misagenesnek, hogy saját népükből való segédcsapataikkal fedezzék azokat, akik utat nyitnak a szakadékon át. S maga elé rendelve a lovasságot és a poggyászt, a legiókkal ő zárta be a hadmenetet.

5. Elmondhatatlan, milyen fáradsággal ereszkedett le, s hogy közben mennyi poggyász és jószág veszett oda. Alig haladtak négyezer lépést, s már nem volt hevesebb vágyuk, mint hogy - ha lehetséges - visszatérjenek azon az úton, amelyen jöttek. A menetben az elefántok szinte akkora zűrzavart keltettek, mint valami ellenséges támadás. Ugyanis ha járhatatlan helyre érkeztek, ledobták hajtójukat, s iszonyatos trombitálásukkal nagy rémületet okoztak, elsősorban a lovak között, amíg csak rá nem jöttek, hogyan lehet őket átvezetni.

Megnézték, milyen hosszú a lejtő, s alsó részén két erős cölöpöt vertek be a földbe, kissé nagyobb távolságban egymástól, mint amilyen széles az elefánt. Az ezekre keresztben ráfektetett gerendához harminc láb hosszú gerendákat erősítettek, hogy hidat alkossanak, s ezeket földdel hintették be. Lentebb, kis távolságban, egy másik

hasonló hidat készítettek, majd egy harmadikat, és egymás után még többet, ahol a sziklák lejtősek voltak. Az elefánt a szilárd talajról rálépett a hídra, de mielőtt a végére ért volna, a gerendákat elvágták, a híd összeomlott, arra kényszerítve az állatot, hogy igyekezzék óvatosan lecsúszni a másik híd elejéig. Egyes elefántok lábon állva, mások hátsó részükre támaszkodva próbáltak leereszkedni. S mikor elértek a második híd sík felületére, ennek alsó része hasonlóképpen összeomlott, megint tovább kényszerítve őket, amíg csak le nem jutottak az egyenletesebb talajú völgybe.

A rómaiak ezen a napon alig több mint hétezer lépést jutottak előbbre. Az út egészen kis részét tették meg két lábon. Többnyire úgy haladtak, hogy a legkülönbözőbb nehézségekkel küzdve, fegyvereikkel és poggyászukkal együtt megpróbáltak lefelé hengergőzni. Ezért még maga a vezető sem tagadta, aki ezt az utat ajánlotta, hogy egyetlen kis csapat végezni tudna az egész sereggel. Éjszaka értek le egy kisebb fennsíkra, s még arra se szántak időt, hogy körülnézzenek, nem rejt-e veszélyt ez a teljesen körülzárt terület, hiszen végül váratlanul olyan helyre jutottak, ahol szilárdan megvethették a lábukat.

Még másnap is arra kényszerültek, hogy ebben az olyannyira szűk völgyben várják meg Popiliust s a vele hátrahagyott csapatokat, akiket, noha az ellenség sehol sem mutatkozott, maga a terep gyötört meg az ellenség helyett. Harmadik napon az egyesült sereg egy hegyszakadékon vonult át, amelyet az ott lakók Callipeucénak neveznek. Innen a negyedik napon, hasonló úttalan terepen, de a megszokás következtében már több tapasztalattal, s biztosabb reményeket táplálva, mivel sehol se mutatkozott ellenség és már közeledtek a tengerhez, leérkeztek a síkságra, s Heracleum és Libethrum között ütötték fel táborukat, amely nagyrészt dombos területen állt. Ebben a gyalogosok tartózkodtak, s árokkal vették körül azt a területet is, ahol a lovasság állapodott meg.

6. Perseus király, mint mondják, éppen a fürdőben volt, amikor jelentették, hogy itt van az ellenség. E hírre rémülten kiugrott a kádból, s azt kiáltozva, hogy csata nélkül győzték le, kirohant. Ezután, míg félelmében a legkülönbözőbb elhatározások és parancsok között ingadozott, odahívatta két barátját. Az egyiket Pellába küldte, hogy a Phacusban elhelyezett pénzt dobassa a tengerbe, a másikat Thessalonicába, hogy gyújtassa fel a hajóépítő műhelyeket. Asclepiodotust és Hippiast katonáikkal együtt visszarendelte őrhelyükről, s így minden utat megnyitott az ellenség támadása előtt. Ő maga elvitetett Diumból minden aranyozott szobrot, nehogy az ellenség zsákmánya legyen, s arra kényszerítette az ott lakókat, hogy költözzenek át Pydnába. S így a consulnak azt a rendkívül elhamarkodott tervét, hogy addig nyomul előre, ahonnan nem tud

visszatérni, ha az ellenség nem akarja, jól átgondolt merészséggé változtatta.

Hiszen a rómaiak csak két hegyszakadékon át vonulhattak vissza, az egyiken Tempén át Thessaliába, a másikon Dium mellett Macedoniába, s mindkettőt a király őrségei tartották megszállva. Így hát a király, ha rettenthetetlenül védve saját birodalmát tíz napig ellenállt volna, a közeledő veszélyről kezdetben alkotott megtévesztő látszat ellenére, a rómaiak nem lettek volna képesek Tempén keresztül Thessaliába visszavonulni, s utánpótlásuk számára sem találtak volna ebben az irányban szabad utat. Hiszen Tempe hegyszorosain még akkor is nehéz átkelni, ha az utat nem veszélyezteti a háború. Mert az ötezer lépésnyi hosszú utat, amelyen egyetlen megterhelt jószág is alig fér el, kétoldalt olyan meredek sziklafalak határolják, hogy szédülés és megrendülés nélkül igen nehéz lenézni a mélységbe. S a félelem érzését még növeli a szakadék mélyén elfolyó Peneus morajlása és távolsága is.

Ennek a már természettől fogva is oly veszedelmes helynek szállták meg négy különböző pontját a királyi őrségek. Az elsőt közvetlenül a bejáratnál, Gonnus mellett, a másodikat a bevehetetlen erődnél, Condylusnál, a harmadikat a Charaxnak nevezett Laphatus környékén, a negyediket pedig közvetlenül az úton, a szoros középső, legkeskenyebb részén helyezték el, amelyet akár tíz katonával is könnyen meg lehetett védeni.

A rómaiak, ha a Tempe völgyében egyszerre vágják el utánpótlásuk és saját visszavonulásuk útját, kénytelenek lettek volna visszatérni a hegyekbe, amelyekből leereszkedtek. S ha ezt titokban, az ellenséget kijátszva meg is tudták tenni, most, a hegyi magaslatokat megszálló ellenség szeme előtt már képtelenek lettek volna rá, s a már kiállott nehézségek emléke is megfosztotta volna őket minden reményüktől.

Nem volt számukra más megoldás - ha már belevágtak ebbe a meggondolatlan vállalkozásba -, mint hogy Macedonián át Dium irányában az ellenséges csapatok között igyekezzenek kijutni. S ez önmagában is roppant feladat lett volna, ha az istenek nem fosztják meg a királyt józan eszétől. Hiszen itt az Olympus hegység lába és a tenger között alig ezerlépésnyi széles térség található, s ennek egyik felét a Baphyrus folyó szélesen kiterjeszkedő torkolata, a síkság másik részét pedig Iuppiter szentélye és a város foglalja el, s így a megmaradt keskeny sávot egy kisebb árokkal és sánccal is el lehetett volna zárni; s annyi kő és az erdőkben annyi fa állt rendelkezésre, hogy akár falat is húzhattak és tornyokat is emelhettek volna. De e lehetőségekből semmit se vett figyelembe a király, akinek lelke a váratlan rémület következtében vakká vált. Visszavonva őrségeit valamennyi helyről, megnyitotta az utat az ellenség előtt, s

visszamenekült Pydnába.

7. A consul, úgy vélve, hogy biztonságának és reményeinek legfőbb záloga az ellenség ostobasága és tétlensége, futárt küldött vissza Larisába Sp. Lucretiushoz, hogy foglalja el az erődöket, amelyeket az ellenség a Tempe völgyében kiürített, s előreküldte Popiliust, hogy kutassa fel Dium környékén az átjutási lehetőségeket. S mikor értesült, hogy minden irányban minden út szabad, kétnapi menetelés után megérkezett Diumhoz, s parancsot adott, hogy a tábort közvetlenül a templom mellett állítsák fel, nehogy a szent hely ellen valami szentségtörést kövessenek el.

Mikor személyesen végigjárta a várost, amely nem volt ugyan nagy, de ékessé tette a középületek és szobrok tömege, s rendkívül meg volt erősítve, alig tudta elhinni, hogy semmi csel nem lappang amögött, hogy annyi értéket indokolatlanul otthagytak.

Egy napot töltött el itt, hogy a környéken mindent felderítsen, majd felkerekedett, s abban a biztos reményben, hogy Pieriában elegendő gabonát talál, aznap a Mitys nevű folyóig nyomult előre. Másnap továbbhaladva, lakói önkéntes megadása révén elfoglalta Agassae városát, s hogy a többi macedon jóindulatát megnyerje, megelégedett a túszokkal, s megígérte, hogy helyőrség nélkül hagyja ott számukra a várost, s adófizetésre sem kötelezve, saját törvényeik szerint élhetnek. Innen egynapi járóföldre, az Ascordus folyó mellett ütött tábort. De látva, hogy minél jobban eltávolodik Thessaliától, annál nagyobb hiányt szenved mindenben, visszatért Diumba, s ezzel mindenki előtt kétségtelenül nyilvánvalóvá vált, mit kellett volna elviselniük, ha elhagyják Thessaliát, hiszen ennyi veszélyt jelentett számára, ha ettől kissé messzebbre távozik.

Perseus, miután összegyűjtötte valamennyi csapatát és vezérét, rátámadt az őrségek parancsnokaira, először is Asclepiodotusra és Hippiasra, s kijelentette, hogy ezek szolgáltatták ki Macedonia kulcsait a rómaiaknak, noha ezzel a váddal senkit se lehetett jogosabban illetni, mint őt magát.

A consul, mikor meglátta a nyílt tengeren a hajóhadat, reménykedni kezdett, hogy a hajók élelmiszert hoznak - ugyanis olyan kevés gabonájuk volt, hogy már-már szinte éheztek -, de az öbölbe megérkező hajósoktól értesült, hogy a teherhajókat Magnesiában hagyták. Miközben habozott, hogy mitévő legyen - mert akkora küzdelmet kellett vívnia a közvetlenül a körülményekből adódó nehézségekkel, noha az ellenség a legcsekélyebb kísérletet sem tette, hogy nehezítse helyzetüket -, éppen a legjobbkor érkezett meg Sp. Lucretius levele, hogy elfoglalta a Tempe felett és Phila körül található valamennyi erődöt, s ezekben nagy mennyiségű gabonát s egyéb

felhasználható készleteket talált.

8. A consul e hírnek rendkívül megörvendve Diumból Philához vonult, részben, hogy a helyőrséget megerősítse, részben, hogy szétossza katonái között a gabonát, amelynek szállítása késedelmesen folyt. Ezt a menetelését azonban igen kedvezőtlenül ítélték meg. Ugyanis egyesek úgy vélték, hogy félelmében meghátrált az ellenség elől, mert ha Pieriában marad, vállalnia kellett volna az ütközetet; mások szerint nem volt tisztában azzal, hogy a háborúban a véletlen naponta milyen meglepetésekkel szolgál, s noha a körülmények ezt maguktól kínálták, ő elszalasztotta a soha többé vissza nem térő alkalmat. Mert mikor feladta Diumot, arra késztette az ellenséget, hogy végre belássa, vissza kell szereznie azt, amit előzőleg saját hibájából elvesztett.

Ugyanis a király a consul elvonulásának hírére visszatért Diumba, helyreállíttatta a rómaiaktól feldúlt és elpusztított várost, kiigazíttatta a falak megrongált oromzatát, minden oldalon megerősíttette a falakat, azután pedig a várostól ötezer lépésnyire, az Elpeus folyó mellett ütötte fel táborát, hogy magát a folyót is, amelyen igen nehezen lehetett átkelni, védőműként használja fel.

Ez a folyó az Olympus hegység egyik szakadékából ered, nyáron nagyon sekély, de télen az esőktől megdagad, s a sziklák felett hatalmas forgatagokat, s a kimosott földet a tenger felé sodorva igen mély örvényeket alkot, s medrét annyira kivájja, hogy mindkét oldalon meredek partok szegélyezik. Perseus, abban a reményben, hogy ez a folyó megállítja az ellenséget az előnyomulásban, elhatározta, hogy itt tölti el a nyárból még hátralevő időt.

Közben a consul Popiliust Philától kétezer fegyveressel elküldte Heracleumhoz. Ez Philától mintegy ötezer lépésnyi távolságban, Dium és Tempe között középen, egy, a folyó fölé magasodó sziklatetőn helyezkedik el.

9. Popilius, mielőtt katonáit elindította volna a falak ellen, követeket küldött, hogy beszéljék rá a legfőbb elöljárókat és a polgárság vezetőit: igyekezzenek a római nép fegyveres ereje helyett inkább a hűségét és jóindulatát megtapasztalni. De ez a tanácsa teljesen hatástalan maradt, hiszen az Elpeustól ide fénylettek a királyi tábor őrtüzei. Így azután fegyverek, ostromművek és ostromgépek segítségével egyszerre indult meg az ostrom a szárazföld és a tenger felől, mert a hajóhad is ott horgonyzott a part mellett.

Néhány római ifjú pedig, hadicélra alkalmazva a circusban szokásos egyik mutatványt, elfoglalta a védőfal legalacsonyabb részét. Abban az időben ugyanis, amikor még nem lett általános az a mai túlzás, hogy a

circust valamennyi országból összeszedett vadállatokkal töltik meg, az volt a szokás, hogy a legkülönfélébb látványosságokat vonultatták fel, hiszen ha egy versenyt rendeztek négyfogatúakkal, egyet pedig egyik lóról a másikra szökdelő lovasokkal, a két szám együtt alig tartott egy óra hosszat.

Többek között mintegy hatvan, s olykor, fényesebb játékok alkalmával pedig még nagyobb számú fegyveres ifjút léptettek fel. Fellépésüket részben a sereg gyakorlatozásának utánzása, részben a katonai magatartáshoz már nem is illő könnyedség jellemezte, s a fegyvert inkább a viaskodó gladiátorok módjára kezelték. A felvonulás közben bemutatott egyéb alakzatok után végül négyszöget formáltak, szorosan összezárkózva fejük fölé emelték pajzsaikat, s ezekből, miközben az első sor egyenesen állt, a második kissé, a harmadik és negyedik még jobban meghajolt, a leghátul állók pedig még térdre is ereszkedtek, lejtős háztetőhöz hasonló ostromfedelet formáltak.

Ezután egymástól mintegy ötvenlépésnyi távolságban két fegyveres rontott elő, s kölcsönös fenyegetőzés közben a szorosan összezárt pajzsokon a tető alsó szélétől felszaladtak a felső pereméig, s előharcosok módjára hol a legszélén, hol pedig középen csaptak össze, éppen úgy szökdelve, mintha szilárd talajon állnának.

Ehhez hasonló ostromfedél nyomult a fal legalacsonyabb részéhez. S mikor a rajta álló katonák a fal közelébe jutottak, éppen olyan magasan voltak, mint a fal védői, s miután ezeket elűzték, két manipulus katonái behatoltak a városba. Csak annyi volt a különbség, hogy az elöl és oldalt legszélen állók pajzsukat nem a fejük fölé emelték, nehogy testük védtelenné váljék, hanem harcolók módján maguk elé tartották. Így azután őket magukat sem sebesítették meg előnyomulás közben a falról rájuk zúdított lövedékek, s azok is, amiket az ostromtetőre lőttek ki, anélkül, hogy kárt tettek volna, a síkos tetőről, akárcsak a zápor, lecsúsztak a földre.

A consul Heracleum elfoglalása után táborát ide telepítette át, mintha innen Diumig, sőt, ha a királyt onnan elűzte, egészen Pieriáig akarna előrenyomulni. De már a téli előkészületek foglalkoztatták, parancsot adott, hogy javítsák meg az utánpótlás szállítására a Thessaliából ide vezető utakat, keressenek megfelelő helyet a raktáraknak, s húzzanak fel épületeket, ahová az élelmiszert szállítók betérhetnek.

10. Perseus, aki a lelkét megbénító félelem után végre magára talált, azt kívánta, bárcsak ne hajtották volna végre parancsait, mikor rettegésében elrendelte, hogy Pellában levő kincseit dobják a tengerbe, Thessaliában pedig gyújtsák fel a hajóépítő műhelyeket. Andronicus, akit Thessalonicába küldött, húzta az időt, hogy

lehetőséget hagyjon a királynak - amint ez valóban így is történt - szándéka megváltoztatására. Nicias kevésbé óvatosan járt el, Pellában bedobáltatta a tengerbe a Phacusban őrzött pénz egy részét, de mint kiderült, helyrehozható dolgot követett el, mert búvárok segítségével majdnem az egész pénzt felhozták. A király annyira szégyellte magát megrettenése miatt, hogy parancsot adott, öljék meg titokban a búvárokat, majd utánuk Andronicust és Niciast is, hogy senki se maradjon életben, aki tudott esztelenül kiadott parancsairól.

Közben C. Marcius hajórajával Heracleumtól Thessalonicához vitorlázott, s partra téve katonáit, területét több ponton széltében végigpusztította, a városból előrohanó ellenséget pedig néhány szerencsés összecsapásban megrémítette, és visszakergette a falak mögé. Majd magát a várost is rettegésbe ejtette, de ekkor a védők több ponton mindenféle hajítógépeket állítva fel, a gépek segítségével kihajított kövekkel nemcsak a falak körül szétszóródott, vigyázatlan katonákat, de még a hajókon tartózkodókat is eltalálták. Ezért a rómaiak visszarendelték a katonákat a hajókra, s feladva Thessalonica ostromát, innen Aeniához hajóztak.

Ez a város tizenötezer lépésnyi távolságban fekszik, szemben Pydnával, termékeny területen. Miután a környéket végigpusztították, a part vonalát követve megérkeztek Antigoneához. Itt partra szálltak, széltében végigdúlták a földeket, és jelentős zsákmánnyal indultak vissza a hajókhoz. Mikor azután elszéledtek, megtámadták őket a macedonok - gyalogosok és lovasok vegyesen -, üldözőbe vették s szétszórták a tenger felé menekülőket, közülük mintegy ötszázat megöltek, s ugyanennyit fogságba ejtettek.

A rómaiakat, mivel nem tudtak visszatérni hajóikhoz, valóban a végső szükség késztette harcra; az a belátás, hogy másképp nem menekülhetnek meg, s hogy szégyenteljes helyzetbe kerültek. Újrakezdték a parton a küzdelmet, amelyben a hajókon levők is segítettek. Itt mintegy kétszáz macedont öltek meg, s ugyanennyit ejtettek fogságba.

A hajóraj Antigoneától Pallene vidéke felé hajózott, ahol partra szálltak, hogy zsákmányt szerezzenek. Ez a föld Cassandrea területéhez tartozik, s legtermékenyebb része az egész partvidéknek, amely mellett elhajóztak. Itt találkoztak Eumenes királlyal, aki húsz fedélzettel ellátott hajóval indult el Elaeából, továbbá öt befedett hajóval, amit Prusias király küldött.

11. Most, hajóraja megerősödésével, a praetor elszántsága még nagyobb lett, hogy megostromolja Cassandreát. Ezt a várost Cassander király alapította, közvetlenül azon a földszoroson, amely összeköti Pallene területét Macedonia többi részével, s amelyet egyik oldalról a

Toronei-, a másikról a Macedon-tenger határol. A földnyelv ugyanis, amelyen fekszik, éppen olyan mélyen nyúlik be a tengerbe, mint a nagyságáról híres Athos-hegység. Szemben Magnesia vidékével két, nem egyformán magas előhegysége van, a nagyobbik neve Posideum, a kisebbiké Canastraeum.

A rómaiak csapatokra oszolva kezdték meg az ostromot. A római vezér a Clitae nevű negyednél a Macedon-tengertől a Toronei-tengerig húzódó ostromművet építtetett, s közben ágas fákat helyezett el, hogy az utat elzárja. A másik oldalon, a csatorna felől Eumenes vezette az ostromot.

A rómaiaknak legtöbb munkát annak az ároknak a betemetése okozta, amelyet nemrég védelmi céllal Perseus ásatott. Mikor a praetor megkérdezte, mivel sehol se látott homokrakást, hogy hova lett az árokból kiásott föld, boltíveket mutattak neki, amelyek nem érték el a régi fal vastagságát, hanem egyetlen réteg téglából épültek. Így azt vette tervbe, hogy a falat átfúrva nyit utat a városba. S úgy vélte, ezt titokban oly módon hajthatja végre, ha létrák segítségével a másik oldalon a falak ellen támad, s ott zűrzavart keltve arra készteti a város védőit, hogy annak a helynek a biztosítására siessenek.

Cassandrea védelmében a nem megvetendő számú fiatal polgáron kívül két harcias nép katonái is részt vettek, akiket Pleuratus küldött ide: nyolcszázan az agrianus és kétezren az illyriai penestae törzsből. A rómaiak, miközben teljes erővel ostromolták az általuk védett falakat, nagyon rövid idő alatt átfúrták a boltívek téglafalát, utat nyitottak a városba, amelyet, ha a fegyveresek is ott vannak, hogy behatoljanak, azonnal elfoglalhattak volna. A katonák, mikor közölték velük, hogy a falat áttörték, lelkes kiáltozásban törtek ki, készen rá, hogy egyik részük itt, a másik ott betör a városba.

12. Az ellenség először meghökkent, hogy mit jelent ez a váratlan kiáltozás. De mikor a helyőrség parancsnokai, Pytho és Philippus értesültek, hogy út nyílt a városba, úgy vélve, hogy ennek a munkának az a fél látja hasznát, amelyik megelőzi a másikat a támadásban, egy erős agrianes és illyr csapattal kirontottak a városból, s a rómaiakat, akik különböző helyeken gyülekeztek, s megkapták a parancsot, hogy törjenek be a városba, megfutamították, követték seregüket az árokig, s belekergették őket, úgy, hogy azt megtöltötték a belezuhanó testek. Itt mintegy hatszáz rómait öltek meg, s azok közül, akiken a fal és árok között rajtaütöttek, majdnem mindenkit megsebesítettek.

A praetornak, saját próbálkozása következtében elszenvedett kudarca után, nem nagyon volt kedve újabb vállalkozások tervezéséhez. De a tenger és a szárazföld felől egyszerre támadó Eumenes sem ért el semmi érdemleges eredményt. Ezért mindketten

elhatározták: megerősítik az őrségeket, nehogy Macedoniából erősítést küldhessenek a városba, s mivel a nyílt támadással nem értek el sikert, ostromművek segítségével folytatják a falak ostromát. Miközben ezek előkészítésén dolgoztak, tíz királyi naszád érkezett Thessalonicából, fedélzetén válogatott gallus segédcsapatokkal, s látva, hogy a római hajóraj a nyílt tengeren horgonyoz, az éjszaka sötétjében egy sorban, a lehető legközelebb haladva a tengerparthoz, bejutottak a városba. Az új védősereg megérkezésének a híre a rómaiakat és a királyt egyaránt arra késztette, hogy hagyják abba az ostromot.

A hegyfok körülhajózása után hajórajukkal Torone mellett kötöttek ki. Ezt a várost is ostrom alá akarták venni, de mikor meggyőződtek róla, hogy milyen erős helyőrség védelmezi, szándékukat feladva továbbindultak Demetrias felé. A város közelébe érve látták, hogy a falak zsúfolva vannak fegyveresekkel, ezért továbbvitorláztak, s Iolcusnál kötöttek ki, azzal a szándékkal, hogy környékének végigpusztítása után Demetrias ellen is innen indulnak támadásra.

13. Közben a consul, hogy ne csupán tétlenül időzzék az ellenséges területen, elküldte ötszáz katonával M. Popiliust, hogy ostromolja meg Meliboea városát. Ez az Ossa-hegység lábánál fekszik, a Thessalia felé néző oldalon, megfelelő magasságban ahhoz, hogy onnan Demetriast fenyegetni lehessen.

Az ellenség megjelenése kezdetben félelemmel töltötte el a lakosságot, de miután felocsúdtak a váratlan rémületből, fegyvert ragadva gyorsan szétszéledtek a kapukhoz és a falakra, oda, ahol támadásra lehetett számítani, azonnal megsemmisítve az ellenség reményeit, hogy a várost az első rohammal elfoglalhatja. Ezért a támadók megkezdték a város körülzárását, és hozzáfogtak az ostromművek építéséhez.

Perseus arra a hírre, hogy a consul seregével Meliboeát ostromolja, hajóhada pedig ugyanakkor Iolcusnál várakozik, hogy onnan induljon Demetrias megtámadására, hatezer válogatott katonával Meliboeához küldte egyik hadvezérét, egy bizonyos Euphranort. Megparancsolta neki, hogy ha a rómaiakat elűzte Meliboea alól, titokban menjen Demetriashoz, még mielőtt a rómaiak Iolcustól a városhoz tudnának vonulni. S mikor Euphranor váratlanul megjelent a magaslatokon, az ostromlókon akkora rémület vett erőt, hogy otthagyták és felgyújtották az ostromműveket. Így eltávoztak Meliboea alól.

Euphranor, miután az egyik városnál megszüntette az ostromzárat, tüstént Demetriashoz vonult. Éjszaka hatolt be a falakon, s olyan bizalmat keltett a lakókban, hogy ezek meg voltak győződve, nemcsak falaikat tudja megvédeni, de földjeiket is képes lesz megóvni a pusztulástól. Kitöréseket intéztek a szétszórtan zsákmányolók ellen, és

sok ellenséges katonát megsebesítettek.

De a praetor és a király mégis körüljárták a falakat, s szemügyre vették a város fekvését, hátha valahol megpróbálhatnák a támadást ostromművek vagy roham segítségével. Állítólag a krétai Cydas tárgyalásokat folytatott Antimachussal, Demetrias helyőrségének parancsnokával az Eumenes és Perseus között kötendő barátsági szerződés feltételeiről. Mindenesetre a sereg elvonult Demetrias alól. Eumenes elhajózott a consulhoz, szerencsét kívánt neki Macedoniába való sikeres megérkezése alkalmából, majd visszatért királyságába, Pergamumba.

Marcius Figulus praetor a hajóhad egy részét téli pihenőre Sciathusba küldte, a többi hajóval pedig elindult az euboeai Oreus felé, mert ezt a várost tartotta a legalkalmasabbnak arra, hogy innen továbbítsák az utánpótlást a Macedoniában és Thessaliában tartózkodó hadsereg számára.

A történetírók Eumenes királyról rendkívül eltérő módon nyilatkoznak. Ha Valerius Antiasnak akarunk hitelt adni, ő azt írja, hogy Eumenes sem a praetort nem segítette hajóhadával, noha az őt leveleiben erre gyakran felszólította, sem a consullal nem volt jó viszonyban, mikor elutazott Asiába. Ugyanis megneheztelt rá, mert az nem engedte meg, hogy a római táborban üsse fel sátrát. Sőt Eumenest még arra sem lehetett rávenni, hogy otthagyja a vele érkezett gallus lovasokat. Viszont - mondja Valerius - fivére, Attalus nemcsak hogy ott maradt a consul mellett, de őszinte és rendületlen hűséget is tanúsított, s kiváló szolgálatokat tett ebben a háborúban.

14. Mialatt Macedoniában folyt a háború, követek érkeztek Rómába az Alpokon túlról, az egyik gallus fejedelemtől - tudjuk, hogy ennek a neve Balanus volt, de arról nincs tudósítás, hogy melyik törzshöz tartozott -, és támogatásukat ajánlották fel a macedon háborúban. A senatus köszönetét fejezte ki, és ajándékokat küldött neki, egy két font súlyú arany nyakláncot, négy font súlyú arany áldozócsészéket, egy díszesen felszerszámozott lovat lovassági fegyverekkel együtt.

A gallusok után érkeztek meg a pamphyliai követek, akik a Curiában egy húszezer Philippus-aranyból készült koszorút adtak át, s kérésükre engedélyt kaptak, hogy ezt ajándékként elhelyezzék a Legjobb és Leghatalmasabb Iuppiter szentélyében, s hogy a Capitoliumon áldozatot mutassanak be. S mikor kifejezték óhajukat, hogy szeretnék megújítani a barátsági szerződést, jóindulatúan válaszoltak nekik, s a senatus mindegyiküknek kétezer réz ast küldött ajándékba.

Ezután meghallgatták Prusias király követeit, majd a kevéssel később érkezett rhodusiakat; ezek ugyanarról a dologról nagyon

eltérően nyilatkoztak. Mindkét követség azt javasolta, hogy állítsák helyre a békét Perseus királlyal. Prusias üzenete inkább kérés volt, mint követelés; kijelentette, hogy mindeddig a rómaiak oldalán állt, s ott fog állni, amíg csak tart a háború. Azonban mikor követek érkeztek hozzá Perseustól a rómaiak ellen folytatott háború befejezése ügyében, ő megígérte, hogy közbenjár ennek érdekében a senatus előtt. Ezért kéri, ha rá tudnák szánni magukat, hogy haragjukat elfelejtsék, a béke helyreállítása közben vegyék igénybe az ő szolgálatait is. Ezt adták elő a király követei.

A rhodusiak kérkedve sorolták fel a római népnek tett szolgálataikat, s elsősorban az Antiochus király felett aratott győzelmet szinte teljes egészében maguknak tulajdonították, s hozzátették, hogy barátságuk Perseus királlyal abban az időben kezdődött, mikor a macedonok és rómaiak között béke volt. Ez a barátság akaratuk ellenére szakadt meg - hiszen a király semmi vétket nem követett el velük szemben -, mivel a rómaiaknak úgy tetszett, hogy őket is bevonják háborús szövetségükbe. Már harmadik éve érzik ennek a háborúnak sokféle hátrányát, mivel a szállítás a tengeren megszűnt. Szigetük pedig szegény, s csak úgy lehet rajta lakni, ha a tengeren át szállítmányokat kapnak.

Mivel helyzetük már tűrhetetlenné vált, Perseus királyhoz is követeket küldtek Macedoniába, hogy közöljék vele: a rhodusiak szeretnék, ha békét kötne a rómaiakkal, s ők ugyanilyen üzenettel követeket küldenek Rómába is. A rhodusiak mérlegelni fogják, milyen intézkedéseket tegyenek az ellen a fél ellen, amelyik felelős azért, hogy nem lehet befejezni a háborút.

Meggyőződésem, hogy ezeket a szavakat még ma sem lehet méltatlankodás nélkül olvasni vagy hallani. Ebből is következtetni lehet arra, mekkora felháborodás fogta el az atyákat mindezek hallatára.

15. Claudius azt írja, hogy semmiféle választ nem kaptak, csupán a senatus határozatát olvasták fel előttük, amelyben a római nép szabadnak nyilvánítja a cariaiakat és lyciaiakat, s elrendeli, hogy erről mindkét népet haladéktalanul levél útján értesíteni kell, s hogy a követség vezetője, akinek gőgös szavait a Curia csak az imént hallgatta végig, e határozat hallatára összeesett.

Más tudósítások szerint a következő választ kapták: a római nép már ennek a háborúnak a kezdetén megbízható értesítéseket kapott arról, hogy a rhodusiak Perseus királlyal titkos terveket szőnek a római állam ellen, s ezt, ha eddig netán kételkedtek volna benne, a követnek röviddel ezelőtt elhangzott szavai teljesen bizonyossá tették; az álnokság, még ha kezdetben óvatosabb is, végül rendszerint magától

lelepleződik. A rhodusiak most az egész világon a döntőbíró szerepét óhajtanák játszani a háború és béke ügyében, hogy a rómaiak majd az ő intésükre vegyék fel vagy tegyék le a fegyvert. S nem úgy lesz-e ezentúl, hogy a békekötésekhez már nem az isteneket, hanem a rhodusiakat fogják tanúnak hívni? S ha a rómaiak nem engedelmeskednek nekik, és seregüket nem szállítják el Macedoniából, ők majd megfontolják, hogy milyen lépéseket tegyenek? Hogy a rhodusiaknak mi megfontolnivalójuk van, azt ők tudják. De Perseus legyőzése után, ami remélhetőleg hamarosan megtörténik, bizonyára a római nép is gondoskodni fog róla, hogy minden nép megkapja azt a jutalmat, amit az ebben a háborúban tett szolgálatai alapján megérdemel.

Mindamellett a követeknek egyenként kétezer réz ast küldtek, amit azonban ezek nem fogadtak el.

16. Ezután felolvasták Q. Marcius consul levelét, amelyben közölte, hogyan hatolt be a hegységen átkelve Macedoniába; hogy ott különböző vidékekről elég élelmet gyűjtött össze a télre, s az epirusiaktól is húszezer mérő búzát és tízezer mérő árpát vett át, azzal a feltétellel, hogy az ezért járó pénzt követeiknek majd Rómában fogják kifizetni. A katonáknak Rómából kell ruházatot küldeni, s szüksége van kétszáz, elsősorban numida lóra, mert ezek beszerzésére ott semmi lehetősége nincs. - A senatus úgy döntött, hogy mindent úgy kell végrehajtani, ahogy a consul levelében óhajtja.

C. Sulpicius praetor szerződést kötött, hogy hatezer togát, háromezer tunicát s kétszáz lovat szállítsanak Macedoniába a consul ellenőrzése mellett, kifizette az epirusi követeknek a gabonáért járó pénzt, s bevezette a senatus elé Onesimust, Pytho fiát, az egyik előkelő macedont.

Ez a király mellett állandóan a békét szorgalmazta, s intette őt, hogy ha nem is mindig, de azért elég sűrűn gyakorolja azt a szokást, amely apjának, Philippusnak alapelve volt, hogy naponta kétszer átolvassa a rómaiakkal kötött szerződést. De miután nem tudta visszariasztani a háborútól, hol ilyen, hol olyan ürüggyel visszavonult, hogy ne kelljen részt vennie olyasmiben, amit nem helyeselt, majd később, látva, hogy gyanússá válik, s hogy alkalomadtán majd az árulás vádját emelik ellene, átszökött a rómaiakhoz, s igen hasznos segítséget nyújtott a consulnak.

Mikor a Curiába bebocsátva mindezt elmondta, a senatus úgy rendelkezett, hogy vegyék fel őt is a szövetségesek jegyzékébe, adjanak neki lakást és ellátást, kapjon Tarentumban kétszáz iugerumot a római nép birtokában levő állami földből, s vásároljanak számára Tarentumban egy házat is. Mindennek a végrehajtását C. Decimius

praetorra bízták.

A censorok a vagyonbecslést nagyobb szigorúsággal hajtották végre, mint egyébkor. Számos lovagtól elvették a lovát, köztük P. Rutiliustól is, aki mint néptribunus, hevesen támadta a censorokat. Őt tribusából is kizárták, és az aerariusokhoz osztották be.

Mivel a senatus úgy határozott, hogy a quaestorok az előző évi adójövedelmek felét adják át hivatalos építkezések céljára a censoroknak, Ti. Sempronius a neki kiutalt pénzből megvásárolta az állam számára P. Africanusnak a Régi Boltok mögött, Vertumnus szobra mellett álló házát, a hús- s az ezekhez csatlakozó egyéb boltokkal együtt, s egy oszlopcsarnokot építtetett, amelyet később Sempronius csarnokának neveztek el.

17. Az év már vége felé járt, s az emberek beszélgetés közben, mivel elsősorban a macedon háború gondja aggasztotta őket, feltették a kérdést: kiket válasszanak meg a jövő évre consulnak, hogy végre be tudják fejezni ezt a háborút. Ezért a senatus úgy határozott, hogy Cn. Servilius a lehető leghamarabb térjen haza a választás megtartására. A senatus határozatát Sulpicius praetor továbbította a consulhoz, s néhány nap múlva felolvasta a kapott választ, amelyben a consul a választógyűlés napját [...]-ra tűzte ki, s közölte, hogy még e nap előtt megérkezik a Városba. A consul idejében meg is érkezett, s a kijelölt napon a választógyűlést is lebonyolították. Consulok lettek: L. Aemilius Paulus (másodízben, tizennégy évvel első consulsága után) és C. Licinius Crassus. Másnap a következőket választották meg praetornak: Cn. Baebius Tamphilus, L. Anicius Gallus, Cn. Octavius, P. Fonteius Balbus, M. Aebutius Helva, C. Papirius Carbo.

A macedon háború sürgető gondja miatt igyekeztek mindent még gyorsabban elintézni. Ezért a megválasztott tisztviselőket utasították, hogy haladéktalanul sorsolják ki a provinciákat; így ha majd megtudják, melyik consulnak jut Macedonia és melyik praetornak a hajóhad, azonnal számba vehetik és előkészíthetik, ami a háborúhoz szükséges, s megkérdezhetik a senatus véleményét olyan ügyben, amelyben rászorulnak a tanácskérésre.

Úgy döntöttek, hogy hivatalba lépésük után, mihelyt a vallási előírások ezt lehetővé teszik, a lehető leghamarabb meg kell rendezni a Latin Ünnepeket, hogy azt a consult, akinek Macedoniába kell mennie, semmi se tartsa vissza. E határozat után a két consul számára Italiát és Macedoniát, a praetoroknak pedig a két városi jogszolgáltatáson kívül a hajóhadat, Hispaniát, Siciliát és Sardiniát jelölték ki provinciának. A consulok közül Aemiliusnak jutott Macedonia, Liciniusnak Italia. A praetorok közül a sorsolásnál Cn. Baebius kapta meg a városiak, L. Anicius az idegének jogi ügyeinek

intézését, ezenkívül azt a feladatot, amivel a senatus még esetleg megbízza, Cn. Octavius a hajóhadat, P. Fonteius Hispaniát, M. Aebutius Siciliát, C. Papirius Sardiniát.

18. Azonnal nyilvánvalóvá vált mindenki előtt, hogy ezt a hadjáratot L. Aemilius nem vezeti majd lagymatagon, nemcsak mert katonás természetű ember volt, de azért is, mert figyelmét éjjel-nappal megfeszített erővel állandóan csak a háborúval kapcsolatos kérdésekre irányította. Legelsősorban máris azt kérte a senatustól, küldjön Macedoniába megbízottakat, hogy ezek megvizsgálják a hadsereg és a hajóhad helyzetét, s tapasztalataik alapján tegyenek jelentést, mire van szüksége a szárazföldi és tengeri haderőnek. Ezenkívül, amennyire módjukban áll, szerezzenek értesüléseket a király csapatairól is, s hogy melyik területet ellenőrizzük mi, és melyiket az ellenség.

S hogy vajon a rómaiak még mindig a hegyek között táboroznak-e, vagy már átkeltek valamennyi hegyszoroson, és leértek a síkságra? Ki hűséges szövetségesünk, s ki az, aki ingadozik, és a hadiszerencsétől teszi függővé hűségét, s ki látszik kétségtelenül ellenségünknek? Mekkora készleteket gyűjtöttek össze, s melyik vidékről lehet szárazföldi úton, s honnan hajóval szállítani az utánpótlást? Mit értek el ezen a nyáron szárazon és vízen? Mert csak a tényekről kapott alapos értesülések alapján lehet döntéseket hozni a jövőre vonatkozólag.

A senatus Cn. Servilius consult bízta meg a feladattal, hogy L. Aemilius jóváhagyásával válassza ki a három, Macedoniába induló megbízottat. S két nap múlva elutaztak a megbízottak: Cn. Domitius Ahenobarbus, A. Licinius Nerva és L. Baebius.

Az év végén két ízben érkezett híradás arról, hogy kőeső esett; egyszer Róma, egyszer pedig Veii területén. Ezért két alkalommal kilenc napig tartó áldozati ünnepet rendeztek.

Ebben az évben a következő papok haltak meg: P. Quinctilius Varus, Mars flamenje és M. Claudius Marcellus decemvir, akinek helyére Cn. Octaviust választották meg. - A fényűzés ekkor már olyan nagy méreteket öltött, hogy a feljegyzések szerint a circusi játékokon, amelyeket P. Cornelius Scipio Nasica és P. Lentulus aedilis curulisok rendeztek, hatvanhárom africai párduc s negyven medve és elefánt küzdött egymással.

19. Mikor a következő év kezdetén, március idusán, L. Aemilius Paulus és C. Licinius consulsága idején az atyákat várakozás töltötte el, főképpen azért, hogy milyen előterjesztést tesz majd a consul, aki Macedoniát kapta provinciául, Paulus kijelentette, hogy addig nincs előterjesztenivalója, amíg a megbízottak onnan vissza nem térnek.

Különben - mondta - a megbízottak már Brundisiumban vannak, miután a vihar miatt kétszer vissza kellett térniük Dyrrhachiumba. Majd akkor tesz előterjesztést, ha megkapja az ehhez előzőleg szükséges tájékoztatást, ez pedig néhány nap múlva megtörténik. S hogy elutazását semmi se akadályozza, a Latin Ünnepeket április tizenkettedikére tűzik ki, azzal a szándékkal, hogy ha az áldozatot előírás szerint elvégezték, s ha a senatus is beleegyezik, ő és Cn. Octavius elindulhassanak. S távollétében majd tiszttársa, C. Licinius gondoskodik róla, hogy amit erre a háborúra elő kell készíteni, vagy el kell küldeni, azt előkészítsék és elküldjék. Közben pedig meghallgathatják a külföldi népek követeit.

Először Ptolemaeus és Cleopatra uralkodók Alexandriából érkezett követeit szólították be. Ezek gyászruhában, hosszú szakállal és hajjal, kezükben olajfaágakkal léptek be a Curiába, majd földre vetették magukat, s szavaik még külsejüknél is szánalmasabb hatást keltettek. Elmondták, hogy Antiochus, Syria királya, aki egykor túsz volt Rómában, azzal a látszólag tisztességes megokolással, hogy az idősebb Ptolemaeust visszahelyezi királyságába, háborút indított ennek fiatalabbik öccse ellen, aki ekkor birtokában tartotta Alexandriát. Nemcsak a Pelusiumnál lezajlott tengeri ütközetben győzött, hanem seregével egy hamarjában felvert hídon a Níluson is átkelt, s magát Alexandriát is ostromzárral fenyegette, s úgy látszik, ezt a rendkívül viruló birodalmat csakhamar hatalmába keríti.

A követek, miután mindezt elpanaszolták, kérték a senatust, nyújtson segítséget országuknak s a római birodalommal baráti viszonyban álló uralkodópárnak. A római nép annyi szolgálatot tett Antiochusnak, s akkora tekintélyt élvez valamennyi király és nép előtt, hogy ha követeket küldenének, akik közlik Antiochusszal, hogy a senatus nem helyesli a szövetséges királyok ellen indított háborúját, ő tüstént elvonulna Alexandria falai alól, s visszavezetné seregét Syriába. Mert ha a senatus vonakodnék ezt megtenni, Ptolemaeus és Cleopatra hamarosan úgy jelennének meg Rómában, mint akiket elűztek birodalmukból, nem kis szégyenére a római népnek, hogy egyáltalán nem nyújtott nekik segítséget, mikor sorsuk végső veszedelemben forgott.

Az atyákra hatott az alexandriaiak kérése, s tüstént elküldték követségbe C. Popilius Laenast, C. Decimiust és C. Hostiliust, hogy vessenek véget a királyok között dúló háborúnak. Utasítást kaptak, hogy először Antiochust, majd Ptolemaeust keressék fel, s közöljék velük, hogy ha nem fejezik be a háborút, a rómaiak azt, aki ezért felelős, nem tekintik sem barátjuknak, sem szövetségesüknek.

20. Az alexandriai követek elutazása utáni harmadik napon,

Quinquatrus utolsó napján megérkeztek Macedoniából a megbízottak, akiket már annyira vártak, hogy ha nem jár estére az idő, a consulok azonnal összehívták volna a senatust. Másnap megtartották a senatusi ülést, s meghallgatták a megbízottakat. Ezek a következőkről számoltak be: abból, hogy seregünk úttalan szakadékokon át benyomult Macedoniába, több veszély, mint előny származott. Pieriát, ahová behatoltak, a király tartja hatalmában, s a két tábor szinte olyan közel van, hogy csak a közöttük elfolyó Elpeus folyó választja el őket egymástól.

A király nem ad alkalmat az ütközetre, a mi seregünk pedig nem elég erős, hogy erre rákényszerítse. A hadműveletek folytatását ezenfelül a tél beköszöntése is megakadályozta. A katonák csak az élelmet fogyasztják, anélkül, hogy harcolnának, s nem több, csupán hat napra elegendő gabonakészletük van. A macedon sereg hír szerint harmincezer emberből áll. Ha Ap. Claudius Lychnidus mellett elég erős sereggel rendelkeznék, két oldalról támadva megoszthatta volna a király haderejét. Így azonban Appiust és seregét a legsúlyosabb veszély fenyegeti, ha nem küldenek oda haladéktalanul szabályos hadsereget, vagy nem vonják vissza onnan az ő csapatait.

A táborból a hajóhadhoz utaztak, s ott értesültek róla, hogy a szövetséges hajósok egy részét elvitte a járvány, más részük pedig, elsősorban a siciliaiak, hazatért, s így a hajóhadnál hiány van hajósokban. De akik ott vannak, azok se kapnak zsoldot, s ruhával sincsenek ellátva. Eumenes és hajóhada - mintha hajóit a szél sodorta volna ide-oda - komoly ok nélkül megérkezett, majd eltávozott, s úgy vették észre, hogy ennek a királynak a magatartása sem elég megbízható. Továbbá közölték, hogy amennyire minden tekintetben kétséges Eumenes viselkedése, éppannyira a tántoríthatatlan hűség jellemzi Attalus magatartását.

21. A megbízottak meghallgatása után L. Aemilius bejelentette, hogy előterjesztést tesz a senatusban a háború ügyében. A senatus úgy határozott, hogy a nyolc legio tribunusait felerészben a nép, felerészben a consulok válasszák ki, s erre az évre senki mást nem választhatnak meg, csak olyant, aki már viselt valamilyen tisztséget. Akkor azután L. Aemilius valamennyi katonai tribunus közül azokat választhatja ki a macedoniai két legio számára, akiket óhajt. A Latin Ünnepek befejezése után pedig L. Aemilius consul és Cn. Octavius praetor, akire a hajóhadat bízták rá, utazzanak el provinciájukba. Harmadikul L. Anicius praetort rendelték melléjük, aki az idegenek jogi ügyeinek intézését kapta, azzal a feladattal, hogy Illyricum provinciában Lychnidus mellett vegye át Ap. Claudius hatáskörét.

A sorozás gondját C. Licinius consulra bízták. Utasították, hogy

sorozzon be a római polgárokból hétezer gyalogost és kétszáz lovast, s a latin szövetségeseket kötelezze hétezer gyalogos és négyszáz lovas kiállítására. Írjon Cn. Serviliusnak, Gallia provincia kormányzójának, hogy sorozzon be hatszáz lovast. Úgy rendelkeztek, hogy ezt a sereget a lehető leggyorsabban küldje át tiszttársához Macedoniába; ebben a provinciában nem lehet több két legiónál, de ezeket ki kell egészíteni, hogy mindegyikben hatezer legyen a gyalogosok és háromszáz a lovasok száma. A többi gyalogost és lovast szét kell osztani a helyőrségekbe, s aki nem alkalmas a hadi szolgálatra, azt el kell bocsátani.

A szövetségesektől ezenkívül még tízezer gyalogos és nyolcszáz lovas kiállítását kívánták meg. Ezt az erősítést Anicius praetornak adták oda, a két legión kívül, amelyeket át kellett szállítania Macedoniába, s amelyek mindegyike ötezer-kétszáz gyalogost és háromszáz lovast számlált. A hajóhad számára is ötezer főnyi szövetséges legénységet soroztak be. Licinius consult utasították, hogy provinciájában két legióval állomásozzék, ezeket kell kiegészíteni a tízezer szövetséges gyalogossal és hatszáz lovassal.

22. Miután a senatus befejezte tanácskozását, L. Aemilius consul a Curiából átment a népgyűlésre, s a következő beszédet mondta:

“Gondolom, észrevettétek, polgárok, hogy sokkal többen kívántak nekem szerencsét, amikor a sorsolásnál Macedoniát kaptam provinciául, mint mikor consullá választottak, vagy azon a napon, midőn tisztségemet átvettem. S ez csakis azért történt, mert úgy gondoljátok, képes leszek rá, hogy a római nép tekintélyéhez méltó módon fejezzem be az oly régóta elhúzódó macedon háborút. Remélem, az istenek is helyesléssel fogadták, hogy így dőlt el a sorsolás, s majd hadviselés közben is mellettem állnak.

Ezt részben megjósolhatom, részben remélhetem, arra azonban határozottan ígéretet merek tenni, hogy minden erőmmel arra fogok törekedni, hogy a ti belém vetett reményetek ne bizonyuljon hiábavalónak. Mindarról, ami a háborúhoz szükséges, részben a senatus döntött, részben pedig - mivel nekem haladéktalanul útra kell kelnem, s magam sem akarom az időt húzni - tiszttársam, C. Licinius, ez a kiváló férfi fog gondoskodni, éppen olyan lelkiismeretesen, mintha neki magának kellene viselnie ezt a háborút. Ti csak annak adjatok hitelt, amit a senatusnak és nektek megírok. De ne adjatok tápot hiszékenységetekben olyan üres híreszteléseknek, amelyek nem tudni, kitől erednek.

Ugyanis észrevettem, hogy ebben a háborúban különösen érvényesül az az egyébként általános jelenség, hogy senki se képes annyira közönyös maradni a szóbeszéddel szemben, hogy meg tudja őrizni

józan gondolkodását. Minden társaságban, sőt - az istenek bocsássák meg - minden lakomán akadnak, akik azt hiszik, képesek lennének egy hadsereget átszállítani Macedoniába, s tudják, hol kell tábort ütni, mely pontokon kell az őrségeket elhelyezni, mikor és melyik hegyszoroson át kell betörni Macedoniába, hol kell felállítani a raktárakat, s milyen szárazföldi vagy vízi útvonalon kell az utánpótlást szállítani, hol kell az ellenséggel közelharcot kezdeni, s hol ajánlatosabb nyugton maradni.

S nem elégednek meg azzal, hogy előírják, mi a tennivaló, de ha bármi is másként történik, mint ők elképzelték, úgy támadják a consult, mintha a törvényszék előtt vádolnák. S ez a magatartás nagyon hátráltatja azokat, akik a hadi vállalkozásokat irányítják. Mert nem mindenki képes a rosszindulatú híresztelésekkel szemben olyan szilárd és állhatatos magatartást tanúsítani, mint egykor Q. Fabius, aki inkább beleegyezett, hogy vezéri hatáskörét a nép állhatatlansága miatt korlátozzák, semhogy a népszerűség kedvéért rosszul szolgálja az állam érdekeit.

Nem tartozom azok közé, polgárok, akik szerint egy hadvezért egyáltalán nem szabad valamire figyelmeztetni, sőt ellenkezőleg, én azt, aki mindent saját elhatározása alapján intéz, nem bölcsnek, hanem gőgösnek tartom. Hogyan állunk tehát ezzel a kérdéssel? Először is, a hadvezéreknek elsősorban azok adjanak tanácsot, akik belátással rendelkeznek, különösképpen jártasak a hadvezetés tudományában és megvan a gyakorlati tapasztalatuk, másodsorban pedig azok, akik jelen vannak a hadi vállalkozásoknál, tisztában vannak a helyszínnel, az ellenséggel és a megfelelő időponttal, akik, hogy úgy mondjam, ugyanazon a hajón utazva szintén ki vannak téve a veszélynek.

Ezért, ha valaki képesnek érzi magát arra, hogy nekem az általam vezetendő háborúban az állam érdekében hasznos tanácsokat adjon, az ne vonja meg támogatását az államtól, hanem kísérjen el engem Macedoniába. Számára hajóról, lóról, sátorról, sőt ellátásról is majd én gondoskodom. De aki ezt túl fáradságosnak tartja, s többre becsüli a kényelmes Várost a tábori élet viszontagságainál, az ne óhajtsa az én hajómat a partról kormányozni! Maga a Város is elég tárgyat kínál a társalgásra. Korlátozza csak fecsegő kedvét ezekre, s vegye tudomásul, hogy a jövőben megelégszünk a táborban kapott tanácsokkal!”

Miután a népgyűlést befejezték, a Latin Ünnepeket március harmincegyedikén megtartották, az áldozatot a hegyen előírás szerint bemutatták, a consul és Cn. Octavius praetor azonnal elutaztak Macedoniába. A történetírók feljegyzése szerint a consult a szokottnál nagyobb ünneplő tömeg kísérte ki, s az embereket az az előérzetszerű, majdnem bizonyos remény töltötte el, hogy a macedon háború

befejeződik, s a consul hamarosan visszatér, és nagyszerű diadalmenetet tart.

23. Mialatt Italiában ilyen események játszódtak le, Perseus, mivel tudomásul vette, hogy a rómaiak behatoltak a hegységbe, s a háború döntő, végső szakaszához közeledik, belátta, hogy nem halaszthatja tovább annak a tervének a végrehajtását, amibe belekezdett ugyan, de amire, mivel pénzáldozattal járt volna, mégsem tudta végleg rászánni magát, tudniillik, hogy megnyeri szövetségesének Gentiust, Illyria királyát. Így, miután követe, Hippias útján, azzal a feltétellel, hogy kölcsönösen túszokat cserélnek, megígérte, hogy háromszáz talentumot fizet, egyik legbizalmasabb hívét, Pantauchust küldte el a megállapodás végrehajtására.

Pantauchus Labeatis vidékén, Meteonnál találkozott az illyr királlyal. Itt meghallgatta a király esküjét, és átvette a túszokat. Gentius is küldött egy követet, név szerint Olympiót, hogy követelje ki Perseustól az esküt és a túszokat. Vele együtt más embereket is küldött a pénz átvételére, s Pantauchus javaslatára Parmeniót és Morcust jelölte ki követeknek, hogy ők menjenek a macedon küldöttséggel Rhodusra. Azt az utasítást kapták, hogy csak a király eskütétele és a pénz átvétele után induljanak el Rhodusra; bizonyos, hogy a rhodusiakat, ha egyszerre hivatkoznak mindkét királyra, rá tudják beszélni a rómaiak elleni háborúra. S ha megnyerik szövetségesnek ezt az akkoriban a legnagyobb tengeri hatalom hírében álló államot, a rómaiak szárazon és vízen egyaránt lemondhatnak minden reményükről.

Perseus az Elpeus folyó mellett levő táborából teljes lovasságával kivonult a közeledő illyr követek elé, s Diumnál találkozott velük. Itt teljesítették a megállapodás feltételeit, miközben a lovasság kört alkotott körülöttük, ugyanis a király ragaszkodott jelenlétükhöz a Gentiusszal kötött szerződés ünnepélyes szentesítésénél, abban a hiszemben, hogy ezzel is jelentékenyen növeli lelkesedésüket. Mindenki szeme láttára kölcsönösen átadták és átvették a túszokat is, s embereket küldtek Pellába, a király kincstárába a pénz átvételére, azok pedig, akiknek a macedon követséggel együtt Rhodusra kellett menniük, utasítást kaptak, hogy Thessalonicában szálljanak hajóra. Az itt tartózkodó Metrodorus, aki nemrégen érkezett vissza Rhodusról, Dinon és Polyaratus, a rhodusi állam vezetőinek megbízásából közölte velük, hogy a rhodusiak készen állnak a háborúra. S őt jelölték ki az illyrekkel kiegészült követség vezetőjének.

24. Egyidőben a következő tartalmú, s a helyzetet lehetőség szerint figyelembe vevő üzenetet intézték Eumeneshez és Antiochushoz: Egy szabad állam és egy király a természettől fogva ellenséges viszonyban

vannak. A római nép egyik királyt a másik után támadja meg, s ami még nagyobb méltatlanság, egyik királyt a másik hadereje segítségével veri le. Perseus atyján Attalus segítségével diadalmaskodtak, Eumenes s bizonyos mértékben Perseus atyja, Philippus támogatásával támadták meg Antiochust, s most Eumenes és Prusias áll fegyverben Perseus ellen! Ha a rómaiak a macedon birodalmat megsemmisítették, akkor legközelebb Asiára kerül sor, amelyet a városok felszabadításának az ürügyén részben már meg is hódítottak, majd pedig Syria következik. Prusiast máris nagyobb megbecsülésben részesítik, mint Eumenest, s a győztes Antiochust máris elütötték győzelme díjától, Egyiptomtól!

Perseus mindkettőjüket figyelmeztette, gondolkodjanak el ezeken a tényeken, s tegyenek lépéseket, hogy vagy a rómaiakat kényszerítsék a Perseusszal való békekötésre, vagy pedig, ha ezek továbbra is állhatatosan ragaszkodnak az igazságtalan háborúhoz, tekintsék őket valamennyi király közös ellenségének.

Antiochushoz nyíltan juttatták el az üzenetet, Eumeneshez a foglyok kiváltásának az ürügyével küldtek el egy követet, ez azonban a királlyal valójában sokkal titkosabb ügyekről tárgyalt, amiért azután a rómaiak a szemükben már eddig is gyűlöletesnek és gyanúsnak látszó Eumenest igaztalan, még súlyosabb vádakkal illették. Ugyanis árulónak, sőt szinte már ellenségüknek tartották, miközben a két király, mindegyik ki akarván játszani a másikat, egymást múlta felül ravaszkodásban és kapzsiságban.

Eumenes legbizalmasabb hívei közé tartozott a krétai Cydas. Ez korábban Amphipolisnál Perseus seregében szolgáló egyik honfitársával, egy bizonyos Chimarkusszal, majd később Demetriasnál közvetlenül a város falai előtt a király vezéreivel, először egy bizonyos Manecratesszal, majd utána Antimachusszal folytatott megbeszélést. S Herophon is, akit most a király elküldött, előzőleg már két ízben járt követségben Eumenesnél. S noha a titkos megbeszélésekről és követségekről sok rosszindulatú híresztelés keringett, mégsem tudta senki, hogy miről folyt a tárgyalás, s hogy a királyok miben állapodtak meg. A helyzet azonban a következőképpen állott:

25. Eumenes nem óhajtotta Perseus győzelmét, s nem is volt szándékában ezt fegyveres támogatással elősegíteni, nem annyira azért, mert atyáik óta ellenséges viszonyban voltak, hanem inkább a kettőjük között fellángolt személyes gyűlölet miatt. S a két király vetélkedése nem olyan természetű volt, hogy Eumenes nyugodtan eltűrte volna, ha Perseusnak akkora hatalom és olyan dicsőség jut osztályrészül, mint amire ez a rómaiak legyőzése esetén számíthatott. Azt is látta, hogy Perseus már közvetlenül a háború kezdetétől fogva

minden módon a béke reményébe kapaszkodott, s minél jobban közeledett hozzá a háború rémülete, napról napra egyre jobban csak erre irányult minden cselekedete és gondolata, s hasonlóképpen a rómaiak részéről is, mivel a háború sokkal jobban elhúzódott, mint maguk várták, sem a hadvezérek, sem a senatus nem idegenkedtek a gondolattól, hogy véget vessenek ennek az olyannyira terhes és nehéz háborúnak.

Eumenes, miután meggyőződött mindkét fél ilyen irányú hajlandóságáról, szeretett volna abból, ami véleménye szerint az erősebb fél fásultsága s a gyengébb félelme miatt egyébként is bekövetkeznék, magának hasznot húzni azzal, hogy a békét kieszközölve leköteleziőket. Így a tárgyalásokon egyszer azért kért Perseustól pénzt, hogy nem segíti a rómaiakat a háborúban szárazon és vízen, máskor azért, hogy kieszközli a békét a rómaiakkal: a háborútól való tartózkodásért ezer, a békeközvetítésért ezerötszáz talentumot. S kijelentette, hogy mindkét esetben kész nemcsak esküvel kötelezni magát, de túszokat is adni.

Perseus, mivel szorongatta a félelem, rendkívül készségesen fogadta ajánlatát, haladéktalanul tárgyalni kezdett a túszok átvételéről, s megállapodtak, hogy a túszokat Krétára kell átszállítani. De mikor a pénz került szóba, akkor határozatlanná vált, s kijelentette, hogy különösen az első esetben megállapított összeg kifizetése megalázó és lealacsonyító dolog ilyen nagy tekintélyű királyok között, nemcsak annak számára, aki adja, hanem még sokkal inkább annak, aki elfogadja. A rómaiakkal kötendő béke reményében nem sajnálja a költségeket, de az összeget majd csak az ügy befejezése után egyenlíti ki, addig pedig Samothrace szentélyében helyezi el. Mivel ez a sziget az ő fennhatósága alatt állott, Eumenes úgy vélte, teljesen mindegy, hogy ezt a pénzt itt vagy pedig Pellában őrzik, s megpróbálta elérni, hogy legalább egy részét azonnal megkapja. Így próbálták egymást kölcsönösen, eredménytelenül kijátszani, amivel csupán annyit értek el, hogy még rosszabb hírbe keveredtek.

26. Nem csupán ez a vállalkozás végződött Perseus fukarsága miatt kudarccal - noha Eumenes révén el tudta volna érni a békét ezzel a pénzzel, amellyel egyébként birodalma egy részét kellett volna megvásárolnia, másrészt, ha Eumenes becsapja, az általa felvett pénzre hivatkozva ellenségének nyilváníthatta volna őt, joggal szolgáltatva ki a rómaiak haragjának -, de fukarsága miatt nem számíthatott a Gentius királlyal már korábban megkötött szövetségre, s az akkoriban Illyriát nagy számban elözönlő gallusok felajánlott segítségére sem.

Ugyanis tízezer főnyi gallus lovas jelent meg, s legalább annyi gyalogos, aki futásban a lovakkal is felvette a versenyt, s az elesett

lovasok helyére felülve ezek lován folytatta a harcot. A király szolgálatába fogadta őket, olyan feltétellel, hogy készpénzben azonnal minden lovas tíz, minden gyalogos öt, vezérük pedig ezer aranyat kap. Perseus az Elpeus mellett álló táborából csapatai felével közeledő seregük elé vonult, s értesítette az út közelében fekvő falvakat és városokat, halmozzanak fel készleteket, hogy bőségesen legyen élelem, bor, jószág. Ő maga a vezetőknek lovakat, lószerszámdíszeket és köpenyeket vitt ajándékba, s valami kevés aranyat, hogy azt néhány ember között szétossza, úgy vélve, hogy a tömeget azzal is megnyerheti, ha reményt kelt benne.

Mikor megérkezett Almana városához, az Axius folyó partján ütötte fel táborát. A gallus sereg Maedicában Desudaba közelében állapodott meg, várva, hogy megkapja a kialkudott zsoldot. A király hozzájuk küldte egyik főemberét, Antigonust, azzal a paranccsal, hogy a gallusok tömege vonuljon a Paeoniában fekvő Bylazorához, a vezetők pedig teljes számban jelenjenek meg előtte. A gallusok hetvenötezer lépésnyi távolságban voltak az Axius folyótól és a király táborától.

Mikor Antiochus közölte velük az üzenetet, hozzátéve, hogy a király gondoskodása folytán útjukban mekkora különféle készleteket fognak találni, s hogy a király az odaérkező vezetőket milyen ruhákkal, ezüsttárgyakkal és lovakkal szándékozik megajándékozni, azt válaszolták, hogy erről majd meggyőződnek, ha odaérkeztek. Viszont feltették a kérdést, mi a helyzet a megállapodásuk szerint azonnal kifizetendő zsold ügyében, s magával hozta-e az egyes gyalogosok és lovasok között szétosztandó aranyat?

Mikor erre adós maradt a válasszal, Clondicus, a gallusok fejedelme kijelentette: “Eredj hát, és jelentsd a királynak, hogy a gallusok egyetlen további lépést sem tesznek, amíg meg nem kapták az aranyat és a túszokat!”

A király az üzenet átadása után összehívta a haditanácsot, s mivel tisztában volt vele, hogy egyhangúan mit fognak neki tanácsolni, ő maga kezdett beszélni - bebizonyítva, hogy jobb őre saját pénzének, mint birodalmának - a gallusok megbízhatatlanságáról és féktelenségéről, amelyet már sok, tőlük vereséget szenvedett nép megtapasztalhatott. Veszélyes dolog lenne - mondta - ekkora tömeget befogadni Macedoniába, nehogy terhesebbek legyenek számukra szövetségesnek, mint a rómaiak ellenségnek. Elegendő ötezer lovas, ezeknek a háborúban is hasznát vehetik, s félni sem kell tőlük, hogy túl sokan vannak.

27. Mindenki előtt nyilvánvaló volt, hogy csupán a zsold aggasztja és semmi egyéb, de mikor tanácsot kért tőlük, senkiben sem volt annyi bátorság, hogy meggyőzze. Így hát visszaküldték Antigonust, közölje a

gallusokkal, hogy a király csak ötezer lovas szolgálatára tart igényt, s a sereg többi részét nem óhajtja visszatartani. A barbárok többsége ennek hallatára méltatlankodva zajongani kezdett, hogy lakóhelyükről hiába csalták ide őket. Clondicus pedig ismét megkérdezte, hogy legalább ennek az ötezer embernek kifizeti-e a kialkudott zsoldot? S látva, hogy Antigonus erre kitérő választ ad, a gallusok, anélkül, hogy bántalmazták volna az őket becsapó követet - amit pedig ez maga se nagyon mert volna remélni -, végigpusztítva Thessaliának útjuk közelébe eső részét, visszatértek a Histerhez.

Pedig ez a gallus sereg, ha Perrhaebia erdős hegyein keresztül vezetik Thessaliába - miközben a király tétlenül várakozik az Elpeusnál, farkasszemet nézve a rómaiakkal -, nemcsak a földeket tudta volna végigdúlva kirabolni, hogy a rómaiak innen már nem várhattak volna utánpótlást, de magukat a városokat is képes lett volna elfoglalni, miközben Perseus az Elpeusnál leköti a rómaiakat, hogy ne siethessenek a szövetséges városok védelmére. Sőt maguknak a rómaiaknak is fontolóra kellett volna venniük saját helyzetüket, az ott maradás éppen olyan veszélyes lett volna számukra, mint az előnyomulás, hiszen velük szemben ott volt a macedon tábor. Perseus azzal, hogy erről a segítségről lemondott, nagymértékben meggyengítette a macedonok harci kedvét, akik reményeiket erre a segítségre alapozták.

Hasonlóképpen fösvénységével idegenítette el magától Gentiust is. Mert mikor Gentius Pellába küldött embereinek a háromszáz talentumot leszámolta, beleegyezett, hogy ezek a pénzt lepecsételjék. Ebből az összegből azután tíz talentumot elküldött Pantauchusnak, azzal az utasítással, hogy adja át azonnal a királynak. A többi, illyr pecséttel ellátott pénzt saját embereire bízta, azzal, hogy haladjanak kis napi menetekben, ha pedig elértek Macedonia határához, ott állapodjanak meg, s várják meg az ő küldötteit.

Gentius, aki a pénznek csak kis részét kapta meg, viszont Pantauchus állandóan sürgette, hogy próbálja meg ellenséges vállalkozásokkal zaklatni a rómaiakat, fogságba vetette M. Perpennát és L. Petiliust, az éppen akkor hozzá érkezett római követeket. Perseus, ezt meghallva, abban a meggyőződésben, hogy Gentius olyan nehéz helyzetbe bonyolódott, hogy mindenképpen kénytelen lesz megindítani a háborút a rómaiak ellen, visszahívatta a pénzt szállító embereket, mintha nem lenne egyéb gondja, mint az, hogy veresége után a rómaiak számára a lehető legnagyobb zsákmányt biztosítsa.

Herophon is visszatért Eumenestől, anélkül, hogy titkos tárgyalásainak tartalma ismeretessé vált volna. A macedonok maguk is azt híresztelték, hogy a foglyokról tárgyaltak, s Eumenes, hogy a gyanúsítást elkerülje, szintén ilyen értelemben tájékoztatta a consult.

28. Perseus, miután Herophonnak Eumenestől való visszatérése után reményei meghiúsultak, negyven bárkával s az ezekhez csatlakozott öt naszáddal együtt elküldte Tenedushoz Antenort és Callipust, hajóhada parancsnokait, azzal a feladattal, hogy erről a támaszpontról nyújtsanak védelmet a Cyclas-szigetek közt szétszóródott s Macedoniába gabonát szállító hajóknak. A Cassandreánál vízre bocsátott hajók először az Athos-hegy lábánál fekvő öbölbe, majd a nyugodt tengeren Tenedushoz érkeztek, és sértetlenül, sőt szívélyes üdvözlettel engedték tovább parancsnokukkal, Eudamusszal együtt az itt állomásozó, fedélzet nélküli rhodusi hajókat.

Majd mikor Antenor értesült, hogy a sziget túlsó oldalán ötven saját teherhajójukat körülzárták Eumenesnek Damius parancsnoksága alatt álló s az öböl bejáratánál állomásozó hadihajói, gyorsan körülhajózta a szigetet, rémületet keltve elűzte az ellenséges hajókat, s a teherhajókat elindította Macedonia felé, tíz bárkát adva melléjük kíséretül, s meghagyta, hogy ha ezekkel biztonságban odaértek, térjenek vissza Tenedushoz. S a bárkák kilenc nap múlva visszatérve csatlakoztak a már Sigeumnál tartózkodó hajórajhoz. Innen az Elaea és Chius között fekvő szigethez, Subotához vitorláztak. Véletlenül úgy esett, hogy egy nappal a hajóraj Subotához való megérkezése után indult el Elaeából harmincöt hippogagusnak nevezett hajó. Ezek gallus lovasokkal és lovakkal megrakva a chiusi hegyfok, Phanae felé igyekeztek, hogy onnan majd átkelhessenek Macedoniába. Ezeket a hajókat Eumenes indította el Attalushoz.

Antenor, mikor az egyik őrhelyről jeladás útján értesítették, hogy ezek a hajók a tengeren megjelentek, kifutott Subotából, s ott, ahol a tengerszoros a legkeskenyebb, Erythrae hegyfoka és Chius között, találkozott össze az ellenséggel. Eumenes parancsnokai semmire sem számítottak kevésbé, mint arra, hogy errefelé a tengeren macedon hajóraj cirkál. Először azt hitték, hogy a rómaiakkal, majd pedig, hogy Attalusszal találkoztak, vagy olyanokkal, akiket Attalus a római táborból hazaküldött, s most Pergamum felé hajóznak. De mikor a közeledő hajók alakja már nem hagyott kétséget, s a meggyorsuló evezőcsapások s a feléjük irányuló hajóorrok meggyőzték őket, hogy az ellenség közeledik feléjük, erőt vett rajtuk a rémület.

Hiszen semmi reményük nem volt az ellenállásra, részben hajóik nehézkessége miatt, részben mert a gallusok még a zavartalan tengeri utat is alig voltak képesek elviselni. Így azok, akik közelebb voltak a szárazföldhöz, kiúsztak az erythraei partra, mások kibontva a vitorlákat, hajójukat Chiusnál nekifuttatták a partszélnek, s a lovakat hátrahagyva hanyatt-homlok menekültek a város irányában. De mivel a bárkákról a városhoz közelebbi és kedvezőbb helyen tették partra a macedon fegyvereseket, ezek utolérve őket útközben kaszabolták

részben a menekülő, s részben a kapu előtt a kizárt gallusokat. A chiusiak ugyanis bezárták kapuikat, nem tudva, hogy ki a menekülő, és ki az üldöző.

Mintegy nyolcszáz gallus esett el, kétszáz pedig élve került fogságba. A lovak egy része a megfeneklett hajókon pusztult el, a többinek pedig a parton vágták el az inát a macedonok. Antenor húsz, különösen szép lovat ugyanazokon a bárkákon, amelyeket már egyszer elküldött, a foglyokkal együtt Thessaliába szállíttatott, azzal az utasítással, hogy a bárkák a lehető leggyorsabban térjenek vissza a hajórajhoz, s ő majd Phanaenál vár rájuk. A hajóraj mintegy három napig horgonyzott a város mellett, azután továbbindult Phanaehoz, s mikor a tíz bárka a vártnál hamarabb visszatért, az Aegei-tengeren át Delushoz vitorláztak.

29. Miközben ezek az események lejátszódtak, a római követek, C. Popilius, C. Decimius és C. Hostilius három ötevezősoros hajón elindultak Chalcisból, s Delusba megérkezve itt találták a macedonok negyven bárkáját, Eumenes öt ötevezősoros hajójával együtt. De a templom és a sziget szent volta biztosította mindannyiuk sértetlenségét. Így a rómaiak, macedonok és Eumenes hajósai összevegyültek a templomban, mert a szent hely fegyverszünetre késztette őket.

Mikor Antenornak, Perseus parancsnokának a megfigyelőhelyekről jelentették, hogy a nyílt tengeren több teherhajó közeledik, néhány bárkájával utánuk eredt, többi hajóját pedig a Cyclasok között helyezte el, s valamennyi hajót, a Macedonia felé tartók kivételével, elsüllyesztette vagy kifosztotta. Popilius megpróbált ugyan ezeknek a maga vagy Eumenes hajóival segítséget nyújtani, de az éjjel többnyire két-hármas csoportokban kifutó macedon bárkák elkerülték figyelmét.

Körülbelül ekkor érkeztek meg együtt Rhodusra a macedon és illyr követek, s fellépésük súlyát nem, csupán a Cyclasok között és az Aegei-tengeren szanaszét portyázó naszádok megjelenése növelte meg, hanem maga a Perseus és Gentius királyok között létrejött kapcsolat és a nagyszámú gallus gyalogos és lovas megérkezéséről szóló hír is. S mivel a Perseus pártján álló Dinon és Polyaratus bátorsága megnövekedett, a királyoknak nemcsak barátságos választ adtak, de hivatalosan is kinyilatkoztatták, hogy a rhodusiak befolyásukat felhasználva kieszközlik a háború befejezését, s így a maguk részéről a királyok is mutassanak hajlandóságot a béke elfogadására.

30. Már beköszöntött a tavasz, s az új vezérek megérkeztek provinciájukba, Aemilius consul Macedoniába, Octavius Oreusba, a hajóhadhoz, Anicius pedig, akinek Gentius ellen kellett háborút

viselnie, Illyricumba.

Gentiusnak, akinek apja Pleuratus, Illyria királya, anyja pedig Eurydica volt, két testvére volt, édestestvére, Piator és a vele egy anyától született Caravantius. Erre, atyja nemtelen származása miatt, kevésbé gyanakodott, de Piatort és ennek két derék barátját, Ettritust és Epicadust megölette, hogy uralmát biztosabbá tegye. Az a hír járta, hogy irigykedett Piatorra, mert ez eljegyezte Monunius dardanus fejedelem lányát, Etutát, mintha testvére ezzel a házassággal a dardanus nép támogatását akarná megnyerni. S a szóbeszédet nagyon valószínűvé teszi az a tény, hogy Gentius Piator megölése után feleségül vette a lányt. Ezután, mivel testvérétől már nem kellett félnie, egyre zsarnokibb módon kezdett bánni alattvalóival, s természete vele született erőszakosságát csak fokozta mértéktelen részegeskedése.

Egyébként, mint már említettem, amikor felbiztatták a rómaiak elleni háborúra, valamennyi csapatát Lissusnál vonta össze; tizenötezer fegyveresе volt. Innen mintegy ezer gyalogossal és négyszázötven lovassal elküldte testvérét, hogy erőszakkal vagy fenyegetéssel igázza le a cavii népet, maga pedig a Lissustól ötezer lépésnyire fekvő Bassania városához vonult. A város lakói szövetségben álltak a rómaiakkal, s mikor a király előzőleg odaküldött követei útján kísérletet tett megnyerésükre, ők megadás helyett inkább azt választották, hogy kiállják az ostromzárat.

Caravantiust, mikor a cavii nép földjén Durniumhoz megérkezett, a város lakói készségesen befogadták, míg a másik város, Caravadis bezárta előtte kapuit, s mikor mindenfelé pusztítani kezdte földjeiket, az összegyűlt földművesek több elkószált katonáját megölték.

Már Ap. Claudius is elindult téli szállásáról, miután a vele levő sereget Bullisból, Apolloniából és Dyrrhachiumból való segédcsapatokkal egészítette ki, s a Genusus folyó mellett ütötte fel táborát. Meghallva a Perseus és Gentius között létrejött szövetség hírét, s mivel felháborodással töltötte el a megsértett követeivel szemben elkövetett jogtalanság, elhatározta, hogy megindítja a háborút Gentius ellen.

Anicius praetor, aki ekkoriban Apolloniában értesült az Illyricumban történtekről, levelet küldött előre Appiusnak, hogy várja meg őt a Genusus folyónál, s három napon belül maga is odaérkezett a táborba. Meglevő csapataik számát még kétezer gyalogos és kétszáz lovas fiatal parthinus harcossal növelte meg - a gyalogosoknak Epicadus, a lovasoknak Algalsus volt a parancsnoka -, s felkészült, hogy benyomul Illyricumba, főképpen azért, hogy Bassaniát felszabadítsa az ostromzár alól. De támadását késleltette a hír, hogy naszádok pusztítanak a parti

vidéken. Ugyanis Gentius Pantauchus javaslatára nyolcvan naszádot küldött Dyrrhachium és Apollonia területének végigpusztítására. Ekkor a hajóhad [...][7] megadták neki magukat.

31. Ezután ugyanígy cselekedtek az ezen a vidéken található városok is, s hangulatuk megváltozását elősegítette a római praetor mindnyájukkal szemben tanúsított jóindulatú és igazságos magatartása. A sereg ezután Scodrához vonult, amely a háborús ellenállás központja volt, nemcsak azért, mert Gentius ezt mintegy egész országa fellegvárának szemelte ki, hanem azért is, mert ez volt a labeates nép legjobban megerősített s nehezen megközelíthető városa. Két folyó határolja: a Clausal a város keleti oldala mellett, a Labeatis-mocsárból eredő Barbanna pedig a nyugati oldala mellett folyik el. A két folyó egyesülése után az Oriundus folyóba szakad, amely sok más vízzel gyarapodva a Hadriai-tengerbe ömlik. Ezen a vidéken a Scordus-hegység a legmagasabb, amelynek keleti oldala Dardania, a déli Macedonia, a nyugati pedig Illyricum felé néz.

Noha a várost már természetes helyzete is erőddé tette, s az egész illyr néppel együtt maga a király védelmezte, a római praetor, abban a reményben, hogy ha első kezdeményezése sikerrel jár, akkor a kezdethez hasonlóan az egész vállalkozás is szerencsésen fog végződni, s hogy a váratlan rémület nem téveszti el majd hatását, hadirendbe sorakozott seregével a falak alá nyomult.

Ha a lakók bezárják a kapukat, s a kapukhoz és a tornyokhoz fegyveresen szétoszolva védik a falakat, meghiúsítva a rómaiak vállalkozását, visszaűzték volna őket a falak alól. Ők azonban kivonultak a kapu elé, s a sima terepen nagy lelkesedéssel, de kevés kitartással, csatába bocsátkoztak. Így azután megfutamították őket, s menekülés közben annyira összezsúfolódtak, hogy közülük közvetlenül a kapuk torkában több mint kétszázan estek el, s ez akkora rémületet keltett, hogy Gentius azonnal elküldte a praetorhoz követségbe Teuticust és Bellust, a nép elöljáróit, kérjenek fegyverszünetet, hogy módja legyen mérlegelnie a helyzetet.

Erre három napot kapott, s mivel a római tábor mintegy ötszáz lépésnyi távolságban volt a várostól, hajóra szállt, s a Barbanna folyón elhajózott a Labeatis-tóig, mintha magányos helyet keresne a döntésre, valójában azonban, mint kiderült, az az alaptalan remény csalta oda, hogy testvére, Caravantius majd megérkezik azzal a sok ezer fegyveressel, akiket azon a vidéken gyűjtött össze, ahová elküldte. Miután ez a hír valótlannak bizonyult, ugyanazon a hajón a vízfolyás irányában haladva visszaérkezett Scodrába. Futárokat küldött előre, kérjék meg a praetort, adjon lehetőséget a találkozásra, s mikor ezt megkapta, megérkezett a római táborba.

Első szavaival saját esztelenségét kezdte kárhoztatni, végül pedig, könnyeket ontva, esedezésbe csapott át, a praetor lábához borult, és hatalmába adta magát. Ez először biztatta, hogy legyen nyugodt, s miután ebédre is meghívta, a király visszatért a városba övéihez, s aznap a praetor megtisztelő módon látta vendégül. Másnap azonban C. Cassius katonai tribunus őrizetére bízta őt, egy királyt, aki a másik királytól tíz talentumot, egy gladiátor jutalmával alig felérő összeget kapott azért, hogy a sors ilyen mélységébe zuhanjon.

32. Anicius Scodra elfoglalása után legelőször is megkerestette és magához hívatta a két követet, Petiliust és Perpennát. S miután ismét biztosította számukra a rangjukhoz illő körülményeket, Perpennát tüstént elküldte, hogy fogja el a király barátait és rokonait. Ez elutazott Meteonba, a labeates nép városába, s elhozta Scodrába, a táborba a király feleségét, Etlevát, két fiával, Scerdilaedusszal és Pleuratusszal együtt, valamint testvérét, Caravantiust.

Anicius, miután az illyriai háborút harminc napon belül befejezte, Perpennát küldte el a győzelem hírével Rómába, majd néhány nap múlva magát Gentius királyt, s vele anyját, feleségét, gyermekeit, testvérét s más illyr vezető embereket. Ez volt az egyetlen háború, amelynek befejezéséről hamarabb értesültek Rómában, mint kezdetéről.

Ezekben a napokban, amikor ezek az események lejátszódtak, Perseuson is komoly rémület vett erőt, részben az új consul, Aemilius - akinek közeledését, mint hallotta, roppant fenyegető intézkedések kísérik -, részben Octavius praetor megérkezése miatt. Nem kisebb félelmet érzett a római hajóhad és a tengerparti vidéket fenyegető veszedelem miatt is.

Thessalonicát Eumenes és Athenagoras vezetésével csekély létszámú, kétezer kerek pajzsos katonából álló helyőrség tartotta megszállva. Ezért elküldte oda Androcles nevű vezérét is, azzal a paranccsal, hogy közvetlenül a hajójavító műhelyek mellett üsse fel táborát. Aeneába ezer lovast küldött az antigoneai Creon vezetésével, hogy védelmezzék a tengerpartot, s ha meghallják, hogy bárhol is a part mellett ellenséges hajók kötöttek ki, azonnal siessenek a földművesek segítségére. Ötezer főnyi macedon helyőrséget küldött Pythousba és Petrába, amelynek élére Histiaeust, Theogenest és Midont állította.

Miután ezek eltávoztak, hozzákezdett az Elpeus folyó partjának megerősítéséhez, mivel a folyó száraz medrén át lehetett hatolni. Hogy ebben a munkában az egész sereg részt tudjon venni, az asszonyok hordták a szomszéd városokból a főtt ételt a táborba. A katonák parancs szerint a környező erdőkből bőségesen [...].

33. [...][8] összeszedni, végül pedig megparancsolta a vízhordóknak, hogy menjenek le vele a háromezer lépésnél közelebb levő tengerhez, s a parton különböző helyeken, egymástól kis távolságban kezdjenek el ásni. Ugyanis, mivel a hegyek rendkívül magasak voltak, s főként mert sehol sem fakadtak belőlük látható patakok, annál inkább remélni lehetett, hogy telve vannak rejtett forrásokkal, amelyek erei leszivárognak a tengerbe, és elkeverednek a habokkal. Alig távolították el a felső homokréteget, máris források szökkentek elő, először zavaros és kevés, csakhamar azonban, mintegy az istenek adományaképpen, tiszta és bőséges vizet szolgáltattak. S ez a siker is nem kismértékben megnövelte vezérük dicsőségét s tekintélyét a katonák szemében.

Ezután megparancsolta a harcosoknak, hogy tartsák készen fegyvereiket, maga pedig a tribunusokkal és rangidős centuriókkal elindult, hogy megvizsgálja az átkelési lehetőségeket, hogy merre tudnának a gyalogosok könnyen leereszkedni, a szemben levő parton pedig a legkevesebb nehézséggel feljutni.

Miután mindezt eléggé megvizsgálta, még újabb változtatásokat vezetett be. Először is arról intézkedett, hogy a hadmenetben már a hadvezér egy intésére vagy parancsára is mindent rendben, zavar nélkül hajtsanak végre. Hiszen - mondta - ha egyszerre az egész sereggel közlik a parancsot, de azt nem hallja mindenki világosan, egyesek, mivel nincsenek tisztában az utasítással, valamit maguk is hozzátesznek, mások viszont kevesebbet hajtanak végre az eredeti parancsnál, így azután mindenfelé összevissza kiáltozás támad, s az ellenség hamarabb tudja meg, mi készül, mint maguk a katonák.

Ezért a consul elrendelte, hogy a parancsot a katonai tribunus csak a legio rangidős centuriójával közölje, s ez és a többiek egyenként adják tovább a sorban hozzájuk legközelebb álló centuriónak: mi a végrehajtandó feladat, s így kell eljutnia a parancsnak az előcsapatoktól az utóvédig, vagy az utóvédtől az első sorokig.

Újításként azt is megtiltotta, hogy az őrszemek őrállás közben pajzsot viseljenek. Hiszen az őr nem csatába megy, fegyvereit nem használja, hanem őrködik, hogy mikor észreveszi az ellenség közeledését, ő visszahúzódjék, és másokat szólítson fegyverbe. Az őrök sisakban, pajzsukat maguk elé tartva szoktak állni, azután, ha elfáradtak, ránehezedtek dárdájukra, állukat fent a pajzs felső peremére támasztják, s állva alszanak, úgyhogy az ellenség fegyvereik csillogásáról messziről fel tudja fedezni őket, ők viszont maguk körül semmit se vesznek észre.

Az őrállomások szolgálati rendjét is megváltoztatta. Eddig az volt a szokás, hogy mindenki egész nap felfegyverezve várakozott a

felkantározott lovak mellett, s így a nyári napokon, a szüntelenül perzselő napsütésben a hosszan tartó hőség annyira elbágyasztotta az embereket és kimerítette a lovakat, hogy gyakran a még sokkal kisebb számban, de friss erővel támadó ellenség is nehéz helyzetbe hozta őket. Ezért elrendelte, hogy a hajnalban szolgálatba lépő őrség délben vonuljon el, és délutánra mások foglalják el a helyét. Így sohasem fordulhat elő, hogy a pihent ellenség fáradt emberek ellen intézzen támadást.

34. A consul, miután a gyűlésbe hívott katonák előtt ismertette ezeket a döntéseit, hasonló tartalmú beszédet mondott, mint a Városban a népgyűlésen. Kijelentette, a hadseregben egyedül a hadvezérre hárul a kötelesség, hogy elgondolja és megtervezze, amit végre kell hajtani, olykor egymagában, olykor azokkal együtt, akiket meghívott a haditanácsba, azok pedig, akiket nem hívott meg, se nyilvánosan, se titokban ne nyilvánítsák véleményüket.

A katonának a következő három kötelességét kell teljesítenie: gondoskodnia kell arról, hogy teste a lehető legedzettebb és legfürgébb legyen; használható állapotban kell tartania fegyvereit; el kell látnia magát élelemmel váratlan parancsok alkalmával. S legyen meggyőződve, hogy róla minden egyéb tekintetben a halhatatlan istenek és a fővezér gondoskodnak. Abban a seregben, ahol a katonák tanácsokat adnak, s a fővezér a tömeg véleményéhez alkalmazkodva bizonytalankodik, semmi remény sincs a sikerre. Ő a maga részéről teljesíti, ami a hadvezér kötelessége, s gondoskodik megfelelő alkalomról, hogy sikeresen tevékenykedhessenek, ők viszont ne tudakolják, hogy mi fog történni; az a dolguk, hogy ha meglátták a jeladást, teljesítsék kötelességüket, mint katonák.

Ez után az eligazítás után elbocsátotta a gyűlést. A tömegben még az öregebb katonák is azt erősítgették, hogy mintha újoncok lennének, ők is csak ezen a napon tanulták meg, hogyan kell intézni a hadvezetés ügyét. S nemcsak ezek a megjegyzések bizonyították, milyen helyesléssel hallgatták a consul szavait, a hatás azonnal megmutatkozott cselekedeteikben is. A táborban csakhamar egyetlen tétlenkedő embert sem lehetett látni. Egyesek kardjukat élesítették, volt, aki sisakját, pajzsát vagy mellvértjét fényesítette, mások fegyvereiket öltötték fel testükre, s úgy próbálták ki tagjaik mozgékonyságát. Az egyik gerelyével gyakorlatozott, a másik kivont kardja hegyét vizsgálgatta, s így bárki könnyen megfigyelhette, hogy mihelyt alkalmuk lesz közelharcba bocsátkozni, vagy dicsőséges győzelmükkel, vagy emlékezetes halálukkal fog véget érni a háború.

Perseus is, mikor látta, hogy a consul megérkezése s a tavasz beköszöntése után az ellenséges táborban teljes a lárma és a sürgés-

forgás, mintha csak most kezdődnék a háború, a tábort Philától a szemközti partra telepítették át, és az ellenséges hadvezér körüljár, hogy megszemlélje az ő védőműveit, mert kétségtelenül helyet akar találni az átkelésre, majd pedig [...][9] a rómaiak birtokában van.

35. Ez a dolog megnövelte a rómaiak harci kedvét, s nem csekély rémülettel töltötte el a macedonokat és királyukat. Perseus megpróbálta ugyan a hír terjedését először titokban megakadályozni, s embereket küldött az onnan megérkező Pantauchus elé, hogy figyelmeztessék, ne jöjjön közelebb táborához. Azonban rokonaik már megláttak néhány fiút, akiket ott vezettek az illyr túszok között; s minél gondosabban szeretnének eltitkolni valamit, az az udvari emberek fecsegése következtében annál könnyebben napvilágra kerül.

Ebben az időben rhodusi követek érkeztek a táborba ugyanazzal a békejavaslattal, amely Rómában az atyákat oly nagy haragra tüzelte, de a haditanácsban még sokkal ellenségesebb hangulatban hallgatták meg őket. S mikor egyesek úgy vélték, hogy a követeket bilincsbe kell verni, mások pedig, hogy válasz nélkül ki kell őket kergetni a táborból, a consul kijelentette, hogy tizenöt nap múlva ad nekik választ. S közben, hogy világossá tegye, milyen kevés súlya van a rhodusiak békeközvetítésének, a hadjárat folytatásáról kezdett tanácskozni.

Néhányan, főképpen a fiatalabbak, azon a véleményen voltak, hogy erőszakkal kell kikényszeríteniük az Elpeus partján és az erődítményeken való átjutást. Összevont csapataik egyesült támadásának a macedonok nem lesznek képesek ellenállni, hiszen a múlt évben is számos, sokkal magasabb és szilárdabb s erős védőőrséggel ellátott erődítményből is kiverték őket. Mások azt tanácsolták, Octavius vitorlázzék el a hajórajjal Thessalonicába, s a parti vidékeket végigpusztítva ossza meg a király csapatait, hogy ez kénytelen legyen a háta mögött fellángolt háború miatt az ország belső területeinek védelmére visszatérni, szabadon hagyva valahol egy átjárót az Elpeuson.

A consul azonban úgy vélte, hogy a folyópart már természettől fogva meg az erődítések miatt is bevehetetlen, s azonfelül, hogy mindenhol hajítógépek voltak elhelyezve, arról értesült, hogy az ellenség a hajítófegyvereket is sokkal jobban és biztosabb hatással kezeli. Így a vezér gondolatait egészen más terv kötötte le. A gyűlés szétosztása után magához hívatott két perrhaebiai kereskedőt, Coenust és Menophilust, akiknek hozzá való hűségét és bölcsességét már jól ismerte, s titokban megkérdezte tőlük, milyen átvonulási lehetőség kínálkozik Perrhaebia felé. Válaszukkal, hogy a terep nem kedvezőtlen, de királyi őrségek zárják el az utat, azt a reményt

keltették a consulban, hogy ha éjszaka erős sereggel váratlanul támad, el tudja űzni az őrségeket. Hiszen a sötétben, amikor a célt távolról nem lehet látni, a dárda, nyíl s egyéb hajítófegyver hasznavehetetlenné válik, ha pedig a seregek összekeverednek, s közvetlen közelről karddal vívnak közelharcot, ebből a római katona kerül ki győztesen.

Azzal a szándékkal, hogy a két kereskedőt használja fel útikalauznak, hívatta Octavius praetort, közölte vele haditervét, s utasította, hogy a hajóhaddal induljon el Heracleumhoz, s ezer embert lásson el tíz napra elegendő főtt étellel. Ő maga pedig ötezer főnyi válogatott csapattal Heracleumhoz küldte P. Scipio Nasicát és saját fiát, Q. Fabius Maximust, s utasította őket, viselkedjenek úgy, mintha azért szállnának hajóra, hogy végigpusztítsák Macedonia belső részének partvidékét, amiről a haditanácson szó esett. Titokban azonban közölte velük: a hajón készen vár rájuk az élelem, hogy semmi se tartsa fel őket. Majd utasította a kalauzokat, úgy osszák be az utat, hogy a sereg a harmadik napon a negyedik őrségváltás idején támadhassa meg Pythoust.

Ő maga másnap, hogy megakadályozza a királyt egyéb lehetőségek mérlegelésében, kora hajnalban harcot kezdett a folyómeder közepén az ellenséges őrállások ellen. A harcban mindkét részről a könnyűfegyverzetűek vettek részt, mivel az egyenetlen talaj miatt a nehezebb fegyverzetűek nem avatkozhattak be a küzdelembe. Mindkét partról mintegy háromszáz lépésnyi hosszú lejtőn lehetett lejutni a mederbe, s középen az itt jobban, ott kevésbé kivájt folyamágy valamivel több mint ezer lépés széles volt. Itt, a középen folyt a küzdelem, amelyet a két tábor sáncairól egyik oldalról a király, a másikról a consul kísértek figyelemmel seregükkel együtt.

A király csapatai sikeresebben küzdöttek távolról küldött lövedékeikkel, a közelharcban a római katona állt helyt szilárdabban, s talált biztosabb menedéket kerek vagy hosszú ligur pajzsa mögött. Déltájban a consul katonáinak visszavonulót fúvatott. Így erre a napra, mindkét fél nem csekély veszteségével, véget ért a viadal. Másnap napkeltekor, miután a küzdelem felszította harci kedvüket, még nagyobb hévvel csaptak össze. A rómaiakat nemcsak azok sebesítették meg, akikkel közelharcba keveredtek, hanem még sokkal inkább - mindenféle hajítófegyverrel s főként kődarabokkal - az a számos harcos is, akik a tornyokba voltak szétosztva. S mikor közelebb hatoltak az ellenség megszállta partszélhez, még a leghátul haladókat is elérték a hajítógépek lövedékei.

A consul, aki ezen a napon sokkal több embert vesztett, valamivel később hívta vissza csapatait. A harmadik napon tartózkodott a harctól, s tábora alsó részébe vonult, mintha egy, a tengerbe benyúló

sáncon át óhajtaná megkísérelni az átjutást. Ám Perseus szeme elé tárult [...][10].

36. Közvetlenül a napfordulat után következő évszakban jártak, az idő már dél felé közeledett, s útjukat nagy porban, perzselő napsütésben kellett megtenniük. Már kezdték érezni a fáradtságot és szomjúságot, s mivel nyilvánvaló volt, hogy délre a hőség még tovább fokozódik, a consul úgy döntött, hogy ily nagymértékben kimerült csapatait nem vezeti a friss erőben levő, pihent ellenség ellen. De a katonák olyan hévvel kívánták, hogy minden körülmények között ütközzenek meg, hogy a consulnak minden ügyességére szüksége volt, ha túl akart járni saját emberei és az ellenség eszén.

Mivel nem álltak mindnyájan hadirendben, sürgette a katonai tribunusokat, hogy siettessék a felzárkózást, maga pedig végigjárta a sorokat, és buzdító szavakkal lelkesítette katonáit a küzdelemre. Azok kezdetben lelkesen követelték a csatára szólító jelet, de a hőség fokozódásával arckifejezésük kevésbé élénkké, hangjuk pedig erőtlenebbé vált, egyesek pajzsukra dőltek le, vagy álltukban dárdájukra támaszkodtak. Ekkor azután a consul már nyíltan megparancsolta, hogy jelöljék ki a tábor homlokvonalát, s rakassák össze egy helyre a poggyászt. Mikor a katonák észrevették az előkészületeket, néhányan hangosan örvendeztek azon, hogy a consul nem kényszeríti csatára a fárasztó meneteléstől és perzselő hőségtől kimerült katonáit.

A vezér közelében tartózkodtak a legatusok s az idegen csapatok parancsnokai, köztük Attalus is. Ezek, mikor azt hitték, hogy a consul meg akar ütközni, mind egyetértettek vele, mert még nekik sem árulta el halogató szándékát. S most, mikor tervét hirtelenül megváltoztatta, a többiek nem szóltak, egyedül Nasicának volt bátorsága figyelmeztetni a consult: ne engedje ki kezéből az ellenséget, amely a korábbi hadvezérekből azzal űzött csúfot, hogy kitért az ütközet elől. Ő fél, hogy ha az ellenség éjszaka elvonul, rendkívüli fáradság és kockázat árán majd Macedonia legbelső részéig kell követniük, s a nyarat, éppúgy, mint a korábbi vezérek, a macedon hegyek ösvényein és szakadékaiban kóborolva fogják elvesztegetni. A maga részéről nyomatékosan ajánlja a consulnak, támadja meg az ellenséget, amíg nyílt terepen teheti, s ne szalassza el a győzelemre kínálkozó alkalmat.

A consul, akit egyáltalán nem bántott meg az oly nagynevű ifjú szókimondó figyelmeztetése, így válaszolt:

“Én is így gondolkodtam egykor, Nasica, ahogy te most, s te is úgy fogsz egykor gondolkodni, ahogy most én. Sok háborús tapasztalat árán megtanultam, hogy mikor kell csatát kezdeni, s mikor kell kitérni az ütközet elől. Most itt, a csatasorban állva nincs időnk, hogy

kifejtsem előtted, milyen okok alapján tanácsosabb ma tétlenül maradnunk. Majd máskor követeljétek indokaim kifejtését, most elégedj meg a tapasztalt hadvezér szavával.”

Az ifjú nem válaszolt, mert úgy vélte, a consul kétségtelenül olyan akadályát látja a csatának, ami az ő figyelmét elkerülte.

37. Paulus, miután látta, hogy a tábor helyét kijelölték s a poggyászt elhelyezték, először a legutolsó hadsorbeli triariusokat vezette el, majd a princepseket, mialatt a dárdások az első sorban állva maradtak, arra az esetre, ha az ellenség valamivel próbálkoznék, végül magukat a dárdásokat, úgy, hogy a jobbszárnyon kezdve egyenként vezényelte hátra a manipulusokat. Így kavarodás nélkül vonta vissza a gyalogosokat, miközben a lovasok és könnyűfegyverzetűek az arcvonal előtt álltak, szemben az ellenséggel, s a lovasságot addig nem rendelte vissza őrhelyéről, amíg a tábor elején a sánc és árok el nem készült. Így a király, aki ma vonakodás nélkül késznek mutatkozott az ütközetre, maga is visszavezette csapatait táborukba, megelégedve azzal, hogy látják: a csata az ellenség miatt maradt el.

A tábor megerősítése után C. Sulpicius Gallus, a második legio katonai tribunusa, aki az előző évben praetor volt, a consul engedélyével gyűlésbe hívta a katonákat, s figyelmeztette őket, senki se tekintse baljós előjelnek, hogy a következő éjszakán a második órától a negyedikig tartó holdfogyatkozás lesz. Ezt, mivel a természet rendje szerint, meghatározott időben fog bekövetkezni, előre ki lehet számítani, és meg lehet jósolni. Így hát amiként azon se csodálkoznak, hogy a hold - mivel a nap és hold felkelte és lenyugta egyaránt szilárdan meg van határozva - hol tele korongként, hol lefogyva, vékony szarv alakjában fénylik, azt sem szabad rossz előjelnek tartaniuk, ha elhomályosodik, mert elfedi a föld árnyéka.

Így mikor a szeptember negyedikét megelőző éjszakán a mondott órában megtörtént a holdfogyatkozás, a római katonák szemében Gallus bölcsessége majdnemhogy isteni eredetűnek látszott, a macedonokat viszont a jelenség megrendítette, mint valami baljós csodajel, amely birodalmuk összeomlását és népük megsemmisülését jósolja meg, s jósaik is így nyilatkoztak. Ezért a macedon tábort zenebona és jajveszékelés töltötte be, amíg csak a hold korábbi fényében föl nem merült.

Másnap a királynak és a consulnak kísérőik egyaránt szemére hányták - mivel mindkét sereg annyira hevesen kívánta az ütközetet -, hogy összecsapás nélkül váltak szét. A király könnyen védekezhetett, nemcsak azzal, hogy először az ellenség vezette vissza, a csatától nyíltan vonakodva, csapatait táborába, de azzal is, hogy seregét olyan helyen állította fel, ahol a phalanx, amelyet még a kismértékben

egyenlőtlen terepen se lehet használni, nem tudott volna előnyomulni. S úgy tűnt, hogy a consul, aki szemmel láthatóan tegnap is elszalasztotta a csatára kínálkozó alkalmat, s lehetőséget adott az ellenségnek, hogy ha akar, éjszaka elvonuljon, most is az időt húzza áldozat ürügyén, noha kora hajnalban kitűzhette volna a csatára szólító jelet, s hadirendben kivonulhatott volna.

Végül a harmadik órában, mikor előírás szerint befejezte az áldozatot, összehívta a haditanácsot, de néhányan úgy látták, hogy itt is beszéddel és fölösleges tanácskozással akarja eltölteni a cselekvésre szánt időt. A consul, ezekkel a véleményekkel szembeszállva, a következő beszédet mondta:

38. “P. Nasica, ez a kiváló ifjú, mindazok közül, akik tegnap az ütközetet óhajtották, egyedül közölte velem véleményét, majd azt a látszatot keltve, hogy elfogadta véleményemet, elhallgatott. A többiek közül egyesek jobbnak látták, ha a háta mögött bírálják a vezért, ahelyett, hogy szemtől szembe figyelmeztetnék. Nem késlekedem, hogy neked, Nasica, és azoknak, akik, bár hallgattak, veled egy véleményen voltak, kifejtsem, mi késztetett az ütközet elhalasztására. Annyira távol áll tőlem, hogy megbánjam tegnapi tétlenségemet, hogy meg vagyok győződve, ezzel az intézkedéssel megmentettem a sereget. S hogy egyikőtök se higgye véleményemet megalapozatlannak, rajta, vegye számba velem együtt, ha jónak látja, milyen sok tény jelentett előnyt az ellenségnek és hátrányt nekünk.

Mindenekelőtt biztos vagyok benne, senki sincs közületek, aki ne tudta volna már korábban is, és ne figyelte volna meg tegnapi, felfejlődött arcvonalukat látva, hogy létszámuk mennyivel nagyobb a miénknél. S ebből a kisebb létszámból is katonáink negyedrészét hátrahagytuk a poggyász őrizetére, s tudjátok, hogy a csomagok védelmére nem a leggyávábbakat szokás hátrahagyni. De feltéve, hogy mindnyájan együtt lettünk volna, vajon valami jelentéktelen dolognak kell-e tekintenünk, hogy ha jónak találjuk, a mai vagy a holnapi napon ebből a táborból vonulhatunk ki az ütközetre, ahol az istenek jóindulatú segítségével a múlt éjszakát eltöltöttük?

Hát nem jelent semmi különbséget, hogy a katonát azon a napon szólítod fegyverbe és vezényeled az ütközetbe, amelyen nem merítette ki a menetelés fáradalma és a sánc építése, hanem kipihente és összeszedte magát sátrában, s felélénkült teste-lelke, vagy pedig úgy szolgáltatod ki a friss és kipihent, a csatába érintetlen, előzőleg sehol igénybe nem vett erővel induló ellenségnek, hogy még fáradt a hosszú úttól, kimerült a tehertől, fürdik az izzadságban, ég a torka a szomjúságtól, szája és szeme tele van porral, s perzseli a forró, déli napsütés?

Az istenekre, ki ne győzné le ilyen helyzetben - legyen egyébként bármilyen elpuhult és harciatlan - még a legbátrabb férfit is? Vajon miközben az ellenség a legteljesebb nyugalomban állította fel csatasorát, szedte össze lelkierejét, s állt közülük ki-ki a sorban a maga helyére, nem kellett volna-e nekünk ugyanekkor kapkodva, rohanva kialakítani hadirendünket, s rendetlen sorokban megkezdenünk az ütközetet?

39. »Herculesre - mondhatnád -, csatasorunk valóban laza és rendezetlen lett volna.« De vajon volt-e megerősített táborunk, megszerveztük-e a vízhordást, biztosítottuk-e őrségekkel az oda vezető utakat, s kikémleltük-e mindenfelé a környéket? Vagy pedig semmi más nem volt birtokunkban a puszta mezőn kívül, hogy azon megütközzünk? A ti őseitek a megerősített tábort úgy tekintették, mint a sereget minden viszontagság esetén biztosító kikötőt, ahonnan a csatára elindulhat, s ahol a csata viharának megpróbáltatásai elől menedéket találhat. Ezért biztosították, miután sáncokkal vették körül, még erős védőőrséggel is, mert azt a felet, amelyet megfosztottak táborától, még ha a csatában győzött is, vesztesnek tekintették. A tábor a győztes számára támaszpont, a vesztesnek menedék.

Hány sereg akadt, amely a csatában kevés szerencsével küzdött, de miután beszorították a sánc mögé, a kedvező időpontban vagy egy pillanattal később előrontott, és megfutamította a győztes ellenséget? Ez a tartózkodási hely a katonák második hazája, a tábori sánc a város védőfalát pótolja, s minden egyes katonának saját sátra otthona és házitűzhelye is egyben. Úgy kellett volna talán harcot kezdenünk, mint holmi szállással nem rendelkező vándoroknak, hogy akár legyőznek, akár győzünk, ne tudjunk hová visszatérni?

Ezekkel, a csata ellen szóló nehézségekkel, akadályokkal szemben a következő ellenérveket hozzák fel: »Mi történik akkor, ha az ellenség a következő éjszaka elvonult volna? S micsoda roppant erőfeszítésünkbe került volna, hogy ismét kövessük őt Macedonia legtávolabbi vidékeiig?«

Én azonban meg vagyok győződve róla, hogy az ellenség nem marad itt, és nem sorakoztatja fel csapatait csatasorba, ha az lett volna a szándéka, hogy innen elvonul. Mert mennyivel könnyebb lett volna akkor eltávoznia, amíg mi távol voltunk, mint most, mikor itt ülünk a nyakán, s akár éjjel, akár nappal óhajt eltávozni, nem tudja kijátszani figyelmünket. Márpedig mi lehet számunkra kívánatosabb, mint hogy arra az ellenségre, amelynek a rendkívül meredek folyópart által biztosított, s ezenfelül még sánccal és számos őrtoronnyal övezett táborát is meg mertük támadni, most, miután elhagyta erődítményét, és rendezetlen sorokban menetel, a nyílt mezőn hátulról törhessünk

rá?

Ezek miatt az okok miatt halasztottam el az ütközetet tegnapról mára. Hiszen nekem magamnak is szándékomban van megütközni, s mivel az Elpeus folyó elzárta az ellenséghez vezető utunkat, új utat nyitottam egy másik szoroson át, elűzve onnan az ellenség előőrseit, s nem is óhajtok megállapodni addig, amíg be nem fejeztem a háborút!”

40. Beszéde után csend volt, mivel hallgatóit részben meggyőzte, részben pedig féltek őt feleslegesen megbántani egy olyan ügyben, amelyet, bármilyen okból történt is a halasztás, már nem lehetett meg nem történtté tenni.

De még ezen a napon sem volt kedve sem a consulnak, sem a királynak ütközetet kezdeni; a királynak azért, mert nem támadhatta meg az ellenséget olyan helyzetben, mint tegnap, mikor az még fáradt volt a meneteléstől, kapkodva sorakozott csatára, s alig tudta elrendezni sorait, a consulnak pedig azért, mert az új táborba még se tűzifát, se takarmányt nem hordtak össze, s a katonák nagy része eltávozott a táborból, hogy ezeket a környező földekről összegyűjtse. De noha egyik vezér se akarta, az emberi elhatározásnál erősebb véletlen miatt mégis meg kellett kezdeniük az ütközetet.

A rómaiak és a macedonok ugyanabból, a két ellenséges táborhoz közel eső kis folyóból hordták a vizet, s hogy ezt biztonságban tehessék, mindkét partra őrségeket állítottak. A rómaiak részéről két - egy marrucinus és egy paelignus - cohorsot s két samnis lovasosztagot M. Sergius Silus legatus vezetésével. A tábor előtt pedig még egy állandó őrség állt C. Cluvius legatus vezetésével, három - egy firmumi, egy vestinus és egy cremonai - cohors s két lovasosztag, a placentiai és az aeserniai.

A folyó mellett teljes volt a nyugalom, egyik fél sem ingerelte a másikat, mikor kilenc óra körül egy, a lovásza kezéből elszabadult teherhordó jószág átszaladt a túlsó partra. Három római katona az alig térdig érő vízben utánaeredt, s mikor két thrák az állatot a mederből átvezette saját partjukra, a rómaiak, követve őket, az egyiket megölték, s visszaszerezve a jószágot, visszatértek saját őrállomásukra. A macedon partrészen nyolcszáz főnyi thrák őrség állott. Közülük néhányan, elkeseredésükben, hogy honfitársukat szemük láttára megölték, a gyilkosok üldözésére kelve átgázoltak a folyón, s utána egyre többen, végül pedig mindnyájan, és az őrséggel [...].

41. [...][11] vezette az ütközetbe. Hatott rájuk tisztségének tekintélye, a férfiú hírneve, s mindenekelőtt életkora, hiszen noha már elmúlt hatvanéves, az ifjaktól megkívánt rendkívüli mértékben vette ki a részét a fáradságból és veszélyből. A rövidpajzsosok és a phalangiták

között támadt résbe behatolt egy legio, megszakította az ellenség csatasorát, s háttal a rövidpajzsosoknak arcvonalat alkotott a nehéz pajzsot viselő úgynevezett ércpajzsosokkal szemben. L. Albinus, volt consul parancsot kapott, hogy a második legiót vezesse az ellenséges hadsor közepét alkotó fehér pajzsos phalanx ellen. A consul a jobbszárnyon, ahol a csata megkezdődött, az elefántokat és a szövetséges csapatokat indította támadásra, s itt kezdődött meg a macedonok menekülése.

Mert amiképpen a legtöbb emberi találmány leírva nagyon hatékonynak látszik, de mihelyt kipróbálják - amikor nem a kezelés módját kell magyarázni, hanem működtetni -, a legkisebb siker nélkül csődöt mond, ugyanígy az elefántok is csak látszólag vettek részt a csatában, minden eredmény nélkül. Az elefántok után a latin szövetségesek indultak támadásra, s ők futamították meg a balszárnyat. Középen pedig a beékelődött második legio szétzilálta a phalanxot. S a győzelemnek nem is lehet nyilvánvalóbb okát adni, mint azt, hogy a mindenhol folyó, számos összecsapás következtében megingott phalanx először megzavarodott, majd szétszóródott. Pedig ennek az alakzatnak az ereje, ha lándzsáit előrenyújtva összetömörül, ellenállhatatlan. Ha azonban tagjait többfelől rájuk támadva arra kényszerítik, hogy a hosszúságuk és súlyuk miatt nehezen kezelhető lándzsáikkal megforduljanak, összekavarodott tömegük miatt tehetetlenné válnak, ha pedig oldalról vagy hátulról támadnak rájuk nagy kiáltozás kíséretében, csatasoruk a legteljesebb zűrzavarban omlik össze.

Így most is képtelenek voltak szembeszállni a csatasorukat több helyen megszakító, kisebb csoportokban támadó rómaiakkal, akik, ahol csak rés nyílt, behatoltak soraik közé. Ha az egész hadsor hosszában szemtől szembe intéztek volna rohamot a felsorakozott phalanx ellen, ők is úgy járnak, mint a csata kezdetén a kerekpajzsosokra meggondolatlanul rátámadó paelignusok: felnyársalják magukat a lándzsákon, s nem tudnak ellenállni a zárt hadirendnek.

42. Egyébként ahogy a gyalogos csapatokat mindenhol levágták, azok kivételével, akik fegyverzetüket eldobva elfutottak, ugyanúgy a lovasság szinte teljesen sértetlenül került ki a küzdelemből. Maga a király kezdte meg a menekülést, s Pydnából a szent lovascsapattal máris útban volt Pella felé, s tüstént követte őt Cotys és az odrysius lovasság. A többi macedon lovascsapat is rendezett sorokban vonult vissza, mert az előttük álló gyalogos hadsor lemészárlása annyira lekötötte az ellenséget, hogy nem gondolt a lovasok üldözésére. A phalanxot hosszú ideig kaszabolták elölről, oldalról és hátulról.

Végül azok, akik az ellenség kezéből kiszabadultak, fegyvertelenül a tengerhez menekültek, néhányan még a vízbe is begázoltak, s életükért könyörögve tárták ki kezüket a hajókon levők felé. Amikor látták, hogy a hajókról mindenhonnan csónakok indulnak el, abban a hitben, hogy ezek fel akarják venni őket, nem azért, hogy megöljék, hanem hogy fogságba ejtsék, még továbbgázoltak feléjük, úgy, hogy egyesek már úsztak is. De mikor a csónakokról könyörtelenül kaszabolni kezdték őket, aki tudott, úszva igyekezett vissza a szárazföldre, ahol még iszonyúbb pusztulás várta, ugyanis hajtóik leterelték az elefántokat a partra, s ezek a vízből kijövőket agyontaposták és széttiporták.

Általános vélemény, hogy a rómaiak még soha nem öltek meg egyetlen csatában ennyi macedont, ugyanis mintegy húszezer embert vágtak le közülük, mintegy hatezer, a csatasorból megmenekült harcos Pydnában élve jutott a kezükbe, s ötezret fogtak el a menekülés közben szétszóródottak közül. A győztes seregből nem estek el száznál többen, ezek is főképpen paelignusok; jelentősen nagyobb volt a sebesültek száma. Ha korábban kezdődik az ütközet, s a győzteseknek több idejük van napvilágnál az üldözésre, valamennyi csapatot megsemmisítik; így azonban a leszálló éjszaka elrejtette a menekülőket, s a rómaiaknak is elvette a kedvét az üldözéstől az ismeretlen terepen.

43. Perseus nagyszámú lovas és udvari embere kíséretében a hadi úton a pieriai erdőbe menekült. Mihelyt elérték az erdőt, ahol számos ösvény vezetett különböző irányban, és már közeledett az éjszaka, a király néhány bizalmas híve társaságában letért az útról. A vezér nélkül ott maradt lovasok szétszóródtak, s különböző utakon ki-ki hazatért a városba, s csak néhányan értek el innen Pellába, gyorsabban, mint maga Perseus, mert az egyenes, akadálytalan úton haladtak.

A király majdnem éjfélig küszködött az útkereséssel s az út egyéb nehézségeivel. A királyi palotában Perseust Pella elöljárói, Euctus, Eulaeus és a király gyermekei fogadták. Viszont barátai közül, akik az ütközet után ilyen vagy olyan módon szerencsésen megérkeztek Pellába, noha több ízben üzent értük, senki se jelent meg nála. Menekülése közben csak három kísérője volt, a krétai Euander, a boeotiai Neo és az aetoliai Archidamus. Ezekkel menekült tovább, a negyedik őrségváltás idején, mert már attól rettegett, hogy azok, akik nem voltak hajlandók hozzá jönni, majd valami veszedelmes dologra szánják el magukat ellene. Kísérete legfeljebb ötszáz krétai katonából állott. Amphipolisba igyekezett, de azért indult el Pellából éjszaka, mert sietett, hogy még napkelte előtt átkelhessen az Axius folyón, abban a reményben, hogy az átjutás nehézségei miatt a rómaiak itt

majd felhagynak üldözésével.

44. A táborba győztesen visszatérő consul öröme mégsem lehetett teljes, mert kínozta a kisebbik fiáért érzett aggodalom. Ez volt az a P. Scipio - Paulus consul fia, s örökbefogadás révén Africanus unokája -, aki később, Carthago lerombolása után maga is elnyerte az Africanus melléknevet. Ez az ifjú, aki ekkor tizenhét éves volt - s éppen ez növelte apja aggodalmát -, az ellenség lankadatlan üldözése közben a tömegben más irányba sodródott, s csak mikor jóval később megkerült, tudta átélni a consul, épségben visszanyerve fiát, az oly rendkívüli győzelem örömét.

Amphipolisba már eljutott az ütközet híre; a matronák a Tauropolosnak nevezett Diana szentélyében gyűltek össze, oltalmáért esedezni, Diodorus pedig, a város elöljárója, mivel aggódott, hogy a helyőrségben levő kétezer főnyi thrák a zűrzavarban kirabolja a várost, cselhez folyamodott, s egy általa felbérelt és futárnak felöltöztetett emberrel a forum közepén levelet adatott át magának, amelyben az állt, hogy Emathiánál római hajóraj kötött ki, s támadásaival nyugtalanítja a közeli vidékeket; Emathia elöljárói azt kérik, küldjön segítséget a zsákmányolók ellen. S a levél elolvasása után rábeszélte a thrákokat, vonuljanak el az emathiai tengerpart védelmére. Mivel a rómaiak mindenfelé szétszóródtak a földeken, nagy öldöklést rendezhetnek, és jelentős zsákmányra tehetnek szert. Ugyanakkor igyekezett cáfolni az elvesztett ütközet hírét, mondván, hogy ha ez igaz lenne, egymás után kellene érkezniük a csatából egyenesen ide menekülőknek. Miután ilyen ürüggyel elküldte a thrákokat, mihelyt meggyőződött róla, hogy átkeltek a Strymonon, bezáratta a kapukat.

45. Perseus a csata után a harmadik napon érkezett meg Amphipolisba, s innen hírnökpálcás követeket küldött Paulushoz. Közben Hippias, Midon és Pantauchus, a király legelőkelőbb barátai, Beroeából, ahová az ütközet után menekültek, saját elhatározásukból elutaztak a consulhoz, és megadták magukat a rómaiaknak. S a félelem hatására sorban egymás után ugyanezt szándékoztak tenni a többiek is.

A consul a győzelem hírüladására fiát, Q. Fabiust, s vele L. Lentulust és Q. Metellust küldte el egy levéllel Rómába. A megvert ellenséges seregtől nyert fegyverzsákmányt a gyalogosoknak engedte át, a lovasoknak pedig megengedte, hogy végigrabolják a környező falvakat, azzal a feltétellel, hogy legfeljebb két éjszakára maradhatnak távol a táborból, ő maga pedig a tengerhez közelebb fekvő Pydnához telepítette át táborát.

Először Beroea, majd Thessalonica és Pella, végül pedig két napon belül szinte egész Macedonia megadta magát. A legközelebb fekvő Pydna lakói még nem küldtek követeket, mert a vegyes összetételű, egyszerre annyi népből álló sokaság s a csatából való menekülés után egy helyre összeverődött tömeg lehetetlenné tette a polgárok tanácskozását és egyetértését, s a kapukat nemcsak hogy bezárták, de még be is falazták. A rómaiak Midont és Pantauchust küldték ide a falak alá, hogy tárgyaljanak Solonnal, a helyőrség parancsnokával, s ez elérte, hogy a katonák tömege elvonulhasson. A város megadta magát, s a római katonák engedélyt kaptak kirablására.

Perseus, akinek még egy reménye volt, hogy megkísérli segítségül hívni a bisaltae népet, amelyhez hiába küldte el követeit, fiát, Philippust magával vive megjelent a népgyűlésen, hogy biztató szavaival kitartásra buzdítsa egyrészt magának Amphipolisnak a lakóit, másrészt azokat a lovasokat és gyalogosokat, akik őt követve, vagy menekülés közben jutottak ebbe a városba. De valahányszor meg akart szólalni, hangját elfojtották a könnyek, s mivel maga képtelen volt beszélni, a krétai Euanderral közölte, hogy miről akart szólni a nép előtt, majd lelépett az emelvényről.

A tömeg, noha a király s annak szánalmas könnyei láttán maga is együtt sóhajtozott és könnyezett vele, mégsem akarta meghallgatni a beszédet. Sőt egyesek felbátorodva még oda is kiáltották neki a tömegből: “Menjetek innen, nehogy miattatok még mi néhányan is elpusztuljunk, akik megmaradtunk!” S ezek a heves közbeszólások belefojtották Euanderba a szót.

A király innen házába ment, pénzét, aranyát és ezüstjét felrakatta a Strymonon várakozó csónakokra, s maga is elindult lefelé a folyón. A thrákok és a többi hadinép, nem mervén magukat rábízni a hajókra, szétszéledtek otthonaikba, csak a krétaiak tartottak a zsold reményében a királlyal. S mivel várható volt, hogy a pénz elosztása belőlük sokkal nagyobb haragot fog kiváltani, mint hálát, ötven talentumot tettek ki nekik a folyó partjára, hogy osszák el maguk között. Mikor az osztozkodás után nagy zűrzavar közepette hajóra szálltak, a folyó torkolatában az egyik, emberekkel túlterhelt bárka elsüllyedt. Aznap megérkeztek Galepsushoz, másnap pedig útjuk céljához, Samothracéba. Azt mondják, mintegy kétezer talentumot vittek ide magukkal.

46. Paulus minden meghódolt városba parancsnokokat küldött, hogy a legyőzöttekkel a béke első napjaiban ne történhessék valami jogtalanság. A király békét kérő követeit magánál tartotta, s mivel nem tudott még a király elmeneküléséről, P. Nasicát kisebb létszámú gyalogos és lovascsapattal elküldte Amphipolisba, azzal az utasítással,

hogy dúlja fel Sinticát is, és akadályozza meg a király bármiféle vállalkozását. Eközben Cn. Octavius elfoglalta és kirabolta Meliboeát. Aeginiumnál, amelynek ostromával Cn. Anicius legatus volt megbízva, a védők egyik kitörésénél a rómaiak kétszáz embert vesztettek, mivel Aeginium lakóihoz még nem ért el a háború befejezésének híre.

A consul Pydnától egész seregével felkerekedve a második napon megérkezett Pellához, s ettől mintegy ezerlépésnyire állította fel táborát. Több napig itt időzött, s mikor minden oldalról megszemlélte a város fekvését, meggyőződhetett, hogy ezt nem ok nélkül választották királyi székhelynek. A város egy délnyugati irányban lejtő dombon helyezkedik el. Télen-nyáron egyformán mély és áthatolhatatlan mocsár veszi körül, amelyet a folyók áradása táplál. A mocsárnak a városhoz legközelebb eső részéből emelkedik ki, mint valami fellegvár, Phacus, egy hatalmas töltésen, amely a fal súlyát is elbírja, s egyáltalán nem árt neki a környező mocsár nedvessége.

Távolból úgy látszik, mintha a város falához kapcsolódnék, ettől azonban egy árok választja el, egyszersmind egy híd köti össze vele, hogy a kívülről ostromló ellenség sehol se tudjon behatolni, s akit a király esetleg ide bebörtönzött, annak se kínálkozzék más kijárás ezen a nagyon jól ellenőrizhető hídon kívül. Itt voltak elhelyezve a király kincsei is. De ekkor nem találtak itt egyebet, mint azt a háromszáz talentumot, amelyet Perseus elküldött Gentius királynak, de azután visszatartott.

Azokban a napokban, amíg a tábor Pella mellett állt, a consul meghallgatta a követségeket, amelyek nagy számban érkeztek oda - főként Thessaliából -, hogy szerencsekívánataikat kifejezzék. Arra a hírre, hogy a király átkelt Samothracéba, Petrától elindulva négynapi menetelés után megérkezett Amphipolishoz. Itt az egész lakosság kitódult eléje, mindenki előtt bizonyítékát adva, hogy nem valami derék és igazságos királytól fosztották meg őket.

NEGYVENÖTÖDIK KÖNYV

1. Noha a győzelmet hírül vivő követek, Q. Fabius, L. Lentulus és Q. Metellus a lehető leggyorsabban igyekeztek megtenni útjukat, s nagyon hamar megérkeztek Rómába, mégis úgy találták, hogy a diadal felett érzett öröm megelőzte őket. Ugyanis a circusi játékokon - négy nappal a királlyal vívott csata után - a nép között az egész nézőtéren végigfutott a hír, hogy Macedoniában ütközet zajlott le, s a király vereséget szenvedett. A zaj egyre növekedett; végül kiáltozni és tapsolni kezdtek, mintha a győzelemről biztos híradás érkezett volna.

A főtisztviselők meghökkenve kezdték kutatni, ki volt a váratlan örömkitörés okozója. Mikor senki sem jelentkezett, a biztosnak vélt hírre kitörő örömujjongás lecsillapodott ugyan, de a lelkek mélyén azért megmaradt valami vidító előérzet. Mikor azután ezt a megérkező Fabius, Lentulus és Metellus hiteles beszámolója megerősítette, az embereket nemcsak maga a győzelem töltötte el örömmel, de saját lelkük látnoki képessége is.

Egy másik, hasonlóképpen hitelesnek látszó beszámoló is leírja a circusi közönséget hatalmába ejtő örömet. E szerint mikor C. Licinius consul szeptember tizenhatodikán, a Római Játékok második napján felment az emelvényre, hogy megadja a jelet a négyfogatú kocsik indulására, egy futár, aki bejelentette, hogy Macedoniából érkezett, babérral díszített levelet adott át neki. A consul a négyfogatúak elindítása után beszállt kocsijába, s miközben a circuson áthaladva visszatért a nyilvános ülőhelyekhez, felmutatta a nép előtt a babérral körülfont levelet. Ennek láttára a tömeg azonnal elfeledkezett a versenyről, s betódult középre.

A consul ott helyben összehívta a senatust, felolvasta az atyák előtt a levelet, s az ő jóváhagyásukkal bejelentette a nép padsorai előtt, hogy tiszttársa, L. Aemilius szabályos csatában megütközött Perseus királlyal; a macedon sereget részben lemészárolták, részben megfutamították, a király néhány ember kíséretében elmenekült, s Macedonia valamennyi városa a római nép hatalmába került. Bejelentését a nép üdvrivalgással és hatalmas tapssal vette tudomásul, s a legtöbben, otthagyva a játékokat, hazasiettek, hogy az örömhírt feleségükkel és gyermekeikkel is közöljék. - Ez tizenhárom nappal azután történt, hogy Macedoniában az ütközet lezajlott.

2. Másnap a senatus ülést tartott a Curiában. Elrendelte, hogy könyörgést kell tartani; senatusi határozatot hoztak, hogy a consul bocsássa el azokat az embereit, akiket felesketett, a szövetséges katonák és tengerészek kivételével, s a szövetségesek és a hajóslegénység elbocsátásáról majd akkor döntenek, ha megérkeznek

L. Aemilius követei, akik a futárt előreküldték.

A követek szeptember huszonötödikén, két óra körül léptek be a Városba, s miközben megérkeztek a Forumra, mindenhol, amerre elhaladtak, nagy tömeg tódult eléjük, és csatlakozott hozzájuk. A senatus éppen a Curiában tartózkodott, s a consul bevezette a követeket. Csak addig tartották őket itt, amíg beszámoltak róla, milyen erős volt a király gyalogos és lovas hadserege, ebből hány ezret vágtak le, mennyit fogtak el, s milyen kevés saját katonánk elvesztése árán mértünk ilyen súlyos vereséget az ellenségre; milyen rémülten menekült el a király, aki - úgy gondolják - Samothracéra akar menni, s hogy a hajóhad készen áll üldözésére, és a király sem a szárazföldön, sem a tengeren nem tud kicsúszni a kezükből. Majd ugyanezt hamarosan elmondták a népgyűlés előtt is, ahová átvezették őket.

Mikor a consul közölte, hogy minden szent épületet ki kell nyitni, ki-ki megújult örömmel távozott a népgyűlésről, hogy hálát adjon az isteneknek, s városszerte nemcsak férfiakból, de asszonyokból is álló hatalmas tömeg töltötte meg a halhatatlan istenek szentélyeit.

A senatus, miután visszatértek a Curiába, úgy határozott, hogy L. Aemilius dicső haditettének örömére ötnapos hálaadó ünnepet kell tartani, s nagyobb jószágokat kell feláldozni valamennyi isten párnája előtt. A hajókat, amelyek felkészülve és felszerelve horgonyoztak a Tiberisen, hogy szükség esetén Macedoniába küldjék őket, partra kell vonni, és el kell helyezni a hajóépítő műhelyekben, a szövetséges hajóslegénységet pedig, egyévi zsoldjukat kifizetve, el kell bocsátani, s velük együtt mindazokat, akik a consul előtt esküdtek fel, továbbá valamennyi katonát el kell bocsátani, akik csak Corcyrán, Brundisiumban, a felső tengernél vagy Larinum területén állomásoznak, ugyanis e helyek mindegyikén ott tartózkodott egy rész abból a seregből, amellyel C. Liciniusnak kellett volna tiszttársa segítségére sietnie, ha a helyzet megköveteli. S a népgyűlésen bejelentették, hogy a hálaadás október tizenegyedikén kezdődik, s - ezt a napot is beleértve - öt napig tart.

3. Az Illyricumból érkezett két követ, C. Licinius Nerva és P. Decius, bejelentette, hogy az illyr sereget levágták, Gentius királyt elfogták, s hogy Illyricum a római nép hatalmában van. A senatus úgy határozott, hogy ennek, a L. Anicius praetor vezetésével és jósjeleivel végrehajtott haditettnek az örömére tartsanak háromnapos hálaadó ünnepet, s ennek idejét a consul november tizedikére, tizenegyedikére és tizenkettedikére tűzte ki.

Egyes történetírók úgy tudósítanak, hogy a rhodusi követeket, akiket még nem bocsátottak el, a győzelmi hír megérkezése után behívták a senatus elé, mintegy megszégyenítésül esztelen elbizakodottságukért.

S itt vezetőjük, Agepolis, a következőket mondta: A rhodusiak azért küldték el követségüket, hogy ez kieszközölje a békét a rómaiak és Perseus között, hiszen ez a háború egész Görögországnak csak terhet és megpróbáltatást, maguknak a rómaiaknak csak költséget és veszteséget jelent. A római nép szerencséje azonban olyan kedvező fordulatot hozott, hogy - mivel a háború másként végződött - a rhodusiak megragadhatják a lehetőséget, hogy a fényes győzelem alkalmával szerencsét kívánjanak. - Így hangzottak a rhodusi követ szavai.

A senatus a következőképpen válaszolt: A rhodusiak ezt a követséget nem Görögország boldogulása kedvéért, nem is a római nép kiadásai miatt érzett aggodalmukban, hanem Perseus érdekében küldték. Mert ha az aggasztotta volna őket, amit megtévesztő szavaikban előadnak, úgy akkor kellett volna követséget küldeniük, amikor Perseus betört seregével Thessaliába, s két éven át részben megostromolta, részben fegyveres erejének fitogtatásával rémületben tartotta a görög városokat. Ekkor azonban a rhodusiak egyetlen szót sem ejtettek a békéről. De miután meghallották, hogy a rómaiak átkeltek a hegyszorosokon, behatoltak Macedoniába, s körülzárva tartják Perseust, akkor küldték el követségüket, nem egyéb okból, hanem azért, hogy Perseust kiragadják a fenyegető veszélyből. - Ezzel a válasszal bocsátották el a követeket.

4. Ugyanezekben a napokban M. Marcellus is, aki a hírneves város, Marcolica elfoglalása után tért vissza provinciájából, Hispaniából, tíz font aranyat és egymillió sestertius értékű ezüstöt szolgáltatott be az államkincstárnak.

Mikor Paulus Aemilius consul, mint már említettem, Odomantice területén, Sirae mellett táborozott, három, nem magas rangú követ levelet hozott neki Perseus királytól. Látva könnyeiket és szennyes ruhájukat, azt mondják, maga is könnyekre fakadt az emberi sors forgandóságán, hogy az az ember, aki nemrégiben még nem elégedett meg a macedon birodalommal, aki megtámadta a dardanusokat és illyreket, segítségül híva a bastarnaekat, most seregének elvesztése után, mikor elűzték királyságából, egy kis szigetre szorult, mint oltalomért esedező, akinek sértetlenségét a templom szentsége, és nem saját hatalma biztosítja.

De mikor elolvasta, hogy: “Perseus király Paulus consulnak üdvözletét küldi!” - minden szánalmát eltüntette ennek az embernek az ostobasága, aki ennyire nincs tisztában saját helyzetével. Ezért, noha a levél többi része korántsem királyhoz illő kéréseket tartalmazott, a követeket mégis válasz és levél nélkül küldte el.

Perseus megértette, hogy a legyőzöttnek melyik címét kell

elfelednie, s így magánemberként küldte el második levelét, amelyben azt kérte - s ezt teljesítették is -, hogy küldjenek el hozzá néhány embert, akikkel helyzetét és sorsa alakulását megbeszélheti. Három megbízottat küldtek el hozzá: P. Lentulust, A. Postumius Albinust és A. Antoniust. De ez a követség nem végzett semmit, mivel Perseus minden erejével ragaszkodott a királyi címhez, míg Paulus azt követelte, hogy bízza rá magát és mindenét a római nép belátására és jóindulatára.

5. Mialatt ezek az események lejátszódtak, Cn. Servilius hajórajával kikötött Samothracén. Ő is megpróbálta hol fenyegetéssel, hol reménykeltéssel rávenni a királyt, akit már olyan közvetlen közelről fenyegetett a veszély, hogy adja meg magát, s szándéka megvalósításában egy véletlenül megtörtént vagy szándékosan előidézett esemény jött segítségére.

L. Atilius, az egyik előkelő ifjú, észrevéve, hogy a nép gyűlést tart, engedélyt kért az elöljáróktól, hogy néhány szót szólhasson hozzájuk. Miután ezt megkapta, a következőket mondta: “Vajon samothracei vendégbarátaink, igaz-e vagy pedig hamis az az állítástok, hogy ez a sziget szent, s hogy egész területe megszentelt és sérthetetlen?”

Mikor mindnyájan megerősítették, hogy valóban igaz, amit a sziget szent voltáról mondott, így folytatta: “Akkor pedig miért szennyezheti be egy gyilkos, aki Eumenes király vérével szentségtelenítette meg? S mikor minden szertartás első szavaiban el szokták tiltani a szent cselekménytől azokat, akiknek a keze nem tiszta, ti mégis megengeditek, hogy szentélyeteket egy vérrel bemocskolt testű orgyilkos fertőztesse meg?”

Ugyanis a történetet, hogy Eumenes királyt Delphiben Euander közreműködésével majdnem sikerült meggyilkolni, már Görögország minden városában ismerték. Így a samothraceiak, mivel egyrészt látták, hogy az egész sziget a templommal együtt a rómaiak hatalmában van, másrészt mert úgy vélték, hogy nem jogtalanul tették nekik ezt a szemrehányást, elküldték Perseushoz Theondast, államuk első emberét - akit ők maguk királynak neveznek -, közölje vele, hogy a krétai Euandert gyilkosság gyanúja terheli; náluk pedig az ősök szokásán alapuló törvények vannak azok ellen, akikről azt állítják, hogy bűnösen léptek be a templom megszentelt területére. Ha Euander meg van győződve, hogy ártatlanul vádolják ilyen főbenjáró bűnnel, akkor jelenjék meg, hogy tisztázza magát, ha viszont nem meri vállalni, hogy a törvényszék ítéletet mondjon róla, akkor szabadítsa meg a templomot a bűn átkától, és maga gondoskodjék biztonságáról.

Perseus félrehívta Euandert, és azt tanácsolta neki, hogy semmiképpen ne legyen hajlandó a törvényszék elé állni, mert sem

ügyében, sem bírái jóindulatában nem reménykedhet. (Ugyanis ő is félt, hogy Euander, ha elítélik, elárulja, hogy ő biztatta fel a szörnyű gaztettre.) Mi egyebet tehetne - mondta - azonkívül, hogy bátran vállalja a halált?

Euander nyíltan nem utasította el tanácsát, de kijelentette, hogy inkább méreggel és nem karddal akar véget vetni életének, s közben titokban előkészületeket tett a szökésre. Mikor ezt a királynak jelentették, ő, félve, hogy a samothraceiak haragja majd ellene fordul, mintha ő akadályozta volna meg a vádlott megbüntetését, elrendelte Euander meggyilkolását. De a meggondolatlanul elrendelt gyilkosság végrehajtása után azonnal eszébe jutott, hogy mostantól már elsősorban őt terheli az eddig Euandert övező gyanú: az Delphiben megsebesítette Eumenest, ő Samothracén megölette Euandert, s így egyedül ő az oka annak, hogy a földkerekség két legszentebb templomát emberi vérrel szentségtelenítették meg. Hogy ezt a gyanút elhárítsa magáról, pénzzel megvesztegette Theondast, híresztelje el a nép közt, hogy Euander saját maga végzett magával.

6. Egyébként ezzel a hallatlan gaztettel, amelyet egyetlen megmaradt barátja ellen követett el, aki annyi nehéz helyzetben bizonyította be hűségét, s akit, mikor ez nem vált árulójává, ő árult el, elidegenítette magától valamennyi kísérőjét. S így közülük ki-ki egyenként átment a rómaiakhoz, s ő, mivel majdnem teljesen magára hagyták, arra kényszerült, hogy a menekülés tervével foglalkozzék. A krétai Oroandest kérte meg, aki, mivel kereskedőként arrafelé utazgatott, jól ismerte Thracia partvidékét, hogy vegye fel őt bárkájára, és szállítsa el Cotysba.

A bárka Samothrace egyik hegyfokánál, a Demetrius nevű öbölben várakozott. Estefelé idehordták a szükséges tárgyakat, s a pénzből is annyit, amennyit feltűnés nélkül ide lehetett szállítani. Maga a király éjféltájban indult el három, a szökés tervébe beavatott kísérővel, a ház hátsó ajtaján és a hálószobája előtt levő kerten át, s miután nagy nehezen átmászott a kert falán, lejutott a tengerhez. De Oroandes csak addig várt, amíg berakták a pénzt, a sötétség beálltával azonnal eloldotta hajóját, s a nyílt tengeren elindult Kréta felé. Perseus, miután a bárkát nem találta az öbölben, jó ideig bolyongott a parton, majd, mivel közeledett a hajnal, s így nem mert visszatérni szállására, félelmében a templom oldalfalánál egy homályos zugban rejtőzött el.

A macedonoknál királyi apródoknak nevezték a főembereknek a király szolgálatára kiválogatott fiait. Ez a csapat, amely követte a menekülő királyt, most sem hagyta el őt, amíg csak Cn. Octavius parancsára a praeco útján közhírré nem tették, hogy a királyi apródok s a többi, Samothracén tartózkodó macedon, ha megadják magukat a

rómaiaknak, megtarthatják sértetlenségüket, szabadságukat és minden vagyonukat, amit magukkal hoztak vagy Macedoniában hagytak. Erre a felhívásra valamennyien átmentek a rómaiakhoz, s jelentkeztek C. Postumius katonai tribunusnál. A thessalonicai Ion a király kiskorú gyermekeit is átadta Octaviusnak, Perseus mellett csak legidősebb fia, Philippus maradt. Ekkor a király fiával együtt megadta magát Octaviusnak, vádolva sorsát és az isteneket, akiknek szentélyében tartózkodott, hogy egyáltalán nem oltalmazták meg a segítségükért könyörgőt.

A királyt parancs szerint a vezéri hajón helyezték el, odahozták megmaradt pénzét is, majd a hajóraj tüstént visszatért Amphipolisba. Innen Octavius a királyt elkísértette a táborba a consulhoz, akit levélben már előre értesített, hogy elfogta Perseust, s el fogja küldeni hozzá.

7. Paulus úgy vélte, hogy egy második győzelmet aratott - aminthogy ez valóban az is volt -, az összehívott haditanács előtt felolvasta a praetor levelét, elküldte Q. Aelius Tuberót a király elé, a többieket pedig felszólította, hogy teljes számban maradjanak ott a fővezéri sátorban.

Máskor még egy színházi látványosságra sem szokott ekkora tömeg összeseregleni. Mert igaz, hogy atyáink idejében Syphax királyt fogolyként hozták a római táborba, de azonkívül, hogy sem az ő, sem népe hírnevét nem lehetett Perseuséval összehasonlítani, ő akkoriban olyan mellékszereplő volt a pun, mint most Gentius a macedon háborúban, Perseus viszont a háború fő irányítója volt, s nevét nemcsak a maga, apja, nagyapja s a vele rokonságban vagy nemzetségi kapcsolatban levők híre tette széltében ismertté, hanem Philippus és Nagy Sándor dicsőségének fénye is, akik Macedoniát a földkerekség leghatalmasabb birodalmává tették.

Perseus sötét színű ruhában lépett be a táborba fiával együtt, anélkül, hogy övéi közül bárki más kísérte volna, aki osztozva balsorsában szánandóbb látvánnyá tette volna megjelenését. A megbámulására kitódult tömeg miatt nem tudott tovább haladni, amíg a consul lictorokat nem küldött, akik helyet csináltak, hogy szabaddá tegyék előtte a fővezéri sátorhoz vezető utat.

A consul felállt, és - rászólva a többiekre, hogy maradjanak ülve - kissé előrelépve jobbját nyújtotta a belépő királynak; mikor az a lábai elé akarta vetni magát, felemelte, s nem hagyva, hogy térdét átölelje, bevezette a sátorba, s felszólította, hogy foglaljon helyet, szemben a tanácsba meghívott jelenlevőkkel.

8. Először azt kérdezte meg a királytól, milyen jogtalanság késztette

őt arra, hogy a római nép ellen ennyire elszánt gyűlölettel kezdjen háborút, amellyel birodalmát és magát a végső veszélybe sodorta?

Miközben mindnyájan a választ várták, a király hosszú ideig hallgatva a földre nézett, és sírt.

A consul újabb kérdést tett fel: “Ha fiatalon vetted volna át az uralmat, akkor valóban nem csodálkoznék, hogy nem voltál tisztában vele, milyen hatalmas a római birodalom barátnak vagy ellenségnek. Azonban így, amikor már részt vettél abban a háborúban, amelyet atyád viselt ellenünk, s emlékezned kell az erre következő békére is, amelyet a legbecsületesebben betartottunk vele szemben, milyen elgondolás vitt rá, hogy a béke helyett a háborút válaszd azokkal szemben, akikről már tudtad, hogy milyen erősek a háborúban, és mennyire megbízhatóak a békében?”

Mikor sem a kérdésre, sem a szemrehányásra nem kapott választ, így folytatta: “De bárhogyan is történt mindez, akár emberi gyarlóságból, akár véletlenből vagy szükségszerűségből, ne veszítsd el reménységedet. A római nép jóindulata, amelyet annyi súlyos helyzetbe került király és nép tapasztalt már meg, nemcsak reményt, de szinte határozott biztosítékot jelent, hogy nem ér bántódás.”

Mindezt görögül mondta Perseusnak. Ezután honfitársaihoz fordulva latinul így folytatta: “Emlékezetes példát láttok magatok előtt az emberi dolgok forgandóságára. S ezt elsősorban nektek mondom, ifjak! Ezért nem ajánlatos, még ha kedvező helyzetben vagyunk is, senkivel gőgösen vagy erőszakosan bánni, s ne higgyünk pillanatnyi szerencsénknek, míg nem tudjuk, mit hoz az este. Csak az bizonyul igazi férfinak, akinek lelkét sem a szerencse fuvalma nem teszi elbizakodottá, sem a balsors nem töri össze.”

Majd feloszlatta a tanácsot, s a király őrzését Q. Aeliusra bízta. A consul ezen a napon vendégül látta Perseust, s minden tiszteletadást megadott neki, amit a királynak jelenlegi helyzetében megadhatott. Ezután seregét a téli szálláshelyekre küldte szét.

9. Á csapatok legnagyobb részét Amphipolis, a többit pedig a környező városok fogadták be.

Ez lett a vége négy évig tartó lankadatlan küzdelem után a rómaiak és Perseus között folyó háborúnak, egyszersmind vége egy Európa legnagyobb részében s egész Asiában nagy hírű birodalomnak is. Ennek Caranustól, a királyság megalapítójától számítva huszadik uralkodója volt Perseus, aki Q. Fulvius és L. Manlius consulsága idején foglalta el a trónt, a senatus határozata M. Iunius és A. Manlius consulsága idején ismerte el királynak, s tizenegy évig uralkodott.

A macedon nép hírneve egyáltalán nem volt valami fényes Philippus, Amyntas fiának idejéig, s ekkortól kezdett növekedni a birodalom az ő uralma alatt, de megmaradt Európa határai között, s egész Görögországot, Thessalia egy részét és Illyricumot foglalta magába. Ezután elözönlötték Asiát is, és Nagy Sándor uralmának tizennégy éve alatt először kiterjesztette uralmát az egész területre, amely a perzsák szinte mérhetetlenül nagy birodalmához tartozott, majd végigvonult Arábián és Indián, ahol a föld végső határait a Vörös-tenger övezi. Ekkoriban a macedonok birodalma és hírneve volt a legnagyobb az egész világon. De ezt a birodalmat Nagy Sándor halála után számos királyságra darabolták szét, mivel ki-ki magának akarta megszerezni a hatalmat, s miután erői szétforgácsolódtak, a szerencse legmagasabb ormáról a végső romlásba jutva százötven évig állt fenn.

10. Mikor a római győzelem híre Asiában elterjedt, Antenor Phanaenál tartózkodó bárkáival átkelt Cassandriába. C. Popilius pedig, aki Delusnál állomásozva gondoskodott a Macedonia felé tartó hajók biztonságáról, miután meghallotta, hogy Macedoniában véget ért a háború, s az ellenséges naszádok elvonultak őrhelyükről, maga is elküldte Attalus hajóit, s hogy teljesítse követi megbízatását, elindult Egyiptom felé, hogy találkozhassék Antiochusszal, még mielőtt az Alexandria falaihoz nyomul.

Mikor a követek Asia partjai mellett elhaladva megérkeztek Lorymába, a Rhodustól valamivel több mint húszezer lépésnyi távolságra eső kikötőbe, amely éppen szemben van magával a várossal, elébük járultak a rhodusiak főemberei - ugyanis már hozzájuk is megérkezett a győzelem híre -, s azt kérték, látogassanak el Rhodusra. Hiszen államuk jó híre és jövője függ attól, hogy ők személyesen győződjenek meg, mit tettek s mit fognak tenni a rhodusiak, hogy ne kósza hírek jussanak el Rómába, hanem a követek maguk számoljanak be arról, amit saját szemükkel láttak.

Noha a követek sokáig vonakodtak, meggyőzték őket, hogy vállalják ezt a rövid kitérőt egy szövetséges állam érdekében. Mikor megérkeztek Rhodusra, a vezetők kérésükkel arra is rávették őket, hogy jelenjenek meg a népgyűlésen. A követek megérkezése a polgárság félelmét inkább növelte, mint csökkentette. Ugyanis Popilius felsorolta mindazokat az ellenséges kijelentéseket és cselekedeteket, amelyeket a háború folyamán egyesek vagy mindnyájan mondtak vagy elkövettek, s mivel nyers természetű ember volt, szavai ijesztő hatását még csak fokozta mogorva tekintete és vádoló hangja. Így, mivel neki semmi oka nem volt rá, hogy személyes ellenszenvet érezzen a rhodusiakkal szemben, ezek egyetlen római senator kemény szavaiból következtethettek arra, hogy milyen érzés tölti el velük

szemben az egész senatust.

C. Decimius enyhébb hangon beszélt. Kijelentette, hogy a legtöbb esetben, amelyet Popilius felhozott, a vád nem a népet, hanem azt a néhány embert érheti, akik a tömeget fellázították. Ezek a megvásárolható nyelvűek hozták a király dicsőítésével tele határozatokat, ezek küldték azokat a követségeket, amelyek miatt a rhodusiaknak most már mindig éppannyi okuk van a szégyenkezésre, mint a megbánásra. Mindezeknek a vétkeknek, mondta, ha a népben megvan a helyes ítélőképesség, a bűnösök fejére kell visszaszállniuk.

Szavait élénk helyesléssel fogadták, nemcsak azért, mert a közösséget felmentette a felelősség alól, hanem azért is, mert a vétket a bűnösökre hárította. Így azután, mikor a rhodusi elöljárók válaszoltak a rómaiaknak, egyáltalán nem fogadták akkora tetszéssel azoknak a szavait, akik mindenáron cáfolni igyekeztek a Popilius által felhozott vádakat, mint azokét, akik egyetértettek Decimiusszal abban, hogy a vétkeseket ki kell szolgáltatni, hogy elnyerjék büntetésüket.

Ezért haladéktalanul határozatot hoztak, hogy azokat, akikre rábizonyult, hogy valamit mondtak vagy cselekedtek Perseus érdekében és a rómaiak ellen, halálra kell ítélni. Ezek közül egyesek a rómaiak megérkezésekor elmenekültek a városból, mások saját kezükkel vetettek véget életüknek.

A követek, miután nem több, csupán öt napig tartózkodtak Rhoduson, folytatták útjukat Alexandria felé. De a rhodusiak azért nem csekélyebb buzgalommal hozták meg a jelenlétükben elfogadott határozat alapján az ítéleteket, s ebben a következetes végrehajtásban éppen akkora szerepe volt Decimius szelídségének, mint Popilius ridegségének.

11. Miközben ezek az események lejátszódtak, Antiochus, miután sikertelenül kísérelte meg az ostromot, elvonult Alexandria falai alól, hatalmába kerítve Egyiptom többi részét. Memphisben hagyta az idősebbik Ptolemaeust, akiről hazugul azt állította, hogy hadereje segítségével őt akarja visszaültetni a trónra, s elvezette seregét Syriába, hogy majd rátámadjon a győztes félre.

Ptolemaeus is tisztában volt ezzel a szándékával, s úgy vélte, hogy amíg öccsét az ostromtól való félelem rémületben tartja, húga segítségével s fivére tanácsadóinak tiltakozása nélkül kieszközölheti visszatérését Alexandriába. Így azután állhatatosan addig küldözgette üzeneteit először húgához, majd fivéréhez és annak barátaihoz, amíg nem sikerült velük békés megegyezésre jutnia.

Antiochus azzal keltette fel gyanúját, hogy - ha Egyiptom többi részét át is adta neki - Pelusiumban erős helyőrséget hagyott hátra. Így

nyilvánvaló volt, hogy Egyiptom kulcsa Antiochus kezében van, s ha akarja, seregével ismét benyomulhat, s a testvérek között dúló belső harcnak az lesz a következménye, hogy a küzdelemben kimerült győztes semmiképpen sem lesz képes szembeszállni Antiochusszal. Az idősebbik testvérnek ezzel az ésszerű okoskodásával a fiatalabbik és ennek hívei is egyetértettek, s húguk is nagyon sokat segített, nemcsak tanáccsal, de kérő szóval is. Így mindnyájuk egyetértésével létrejött a béke, s Ptolemaeus visszatért Alexandriába. Ez ellen a tömeg sem tiltakozott, amely nemcsak a háborúban szenvedett mindenben hiányt az ostromzár miatt, de később is, miután az ellenség eltávozott a falak alól, mert Egyiptomból semmit sem szállítottak számára.

Antiochusnak ezeket az eseményeket nyilvánvalóan örömmel kellett volna fogadnia, ha valóban azért nyomult be seregével Egyiptomba, hogy Ptolemaeust trónjára visszahelyezze, hiszen erre a tetszetős ürügyre szokott hivatkozni Asia és Görögország valamennyi állama előtt, ha követeiket fogadta, vagy üzenetet küldött nekik. Ehelyett annyira felháborodott, hogy sokkal nagyobb sietséggel és dühvel készült háborúra a két testvér, mint előzőleg az egyikük ellen.

Haladéktalanul Cyprusba küldte hajóhadát, maga pedig seregével kora tavasszal benyomult Coele Syriába, hogy megtámadja Egyiptomot. Rhinocolura közelében járultak elé Ptolemaeus követei; köszönetet mondtak neki, hogy Ptolemaeus az ő segítségével elfoglalhatta ősei trónját, s kérték, oltalmazza meg saját adományát, s inkább mondja meg, mit kíván, semhogy szövetségesből ellenséggé válva fegyveres erőszakhoz folyamodjék. Antiochus azt válaszolta, hogy másként nem hívja vissza hajóhadát, és nem vezeti vissza hadseregét, csak azzal a feltétellel, ha teljesen átengedik neki Cyprust, Pelusiumot, s a Nílus torkolatának Pelusium körül elterülő részét. S kijelölte a napot is, ameddig jelentést akar kapni feltételei teljesítéséről.

12. Miután elmúlt a nap, ameddig biztosította a fegyverszünetet, Antiochus hajóhadának parancsnokai a Nílus torkolatán át felhajóztak Pelusiumig, ő maga pedig átkelt Arábia sivatagain, aztán részben önként, részben félelemből, befogadták őt Memphis és Egyiptom többi részének lakói, s rövid napi menetekben megérkezett Alexandriához.

Átkelt a folyón, s Eleusisnál, Alexandriától négyezer lépésnyire találkozott a római követekkel. Mikor az odaérkező követeket üdvözölve kezét nyújtotta Popiliusnak, az átadta neki a senatusi határozatot tartalmazó iratot, s felszólította, hogy mindenekelőtt ezt olvassa át. A király, miután átolvasta, közölte, barátai társaságában szeretné megbeszélni, hogy mit tegyen. Popilius a rá jellemző nyerseséggel a kezében levő pálcával egy kört rajzolt a király köré, s

kijelentette: “Mielőtt ebből a körből kilépnél, mondd meg a választ, amit megvihetek a senatusnak!” A király, meghökkenve az annyira határozott utasítás miatt, egy ideig habozott, majd így válaszolt: “A senatus határozata szerint fogok cselekedni!” S Popilius csak ekkor nyújtotta oda kezét a királynak, mint szövetségesnek és barátnak.

Miután Antiochus a kijelölt napon eltávozott Egyiptomból, a követek tekintélyükkel még jobban megszilárdították a fivérek egyetértését, akik között csak nemrég jött létre a béke, majd Cyprushoz hajóztak, és elküldték onnan Antiochus hajóhadát, amely egy ütközetben már legyőzte az egyiptomi hajókat.

Ennek a követségnek nagy híre támadt a népek között, mivel nyilvánvalóan elvette Antiochustól az általa már elfoglalt Egyiptomot, s visszaadta a Ptolemaeusok törzsének őseik birodalmát.

Amennyire híressé tette ebben az évben a két consul közül az egyiknek a consulságát nevezetes győzelme, éppannyira homályban maradt a másik hírneve, mivel nem volt meg a szükséges lehetősége a tevékenységre. Már az első alkalommal, mikor kijelölte a napot a legiók összegyülekezésére, jósjelkérés nélkül lépett be a szent helyre. Az augurok, mikor a dolgot eléjük terjesztették, kijelentették, hogy a nap kijelölésénél hiba történt.

A consul eltávozott Galliába, s táborát a Sovány-mezők közelében, a Sicimina és a Papinus hegyek közelében ütötte fel. Később a latin szövetségesekkel együtt ezen a vidéken töltötte a telet; a római legiók, mivel hibásan jelölte ki gyülekezésükre a napot, Rómában maradtak.

A praetorok is eltávoztak provinciájukba, C. Papirius Carbo kivételével, aki Siciliát kapta meg, de az atyák úgy döntöttek, hogy Rómában a polgárok és idegenek közti jogi ügyeket intézze, mivel a sorsolásnál ez a feladat is neki jutott.

13. Popilius és az Antiochushoz küldött követség visszatért Rómába. Beszámoltak róla, hogy sikerült elrendezniük a királyok között támadt ellentéteket, s a hadsereg Egyiptomból visszatért Syriába. Azután megérkeztek maguknak a királyoknak a követei is. Antiochus követei közölték, hogy a király minden győzelemnél előbbre valónak tartja a békét, amelyet a senatus óhajt, s a római követek utasításának úgy engedelmeskedett, mintha az istenektől kapott volna parancsot. Ezután szerencsét kívántak a győzelem alkalmából, amelyhez a király is minden erejével hozzájárult volna, ha akármit is kívántak volna tőle.

Ptolemaeus követei egyszerre mondtak köszönetet a király és Cleopatra nevében, akik - mondták - több hálával tartoznak a senatusnak és a római népnek, mint saját szüleiknek, többel, mint a

halhatatlan isteneknek, hiszen a rómaiak megmentették őket a legszörnyűbb ostromzártól, s visszaadták már-már elveszett ősi királyságukat.

A senatus Antiochusnak azt válaszolta, hogy helyesen és illő módon cselekedett, mikor engedett a követek felszólításának, s ezt a senatus és a római nép helyesléssel veszi tudomásul.

Az egyiptomi uralkodók, Ptolemaeus és Cleopatra a következő választ kapták: A senatus rendkívül örvend, hogy segítségével sorsukban valami jó és kedvező fordulat történt, s a jövőben is arra fog törekedni, hogy ők birodalmuk legerősebb támaszát mindig a római nép megbízható oltalmában lássák. S megbízták C. Papirius praetort, gondoskodjék róla, hogy a követeknek elküldjék a szokásos ajándékokat.

Ezután behozták a Macedoniából érkezett levelet, amely megkettőzte a győzelem felett érzett örömüket: Perseus a consul fogságába került.

A királyok követeinek eltávozása után vita támadt Pisae és Luna küldöttei között. A pisaeiek elpanaszolták, hogy a római colonusok elűzték őket földjükről, a lunaiak viszont azt bizonygatták, hogy a vitás területet a triumvirek nekik utalták ki. A senatus öttagú bizottságot küldött ki, hogy vizsgálják meg a határok kérdését, és hozzanak döntést: Q. Fabius Buteót, P. Cornelius Blasiót, T. Sempronius Muscát, L. Naevius Balbust és C. Apuleius Saturninust.

Eumenestől és testvéreitől, Attalustól és Athenaeustól is közös követség érkezett, hogy szerencsét kívánjon a győzelem alkalmából. S mikor Masinissa király fia, Masgaba hajójáról Puteolinál partra szállt, elébe küldték L. Manlius quaestort, s pénzzel látták el, hogy az állam nevében fedezze az utazás költségeit Rómába.

A senatus megérkezése után azonnal fogadta az ifjút, aki úgy beszélt, hogy önmagában is kellemes mondanivalóját szavaival még kellemesebbé tudta tenni. Emlékeztetett rá, hogy atyja a négy év folyamán hány gyalogost és lovast, hány elefántot s mennyi gabonát küldött Macedoniába. Kijelentette, hogy atyja arcát csak két okból borította szégyenpír; először azért, mert a senatus követek útján kérte, s nem követelte meg tőle azt, ami a háborúhoz szükséges, másodszor azért, mert a gabonáért pénzt küldtek neki.

Masinissa emlékszik rá - mondta -, hogy birodalmát a római nép adta, gyarapította és növelte a sokszorosára, ő beéri a királyság haszonélvezetével, s tudja, hogy ennek uralma és tulajdonjoga azokat illeti, akik ezt neki adták. Így az a méltányos, hogy a rómaiak ne kérjenek abból, ami az övék, hanem formáljanak rá jogot, s ne pénzért

vegyék meg az általuk adományozott föld terményeiből azt, ami ott megterem. S Masinissának elég volt és elég lesz az, ami már nem kell a római népnek.

Elmondta, hogy mikor ő atyjától ezeket a megbízatásokat megkapva útra kelt, lovasok nyargaltak utána Macedonia vereségének hírével, s azzal az üzenettel: kívánjon szerencsét a senatusnak, s jelentse be, atyja annyira örvend ennek a sikernek, hogy szeretne Rómába menni, hogy a Capitoliumon bemutassa áldozatát, és hálát adjon a Legjobb és Leghatalmasabb Iuppiternek. S kéri a senatust, hogy ha ez számára nem alkalmatlan, adjon neki erre engedélyt.

14. A senatus a király fiának a következő választ adta: Atyja, Masinissa derék és bölcs emberhez illően járt el, mikor ilyen nagy értéknek és megtiszteltetésnek tartott egy természetes jótéteményt. Egyrészt ő is hatékonyan és hűségesen támogatta a római népet a pun háborúban, másrészt a római nép jóindulata folytán nyerte vissza birodalmát. S miután a szolgálatok így kiegyenlítették egymást, minden tőle telhető baráti támogatást megadott a három király ellen egymás után vívott háborúkban. S valóban nem meglepő, hogy egy király, aki a maga és birodalma sorsát, minden kockázatot vállalva, a rómaiak ügyéhez kapcsolta, örül a római nép győzelmének. De a győzelemért saját isteneinek adjon hálát, Rómában majd a fia teszi ezt meg, s az is elegendő lesz, ha az fejezi ki jókívánságait a maga és az apja nevében. Az a terve, hogy maga is otthagyja királyságát, és elutazik Africából, a senatus véleménye szerint azonkívül, hogy őneki se lenne előnyös, nem szolgálná a római nép érdekeit sem.

Masgaba kérésére, hogy Hannót, Hamilcar fiát küldjék el túszként [...] helyett, azt válaszolták: a senatus nem tartja méltányosnak, hogy egy carthagói túsz sorsát Masinissa döntésére bízzák.

A senatus határozata alapján utasították a quaestort, hogy vásároljon a király fiának ajándékul száz font ezüstöt, kísérje el őt Puteoliba, fedezze minden kiadását italiai tartózkodása idején, s béreljen két hajót, amelyen Masgaba és kísérete majd átkelhet Africába. S kísérete minden tagját, szabadokat és szolgákat egyaránt, ruhákkal ajándékozták meg.

Nem sokkal később levél érkezett Masinissa másik fiától, Misegenestől, hogy őt L. Paulus Perseus legyőzése után lovasaival együtt visszaküldte Africába, utazás közben azonban a vihar hajóraját a Hadriai-tengeren szétszórta, s őt, aki közben megbetegedett, három hajóval együtt Brundisiumba sodorta.

L. Stertinius quaestort küldték el hozzá ugyanolyan ajándékokkal, mint amilyeneket fivére kapott Rómában, s azzal is megbízták, hogy

számára szállásul egy házat [...][12]

15. A szabadosokat a négy városi tribusba osztották be, kivéve azokat, akiknek öt évnél idősebb, tőlük származó fiuk volt, s ezeket utasították, hogy ott jelentkezzenek vagyonbecslésre, ahol ezen a legutóbbi alkalommal átestek, azoknak pedig, akiknek egy vagy több, harmincezer sestertiusnál nagyobb értékű vidéki birtoka volt, [...] megadták a jogot, hogy vagyonbecslésre jelentkezhetnek. Miután mindezt ily módon elintézték, Claudius kijelentette, hogy a censor a népgyűlés jóváhagyása nélkül egyetlen egyes embert sem foszthat meg szavazati jogától, nemhogy egy egész rendet.

Mert ha - mondta - a censornak jogában állna valakit tribusából kizárni - ami nem jelent egyebet, mint valakinek megparancsolni, hogy menjen át egy másik tribusba -, nem zárhatná ki mind a harmincöt tribusból, mert ez azt jelentené, hogy megfosztja polgárjogától és szabadságától, és azt sem határozza meg, hogy hol jelenjék meg vagyonbecslésen, hanem kizárja a vagyonbecslésből is.

Ebben az ügyben vita támadt a censorok között. Végül abban egyeztek meg, hogy a Libertas csarnokában rendezett nyilvános sorsoláson a négy városi tribusból kisorsolnak egyet, s ebbe osztják be mindazokat, akik korábban rabszolgák voltak. A sorshúzás az Esquilina tribust jelölte ki, s Ti. Gracchus közölte a döntést, hogy valamennyi szabadosnak itt kell átesnie a vagyonbecslésen. Ez az intézkedés nagyon megnövelte a censorok tekintélyét a senatus előtt. Nemcsak Semproniusnak mondtak köszönetet dicséretre méltó kezdeményezésért, de Claudiusnak is, hogy ennek végrehajtását nem akadályozta meg.

A censorok több embert zártak ki a senatusból, mint elődeik, s több lovagot kényszerítettek rá, hogy adja el lovát. Mindezeket közös döntéssel tribusukból is kizárták, és az aerariusokhoz osztották be. S ha egyikük valakit megbélyegzett, a másik egyetlen esetben sem tiltakozott e megszégyenítés ellen.

Mikor a censorok azt kérték, hogy hosszabbítsák meg egy évvel és hat hónappal hivatali idejüket, hogy szokás szerint helyrehozattathassák a megrongált épületeket, s ellenőrizhessék a bérbe adott építkezéseket, ez ellen Cn. Tremellius tribunus, mivel nem választották be a senatusba, tiltakozást jelentett be.

Ebben az évben szentelte fel C. Cicereius az Albai-hegyen Moneta szentélyét, öt évvel azután, hogy felépítésére fogadalmat tett. - Ebben az évben szentelték fel Mars flamenjévé L. Postumius Albinust.

16. Mikor Q. Aelius és M. Iunius consulok előterjesztést tettek a

provinciák ügyében, az atyák úgy határoztak, hogy Hispaniát, amelyet a macedon háború folyamán egy provinciának tekintettek, két provinciára kell felosztani, s hogy Macedoniát és Illyricumot továbbra is változatlanul L. Paulusra és L. Aniciusra kell rábízni, amíg a megbízottakkal egyetértésben nem rendezik ezeknek az államoknak a háború következtében zavarossá vált helyzetét, s ezeket a királyság helyett más formában újjá nem szervezik.

A consuloknak Pisaet és Galliát jelölték ki provinciául két-két, egyenként ötezer-kétszáz gyalogosból és négyszáz lovasból álló legióval együtt. A praetorok a következő eredménnyel sorsoltak: Q. Cassius kapta a városiak, M'. Iuventius Talna az idegenek közti jogi ügyek intézését, Ti. Claudius Nero Siciliát, Cn. Fulvius Hispania innenső, C. Licinius Nerva a túlsó részét. Sardinia A. Manlius Torquatusnak jutott, de ő nem utazhatott el provinciájába, mivel főbenjáró vétekkel vádolták, s a senatus határozata alapján itthon kellett maradnia.

Ezután beszámoltak a senatusban a bejelentett csodajelekről. Veliában a Penatesek szentélyét, Minervium városában a két városkaput s a falak egy részét villámcsapás érte. Anagniában földeső esett; Lanuviumban egy fáklyát láttak az égen; Calatiából M. Valerius római polgár azt jelentette, hogy az állam földjéből bérelt birtokán a tűzhelyből három napon át vér szivárgott.

Elsősorban ez utóbbi csodajel miatt felszólították a decemvireket, hogy tekintsenek be a szent könyvekbe, s ezek a nép számára egynapos könyörgést rendeltek el, és ötven kecskét áldoztak fel a Forumon. A többi csodajel miatt másnap ismét könyörgést tartottak valamennyi isten vánkosa előtt, nagyobb jószágokat áldoztak fel, és megtisztították a Várost.

Ezenkívül a senatus a halhatatlan isteneknek járó hálaadás ügyében a következő határozatot hozta: “Miután az ellenséges hatalmakat legyőztük, és Perseus és Gentius királyok Macedoniával és Illyricummal együtt a római nép hatalmában vannak, Q. Cassius és M. Iuventius praetorok gondoskodjanak akkora ajándékokról, amekkorát Ap. Claudius és M. Sempronius consulsága idején Antiochus király legyőzése után helyeztek el valamennyi isten párnája előtt.”

17. Ezután kijelölték a tíz, Macedoniába és az öt, Illyricumba küldendő megbízottat, akiknek az lesz a feladatuk, hogy jóváhagyják L. Paulus és L. Anicius hadvezéreknek a helyzet rendezésére irányuló intézkedéseit. Először a Macedoniába indulók nevét közölték: A. Postumius Luscus, C. Claudius - mindketten volt censorok -, Q. Fabius Labeo, Q. Marcius Philippus, C. Licinius Crassus, aki mint consul, Paulus tiszttársa volt, s ekkor, mivel meghosszabbították vezéri

megbízatását, Gallia provinciát kormányozta. Ezek mellé a volt consulok mellé még a következőket rendelték: Cn. Domitius Ahenobarbus, Ser. Cornelius Sulla, L. Iunius, T. Numisius Tarquiniensis, A. Terentius Varro. Illyricumba pedig a következőket jelölték ki: P. Aelius Ligus, volt consul, C. Cicereius és Cn. Baebius Tampilus - az utóbbi az előző évben, Cicereius sok évvel ezelőtt volt praetor -, P. Terentius Tuscivicanus, P. Manilius.

Ezután az atyák emlékeztették a consulokat, hogy mivel egyiküknek fel kell váltania Galliában C. Liciniust, akit beválasztottak a megbízottak közé, minél hamarabb döntsenek a provinciákról megegyezés vagy sorsolás útján, s ők meg is ejtették a sorsolást. M. Iuniusnak jutott Pisae, Q. Aeliusnak Gallia. S a senatus utasította Iuniust, hogy mielőtt provinciájába elindul, ő vezesse be a senatus elé a követségeket, amelyek mindenhonnan érkeztek Rómába, hogy szerencsekívánataikat elmondják.

Egyébként, noha olyan férfiakat küldtek el, akiktől remélni lehetett, hogy tanácsadásukkal hozzásegítik a vezéreket ahhoz, hogy egyetlen olyan döntést se hozzanak, amely nem méltó a római nép jóindulatához vagy méltóságához, mégis a senatusban is megvitatták az intézkedések fő elveit, hogy a hazulról odaérkező megbízottak minden tekintetben megalapozott szempontokat közölhessenek a hadvezérekkel.

18. Mindenekelőtt elhatározták, hogy a macedonoknak és az illyreknek megadják a szabadságot, hogy valamennyi nép előtt nyilvánvalóvá váljék: a római nép fegyverei nem a szabadoknak hoztak szolgaságot, hanem ellenkezőleg, a szolgasorsban levőknek szabadságot, s hogy a szabadságban élő népek meggyőződjenek arról, hogy a rómaiak védelme alatt szabadságuk biztos és állandó marad, s a királyi uralom alatt élők is belássák, hogy uralkodójuk már most is a római népre való tekintettel kormányoz enyhébben és igazságosabban, ha pedig egyszer háború törne ki a római nép és uralkodójuk között, az a római népnek a győzelmet, nekik pedig a szabadságot hozná meg.

Azt is elhatározták, hogy megszüntetik a rendkívül nagy bevételeket biztosító macedoniai ércbányák és a vidéki birtokok bérbeadását, mert ezeket bérlő nélkül nem lehet művelni, ahol pedig bérlő van, ott vagy az állam tulajdonjoga nem érvényesül, vagy a szövetséges nép szabadságát veszik semmibe. De úgy vélték, hogy ezeknek a művelését maguknak a macedonoknak sem lehet átengedni, mert ahol az emberek számára könnyen megszerezhető zsákmánnyá válik, amit kezelnek, ott sohasem fog hiányozni az ok a lázongásra és a viszálykodásra.

Végül pedig, attól félve, hogy ha az egész nép közös gyűlést tarthat,

valamelyik aljas népámító az üdvös mérséklettel nekik ajándékozott szabadságot esetleg pusztító féktelenséggé változtathatja át, Macedoniát négy körzetre osztották fel, úgy, hogy mindegyiknek meglegyen a maga népgyűlése, s úgy döntöttek, hogy feleannyi adót fizessenek a római népnek, mint amennyit eddig királyaiknak szoktak fizetni. S hasonló utasításokat adtak Illyricummal kapcsolatban is.

A többit magukra a hadvezérekre és a megbízottakra hagyták azzal, hogy az ügyeket majd ott helyben megtárgyalva meg fogják találni a legbiztosabb megoldást.

19. A királyoktól, államoktól és népektől érkezett sok követség között elsősorban Attalus, Eumenes király testvére vonta magára mindenki tekintetét és figyelmét. Azok ugyanis, akik vele együtt harcoltak a háborúban, nem kisebb szívélyességgel fogadták, mintha maga Eumenes király érkezett volna meg. Két, külső látszatra tiszteletre méltó ok hozta őt Rómába, az egyik, hogy illő módon szerencsét kívánjon a jelenlegi győzelem alkalmából, amelynek kivívásában neki magának is része volt, a másik, hogy panaszt emeljen a gallusok betörése s a tőlük elszenvedett vereség miatt, amely megrendítette birodalmuk helyzetét.

Lelke mélyén azonban titkon azt remélte, hogy olyan kitüntetéseket és jutalmakat kap a senatustól, amelyeket szinte alig fogadhat el a testvéréhez való viszonya megsértése nélkül. Akadt ugyanis a rómaiak között néhány rossz tanácsadó is, akik igyekeztek reményt kelteni benne, s felébreszteni nagyravágyását, mondván, hogy Rómában Attalusról és Eumenesről az a vélemény, hogy az előbbi a rómaiak meggyőződéses barátja, míg az utóbbi a rómaiak és Perseus számára egyaránt megbízhatatlan szövetséges. Így azután nehéz lenne elképzelni, mit adna meg neki készségesebben a senatus, azt-e, amit saját maga számára, vagy azt, amit testvére ellen kér; annyira azt óhajtja kivétel nélkül mindenki, hogy neki valamennyi kérését teljesítsék, amattól pedig mindent megtagadjanak.

Attalus, mint ez a helyzet is mutatja, olyan ember volt, aki szeretne megkapni mindent, amire csak reményei alapján számíthat, de egyik barátja bölcs figyelmeztetésével mintegy megzabolázta a siker következtében megmámorosodott lelkét. Ugyanis kíséretében volt egy Stratius nevű orvos, akit a nem éppen nyugodt Eumenes éppen azért küldött el vele Rómába, hogy kísérje figyelemmel öccse cselekedeteit, s legyen hűséges figyelmeztetője, ha úgy látja, hogy az letér a hűség útjáról.

Ez a Stratius akkor járult Attalus elé, mikor ennek fülét már telebeszélték, s becsvágyát már felszították, de megfelelő időben tett megjegyzéseivel sikerült rendbe hoznia a szinte már elveszettnek

látszó helyzetet.

Kifejtette, hogy az egyes királyságok különböző módon lettek naggyá. Az ő birodalmuk még új, nem támaszkodhatik régen meglevő hatalomra, a fivérek egyetértése tartja fenn, mert ha igaz is, hogy egyikük viseli a király nevet és a megkülönböztető fejéket, azért valamennyi testvér részt vesz az uralkodásban. S vajon Attalust, aki bátyjához korban legközelebb áll, ki ne tekintené királynak? Nemcsak azért, mert látják, hogy jelenleg is mekkora befolyása van, de mert nem kétséges - tekintve Eumenes egészségi állapotát, életkorát, s hogy nincs fiúgyermeke -, hogy közel a nap, amikor ő veszi át az uralmat. (Ekkor még nem született meg Eumenes fia, aki követte őt a trónon.) S mi értelme lenne erőszakkal megszerezni azt, ami hamarosan amúgy is magától a birtokába kerül?

Ezenkívül még az új gallus támadás vihara is rázúdult birodalmukra, s ezt még az uralkodók összefogása és egyetértése esetén is nehezen tudják feltartóztatni, ha pedig a külső háborúhoz még a belső viszálykodás is hozzájárul, nem is gondolhatnak az ellenállásra. S ő egyszerűen csak annyit fog elérni, hogy bátyja nem mint király fog meghalni, saját magát pedig megfosztja a trón oly közeli reményétől. S ha mindkettő dicsőséges tettnek számítana, az is, hogy biztosítja testvére számára a trónt, s az is, hogy elragadja tőle, mégis jobb és dicséretesebb a testvéri szeretetnek megfelelő utat választani, azt, hogy számára megőrzi a trónt.

De mivel a valóságban a második lehetőség megvetendő, és igen közel jár a testvérgyilkossághoz, milyen kétség késleltetheti még a döntést? Vajon az, hogy a birodalom egy részére támasszon-e igényt, vagy pedig elragadja az egészet? Ha egy részét veszi el, erőik megoszlása miatt mindketten meggyengülnek, s kétségtelenül ki lesznek szolgáltatva a legkülönbözőbb jogtalanságoknak; ha az egészet, úgy azt óhajtja-e, hogy bátyja magánemberré, vagy - ebben az életkorban, ilyen elgyengült testtel - száműzötté váljék, vagy legvégül el akarja rendelni megöletését is?

Hiszen, hogy ne is említse a tragédiában szereplő istentelen fivérek bűnhődését, emlékezetes példát nyújthat Perseus végzete is, aki Samothrace szentélyében, mintha az istenek személyesen követelték volna lakolását, térdre borulva tette le a győztes ellenség elé a koronát, amelyet testvére meggyilkolása árán szerzett meg. Még azok az emberek is, akik különben sem azért tüzelik őt, mert barátai, hanem azért, mert Eumenes ellenségei, dicsérni fogják testvérszeretetét és állhatatosságát, ha végig hűségesen kitart fivére mellett!

20. Ezek az érvek eldöntötték Attalus elhatározását. Így, mikor

bevezették a senatus elé, szerencsét kívánt a győzelem alkalmából, beszámolt magának és - ha voltak ilyenek - testvérének a háborúban nyújtott szolgálatairól, továbbá a gallusok felkeléséről, amely nemrégiben olyan nagy felfordulást okozott. Kérte a senatust, küldjön követeket a gallusokhoz, hogy tekintélyükkel rávegyék őket a fegyveres harc abbahagyására. Majd, mikor teljesítette, amivel állama érdekében megbízták, azt kérte, adják neki Aenust és Maroneát. S miután ily módon meghiúsította azoknak a reményeit, akik azt várták, hogy bevádolja testvérét, s kérni fogja a birodalom megosztását, eltávozott a Curiából.

Ritkán volt még rá eset, hogy bárkinek, királynak vagy magánembernek a szavait ilyen rokonszenvvel s ekkora egyhangú tetszéssel hallgatták volna végig. Ott-tartózkodása folyamán a megbecsülés minden jelével és ajándékokkal halmozták el, s hasonló ünnepélyességgel kísérték ki elutazása alkalmával.

Az Asiából és Görögországból érkezett nagyszámú követség között elsősorban a rhodusiak küldöttei vonták magukra a polgárság figyelmét. Ugyanis először fehér ruhában jelentek meg, mint azokhoz illik, akik szerencsekívánatot hoztak, hiszen ha sötét ruhát viselnek, azt a látszatot keltették volna, hogy Perseust gyászolják. De mikor M. Iunius consul megkérdezte az atyákat - miközben a követek a Comitiumon álltak -, hogy biztosítsák-e a számukra a lakást, ellátást s a senatusba való belépést, az atyák úgy döntöttek, hogy velük szemben egyáltalán nem kell érvényesíteni a vendégbaráti jogot.

Mikor a consul kijött a Curiából, s a rhodusiak kérték: mivel azért jöttek, hogy szerencsét kívánjanak a győzelem alkalmából, és tisztázzák államukat a vádak alól, bocsássák be őket a senatus elé, ő közölte velük, hogy a rómaiak szokásuk szerint mindent megtesznek szövetségeseik és barátaik szívélyes és vendégszerető fogadtatására, s biztosítják számukra a belépést a senatusba is, de a rhodusiak nem szereztek olyan érdemeket ebben a háborúban, hogy őket a barátok és szövetségesek közé sorolhatnák.

A rhodusiak e szavak hallatára mindnyájan a földre vetették magukat, s úgy könyörögtek a consulhoz s valamennyi jelenlevőhöz, ne tartsák méltányosnak, hogy a rhodusiak ellen újabban felhozott kitalált vádak többet számítsanak, mint korábbi érdemeik, amelyeknek maguk is tanúi voltak. Azonnal gyászruhát öltöttek, körbejárták az előkelő emberek házait, könnyek között kérve őket, vizsgálják meg ügyüket, mielőtt elítélnék őket.

21. M'. Iuventius Talna praetor, aki a polgárok és idegenek közti jogi ügyeket intézte, a népet a rhodusiak ellen ingerelte, s javaslatot nyújtott be, hogy a rhodusiak ellen indítsanak háborút, s egyik, erre az

évre megválasztott főtisztviselőt küldjék el a hajóhaddal ebbe a háborúba. (Ugyanis azt remélte, hogy erre a feladatra őt fogják kijelölni.) De javaslata ellen M. Antonius és M. Pomponius néptribunusok tiltakozást jelentettek be. Azonban nemcsak a praetor járt el új és veszedelmes példát szolgáltatva ebben az ügyben, mikor anélkül, hogy a senatust előzőleg megkérdezte, a consulokat pedig tájékoztatta volna, egyedül, saját elhatározása alapján terjesztette elő javaslatát, hogy: "Óhajtják és elrendelik-e, hogy a rhodusiak ellen háborút indítsanak?" - hiszen korábban először mindig a senatust kérdezték meg egy háború kérdésében, s csak azután, az atyák határozata alapján terjesztették az ügyet a népgyűlés elé -, de a néptribunusok is, hiszen az volt a hagyományos szokás, hogy senki sem jelentett be tiltakozást egy törvényjavaslat ellen, amíg az egyes polgároknak lehetőséget nem adtak, hogy a javasolt törvényt ajánlják vagy támadják.

Ezért aztán nagyon gyakran megesett, hogy olyanok, akik nem jelezték, hogy tiltakozni akarnak, miután a javaslat ellen felszólalók szavai felhívták figyelmüket annak fogyatékosságaira, bejelentették tiltakozásukat, viszont mások, akik azért jelentek meg, hogy tiltakozzanak, elálltak szándékuktól, mert meggyőzték őket a javaslat támogatóinak nyomós érvei. Ekkor azonban a praetor és a tribunusok abban versenyeztek, hogy mindent elsietve tegyenek, s a tribunusok a praetor sietségét túl hamar bejelentett tiltakozásukkal [...] a hadvezér megérkezéséig [...][13]

22. "Eddig még nincs bebizonyítva, hogy valóban vétkeztünk-e, viszont máris el kell tűrnünk minden büntetést és megszégyenítést. Régebben, mikor a carthagóiak legyőzése, vagy Philippus és Antiochus leverése után megérkeztünk Rómába, az állam által bérelt szállásunkról mentünk át a Curiába, hogy szerencsét kívánjunk nektek, összeírt atyák, majd a Curiából felmentünk a Capitoliumra, hogy átadjuk adományunkat a ti isteneiteknek. Most egy hitvány vendégfogadóból érkeztünk, ahol pénzért is alig kaptunk szállást, s majdnem arra kényszerítettek, mint valami ellenséget, hogy maradjunk a Városon kívül. S ebben a gyászruhában jelentünk meg a római Curiában mi, rhodusiak, akiket nemrégen még egész provinciákkal, Lyciával és Cariával ajándékoztatok meg, s akiket a megbecsülés minden jelével elhalmoztatok.

Mint halljuk, még a macedonokat és illyreket is szabadnak nyilvánítottátok, noha ezek szolgák voltak, mielőtt ellenetek háborút viseltek - s mi nem is irigyeljük egyetlen nép szerencséjét sem, sőt ebben is a rómaiak jóindulatának jelét látjuk -, viszont a rhodusiakat, akik ebben a háborúban semmi egyebet nem követtek el, mint hogy tétlenek maradtak, szövetséges helyett ellenségnek akarjátok

tekinteni? Ti még bizonyára ugyanazok a rómaiak vagytok, akik azzal dicsekedtek, hogy háborúitok azért szerencsések, mert igazságosak, s nem is annyira ezeknek eredményére vagytok büszkék, hogy győztetek, hanem inkább a kezdetére, azaz, hogy megfelelő ok nélkül még sohasem kezdtetek hadakozni.

A carthagóiakat Siciliában Messana ostroma, Philippust Athén megostromlása, Görögország leigázására irányuló szándéka, s a Hannibalnak segítségül küldött pénz és haderő tette ellenségetekké. Antiochus ellenségeiteknek, az aetoliaiaknak ösztönzésére személyesen kelt át hajóhadával Asiából Görögországba, birtokába vette Demetriast, Chalcist és a Thermopylaei-szorost, azzal a szándékkal, hogy hatalmatok birtoklásában megingasson. Perseus ellen azért kezdtetek háborút, mert megtámadta szövetségeseiteket, s megölette egyes népek vagy törzsek fejedelmeit vagy királyait.

De milyen megokolással zúdul majd mireánk a szerencsétlenség, ha mi is ki vagyunk szemelve a pusztulásra? S most még nem is választottam el az állam ügyét polgártársainktól, Polyaratustól és Dinontól, továbbá azoknak az ügyétől, akiket magunkkal hoztunk, hogy a kezetekbe adjuk őket. Feltéve, hogy mi, rhodusiak, valamennyien egyformán vétkesek vagyunk, vajon mivel lehetne bennünket vádolni ezzel a háborúval kapcsolatban? Azzal, hogy Perseusnak kedveztünk, s ahogy az Antiochus és Philippus ellen vívott háborúkban a királyokkal szemben a ti oldalatokon, most veletek szemben a király mellett állottunk?

De kérdezzétek csak meg C. Liviust és L. Aemilius Regillust, akik Asiában hajóhadaitok parancsnokai voltak, hogyan szoktuk mi támogatni szövetségeseinket, s milyen tevékenyen szoktunk részt venni a háborúban. Hiszen nem volt rá eset, hogy hajóitok nélkülünk kezdtek volna ütközetet. Sőt a mi hajóhadunk külön csatát is vívott egyszer Samosnál, majd később Pamphylia mellett, ahol Hannibal volt az ellenség vezére, s ez a győzelem számunkra annál dicsőségesebb, mert noha a Samosnál vívott ütközetben hajóink nagy részét s kiváló, ifjú harcosainkat elvesztettük, még ez a súlyos csapás sem rendített meg, s ismét szembe mertünk szállni a király Syriából érkezett hajóhadával. Mindezt nem azért hoztam fel, hogy dicsekedjem - hiszen ez nem is illene jelenlegi helyzetünkhöz -, hanem hogy emlékeztesselek arra, milyen módon szokták támogatni a rhodusiak szövetségeseiket.

23. Tőletek Philippus és Antiochus legyőzése után a legnagyszerűbb jutalmakat kaptuk. De ha - tegyük fel - a siker, amely az istenek jóindulata és saját hősiességetek révén most a tiétek lett, Perseusnak jutott volna, s mi megjelennénk Macedoniában a győztes király előtt,

hogy jutalmunkat kérjük, ugyan mire is hivatkozhatnánk? Talán arra, hogy pénzzel és élelemmel, tengeri és szárazföldi segédcsapatokkal támogattuk? Van-e egyetlen erőd, amit mi tartottunk megszállva, s egyetlen hely, ahol az ő vagy a magunk vezéreinek irányításával ütközetbe bocsátkoztunk? S ugyan mit felelnénk, ha megkérdezné, hol látta ő saját haderejében akár egyetlen katonánkat vagy egyetlen hajónkat is? S valószínűleg éppen úgy védekeznünk kellene előtte, ha ő győz, mint ahogy most előttetek védekezünk.

Hiszen azzal a kezdeményezésünkkel, hogy mindkét félhez követeket küldtünk a béke érdekében, azt értük el, hogy egyik oldalon se akartak tudni a háláról, sőt az egyik fél még váddal és fenyegetéssel is illet. Perseus pedig joggal vethetné a szemünkre - amit ti nem tehettek meg, összeírt atyák -, hogy a háború kezdetén követeket küldtünk hozzátok, hogy ígérjenek meg nektek mindent, ami csak a háborúhoz szükséges, s jelentsék be, hogy akárcsak az előző háborúkban, hajóinkat, fegyvereinket és ifjúságunkat minden lehetőségre felkészítettük. Rajtatok állt, hogy mindezt nem bocsáthattuk rendelkezésetekre, mert akkoriban ti valamilyen okból visszautasítottátok segítségünket. Így hát semmiféle ellenséges vállalkozásba nem bocsátkoztunk, s nem is mulasztottunk el semmit a jó szövetséges kötelességeiből, de ti megakadályoztátok, hogy kötelességünket valóban teljesítsük is. »És azután? - mondhatnák. - Vajon a ti államotokban, rhodusiak, semmi olyat sem tettek vagy mondtak akaratotok ellenére, amit a római nép joggal találhatott sérelmesnek?«

Azt, ami ezután történt, már nem szándékozom védelmembe venni - nem vagyok annyira esztelen -, de mindenesetre szeretném elválasztani az állam ügyét az egyes polgárok vétkétől. Hiszen nincsen olyan állam, amelyben ne akadnának időnként gonosz polgárok, s amelyben valaha is hiányoznék a megtéveszthető emberek tömege. Nálatok is akadtak, mint hallom, olyanok, akik abból éltek, hogy hízelegtek a tömegnek, és hogy egykor, a nép kivonulása idején, nem voltatok saját államotok urai. S ha ez egy ilyen, ennyire szilárd erkölcsi alapon nyugvó államban is megtörténhetett, csodálkozhat-e valaki azon, hogy akadt nálunk néhány ember, aki, meg akarván nyerni a király jóindulatát, tanácsaival félrevezette a tömeget? Mindamellett csupán annyit értek el, hogy vonakodva teljesítettük veletek szemben szövetségesi kötelességeinket.

Nem akarok elsiklani afölött, ami ebben a háborúban államunk legsúlyosabb bűne volt, hogy egyszerre küldtünk követeket hozzátok és Perseushoz a béke ügyében. Ennek a szerencsétlen kezdeményezésnek - mint később megtudtuk - a legnagyobb ostobaság látszatát adta esztelenül viselkedő szónokunk, aki, mint mindenki tudja, olyan hangnemben beszélt, mint C. Popilius, római követ

beszélhetett, akit azért küldtetek el, hogy vessen véget az Antiochus és Ptolemaeus királyok között folyó háborúnak. Ám nevezzük magatartását, ahogy tetszik, akár gőgnek, akár ostobaságnak, lényegében Perseus előtt is úgy viselkedtünk, ahogy nálatok. Hiszen az államoknak éppúgy megvannak a sajátos jellemvonásaik, mint az embereknek, s a népek között is ez indulatos, az vakmerő, amaz meg félénk természetű, míg mások túlságosan is kedvelik a bort vagy a szerelmet. Az athéniaknak az a híre, hogy gyorsak, s erejükön felül is merészen vállalkoznak bármire, míg a lacedaemoniak határozatlanok, s még abba is nehezen vágnak bele, amiben nem látnak kockázatot.

Nem tagadom, hogy Asia egész vidéke bizonyos mértékig állhatatlan embereket nevelt, s mi is szeretünk kissé nagyobb hangon beszélni, mert azt képzeljük, hogy kitűnünk a körülöttünk található államok közül, noha ezt nem annyira a saját erőnkből, mint inkább a ti jóindulatotok és kedvező véleményetek révén értük el. Viszont az a követség eléggé megbűnhődött már akkor azonnal, mindenki előtt, mikor olyan lesújtó válasszal bocsátottátok el. De ha még akkor sem lakoltunk meg eléggé, ez a mi mostani, annyira szánalomra méltó és megalázott követségünk bizonyára még ennél sokkal gőgösebb követségekért is megfelelő, teljes kiengesztelést jelenthet.

A gőgöt, különösen ha az szavakban nyilvánul, csak az indulatosak gyűlölik, míg a bölcsek megmosolyogják, főként ha a gyengébb viselkedik így az erősebbel szemben, s még soha senki se állította, hogy ez halálbüntetést érdemel. Mert, ugye, milyen nagy csapást jelentett volna, hogy a rhodusiak lenézik a rómaiakat! Lám, egyesek néha még az isteneket is indulatosabb kifejezésekkel illetik, mégsem hallottam soha, hogy valakit ezért villámcsapás ért volna.

24. Így hát milyen vétkünk maradt még, amiért tisztáznunk kellene magunkat, ha egyetlen ellenséges cselekedetet sem követtünk el, s ha követünk szavai - bármennyire joggal sértették is fületeket -, mégsem okozhatják egy állam pusztulását?

Hallom, összeírt atyák, hogy egymás között folytatott beszélgetéseitekben mintegy felbecsülitek a kár értékét, amelyet a mi ki nem mondott kívánságunk okozott, s egyesek úgy vélik, hogy mivel mi a királynak kedveztünk, és inkább az ő győzelmét óhajtottuk, rászolgáltunk, hogy háborút indítsanak ellenünk. Mások szerint, noha bizonyos, hogy így cselekedtünk, ezt mégsem kell háborúval megtorolni, hiszen - mondják - egyetlen állam szokásai vagy törvényei sem írják elő, hogy azt, aki ellensége pusztulását óhajtja, de semmit sem tesz ennek érdekében, fejvesztésre kell ítélni. Persze, mi ezeknek, akik, ha a vád alól nem is, de a meglakolástól legalább felmentenek minket, mindenesetre hálásak vagyunk.

Mi saját magunkra a következő törvényt tesszük: ha mindnyájunkban megvolt a vágy, amivel gyanúsítanak, akkor nem teszünk különbséget a szándék és a cselekedet között, s mindnyájan vállaljuk a büntetést; de ha egyes vezetőink timellettetek, mások viszont a király pártján álltak, akkor persze nem ragaszkodom ahhoz, hogy a mi kedvünkért, akik a ti pártotokon voltunk, a király híveinek ne essék semmi bántódása, viszont azt kérem, hogy őmiattuk ne kelljen nekünk is elpusztulnunk.

Ti nem haragudhattok jobban rájuk, mint saját államuk, s mivel ezt maguk is tudják, a legtöbben közülük vagy elmenekültek, vagy öngyilkosok lettek, másokat pedig, akiket már elítéltünk, tinektek fogunk kiszolgáltatni, összeírt atyák. Mi viszont, többi rhodusi, ahogy semmi hálára, éppúgy semmi büntetésre sem szolgáltunk rá ebben a háborúban. Korábbi szolgálataink tömege egyenlítse ki azt, amit most kötelességteljesítésben elmulasztottunk.

Ezekben az években három király ellen viseltetek háborút. S ne szolgáljon nagyobb kárunkra az egyetlen háborúból való távolmaradásunk, mint amekkora hasznunkra az, hogy két háborúban az oldalatokon harcoltunk. Tekintsétek úgy Philippust, Antiochust és Perseust, mint három bírói szavazatot: kettő felment minket, a harmadik bizonytalan, s lehet, hogy majd ellenünk szól. Ha a királyok ítélőbíráink lennének, elmarasztalnának, de a ti ítéletetek, összeírt atyák, arról dönt, hogy Rhodus megmaradjon-e a földön, vagy pedig mindenestül el kell-e pusztítani. Mert, összeírt atyák, nem a háború ügyében döntötök, amit megkezdhettek ugyan, de nem lesz módotokban folytatni, mivel egyetlenegy rhodusi sem fog fegyvert emelni ellenetek.

Ha nem szűnik meg haragotok, időt kérünk tőletek arra, hogy erről a gyászos követségünkről otthon beszámolhassunk. S azután, ahány szabad ember csak van Rhoduson, férfiak és nők, minden vagyonunkkal együtt hajóra szállunk, s otthagyva állami és családi isteneinket, átkelünk Rómába, a Comitiumon át a Curia előcsarnokában felhalmozunk minden, az állam vagy egyesek birtokában levő aranyat és ezüstöt, s hatalmatokba adjuk saját magunkat, asszonyainkat és gyermekeinket, készen rá, hogy elviseljük, ami ránk vár, hogy majd ne szemünk láttára rabolják ki és égessék fel városunkat.

A rómaiaknak hatalmukban van, hogy a rhodusiakat ellenségükké nyilvánítsák, de nincs hatalmukban, hogy őket valóban azzá is tegyék. Viszont nekünk is jogunkban áll kinyilatkoztatnunk saját magunkról, hogy sohasem nyilvánítjuk magunkat a ti ellenségeiteknek, és soha nem ragadtatjuk magunkat semmiféle ellenséges cselekedetre, még ha minden lehetséges csapást el kell is viselnünk!”

25. Miután ez a beszéd elhangzott, a rhodusiak mind földre vetették magukat, az olajágakat könyörgők módjára maguk elé tartva, s végül, mikor felszólították őket, hogy álljanak fel, elhagyták a Curiát. Ezután került sor az atyák véleményének meghallgatására. A rhodusiakat azok támadták a leghevesebben, akik mint consulok, praetorok vagy legatusok részt vettek a macedoniai háború vezetésében. S ügyüket elsősorban M. Porcius Cato vette védelmébe, aki - noha egyébként kemény jellemű ember volt - most engedékeny és szelíd senatorként viselkedett.

Én itt nem óhajtom ennek a kiválóan szónokló férfinak a képét, szavait felidézve, megrajzolni; maga a beszéd megtalálható írásban az Őstörténet című művének az ötödik könyvében. - A rhodusiak olyan választ kaptak, amelyből kitűnt, hogy nem nyilvánítják ugyan őket ellenségnek, de nem tekintik ezentúl szövetségeseknek sem.

Philocrates és Astymedes voltak követségük vezetői. Ezek megállapodtak, hogy Philocrates a követek egy részével megviszi Rhodusba a választ, míg a többiek Astymedesszel együtt Rómában maradnak, hogy figyelemmel kísérjék az eseményeket, és tájékoztassák az otthoniakat. Az atyák utasították őket, hogy egy kijelölt napig rendeljék vissza elöljáróikat Lyciából és Cariából. Mikor ezt a rhodusiak megtudták, noha a hír magában lesújtó volt, mégis öröm fogta el őket, mert nem kellett súlyosabb csapástól félniük, hiszen ők a háborútól rettegtek.

Ezért azonnal elhatározták, hogy egy húszezer arany értékű koszorút készíttetnek, s ezzel a követséggel Theodotust, hajóhaduk fővezérét bízták meg. Olyan módon szerettek volna a rómaiakkal való szövetségért folyamodni, hogy népük ebben az ügyben ne hozzon határozatot, s írásban se rögzítsenek le semmit, nehogy, ha szándékukat nem érnék el, a visszautasítás után még nagyobb legyen a szégyen. Így a hajóhad főparancsnoka egyedül kapott jogot arra, hogy ebben az ügyben hivatalos felhatalmazás nélkül tárgyalásokat folytasson.

Ugyanis annyi éven át úgy voltak baráti kapcsolatban a rómaiakkal, hogy nem kötöttek velük szövetségi szerződést, mert nem akarták teljesen meghiúsítani a királyok reményét, hogy segítségükre sietnek, ha erre valamelyikük rászorul, s magukat sem akarták megfosztani a lehetőségtől, hogy segítségnyújtásukból és a királyok szorult helyzetéből hasznot húzhassanak. Ekkor azonban úgy látták, hogy mindenáron törekedniük kell a szövetség megkötésére, nem mintha ez nagyobb biztonságot nyújtana számukra a többi állammal szemben - hiszen a rómaiakon kívül senkitől sem féltek -, hanem azért, hogy eloszlassák a rómaiak velük szemben táplált gyanúját.

Körülbelül ez idő tájban Caunus lakói is elpártoltak tőlük, a mylassaiak pedig elfoglalták az Euromushoz tartozó városokat. A rhodusiak lelke még nem tört meg annyira, hogy ne lássák be: miután Lyciát és Cariát elvették tőlük a rómaiak, ha megmaradt tartományaik fellázadva maguk szabadítják fel magukat, vagy pedig szomszédaik hatalmába kerülnek, ők itt maradnak bezárva egy keskeny és terméketlen sziget partjai közé, amely egyáltalán nem képes egy ekkora várost eltartani.

Gyorsan elküldték hát csapataikat, s nemcsak Caunus lakóit kényszerítették engedelmességre, noha ezek a cibyraiakat is segítségül hívták, de az Orthosia mellett vívott csatában a mylassaiakat és az alabandaiakat is, akik egyesített seregeikkel éppen azért indultak el, hogy Euromus területét elfoglalják.

26. Míg itt ezek, Macedoniában és Rómában pedig az elmondott egyéb események lejátszódtak, Illyricumban L. Anicius, aki, mint említettem, elfogta Gentius királyt, helyőrséget helyezett el Scodrában, a királyi székhelyen Gabinius, továbbá Rhizonban és Olciniumban, e két igen kedvező helyen fekvő városban C. Licinius parancsnoksága alatt. S miután Illyricum védelmét rájuk bízta, serege többi részével Epirusba vonult. Itt először Phanote adta meg magát, ahol az egész lakosság szalagokkal feldíszítve kivonult eléje. Helyőrséget hagyott náluk, majd átvonult Molossis területére, s miután itt Passaron, Tecmon, Phylace és Horreum kivételével valamennyi várost visszafoglalta, először Passaron ellen indult.

A város élén Antinous és Theodotus álltak, akikről közismert volt, milyen lelkes hívei Perseusnak, és mennyire gyűlölik a rómaiakat, s ők bírták rá az egész népet is a rómaiaktól való elpártolásra. Egyéni vétkük tudatában, mivel ők maguk semmi irgalomra nem számíthattak, hogy mindnyájukat együtt borítsák el hazájuk romjai, bezáratták a kapukat, buzdítva a tömeget, hogy a szolgaság helyett inkább a halált válassza.

Senki se merte még a száját sem kinyitni a rendkívüli hatalmú férfiak ellen, végül egy bizonyos Theodotus, maga is nemes származású ifjú, miután a rómaiaktól való félelem legyőzte benne a saját elöljárói előtt érzett rettegést, kijelentette: “Miféle őrület késztet benneteket, hogy két ember vétkében az egész államot bűnrészessé tegyétek? Én ugyan gyakran hallottam történeteket olyan emberekről, akik hazájukért vállalták a halált, ezek azonban tudomásunk szerint az elsők, akik úgy tartják méltányosnak, hogy hazájuk pusztuljon el őérettük. Miért nem nyitjuk ki a kapukat, s miért nem fogadjuk el azt az uralmat, amelyet már az egész földkerekség elfogadott?”

Mikor szavai hallatára az egész tömeg hozzá csatlakozott, Antinous

és Theodotus megtámadták a legelső ellenséges őrállomást, s önként vállalva a sebeket, ott lelték halálukat, a város pedig megadta magát a rómaiaknak.

Hasonló megátalkodottsággal záratta be a kapukat Tecmon elöljárója, Cephalus is, de őt megölték, s a város megadás útján Anicius kezére került. S azután sem Phylace, sem Horreum nem tudott ellenállni az ostromnak.

Anicius, miután Epirusban helyreállította a békét, s csapatait téli szállásra szétküldte a megfelelő városokba, visszatért Illyricumba, és Scodrába, ahová megérkezett az öt római megbízott, összehívta a vezetőket az egész provinciából, s velük tanácskozást tartott. Itt a hivatalos emelvényről kihirdette, hogy a római senatus és nép az illyreket szabadnak nyilvánítja, s így ő minden városból, várból és erődítményből ki fogja vonni a helyőrségeket. Issa és Taulantia lakói, a pirustae nép, a dassareták s Rhizon és Olcinium lakói pedig nemcsak a szabadságot nyerik el, de az adómentességet is, mert még Gentius veresége előtt a rómaiakhoz pártoltak. S adómentességet kap a daorsi nép is, mert otthagyta Caraventiust, s fegyveresen átállt a rómaiakhoz. Scodra lakóit, a dassarenses és a selepitani népet a többi illyriaival együtt feleannyi adó megfizetésére kötelezik, mint amennyit a király vetett ki rájuk.

Anicius ezután Illyricumot három részre osztotta. Közölte, hogy az első részhez Pista környéke tartozik, a másodikhoz a labeates nép egész területe, a harmadikhoz pedig az agravonitae nép, Rhizon és Olcinium lakói és ezek szomszédai. S miután kihirdette az Illyricumra vonatkozó határozatot, visszatért Epirusban levő téli szállására, Passaronba.

27. Mialatt ez történt Illyricumban, Paulus még a tíz megbízott megérkezése előtt elküldte fiát, Q. Maximust, aki már visszaérkezett Rómából, hogy dúlja fel Aeginiumot és Agassaet. Ugyanis Agassae lakói, noha maguk folyamodtak a rómaiak segítségéért és adták át városukat Marcius consulnak, később visszapártoltak Perseushoz. Aeginium lakóinak vétke viszont új keletű volt: mivel nem adtak hitelt a rómaiak győzelméről szóló híradásnak, ellenségnek tekintve őket, kegyetlenül megkínoztak néhány, a városukban megjelent római katonát. L. Postumiust is elküldte, hogy dúlja fel Aenia városát, mivel ennek lakói makacsabbul folytatták a fegyveres ellenállást, mint a szomszédos városok.

Ősz felé járt az idő, s Paulus elhatározta, ennek az évszaknak a kezdetét arra használja fel, hogy beutazza Görögországot, s megtekintse azokat a látványosságokat, amelyeket a hír annyira felmagasztal, hogy hallás után nagyobbnak gondoljuk, mint

amekkorának a szemünk valóban látja őket. A tábor vezetését C. Sulpicius Gallusnak adta át, s csekély számú kísérettel, oldalán fiával, Scipióval és Eumenes király testvérével, Athenaeusszal elindult Thessalián keresztül Delphibe, a híres jóshelyre.

Itt áldozatot mutatott be Apollónak, s elrendelte, hogy a szentély előcsarnokában készülő oszlopokra, amelyeken Perseus szobrait akarták felállítani, a győztes, vagyis az ő szobrait helyezzék el. Lebediában is felkereste Iuppiter Trophonius templomát. Miután itt megtekintette a barlang bejáratát, amelyen át leereszkednek azok, akik a jóshely elé akarnak járulni, hogy megkérdezzék az isteneket, áldozatot mutatott be a Hercynnai Iuppiternek, akinek itt szentélye van, majd lement Chalcisba, hogy megtekintse az Euripust és Euboeát, a nagy szigetet, melyet híd köt össze a szárazfölddel.

Chalcisból átkelt a háromezer lépésnyi távolságban levő Aulisba, a híres öbölbe, ahol egykor Agamemnon ezer hajóból álló hajóhada horgonyzott; s Diana szentélyéhez, ahová a királyoknak ez a hírneves királya, hogy hajóinak kedvező utat biztosítson, úgy vitte oda a lányát, mint valami áldozati jószágot.

Innen az atticai Oropusba utazott, ahol a régi jóst istenként tisztelik, s ahol egy öreg templom áll, elragadó környezetben, forrásoktól és patakoktól körülvéve. Majd megérkezett Athénba, amely nemcsak a dicső múlt emlékeivel van tele, de ahol sok nevezetes látnivaló is akad: a fellegvár, a kikötő, a Piraeust a várossal összekötő falak, a hajóépítő műhelyek, a nagy hadvezérek emlékművei, s az isteneket ábrázoló, anyaguk és mestereik sokfélesége miatt nagy hírű szobrok.

28. Itt áldozatot mutatott be Minervának, a fellegvár védőistennőjének, majd folytatta útját, s a második napon megérkezett Corinthusba. A város, amelyet később leromboltak, ekkor messze földön híres volt; fellegvára és az Isthmus gyönyörű látványt nyújtott. A vár rendkívül magasan emelkedik ki a város falai közül, s tele van forrásokkal, az Isthmus pedig keskeny földsávval választja el a keletre és nyugatra fekvő két szomszédos tengert.

Ezután felkereste a két nevezetes várost, Sicyont és Argost; az utóbbi ugyan nem annyira hatalmas, de híressé tette Aesculapiusnak a várostól ötezer lépésnyire álló jól ismert szentélye, amely ma már csak az elrabolt fogadalmi ajándékok nyomaival, de akkor magukkal az ajándékokkal volt tele, amelyeket a betegek ajánlottak fel az üdvös hatású gyógyszerekért az istennek.

Majd meglátogatta Lacedaemont, amely hírnevét nem nagyszerű épületeknek, hanem fegyelmének és alkotmányának köszönheti, innen pedig Megalopolist is útba ejtve átment Olympiába. S noha itt sok

egyéb, megtekintésre érdemes látnivaló fogadta, lelkét mégis a szinte jelenlevő Iuppiter látványa ragadta meg. Ezért, éppúgy, mintha a Capitoliumon óhajtana áldozni, egy, a szokottnál nagyobb áldozat előkészítését rendelte el.

Így utazta be Görögországot, anélkül, hogy bárhol akár csak egyetlen szóval is tudakozódott volna az után, hogy ki-ki egyénileg vagy hivatali tisztségében milyen véleményt nyilvánított a Perseus ellen folyó háborúban, nehogy bármiféle félelmet keltve megzavarja a szövetségesek hangulatát.

Mikor kíséretével együtt visszatért Demetriasba, útjában az aetoliaiak gyászruhába öltözött csapata sietett elé, s csodálkozó kérdésére, hogy mi történt, elmondták, hogy Lyciscus és Tisippus ötvenöt vezető emberüket megölte, miután a senatust körülfogták a római katonák, akiket A. Baebius, a helyőrség parancsnoka küldött oda, míg másokat száműzetésbe küldtek, s a meggyilkoltak és száműzöttek vagyonát lefoglalták.

Paulus elrendelte, hogy azok, akiket megvádoltak, jelenjenek meg Amphipolisban, maga pedig, miután Demetriasban találkozott Cn. Octaviusszal, arra a hírre, hogy a tíz megbízott már átkelt a tengeren, minden egyéb ügyet félretéve hozzájuk sietett, Apolloniába. Mikor itt elébe járult Perseus, aki - mivel túlságosan laza őrizetben tartották - az egynapi járóföldre levő Amphipolisból érkezett ide, őt ugyan szívélyesen fogadta, de mihelyt megérkezett az Amphipolisban levő táborba - mint mondják -, keményen lehordta C. Sulpiciust, először azért, amiért megengedte, hogy tőle Perseus a provinciában oly messze elkóboroljon, majd azért, mert túlságosan is engedékeny volt katonáival szemben, - s hagyta, hogy leszedjék a városfalak tetejéről a cserepeket, s ezekkel fedjék be téli szállásaikat, s elrendelte, hogy a cserepeket ismét szedjék le, s állítsák helyre korábbi állapotukba a fedetlenül maradt helyeket. Perseust nagyobbik fiával együtt átadta A. Postumiusnak, hogy tartsa őrizet alatt, leányát és kisebbik fiát pedig Samothracéról Amphipolisba hozatta, s teljesen szabad emberekként bánt velük.

29. Mikor elérkezett a nap, amelyen rendelete szerint minden város tíz-tíz vezető emberének meg kellett jelennie Amphipolisban, s amelyre össze kellett gyűjteni minden, akárhol is található hivatalos iratot vagy a királytól származó pénzt, Paulus a tíz megbízottal együtt, a macedonok legkülönbözőbb emberekből álló tömegétől körülvéve, helyet foglalt az emelvényen.

Noha az emberek már hozzászoktak a királyi uralomhoz, mégis ijesztő hatással voltak rájuk az új hatalom látható jelei: az emelvény, a feljáratot biztosító őrség, a praeco, a törvényszolga, csupa olyan

szokatlan élmény szemük és fülük számára, amelyek még a szövetségeseket is megrémítették volna, nemhogy a legyőzött ellenséget.

Paulus, miután a praeco útján csendet parancsolt, latin nyelven kihirdette a döntéseket, amelyeket a senatus, s amelyeket a haditanács közreműködésével ő maga hozott. Mindezt ezután a szintén jelenlevő Cn. Octavius praetor görög nyelven tolmácsolta.

Először is bejelentette, hogy a macedonokat szabadnak nyilvánítják, megtarthatják városaikat és földjeiket, saját törvényeik szerint élhetnek, évenként elöljárókat választhatnak, s a római népnek feleannyi adót kell fizetniük, mint amennyire királyaik kötelezték őket. Ezután közölte, hogy Macedoniát négy körzetre fogják felosztani. Az egyik, az első körzet a Strymon és Nessus folyók között levő területet foglalja magában, hozzátartozik még a Nessuson túl, keleti irányban fekvő vidék, s mindazok a falvak, erdők és városok, amelyek Perseus birtokában voltak, Aenus, Maronea és Abdera kivételével, továbbá az egész, a Strymonon innen, keleti irányban fekvő Bisaltice, a Sinticének nevezett Heracleával együtt.

A második körzetet az a vidék alkotja - kivéve Sinticét, Heracleát és Bisaltaet -, amelyet keletről a Strymon folyó vesz körül, nyugatról pedig az Axius folyó határol, s ehhez csatolják azoknak a paeoinaiaknak a vidékét is, akik az Axius folyó keleti partján laknak. A harmadik körzethez az a terület tartozik, amelyet keletről az Axius, nyugatról a Peneus folyók határolnak, észak felé pedig a Bora-hegység zár be. S ezt még kiegészítik Paeoniának az Axius folyó mellett elterülő nyugati részével, s ugyancsak ide tartozik még Edessa és Beroea. A negyedik körzet a Bora-hegységen túl terül el, s egyik része Illyricummal, a másik Epirusszal határos. Kijelölte a körzetek központjait is, ahol a gyűléseket tartják. Az elsőnek a székhelye Amphipolis, a másodiké Thessalonica, a harmadiké Pella, a negyediké Pelagonia. Ezekben a városokban kell a népgyűléseket megtartaniuk, a pénzt beszolgáltatniuk, s az elöljárókat megválasztaniuk.

Ezután közölte a határozatot, hogy senki se köthet házasságot, nem vásárolhat földet vagy épületet saját körzete határán kívül. Az arany- és ezüstbányákat nem művelhetik, de a vas- és rézbányákat igen. Azoknak, akik az ércet kitermelik, feleannyi adót kell fizetniük, mint amennyire a király kötelezte őket. Azt is megtiltotta, hogy máshonnan vett sót használjanak.

A dardanusoknak, kik visszakövetelték Paeoniát, mondván, hogy az hozzájuk tartozott, és határos is az ő területükkel, azt válaszolta, hogy mindenkinek biztosították a szabadságot, aki Perseus uralma alatt volt. De miután megtagadta tőlük Paeoniát, megadta nekik a jogot,

hogy sót vásárolhatnak, s utasította a harmadik körzetet, hogy szállítson a paeoniai Stobiba sót, amelynek az árát is megszabta. Elrendelte, hogy a macedonok maguk sem vághatnak fát hajóépítéshez, s ezt másoknak sem engedhetik meg. A barbár népekkel határos körzeteknek - s a harmadikat kivéve valamennyinél ez volt az eset - engedélyt adott, hogy határaik szélén fegyveres őrséget tarthassanak.

30. Ezek, a gyűlés első napján kihirdetett határozatok vegyes hatást váltottak ki az emberek lelkében. Fellelkesítette őket a váratlanul megkapott szabadság s az évi adó csökkentése; viszont úgy vélték, azzal, hogy megtiltották nekik a közlekedést a körzetek között, éppúgy szétszabdalták Macedoniát, mintha egy élőlénynek egymásra utalt tagjait tépték volna el egymástól. Ennyire nem voltak tisztában még maguk a macedonok sem azzal, hogy mekkora nagy Macedonia, s hogy mindegyik része mennyire el tud boldogulni önmagában is.

Hiszen az első körzet a bisaltae nép területe volt, ezeké a rendkívül bátor férfiaké, akik ott laknak a Nessus folyón túl és a Strymon mellett, sok sajátos terménnyel és bányával rendelkeznek, s ott van a kedvező helyen fekvő Amphipolis, amely minden közeledőnek útjában állva megakadályozza, hogy Macedoniába kelet felől bárki is behatolhasson.

A második körzetben találhatók a legnépesebb városok, Thessalonica és Cassandrea, ezenkívül Pallene, ez a termékeny és gyümölcsben gazdag vidék, s a tengeri közlekedés előnyeit is biztosítják számára a Toronenél, az Athos-hegynél s az Aenea és Acanthus mellett levő kikötők, amelyek igen szerencsésen részben Thessaliával, részben Euboea szigetével, részben pedig a Hellespontusszal szemben helyezkednek el.

A harmadik körzetben olyan nagy hírű városok vannak, mint Edessa, Beroea és Pella, s olyan harcias nép, mint a vettiusok, s nagy számban laknak itt gallusok és illyrek is, akik szorgalmas földművelők. A negyedik körzetben laknak az eordaeusok s a lyncestae és a pelagones néptörzsek, s ide tartozik még Atintania, Tymphaeis és Elimiotis. Ez az egész terület hideg, nehezen művelhető, mostoha időjárású, s az itt lakók természete éppen olyan, mint földjüké. S még vadabbá teszik e népeket barbár szomszédaik, akik vagy háborúval nyugtalanítják őket, vagy ha béke van, ráveszik őket szokásaik követésére.

Így Macedonia felosztása bizonyítja, milyen nagy volt az egész ország, mivel minden résznek biztosítani tudták saját szükségleteit.

31. Paulus, miután ismertette a Macedoniára vonatkozó határozatokat, közölte, hogy törvényeket is fog nekik adni, majd

behívatta az aetoliaiakat. A vizsgálat folyamán sokkal inkább azt igyekeztek kideríteni, hogy melyikük támogatta a rómaiakat és melyikük a királyt, nem pedig, hogy melyik volt a jogtalanság elkövetője vagy elszenvedője. A gyilkosokat felmentették a vád alól, s az elűzöttek száműzetését éppúgy jóváhagyták, mint a meggyilkoltak halálát. Egyedül A. Baebiust ítélték el, mert római katonákat bocsátott rendelkezésükre, hogy ezek segítsenek a mészárlásban.

Ennek következtében, hogy az aetoliaiak ügye így végződött, Görögország minden városában és népénél elviselhetetlen gőg töltötte el mindazok lelkét, akik a rómaiak pártján álltak, s ezek könyörtelenül letiporták azokat, akik ellen bármiféle gyanú merült fel, hogy a királlyal rokonszenveztek.

Az államok vezetőit három csoportra lehetett osztani. Kettőt az jellemzett, hogy miközben hízelegtek a római hatalomnak vagy - barátságuk elnyeréséért - a királyoknak, ki-ki igyekezett akkora személyes hatalomra szert tenni, hogy polgártársait elnyomhassa. Egyedül a harmadik csoport próbálta, szembehelyezkedve a másik kettővel, megvédeni függetlenségüket és törvényeiket. S minél hálásabbak voltak ezért nekik honfitársaik, annál kevésbé kedvelték őket az idegenek.

Miután a rómaiak sikerei nekik kedveztek, egyedül a római párt tagjai kerültek be a tisztségekbe és a követségekbe. S ők jöttek össze most nagy számban Peloponnesusról, Boeotiából és Görögország egyéb közösségeiből, s telebeszélték a tíz megbízott fülét azzal, hogy nemcsak azok voltak a király pártján, akik hiúságukban nyíltan dicsekedtek a király vendégbarátságával és jóindulatával, hanem sokkal nagyobb számban titokban mások is, akik a népgyűléseken azon a címen, hogy megvédik a szabadságot, minden lehetséges intézkedést megtettek a rómaiak ellen, s a népek nem is fogják hűségüket megőrizni, csak akkor, ha az ellenállás szellemét megsemmisítik, s azoknak a tekintélyét növelik és erősítik, akik nem néznek semmi másra, csupán a római hatalomra.

Miután ezzel megadták a neveket is, a fővezér Aetoliából, Acarnaniából, Epirusból és Boeotiából írásbeli paranccsal magához hívatta azokat, akiknek vele kell menniük Rómába, hogy ott a törvény előtt feleljenek. A tíz megbízott közül kettő, C. Claudius és Cn. Domitius elutazott Achaiába, hogy a megidézetteknek személyesen adják át a parancsot. Ezt két okból tették. Először azért, mert úgy vélték, hogy az achaiok gőgösebbek és elbizakodottabbak annál, semhogy engedelmeskednének, s hogy talán Callicratest és a többieket is veszély fenyegeti, akik felfedték a vétkeket, és bejelentést tettek. A másik ok, amiért személyesen idézték meg őket, az volt, hogy míg a királyi levéltárban lefoglalták más népek vezetőinek leveleit, az

achaiok ellen felhozott vádakra nem volt bizonyíték, mert tőlük egyetlen levelet sem találtak.

Ezután az aetoliaiakat elbocsátották, s az acarnaniai nép követeit szólították elő. Az ő helyzetükben semmiféle változás nem történt, kivéve, hogy Leucast elvették az acarnaniai szövetségtől.

Ekkor még szélesebb körben kezdték kutatni, hogy magánemberként vagy a közéletben ki volt a király híve. A vizsgálatot Asiára is kiterjesztették, s elküldték Labeót, azzal a megbízatással, hogy rombolja le a Lesbos szigetén fekvő Antissát, s a város lakóit telepítse át Methymnába, mivel ezek Antenort, a király hadvezérét, amikor naszádjaival Lesbos körül cirkált, beengedték kikötőjükbe, és élelemmel látták el.

Két tekintélyes férfit bárddal kivégeztek: az aetoliai Andronicust, Andronicus fiát, mivel atyja példáját követve fegyvert fogott a római nép ellen, és a thebaei Neót, mert ő vette rá honfitársait, hogy kössenek szövetséget Perseusszal.

32. Majd, félbeszakítva a többi nép körében folytatott vizsgálatot, ismét összehívták a macedonok gyűlését, s itt közölték a Macedonia helyzetére vonatkozó intézkedéseket. Senatorokat kell választaniuk, akiket synhedrosoknak neveznek, s ezeknek tanácsa nyújt majd segítséget az állam ügyeinek intézésében. Ezután felolvasták azoknak az előkelő macedonoknak a névsorát, akiknek tizenöt évesnél idősebb gyermekeikkel még a consul előtt át kell kelniük Italiába.

Ez a rendelkezés először kegyetlennek látszott, de a macedon nép csakhamar belátta, hogy ezt az ő szabadságuk érdekében rendelték el. Ugyanis a névsorban a király barátai, az udvari emberek, a seregek vezérei, a hajók és a helyőrségek parancsnokai szerepeltek, olyanok, akik megszokták, hogy a király előtt alázatosan csússzanak-másszanak, másoknak viszont gőgösen parancsolgassanak. Egyesek közülük dúsgazdagok voltak, mások azokkal, akiknek vagyonával nem versenyezhettek, költekezésben vetekedtek; kivétel nélkül fejedelmi módon éltek és ruházkodtak, jellemükből teljesen hiányoztak az egyszerű ember vonásai, s tudni sem akartak a törvényről vagy a mindenkit megillető szabadságról. Így a rendelet szerint mindazoknak, akik valamilyen tisztséget töltöttek be a király uralma idején, vagy akár csak egy követségben is részt vettek, el kellett hagyniuk Macedoniát és átkelniük Italiába, s azokra, akik nem tesznek eleget a parancsnak, kimondták a halálbüntetést.

Paulus akkora gonddal fogalmazta meg Macedonia számára a törvényeket, hogy szinte úgy látszott, ezeket nem is a legyőzött ellenség, hanem nagy érdemeket szerzett szövetségesek számára hozta.

Úgyhogy ezekben még hosszú évek gyakorlata - a törvények egyetlen igazi helyreigazítója - sem tudott alkalmazásuk közben semmi kivetnivalót találni.

Majd, a komoly ügyek elintézése után, Amphipolisban fényes külsőségek között ünnepi játékokat rendezett, amelyeket gondosan előkészített, s ahova Asia városait és királyait hozzájuk küldött, az ünnepség hírét bejelentő követségek útján, a görögországi elöljárókat pedig a városokban tett körútja alkalmával személyesen hívta meg.

Ide a világ minden részéből tömegesen gyűltek össze a szórakoztatásban jártas legkülönbözőbb művészek, atléták, nemes versenylovak, továbbá áldozati jószágokat hozó követségek, és semmi se hiányzott, ami Görögországban a nagyszabású játékok alkalmával az istenek és emberek kedvéért szerepelni szokott. Így történt aztán, hogy a nézőket nemcsak a játékok nagyszerűsége ejtette ámulatba, hanem az az ügyesség is, amellyel ezeket az e téren még gyakorlatlan rómaiak megrendezték. Ugyanilyen fényűző módon és gonddal készítették elő a szövetségeseknek adott lakomát is. Szájról szájra járt Paulusnak az a mondása, hogy csak az érthet a lakomák megrendezéséhez és a játékok megszervezéséhez, aki a háborúban is győzni tud.

33. Miután a legváltozatosabb látványosságokkal szolgáló játékok véget értek, az ércpajzsokat felhordták a hajókra, a többi, mindenféle fegyvert roppant halomba rakták, s ezt a fővezér, miután fohászkodott Marshoz, Minervához, Lua Anyához és a többi istenhez, akinek a zsákmányolt fegyvereket az isteni és emberi jog alapján fel szokták ajánlani, egy fáklyával saját kezűleg meggyújtotta, majd a körben álló katonai tribunusok is egyenként tűzcsóvát dobtak a halomra.

Emlékezetes dolog volt Európának és Asiának ezen a találkozásán, ahová részben szerencsekívánatai kifejezésére, részben a látványosság kedvéért mindenhonnan akkora tömeg gyülekezett össze, s akkora szárazföldi és tengeri haderő volt jelen, hogy - mivel olyan bőségesen volt élelmiszer, és olyan olcsó a gabona - a fővezér mindebből magánembereknek, városoknak és törzseknek nagy mennyiségeket adott ajándékba, nemcsak pillanatnyi szükségleteikre, hanem azért is, hogy vigyék haza magukkal.

S az összegyűlt tömegnek nem szolgált érdekesebb látványul a színpadi játék, sem a férfiak vetélkedése és a lovak száguldása, mint az egész, közszemlére kitett macedoniai hadizsákmány: a szobrok, festmények, szövetek, s az aranyból, ezüstből, bronzból és elefántcsontból készült edények, amelyeket a macedon királyi udvarban roppant gonddal készítettek, nemcsak azért, hogy - mint az alexandriai palotákat megtöltő tárgyak - pillanatnyi ékességül, hanem,

hogy állandó használatra szolgáljanak. Mindezt azután hajókra rakták, s Cn. Octaviusra bízták, hogy szállítsa át Rómába.

Paulus, miután szívélyesen elbúcsúzott a követségektől, átkelt a Strymonon, és Amphipolistól ezerlépésnyire ütötte fel táborát. Majd továbbindult, s öt nap múlva megérkezett Pellához. Elhaladt a város mellett, két napig időzött az úgynevezett Pellaeumnál, s azzal a meghagyással, hogy majd Oricumnál csatlakozzanak hozzá, csapatai egy részével elküldte P. Nasicát és fiát, Q. Maximust, hogy pusztítsák végig az illyrek földjeit, akik Perseust támogatták a háborúban. Maga pedig elindult Epirus felé, s tizenöt napi menetelés után megérkezett Passaronba.

34. Nem messze innen táborozott Anicius, akihez levelet küldött, hogy maradjon teljesen nyugodtan az elkövetkezendő események során: a senatus a Perseushoz pártolt epirusi városokból származó hadizsákmányt az ő - Paulus - seregének ígérte oda.

Ezután centuriókat küldött az egyes városokba, hogy jelentsék be, azért jöttek, hogy elvezessék a helyőrséget, mert az epirusiak éppúgy megkapják a szabadságot, mint a macedonok, majd magához rendelt minden városból tíz főembert, s közölte velük, hogy az aranyat és ezüstöt hordják össze a városok főterére. Ezután minden városba cohorsokat küldött, s ezek korábban indultak el a távolabbi, mint a közelebb fekvő városokba, hogy mindnyájan ugyanazon a napon érkezzenek meg.

A tribunusok és a centuriók megkapták az utasítást, hogy mit kell tenniük. Reggel minden aranyat és ezüstöt összegyűjtöttek, majd négy órakor jelt adtak a katonáknak a város kirablására. Akkora volt a zsákmány, hogy a lovasok között fejenként négyszáz, a gyalogosok közt kétszáz denárt osztottak szét, s százötvenezer embert vittek el rabszolgának. Ezután lerombolták a kirabolt városok védőfalait; ezeknek a városoknak a száma mintegy hetven volt. Az egész zsákmányt eladták, s ebből kapták meg a katonák a fenti összeget.

Paulus levonult a tengerhez, Oricumhoz, anélkül, hogy - véleményével ellentétben - kielégítette volna katonái várakozását, akik méltatlankodtak amiatt, hogy nem kaptak részt a királytól szerzett zsákmányból, mintha egyáltalán nem is vettek volna részt a macedon háborúban. Miután Oricumban ott találta a Scipio Nasicával és fiával, Maximusszal elküldött csapatokat, seregét behajózta, és átszállította Italiába.

Néhány nap múlva Anicius is gyűlést tartott a többi epirusi és acarnaniai részvételével, s elrendelte, hogy utazzanak vele Italiába azok a főemberek, akiknek ügyében a senatus magának tartotta fenn a

döntést, majd megvárva a macedoniai sereget átszállító hajókat, maga is átkelt Italiába.

Mialatt ez történt Macedoniában és Epirusban, a követek, akiket Attalus társaságában azért küldtek el, hogy vessenek véget a gallusok és Eumenes király között folyó háborúnak, megérkeztek Asiába. Miután a tél idejére létrejött a fegyverszünet, a gallusok elvonultak lakóhelyükre, s a király is visszatért téli szállására Pergamumba, ahol súlyos betegség támadta meg.

A tavasz megérkezése előcsalta a gallusokat szállásukról, s mire Eumenes mindenhonnan Sardeshez vonta össze csapatait, ők már Synnasnál jártak. Mikor itt a római követek megtudták, hogy Solvattius, a gallusok vezére Synnasban tartózkodik, elhatározták, hogy felkeresik és tárgyalnak vele. Elkísérte őket Attalus is, de úgy döntöttek, hogy ő ne lépjen be a gallus táborba, nehogy vita közben az indulatok föltüzelődjenek. A gallus fejedelemmel P. Licinius volt consul tárgyalt, s azzal tért vissza, hogy hiába próbálta őket lebeszélni, a gallusok ettől csak még szilajabbá váltak, s különösnek lehet találni, hogy a római követek szavai, amelyek annyira hatottak olyan hatalmas királyokra is, mint Antiochus vagy Ptolemaeus, hogy azonnal megkötötték a békét, a gallusoknál teljesen eredménytelennek bizonyultak.

35. Rómában először az elfogott királyokat, Perseust és Gentiust vetették börtönbe gyermekeikkel együtt, ezután a többi foglyok tömegét, majd azokat a macedonokat, akikkel közölték, hogy el kell jönniük Rómába, s a görögországi főembereket; mert ezek közül nemcsak azok kapták meg a felszólítást, akiket megtaláltak, de írásban azokat is megidézték, akikről az a hír jött, hogy valamelyik királynál tartózkodnak.

Maga Paulus néhány nap múlva hajózott fel a Tiberisen a Városba egy tizenhat evezősoros, hatalmas királyi gályán, amelyet a macedonoktól nyert zsákmányból nemcsak nagyszerű fegyverekkel, hanem királyi kelmékkel is feldíszítettek. A partokat megtöltötte a fogadására kitódult tömeg. Néhány nap múlva hajóhadával megérkezett Anicius és Octavius is. A senatus mind a hármuknak engedélyezte a diadalmenetet, s megbízta Q. Cassius praetort, egyezzék meg a néptribunusokkal, hogy az atyák határozata alapján tegyenek javaslatot a népgyűlésen: arra a napra, mikor a diadalmenetet tartják, hosszabbítsák meg a vezérek megbízatását.

A középszerűséget nem támadja az irigység, és rendszerint a kiemelkedőket veszi célba. Sem Anicius, sem Octavius diadalmenete ellen nem emeltek kifogást. Viszont Paulust, akivel pedig a másik kettő maga is szégyellte volna magát összehasonlítani, kikezdte a

rágalom: Az elavult fegyelmet kényszerítette rá a katonákra; a zsákmányból kevesebbet juttatott nekik, mint amennyit a király mérhetetlen kincseiből reméltek, mert ezek, ha kapzsiságukat kielégíti, semmit se hagytak volna meg neki, amit az államkincstárba beszolgáltasson. S mivel az egész macedoniai sereg neheztelt hadvezérére, nem tartották fontosnak, hogy megjelenjenek a népgyűlésen, ahol a javaslatról határoznak.

Viszont Ser. Sulpicius Galba, a hadvezér személyes ellensége, aki Macedoniában a második legio katonai tribunusa volt, maga is arra biztatta, és a legiójához tartozó katonák révén is igyekezett rábeszélni az embereket, hogy teljes számban jelenjenek meg a szavazáson, s álljanak bosszút hatalmaskodó és fösvény hadvezérükön azzal, hogy elvetik a diadalmenetére tett javaslatot; a városi nép majd követni fogja a katonák véleményét. Paulus nem volt képes nekik pénzt adni, de a katonák képesek voltak arra, hogy számára a kitüntetést megszerezzék! S ne remélje ő ott a hála gyümölcsét, ahol arra nem szolgált rá.

36. Ily módon lázította Sulpicius a katonákat. S mikor a Capitoliumon Ti. Sempronius néptribunus előterjesztette a javaslatot, s az egyes polgároknak alkalma nyílt, hogy a törvényről kifejtsék véleményüket, senki se szólalt fel az elfogadása mellett, mivel ez már teljesen elintézettnek látszott. Ekkor hirtelenül előlépett Ser. Galba, s azt követelte a tribunusoktól, hogy mivel már a nap nyolcadik órájában járnak, s így neki nincs elég ideje annak kifejtésére, miért nem szavazza meg L. Aemiliusnak a diadalmenetet, halasszák el a dolgot holnapra, s folytassák reggel a megtárgyalását, mert neki egy teljes napra van szüksége, hogy érveit előterjessze.

Mikor a tribunusok felszólították, hogy ha valami mondanivalója van, azt még aznap adja elő, ő az éjszakába nyúló beszédet mondott. Hallgatói előtt, emlékeztetni akarván őket, felidézte, milyen kemény eszközökkel kényszerítették a katonákat szolgálatuk teljesítésére, hogy a szükségesnél több megerőltetésnek és veszélynek tették ki őket, viszont a jutalmakat és kitüntetéseket minden esetben szűkmarkúan osztogatták; a katonáskodás, ha ilyen vezér alatt kell szolgálni, a háború közben egyre félelmesebbé és kegyetlenebbé válik, s a győzelem után is ugyanúgy híjával lesznek a zsákmánynak és dicsőségnek. A macedonok szerencsésebb helyzetben vannak, mint a római katonák. Ha másnap teljes számban megjelennek, hogy a javaslat ellen szavazzanak, akkor a hatalmasok majd belátják, hogy nem minden a vezérektől függ, és van még olyan dolog, amiben a katonák döntenek!

A szavaitól felingerelt katonák másnap olyan nagy számban szállták

meg a Capitoliumot, hogy rajtuk kívül senki más nem tudott odajutni a szavazáshoz. Mikor a szavazásra először felszólított tribusok elvetették a javaslatot, az állam főemberei sietve összegyülekeztek a Capitoliumon, azt kiáltozva, hogy hitvány gaztett lenne megfosztani a diadalmenettől azt az L. Paulust, aki egy ilyen jelentékeny háborúban győzött, s hogy a hadvezéreket kiszolgáltatják katonáik féktelenségének és kapzsiságának. Már eddig is éppen elég helytelen cselekedetet szült a népszerűség hajhászása, mi lesz, ha megengedik, hogy a katonák parancsoljanak a hadvezéreknek? S a maga részéről ki-ki szidalmakkal árasztotta el Galbát.

Végül, mikor a zajongás elült, M. Servilius volt consul és volt lovassági főparancsnok, arra kérte a tribunusokat, hogy az ügyet tűzzék ki újra tárgyalásra, s adjanak neki engedélyt, hogy szólhasson a néphez. A tribunusok félrevonultak tanácskozni, majd meghátrálva a főemberek tekintélye előtt, újrakezdték az ügy tárgyalását, s bejelentették, hogy ha M. Servilius és minden magánember, aki fel akar szólalni, elmondta beszédét, újra felszólítják szavazásra ugyanazokat a tribusokat.

37. Ekkor Servilius a következőket mondta: “Ha azt, polgárok, hogy L. Aemilius milyen nagy hadvezér volt, semmi más egyébbel nem lehetne igazolni, erre már ez az egy tény is elegendő bizonyíték lehet, hogy noha táborában ilyen, lázongásra hajlamos, megbízhatatlan katonák és egy ilyen magas rangú, ennyire elszánt, a tömeget fellázító beszédhez ennyire értő, személyes ellensége tartózkodott, seregében mégsem tört ki soha lázadás. S akkor a vezetésnek éppen ez a szigorúsága tartotta féken őket, amit most gyűlölettel emlegetnek. Így tehát azért nem vetemedtek semmiféle lázadó kijelentésre vagy cselekedetre, mert a régi fegyelemben tartották őket.

Ami pedig Servius Galbát illeti, ha ő L. Paulust bevádolva akart szónokként bemutatkozni és ékesszólásáról bizonyságot adni, akkor nem a diadalmenet megakadályozására kellett volna törekednie, amelyet - hogy egyéb szempontról ne is szóljunk - a senatus is jogosnak ítélt, hanem egy nappal a diadalmenet után, amikor Paulust már magánembernek tekinthette, kellett volna őt bepanaszolnia, és megindítania ellene a törvényes eljárást, vagy pedig kevéssel később, mikor maga is letette tisztségét, idéztethette volna őt a népgyűlés elé. Így aztán L. Paulus is elnyerte volna nagyszerű cselekedete jutalmát, a diadalmenetet, a háború kiváló vezetésével elért érdemeiért, de elnyeri büntetését is, ha esetleg saját, régi vagy most szerzett dicsőségéhez méltatlanul cselekedett. De Galba természetesen annak az embernek, akire semmi vétket, semmi gyalázatot nem tudott rábizonyítani, a dicsőségét akarta kisebbíteni.

Tegnap egy egész napot kért arra, hogy elmondja vádjait L. Paulus ellen, s a napból még hátralevő négy órát az ő beszéde töltötte ki. Akadt-e valaha annyira vétkes vádlott, hogy ennyi idő ne lett volna elegendő életében elkövetett vétkei felsorolására? S ez alatt az idő alatt mi olyat hozott fel, amit L. Paulus, ha védekeznie kellene, le akarna tagadni? Szeretném, ha valaki néhány percre két népgyűlést hívna össze, az egyiket a Macedoniát megjárt katonákból, a másikat - ahol a döntést, amelyet az egész római népnek kell meghoznia, nem határozta meg előre a részrehajlás vagy gyűlölet - elfogulatlan polgárokból.

Tegyük fel, hogy a vádat először a togás városiak tömege előtt kell megtárgyalni. Mit mondanál Ser. Galba, a római polgárok előtt? Mindenekelőtt az a te tegnap elmondott beszéded nagyon megrövidülne: Túl szigorúan és gondosan osztották be az őrszolgálatot; nagyon is komolyan és gyakran ellenőrizték az őrségeket; a szokásosnál több feladatot kellett elvállalnod, s hozzá a fővezér személyesen körbejárva végezte a felügyeletet; ugyanazon a napon meneteltél és kezdtél csatát a menetelés után, s a vezér még a győzelem után sem engedélyezett pihenőt, hanem tüstént az ellenség üldözésére vezetett. S noha a zsákmány elosztásával gazdaggá tehetett volna, ő úgy döntött, hogy a király kincseit ott viteti a diadalmenetben, majd átadja az államkincstárnak.

De amennyire alkalmasak ezek a szavak, hogy mint valami fullánk, bizonyos mértékben felizgassák a katonák indulatait, akik meg vannak győződve róla, hogy Paulus nem szolgálta ki eléggé féktelenségüket és kapzsiságukat, éppannyira nem tesznek semmi hatást a római népre, amely - még ha nem is gondol az atyái elbeszéléséből ismert példákra, hogy mennyi vereség származott a népszerűség kereséséből, s hogy a szigorú vezetés milyen győzelmeket eredményezett - bizonyára emlékezik a legutolsó pun háborúra és arra, hogy mekkora különbség volt M. Minucius lovassági főparancsnok és Q. Fabius Maximus dictator között.

Vagyis itt kiderülne, hogy a vádló még a száját se tudná kinyitni, s hogy Paulusnak teljesen felesleges lenne védenie magát.

Menjünk át most a másik népgyűlésre. Úgy gondolom, hogy itt benneteket nem a polgárok, hanem a katonák megszólítás illet, hátha ez a szó pirulásra, sőt talán bizonyos lelkiismeret-furdalásra is késztet, hogy hadvezéretekkel ilyen gyalázatosan bántok.

38. Kétségtelenül egészen más lelkiállapotban vagyok, mikor úgy képzelem, hogy a hadsereghez beszélek, mint előbb, mikor a városi polgárokhoz intéztem szavaimat. Mit gondoltok, katonák, akad-e egyetlen ember is Rómában, Perseust kivéve, aki ne óhajtaná, hogy

megtartsák a diadalmenetet a macedonok fölött? S ti vajon az ilyet nem saját kezetekkel tépnétek-e szét, ugyanazzal a kezetekkel, amellyel a macedonokat legyőztétek? Hiszen az, aki most meg akarja akadályozni, hogy diadalmenetben vonuljatok be a Városba, ha képes lett volna rá, megakadályozta volna a ti győzelmeteket is. Tévedtek, katonák, ha azt hiszitek, hogy a diadalmenet csak a hadvezér számára jelent dicsőséget, nem pedig katonái és az egész római nép számára is. Itt nem egyedül Paulusnak a megtiszteltetéséről van szó. Hiszen már sokan akadtak, akik, mikor a senatus nem engedélyezte számukra a diadalmenetet, ezt az Albai-hegyen tartották meg.

Éppúgy nem foszthatja meg senki Paulust a macedon háború befejezésének dicsőségétől, mint ahogy nem lehetett megfosztani ettől C. Lutatiust az első, vagy P. Corneliust a második pun háború után, sem azokat, akik a későbbi időkben tartottak diadalmenetet. Igaz, hogy egy diadalmenet nem kicsinyítheti vagy növelheti meg L. Paulus hadvezéri nagyságát, itt sokkal inkább a katonák és az egész római nép hírneve forog kockán. Először is azért, hogy ne mindig irigységgel és hálátlansággal telt lélekkel formáljunk véleményt egy-egy kiváló polgárunkról, s ne essünk abba a látszatba, hogy az athéniakat utánozzuk, akik irigységükben tönkretették vezető embereiket. Elég volt az, amit őseitek Camillus ellen vétkeztek, pedig őt még azelőtt sértették meg, hogy visszafoglalta a Várost a gallusoktól, s elég az, amit ti követtetek el a közelmúltban P. Africanus ellen. Pirulhatunk amiatt, hogy Liternum lett tartózkodási helye és otthona Africa leigázójának, s hogy síremlékét is Liternumban mutogatják. Bárcsak P. Paulus dicsőségben vetekedné̈k ezekkel, s ne a tőletek elszenvedett igazságtalanság révén válnék velük egyenlővé!

Így hát először ezt a szégyent kell eltörölnünk, amely más népek szemében gyűlöletes, saját polgárainknak pedig kárára van, hiszen ki vágynék hasonlóvá lenni egy Africanushoz vagy egy Paulushoz abban az államban, amely ennyire hálátlan és ellenséges kiváló polgáraival szemben? De még ha nem is játszana itt semmiféle szerepet a szégyen, s csupán a dicsőségről lenne szó, akadna-e egyetlen diadalmenet, amely ne fejezné ki egyúttal a római nép közös dicsőségét is?

Annyi diadalmenetet tartottak már a gallusok, annyit a hispanok és annyit a punok felett, s ezeket vajon az egyes hadvezérek vagy pedig a római nép diadalmeneteinek nevezzük-e? S ahogy nem csupán Pyrrhus, nem csupán Hannibal, hanem az epirusi, a carthagói és a macedon nép felett tartották a diadalmenetet, ugyanúgy az nem csupán M. Curius vagy nem P. Cornelius, hanem a rómaiak diadalmenete is volt. Hiszen ez elsősorban a katonák ügye, akik maguk is babérgallyal díszítve, s ki-ki a kapott kitüntetésekkel ékesen a diadal nevét kiáltozzák, s a maguk és vezéreik tetteit magasztaló

dalokat énekelve vonulnak végig a Városon.

A katonák zúgolódnak, ha nem hozzák őket a provinciából a diadalmenetre, de még ha távol vannak, akkor is úgy érzik, hogy ők is részt vesznek a diadalmenetben, hiszen az ő karjuk vívta ki a győzelmet. Ha valaki megkérdezné tőletek, katonák, hogy miért szállítottak át benneteket Italiába, miért nem bocsátottak el azonnal ott helyben, miért jelentetek meg a hadijelvények alatt teljes számban Rómában, s miért időztök itt, ahelyett, hogy eloszolnátok, s ki-ki hazatérne a maga otthonába, mi egyebet válaszolnátok, mint azt, hogy szeretnétek, hogy ott lássanak benneteket a diadalmenetben? S azt kellene kívánnotok, hogy legalább rátok úgy nézzenek, mint győztesekre.

39. Néhány éve rendeztünk diadalmenetet Philippus, a mostani király apja és Antiochus felett, s mindketten még uralkodtak, mikor ezeket a diadalmeneteket tartották. S Perseus felett, akit elfogtak, és gyermekeivel együtt Rómába hoztak, nem fognak diadalmenetet tartani. Ó, ha most L. Paulus, miközben a másik két vezér arany és bíbor díszruhában, diadalszekéren hajt fel a Capitoliumra, a togás tömegben állva, mint egyszerű magánember, megkérdezné tőlük: Vajon ti, L. Anicius és Cn. Octavius, méltóbbnak tartjátok-e magatokat nálam a diadalmenetre? - bizonyos vagyok benne, átengednék neki helyüket a kocsin, és szégyenkezve saját maguk tennék kezébe a győzelmi jelvényeket.

És ti, polgárok, inkább azt óhajtjátok, hogy ne Perseust, hanem Gentiust vigyék a diadalmenetben, s hogy a diadalmenetet a háború egyik mellékes eredménye, s ne az egész háború örömére tartsák meg? S az Illyricumból érkezett legiók s a szövetséges hajós csapatok majd babérral ékesen vonulnak be a Városba, de ti, a macedoniai legiók csak nézői lesztek mások diadalmenetének, mivel a magatokéról lemondtatok?

S mi lesz azután az oly bőséges zsákmánnyal s a fegyverekkel, amelyekkel az oly gazdag győzelem megajándékozott? Hová tesszük a sok ezer fegyvert, amit a megölt ellenséges katonák holttesteiről lehúztunk? Talán visszaküldjük Macedoniába? S hová tesszük az aranyból, márványból és elefántcsontból készült szobrokat, s a festményeket, a szöveteket, az annyi megmunkált aranyat és ezüstöt, a király mérhetetlen sok pénzét? Ezeket talán, mint valami lopott holmit, éjszaka kell elszállítani a kincstárba? Nos, és vajon mi lesz a legnagyobb látványossággal, a legelőkelőbb származású és leggazdagabb királyi fogollyal, hol fogjuk őt a győztes népnek bemutatni?

A legtöbben még emlékszünk, mekkora tömeg gyűlt össze, hogy

lássa az elfogott Syphax királyt, noha Syphax a pun háborúnak csak egyik mellékes szereplője volt. Viszont megfosszuk-e a népet attól, hogy láthassa az elfogott Perseus királyt s a király gyermekeit, Philippust és Alexandert, akik oly híres neveket viselnek? S mindenki szeretné látni magát L. Paulust, a kétszeres consult, Görögország leigázóját, amint diadalszekéren állva bevonul a Városba. Hiszen azért választottuk meg őt consulnak, hogy a négy éve húzódó, s ezzel nekünk is nagy szégyent jelentő háborút befejezze. S attól, akinek, mikor a sorsolásnál ezt a provinciát kapta, s mikor oda elutazott, a jövőt megsejtő lélekkel előre láttuk a győzelmét és diadalmenetét, most, hogy győzött, meg akarjuk tagadni a diadalmenetet? S nem csupán őt, de az isteneket is meg akarjuk fosztani az őket megillető megtiszteltetéstől? Hiszen a diadalmenet megrendezésével nemcsak az embereknek, de az isteneknek is tartozunk.

Őseink minden jelentős vállalkozásukat az istenekkel kezdték, és velük is fejezték be. Mikor egy consul vagy praetor hadiköpenyt viselő lictorok kíséretében elindult provinciájába és a háborúba, elmondta fogadalmát a Capitoliumon, s ha a háborút győzelmesen fejezte be, diadalmenetet tartva ugyancsak a Capitoliumra tért vissza, méltó ajándékokat hozva ugyanazokhoz az istenekhez, akik előtt fogadalmát elmondta.

A diadalmenetnek nem csekély részét alkotják az előtte hajtott áldozati állatok, s ezek is azt bizonyítják, hogy a hadvezér visszatér az istenekhez, köszönetet mondani nekik, amiért segítették a haza érdekében kifejtett tevékenységét. Nos, hát öljétek le valamennyi áldozati állatot - az egyiket itt, a másikat ott -, amit Paulus csak kijelölt, hogy ott vezessék a diadalmenetben. S megkérdezem, hogy vajon a senatus ünnepi lakomáját, amelyet nem lehet megtartani sem magán-, sem meg nem szentelt nyilvános helyen, csupán a Capitoliumon, vajon az emberek gyönyörűségére, vagy az istenek tiszteletére fogják-e megrendezni?

S ti most egy Ser. Galba biztatására mindezt össze akarjátok zavarni? S egy L. Paulus diadalmenete előtt be akarjátok zárni a kapukat? S Perseust, Macedonia királyát gyermekeivel, a többi fogollyal s a Macedoniából hozott zsákmánnyal együtt otthagyjátok a Circus Flaminiusban? L. Paulus pedig úgy térjen vissza a kapuból, mint valami vidéki jószágáról hazaérkezett magánember? Te, centurio és te, közkatona, inkább azt halljátok meg, amit a senatus határozott Paulusról, a hadvezérről, ne pedig azt, amit Ser. Galba fecseg, s inkább az én szavamra, ne pedig őrá figyeljetek.

Galba nem tanult egyebet, mint locsogni, méghozzá azt is rágalmazó és rosszindulatú módon; én huszonhárom alkalommal hívtam ki csatára az ellenséget, és küzdöttem meg vele, s én zsákmányoltam el

valamennyi harcos fegyverét, akivel csak viadalra keltem; testemet elborítják a tiszteletet érdemlő sebhelyek, s valamennyit elölről kaptam.”

Ezután, mint mondják, testét megcsupaszítva megmutatta, hogy melyik háborúban melyik sebet kapta. Mikor ezek mutogatása közben véletlenül azt is felfedte, aminek rejtve kellett volna maradnia, a lágyékán levő daganat láttán a hozzá legközelebb állók nevetni kezdtek.

Ekkor így szólt: Ezt is, amin ti nevettek, úgy szereztem, hogy éjjel-nappal lovon ültem, s ezt éppolyan kevéssé bánom vagy sajnálom, mint ezeket a sebhelyeket, mivel sosem akadályozott abban, hogy otthon vagy a harctéren derekasan helytálljak az állam érdekében. Én, az öreg harcos, megmutattam ezt a vassal annyira összeszabdalt testet a fiatal katonáknak, de csupaszítsa csak le Galba is az ő ápolt és sértetlen testét!

Tribunusok, ha úgy gondoljátok, szólítsátok fel a tribusokat, hogy szavazzanak újra, én pedig hozzátok, katonák [...] [14].

40. Valerius Antias tudósítása szerint az összes zsákmányolt arany és ezüst értéke százhúszmillió sestertius volt. Viszont kétségtelenül sokkal nagyobb összeget kapunk, ha figyelembe vesszük a kocsik számát, és annak az aranynak és ezüstnek a súlyát, amelyet ő művében csak egészen általánosságban ad meg. A történetírók egy másik, ugyanekkora értékről beszélnek, amelyet vagy a háború költségei emésztettek fel, vagy menekülés közben szóródott szét, mikor Perseus Samothracéba igyekezett. S ezen annál inkább el lehet csodálkozni, mert ezt a hatalmas összeget Philippusnak a rómaiakkal vívott háborúja óta eltelt harminc év folyamán halmozták fel, részben a fémbányák termeléséből, részben pedig egyéb bevételekből. Vagyis Philippus szinte egyetlen fillér nélkül, míg Perseus dúsgazdagon kezdte meg a háborút a rómaiak ellen.

Végül kocsiján maga Paulus haladt, s megjelenése tekintélyét nemcsak méltóságteljes külseje növelte, de előrehaladott életkora is. Kocsija mögött a többi kiváló férfiú között ott ment két fia is, Q. Maximus és P. Scipio, majd a lovascsapatok, s egységenként a gyalogos cohorsok vonultak fel. A gyalogosok között fejenként száz denárt osztott szét, a centuriók ennek kétszeresét, a lovagok háromszorosát kapták. Azt mondják, Paulus a gyalogosoknak s hasonló arányban sorban a többieknek kétszer annyit adott volna, ha egyrészt nem szavaznak diadalmenete ellen, másrészt ha hálás tetszésnyilvánítással fogadják az eredeti összegnek a kihirdetését is.

De ezekben a napokban nemcsak Perseus vált az emberi sors

forgandóságának példájává, mikor bilincsbe verve vitték végig az ellenség városán a győztes kocsija előtt, de maga legyőzője, az arany- és bíbordíszben ragyogó Paulus is. Ugyanis két kisebbik fia közül, akiket - miután beleegyezett, hogy másik két fiát örökbe fogadják - mint nevének s a családi szertartásoknak egyetlen örököseit, otthon tartott, a kisebbiket, aki tizenkét éves volt, egy nappal a diadalmenet előtt, a nagyobbikat, tizennégy éves korában három nappal a diadalmenet után ragadta el a halál, pedig úgy lett volna rendjén, hogy bíborszegélyes togában ott üljenek apjukkal a kocsiban, s a maguk számára hasonló diadalmenetet reméljenek.

Néhány nap múlva, mikor M. Antonius néptribunus összehívta a népgyűlést, itt Paulus, mint a többi hadvezér is szokta, beszámolt működéséről, s a következő emlékezetes, egy római vezető emberhez méltó beszédet mondta:

41. “Noha azt hiszem, értesültetek róla, polgárok, hogy milyen szerencsével tevékenykedtem az állam érdekében s arról, hogy otthonomat ezekben a napokban milyen kettős villámcsapás érte - hiszen szemtanúi lehettetek először a diadalmenetnek, majd utána két gyermekem temetésének -, mégis, kérlek, engedjétek meg, hogy néhány szóban, a helyzetnek megfelelő érzülettel összevessem az állam szerencsés helyzetét és az én egyéni sorsomat.

Italiából útnak indulva hajnalban futottam ki Brundisiumból a hajóhaddal, s a nap kilencedik órájában valamennyi hajómmal megérkeztem Corcyrába. Ezután öt nap múlva Delphiben Apollónak áldozatot mutattam be a saját magam és a ti hadseregetek és hajóhadatok érdekében. Delphiből öt nap múlva megérkeztem a táborba. Itt átvettem a sereget, s megváltoztatva néhány, a győzelmet rendkívül megnehezítő dolgot, megkezdtem az előnyomulást. Mivel az ellenség tábora bevehetetlen volt, s a királyt nem lehetett ütközetre kényszeríteni, a macedon sereg őrségei között kijutottam a Petra nevű szoroshoz, s a királyt, harcra kényszerítve, a Pydnánál vívott ütközetben legyőztem, Macedoniát visszakényszerítettem a római fennhatóság alá, s tizenöt nap alatt befejeztem azt a háborút, amelyet előttem négy éven át három consul viselt úgy, hogy utódjuknak mindig súlyosabb helyzetben adták át a parancsnokságot.

Ezután, hogy úgy mondjam, újabb sikerek gazdag aratása következett. Macedonia valamennyi városa megadta magát, kezünkbe kerültek a király kincsei, majd Samothrace szentélyében magát a királyt is elfogtuk, akit szinte az istenek szolgáltattak ki nekünk gyermekeivel együtt. Már én magam is túlzottnak, s éppen ezért szinte aggasztónak találtam ezt a nagy szerencsét. Félni kezdtem a tenger veszélyeitől, miközben a hatalmas királyi kincseket áthoztam Italiába,

s átszállítottam győztes seregemet.

Miután kedvező hajóút végén mindez megérkezett Italiába, és nem maradt semmi, amiért könyörögnöm kellett volna, azt kívántam - hiszen a szerencse a legmagasabb csúcsról vissza szokott hanyatlani a mélybe -, hogy változását inkább az én hajlékom s ne az állam érezze meg. Így tehát azt remélem, hogy az állam sorsát kiengeszteli az engem sújtó rendkívüli szerencsétlenség, hiszen diadalmenetem - mintegy gúnyosan példázva az emberi sors forgandóságát - két temetés: gyermekeim temetése közé esett.

Így most Perseusszal mi ketten különösen megszívlelendő példái vagyunk a halandók végzetének. Ő azonban, aki fogoly, ott látta fogolyként előtte vezetett gyermekeit, s ezek mégis életben vannak, én viszont, aki fölötte tartottam diadalmenetet, az egyik fiam temetése után léptem fel a kocsira, s mikor visszatértem a Capitoliumról, a másik is a végsőket lehelte.

Ennyi fiúutódból egy se maradt, aki a L. Aemilius Paulus nevet viselje. Két fiamat, mivel annyian voltak, örökbe fogadták, s az egyik a Cornelius, a másik a Fabius nemzetség tagja. S nincs már több Paulus a házamban rajtam, az öregemberen kívül. De ezért a házamat ért csapásért vigaszt nyújt a ti boldogságotok és az állam szerencsés helyzete.”

42. Ezek az olyannyira szíve mélyéből mondott szavak jobban megragadták a hallgatók lelkét, mintha szánalmat keltő hangon, könnyek között panaszkodott volna gyermekei elvesztése miatt.

Cn. Octavius december kalendaeján tartotta meg diadalmenetét a Perseus felett tengeri ütközetben aratott győzelemért. Ezen a diadalmeneten nem voltak láthatók sem a foglyok, sem a zsákmány. Octavius a szövetséges hajósoknak fejenként hetvenöt denárt adott, a hajók kormányosai ennek kétszeresét, parancsnokai pedig négyszeresét kapták.

Ezután a senatus ülést tartott. Az atyák úgy döntöttek, hogy Q. Cassius vigye el Perseus királyt fiával, Alexanderrel együtt Albába, s ott őrizzék őket; a királynak megengedték, hogy érintetlenül megtartsa kísérőit, pénzét, ezüstjét s minden egyéb holmiját. Bithyst, Cotysnak, Thracia királyának a fiát a túszokkal együtt Carseoliba küldték őrizetbe. A többi fogolyról, akiket ott vezettek a diadalmenetben, úgy döntöttek, hogy ott kell tartani őket a börtönben.

Néhány nappal ezek után az események után követek érkeztek Cotystól, Thracia királyától, s pénzt hoztak magukkal a király fiának s a többi túsznak a kiváltására. Mikor beszólították őket a senatus elé, beszédükben magával azzal a ténnyel érveltek, hogy Cotys nem

önszántából segítette Perseust a háborúban, ezért volt kénytelen túszokat is adni, s kérték, hadd válthassák ki a túszokat akkora összegért, amennyit maguk az atyák szabnak meg.

A senatus nevében azt a választ kapták, hogy a római nép jól emlékezik a Cotysszal, ennek őseivel s a thrák néppel kötött barátságra. A túszok átadása véteknek számít, nem pedig mentségnek a vétekre, hiszen a thrákoknak a békében sem kellett félniük Perseustól, akkor pedig még kevésbé, mikor a királyt lekötötte a rómaiak elleni háború. Egyébként még ha Cotys többre becsülte is Perseus jóindulatát, mint a római nép barátságát, a senatus inkább azt nézi, mi illik saját méltóságához, s nem azt, hogy Cotys mire szolgált rá magatartásával, s visszaadja neki fiát és a túszokat. A római nép jótéteményéért nem kér fizetséget, számára kedvesebb jutalom az elfogadó szívében a hála, mint az azonnal behajtott készpénz.

Három követet jelöltek ki: T. Quinctius Flaminiust, C. Licinius Nervát és M. Caninius Rebilust, hogy ők vigyék vissza a túszokat Thraciába, a thrákoknak pedig fejenként kétezer ast küldtek ajándékba. Bithyst a többi tússzal együtt odahozatták Carseoliból, s a követekkel hazaküldték apjához. - A macedonoktól zsákmányolt, addig még soha nem látott nagyságú hajókat a Mars-mezőn kihúzatták a partra.

43. Miközben a macedon diadalmenet emléke még elevenen élt nemcsak az emberek lelkében, de szinte a szemében is, L. Anicius Quirinus ünnepén megtartotta diadalmenetét Gentius király és az illyrek felett. A két diadalmenetet minden tekintetben inkább hasonlónak, de korántsem egyenlőnek látták. Maga a hadvezér is jelentéktelenebb volt, ha összevetették Anicius származását Aemiliuséval, s a praetor hivatali állásának tekintélyét a consuléval; Gentiust se lehetett összehasonlítani Perseusszal, az illyreket sem a macedonokkal, sem az itt szerzett zsákmányt és pénzt az ott szerzettel, úgyszintén a katonáknak adott pénzadományokat sem.

De bármennyire fényesebb volt is a nemrégen megtartott diadalmenet a mostaninál, azért a szemlélők előtt önmagában nézve egyáltalán nem látszott ez se jelentéktelennek. Hiszen Anicius néhány nap alatt megfékezte a szárazon és vízen keményen ellenálló, a terepben és erődjeiben bizakodó illyr népet, s királyukat is elfogta egész családjával együtt. A diadalmenetben ott vitetett sok hadijelvényt s egyéb zsákmányolt fegyvert, a király holmijait, és huszonhét font aranyat, tizenkilenc font ezüstöt, tizenháromezer denárt és százhúszezer illyriai ezüstpénzt.

Kocsija előtt ott vezették Gentius királyt feleségével és gyermekeivel, Caravantiust, a király testvérét és számos illyr előkelőséget. A

katonáknak a zsákmányból fejenként negyvenöt denárt adott, a centuriók ennek kétszeresét, a lovagok háromszorosát kapták. A latin szövetségesek annyit kaptak, mint a rómaiak, a szövetséges hajósok annyit, mint a katonák.

A katonák ezen a diadalmeneten derűsebb hangulatban vonultak fel, s magát a vezért is több énekben ünnepelték. Valerius Antias tudósítása szerint a zsákmány eladásából - nem számítva a kincstárba beadott aranyat és ezüstöt - kétmillió sestertius folyt be. De mivel nem világos, miből vették be ezt az összeget, magyarázat helyett a forrásomat idéztem.

Gentius királyt gyermekeivel, feleségével és testvérével együtt a senatus utasítására Spoletiumba vitték, hogy ott őrizzék őket, a többi foglyot Rómában börtönbe zárták. Mikor a spoletiumiak nem vállalták az őrizetet, a királyi családot Iguviumba vitték át. Az illyricumi zsákmányból kétszázhúsz, Gentius királytól elvett bárka maradt meg, ezeket Q. Cassius a senatus határozata alapján elosztotta a corcyraiak, az apolloniaiak és a dyrrhachiumiak között.

44. Ebben az évben a consulok a liguroknak csupán a területét pusztították végig, mert az ellenség sehol se vonultatta fel hadseregét. S anélkül, hogy valami emlékezetes dolgot vittek volna véghez, visszatértek Rómába, a főtisztviselők megválasztására. A választógyűlés első napján consullá választották M. Claudius Marcellust és C. Sulpicius Gallust. Majd másnap a következők lettek a praetorok: L. Iulus, L. Apuleius Saturninus, A. Licinius Nerva. P. Rutilius Calvus, P. Quinctilius Varus és M. Fonteius. Ezeknek a praetoroknak a két városi provinciát, a két Hispaniát, és Siciliát és Sardiniát jelölték ki.

Ebben az évben sor került egy szökőhónap beiktatására, s a szökőhónap első napja a Terminalia után következő első napra esett. Ebben az évben meghalt C. Claudius augur, helyére az augurok T. Quinctius Flaminiust választották meg. Meghalt Quirinus flamenje is, Q. Fabius Pictor.

Ebben az évben Rómába jött Prusias király fiával, Nicomedesszel együtt. Nagy kísérettel jelent meg a Városban, a kaputól a Forumra, Q. Cassius praetor emelvényéhez vonult, s itt, miközben mindenhonnan nagy tömeg sereglett össze, kijelentette, azért jött, hogy köszöntse a Rómában lakó isteneket, a senatust, a római népet, s szerencsét kívánjon, hogy legyőzték Perseus és Gentius királyokat, s fennhatóságukat a macedonokra és illyrekre kiterjesztve megnövelték hatalmukat. Mikor a quaestor közölte vele, hogy ha óhajtja, még ezen a napon megjelenhet a senatus előtt, kétnapnyi haladékot kért, hogy addig megnézhesse az istenek szentélyeit, a Várost és vendégbarátait.

L. Cornelius Scipio quaestort adták mellé kísérőnek, akit előzőleg már Capuába is elébe küldtek, s egy házat béreltek számára, ahol kíséretével együtt szívélyes ellátásban részesült.

A harmadik napon megjelent a senatus előtt, szerencsét kívánt a győzelem alkalmából, elsorolta a háborúban tett szolgálatait, s kérte, engedjék meg, hogy beválthassa fogadalmát, s tíz nagyobb jószágot áldozhasson fel Rómában a Capitoliumon s egyet Praenestében Fortunának, hiszen ezt a fogadalmat a római nép győzelméért tette. S kérte, újítsák meg vele a szövetséget, s adják neki azt az Antiochus királytól elvett területet, amelyet, miután a római nép még nem adta oda senkinek, most a gallusok tartanak megszállva. Végül pedig fiát, Nicomedest a senatus pártfogásába ajánlotta.

Prusiast készségesen támogatták mindazok, akik hadvezérek voltak Macedoniában. Így minden egyéb kérését teljesítették, a területtel kapcsolatban pedig azt válaszolták, hogy követeket küldenek ennek az ügynek a kivizsgálására. Ha ez a föld a római népé volt, s még nem adták oda senkinek, akkor Prusiast tartják a legméltóbbnak erre az adományra. De ha kiderül, hogy ez a terület nem Antiochus tulajdona volt, s így nem kerülhetett a római nép birtokába, vagy pedig már odaadták a gallusoknak, akkor Prusiasnak meg kell értenie, hogy a római nép nem akar neki azon az áron ajándékot adni, hogy bárki ellen is jogtalanságot kövessen el. Senki sem örvend olyan adománynak, amelyről tudja, hogy azt az ajándékozó visszaveheti, amikor neki tetszik. A senatus ígéri, hogy kérésére pártfogásába veszi fiát, Nicomedest. Hogy a római nép milyen gonddal ügyel a baráti királyok gyermekeire, arra Ptolemaeus, Egyiptom királya a példa. Ezzel a válasszal bocsátották el Prusiast.

Elrendelték, hogy adjanak neki ajándékba [...] sestertiust s ötven font súlyú ezüstedényt. Úgy határoztak, hogy a király fiának, Nicomedesnek is akkora értékű ajándékot kell kapnia, mint amennyit Masgaba, Masinissa király fia kapott, és hogy a királynak - illetve a római tisztviselőknek - az áldozati állatok s az áldozatokhoz szükséges egyéb kellékek árát, akár Rómában akar áldozni, akár Praenestében, az állam térítse meg, s hogy a Brundisiumban tartózkodó hajóhadból válasszanak ki és bocsássanak rendelkezésére húsz hajót. Addig, míg a király megérkezik a neki ajándékozott hajóhadhoz, L. Cornelius Scipio állandóan legyen mellette, s fedezze az ő és kísérői kiadásait, amíg csak hajóra nem szállnak.

Mint mondják, a király rendkívül örvendett a római nép vele szemben megnyilvánuló jóindulatának; ő maga nem engedte meg, hogy neki ajándékokat vegyenek, fiának azonban megparancsolta, hogy fogadja el a római nép adományát. Ezt beszélik el a mi történetíróink Prusiasról. Polybius beszámolója szerint viszont a király

magas méltóságához képest nagyon méltatlanul viselkedett; a római követeket rendszerint kalapban, kopaszra nyírt fejjel szokta fogadni, mondván, hogy ő a római nép szabadosa, s ezért hordja ennek a rendnek az ismertető jeleit. S Rómában is, mikor belépett a Curiába, földre vetette magát, megcsókolta a Curia küszöbét, a senatust az ő megmentő istenségeiként üdvözölte, s olyan beszédet mondott, amely sokkal jobban lealacsonyította őt magát, mint amennyire megtisztelte hallgatóit. S miután harminc napnál nem több időt töltött Róma környékén, visszautazott királyságába, és az Asiában az Eumenes és a gallusok között folyó háborút [...].[15]

TARTALMI ÖSSZEFOGLALÁS

XLI. KÖNYV (i. e. 178-174). - A histriai háború (1-5). Követségek és tanácskozások Rómában. Sempronius Gracchus és L. Postumius Albinus diadalmenetei. C. Claudius Pulcher és Ti. Sempronius Gracchus lesznek az új consulok (6-8). Csodajelek és kiengesztelésük. Újabb harcok Histriában (9-11). Háború Liguriában. Csodajelek. Cn. Cornelius Scipio Hispallus és Q. Petilius Furius lesznek az új consulok (12-14). A provinciák elosztása. Mutina visszafoglalása. Harcok a sardusok ellen. Az elesett Cn. Cornelius Scipio helyett C. Valerius Laevinus lesz az új consul. Győzelmek Sardinián és Liguriában. Petilius consul elesik (15-18). A bastarnae és a dardanus nép viszálykodása. Antiochus Epiphanes jellemzése. A provinciák elosztása. Új főpapokat választanak. Csodajelek. A carthagói és a macedoniai helyzet. Tárgyalások az achaiok és a macedonok kapcsolatáról (19-25). Az aetoliai, krétai és a lyciai helyzet. Háború Hispaniában. Q. Fulvius Flaccus és A. Postumius Albinus censorok működése (25-27). L. Postumius Albinus és M. Popilius Laenas lesznek az új consulok (28).

XLII. KÖNYV (i. e. 173-171). - A provinciák elosztása. Csodajelek és kiengesztelésük. Q. Fulvius Flaccus censor elviteti Iuno Lacinia szentélyének fedelét. Földet osztanak a colonusoknak Liguriában és Galliában (1-4). A görögországi és a macedoniai helyzet. Harcok Corsicában és Liguriában. C. Popilius Laenas és P. Aelius Ligur lesznek az új consulok (5-9). Q. Fulvius Flaccus és A. Postumius Albinus censorok működése. A consulok és a senatus vitája. Eumenes király látogatása Rómában; Perseus ellen felhozott vádjai (10-14). Perseus követei Rómában. Perseus kísérletet tesz Eumenes király megöletésére, és római legatusok és hadvezérek megmérgezésére (15-18). Rendezik a campaniai földek bérleti ügyeit. Ariarathes király követei Rómában. Csodajelek és kiengesztelésük (19-20). Popilius proconsul és a senatus ellentéte a ligurok ügyében. A carthagóiak és Masinissa határvitája. Római követség Perseusnál, Eumenesnél, Antiochusnál és Ptolemaeusnál (21-25). Előkészületek a macedon háborúra. P. Licinius Crassus és C. Cassius Longinus lesznek az új consulok. Az egyes királyok és népek állásfoglalása a háborúval kapcsolatban. A rómaiak hadat üzennek Perseusnak (26-30). A consulok vitája a provinciák elosztása ügyében. Vita a volt centuriók katonai szolgálatáról (31-34). Perseus követei Rómában. A római követek körútja a görög városokban (35-39). Perseus és a római követek tárgyalásai; fegyverszünetet kötnek (40-43). A római követek tárgyalásai Boeotiában, Achaiában, Asiában, Rhodus szigetén. Perseus követei Rómában, Byzantiumban és Rhoduson (44-46). A római követek

beszámolója a senatusban. A consulok elutaznak Görögországba. Perseus háborús előkészületei (47-51). Perseus hadjárata Thessaliában. A rómaiak hadi vállalkozásai a szárazföldön és a tengeren (52-56). Lovasütközet Thessaliában (57-61). A rómaiak visszautasítják Perseus békeajánlatát. A rómaiak elfoglalják Haliartust. Harcok Thessaliában (62-67).

XLIII. KÖNYV (i. e. 171-169). - A hispanok panaszai és kérései; a senatus intézkedései. Masinissa követei Rómában (1-3). A senatus kivizsgálja a római tisztviselők önkényessége ellen tett panaszokat. Görög és ázsiai követségek Rómában. Elítélik C. Lucretius praetort (4-8). A liguriai és az illyriai helyzet (9-10). Q. Marcius Philippus és Cn. Servilius Caepio lesznek az új consulok. A provinciák elosztása. Csodajelek és kiengesztelésük. C. Claudius Pulcher és Ti. Sempronius Gracchus lesznek az új censorok. Vagyonbecslés. Törvényes eljárás a censorok ellen (11-16). A római követek körútja Görögországban. Perseus és a rómaiak hadi vállalkozásai a téli időszakban (17-23).

XLIV. KÖNYV (i. e. 169-168). - A rómaiak betörnek Macedoniába (1-5). Perseus elhamarkodott intézkedései. A rómaiak elfoglalják Diumot (6-9). Követségek Rómában. A rómaiak visszautasítják a rhodusiak békeközvetítését. Vagyonbecslés. L. Aemilius Paulus és C. Licinius Crassus lesznek az új consulok. A provinciák elosztása. Megbízottakat küldenek Macedoniába a helyzet megvizsgálására. Csodajelek (10-18). Ptolemaeus egyiptomi király követei Rómában. A Macedoniába küldött megbízottak beszámolója. A senatus intézkedései (19-21). L. Aemilius consul beszéde a népgyűlésen. Perseus tárgyalásai Gentius, Antiochus és Eumenes királyokkal (22-25). Perseus becsapja Gentiust és a gallusokat. Macedon hadi vállalkozások a tengeren. A rhodusiak ismét vállalkoznak a békeközvetítésre (26-29). Anicius praetor elfoglalja Illyriát és foglyul ejti Gentius királyt (30-32). Perseus király és Aemilius előkészületei az ütközetre. A rhodusiak békeközvetítő követsége a római táborban (33-35). Aemilius Paulus vitája a csata időpontjáról alvezéreivel. Perseus a Pydna mellett vívott csatában vereséget szenved (36-42). A csata következményei; Perseus menekülése. A rómaiak megszállják Macedoniát (43-46).

XLV. KÖNYV (i. e. 168-167). - A győzelem híre megérkezik Rómába. A rhodusiak követsége Rómában (1-3). M. Marcellus hazatér Hispaniából. Perseus király a rómaiak fogságába esik (4-9). A római követek először Rhoduson tárgyalnak, majd Antiochust Egyiptom elhagyására kényszerítik (10-12). Egyiptomi és syriai követség Rómában. Pisae és Luna városok határvitája. Eumenes és Masinissa királyok követségei Rómában. Vagyonbecslés. A censorok döntése a szabadosoknak a tribusokba való beosztásáról (13-15). A provinciák

elosztása. Csodajelek és kiengesztelésük. A senatus határozatai Macedoniáról és Illyriáról (16-18). Attalus Rómában. A rhodusi követ beszéde a senatus előtt (19-25). A rómaiak intézkedései Illyriában. Aemilius Paulus körutat tesz Görögországban (26-28). A rómaiak intézkedései Macedoniában. Megtorló intézkedések Macedoniában és Görögországban. Ünnepi játékok Amphipolisban (29-33). A római sereg visszatér Italiába. Vita Aemilius Paulus diadalmenetéről. Aemilius Paulus diadalmenete, majd beszéde a népgyűlés előtt (34-42). Octavius és Anicius diadalmenetei. Cotys thrák király követei és Prusias király Rómában (43-44).

A XLVI-CXLII. KÖNYVEK TARTALMA

XLVI. KÖNYV (i. e. 167-160). - Eumenes király, aki a macedon háborúban ingadozó módon viselkedett, Rómába érkezett. Nehogy azt vélje, hogy ellenségnek tartják, ha nem engedik be a Városba, de azt se, hogy felmentik a vád alól, ha beengedik, általános érvényű törvényt hoztak, miszerint egyetlen királynak sem engedik meg, hogy belépjen Rómába. Cl. Marcellus consul leverte az Alpokban lakó gallusokat, C. Sulpicius Gallus consul a ligurokat. Prusias király követei panaszt emeltek Eumenes ellen, hogy pusztítja határaikat, s azt állították, hogy a király Antiochusszal összeesküvést sző a római nép ellen. A rhodusiakkal kérésükre szövetséget kötöttek. A censorok megtartották a vagyonbecslést: háromszázharminchétezer-huszonhét polgárt vettek számba. M. Aemilius Lepidust tették meg rangidős senatornak. Ptolemaeus egyiptomi királyt öccse elűzte a királyságból, de mikor követeket küldtek hozzá, visszaadta neki trónját. Ariarathesnak, Cappadocia királyának halála után fia vette át az uralmat, s követek útján megújította szövetségét a római néppel. A könyv ezenkívül beszámol a ligurok, corsusok és lusitanusok ellen váltakozó eredménnyel folytatott küzdelmekről, továbbá arról, hogy Syriában lázadás tört ki Antiochus halála után, akinek hátrahagyott fia, Antiochus még rendkívül fiatal volt. Ezt a gyermekkorban levő Antiochust és gyámját, Lysiast megölte Seleucus fia, Demetrius, aki túsz volt Rómában, s mivel nem engedték el, titokban szökött el innen, s őt tették meg királynak. Meghalt Perseus legyőzője, L. Aemilius Paulus. Annyira önzetlen ember volt, hogy noha Hispaniából és Macedoniából mérhetetlenül sok hadizsákmánnyal tért vissza, holmija elárverezéséből alig jött be annyi pénz, hogy abból felesége hozományát visszafizessék. A Pomptinusi-mocsarakat Cornelius Cethegus consul, aki ezt kapta provinciául, kiszáríttatta és művelhető földdé alakította át.

XLVII. KÖNYV (i. e. 160-153). - Cn. Tremellius praetort pénzbüntetésre ítélték, mivel rendkívül törvényellenes módon szembehelyezkedett M. Aemilius Lepidus pontifex maximusszal; a törvény előtt a vallás erősebbnek bizonyult, mint a főtisztviselők. Törvényt hoztak a megvesztegetés ellen. A censorok megtartották a vagyonbecslést: háromszázhuszonnyolcezer-háromszáztizenhat polgárt vettek számba, s immár hatodik alkalommal Aemilius Lepidust tették meg rangidős senatornak.

A viszálykodó Ptolemaeus fivérek megegyeztek, hogy az egyik Egyiptomban, a másik Cyrenében fog uralkodni. Ariarathest,

Cappadocia királyát, akit Demetriusnak, Syria királyának kezdeményezésére és fegyveres közreműködésével elűztek birodalmából, a senatus visszahelyezte a trónra. A senatus megbízottakat küldött, hogy döntsék el a Masinissa és a carthagóiak közötti határvitát.

C. Marcius consul kezdetben kevés szerencsével, később sikeresen harcolt a dalmátok ellen. Ezek ellen azért indítottak háborút, mert végigrabolták az illyreket, a római nép szövetségeseit; a dalmátokat azután Cornelius Nasica consul verte le. Q. Opimius consul leigázta az Alpokon túl lakó ligurokat, akik feldúlták Antipolist és Nicaeát, a massiliaiak városait. A könyv beszámol még több hadvezér Hispaniában folytatott sikertelen harcairól. Ötszázkilencvennyolc évvel a Város alapítása után honosodott meg a szokás, hogy a consulok január kalendaeján lépnek hivatalba. A választógyűlés időpontját azért kellett megváltoztatni, mert Hispaniában felkelés tört ki. A carthagóiak és Masinissa között folyó vita eldöntésére kiküldött követek jelentették, hogy Carthagóban nagy mennyiségű hajóépítésre szolgáló anyagot fedeztek fel. Több praetort elítéltek, akiket a provinciákból pénzharácsolás miatt feljelentettek.

XLVIII. KÖNYV (i. e. 154-150). - A censorok megtartották a vagyonbecslést: háromszázhuszonnégyezer-négy polgárt vettek számba. A könyv beszámol a harmadik pun háború előzményeiről. Mikor híre jött, hogy a carthagóiak területén tekintélyes numida hadsereg tartózkodik Ariobarzanesnak, Syphax unokájának a vezetésével, M. Porcius Cato azt javasolta, hogy a carthagóiaknak, mivel területükön látszólag Masinissa, a valóságban azonban Róma ellen megszervezett hadsereget tartanak, üzenjék meg a háborút. Majd, mikor P. Cornelius Nasica szembeszállt ezzel a javaslattal, úgy döntöttek, hogy követeket küldenek Carthagóba: vizsgálják meg, mi a teendő. A követek, miután szemére hányták a carthagói senatusnak, hogy szerződésük ellenére hadsereggel és hajóépítő anyaggal rendelkezik, meg akarták valósítani a békét közöttük és Masinissa között oly módon, hogy Masinissa visszavonul a vitás területről. Azonban, mikor a senatus kijelentette, hogy elfogadja a követek döntését, a lázongó természetű Gisgo, Hamilcar fia, aki akkor főtisztviselő volt, a Róma elleni háború mellett emelt szót, s ezzel annyira felizgatta a népet, hogy a követeket csak a futás mentette meg a bántalmazástól. Mikor minderről beszámoltak, a római senatus Carthagóval szemben amúgy is ellenséges hangulata még ellenségesebbé vált.

M. Porcius Cato fia praetorsága idején meghalt, s apja, mivel szegény ember volt, temetését a lehető legkisebb költséggel rendezte meg. Elküldtek Rómába egy Andriscus nevű embert, aki állhatatosan

kitartva hazugsága mellett, azt állította, hogy ő Perseus, az egykori macedon király fia. M. Aemilius Lepidus, akit a censorok már hatodízben tettek meg rangidős senatornak, halálos ágyán meghagyta fiainak, hogy temetésén testét ne bíborszínű, hanem lenből készült szemfedővel takarják be, s a temetés egyéb részére se fordítsanak többet egymillió asnál; hiszen a nagy emberek végtisztességének a méltóságát amúgy sem a költekezés, hanem az ősök ott látható képmásai szokták megadni. Nyomozást kezdtek méregkeverési ügyben. Két előkelő asszonyt, Publiliát és Liciniát azzal gyanúsítottak, hogy megölték consulságot viselt férjeiket. Kihallgatásuk után az asszonyok ingatlan vagyonukat kötötték le biztosítékul a praetornál, majd rokonaik határozata alapján kivégezték őket.

Gulussa, Masinissa fia jelentette, hogy Carthagóban sorozást tartottak, hajóhadat szereltek fel, s nyilvánvalóan háborúra készülnek. Mikor Cato azt javasolta, hogy üzenjék meg nekik a háborút, de P. Cornelius Nasica ezt ellenezte, s kijelentette, hogy semmit sem szabad elhamarkodniuk, a senatus úgy döntött, tíz követet küldenek, hogy ezek tájékozódjanak a helyzetről.

Mikor L. Licinius Lucullus és A. Postumius Albinus szigorúan hajtották végre a sorozást, s annyira nem voltak elnézőek, hogy egyetlen embert sem mentettek fel, a néptribunusok fogságba vetették őket, mivel saját barátaik számára sem tudták a felmentést kieszközölni. Midőn a hispaniai háború számos balsikere annyira megzavarta a római polgárokat, hogy még olyan ember sem akadt, aki hajlandó lett volna tribunusként ott szolgálni, vagy legatusként odautazni, előlépett P. Cornelius Aemilianus, s kijelentette, hogy kész olyan jellegű katonai szolgálatot vállalni, amilyenre kijelölik, s ezzel a példaadással mindenkit föllelkesített, hogy szívesen jelentkezzenek katonának. Lucullus consul, látva, hogy elődje, Claudius Marcellus valamennyi celtiber törzset lecsöndesítette, leigázta a vaccaeusokat, cantabereket s Hispania egyéb, eddig még ismeretlen törzseit. Itt P. Cornelius Scipio Aemilianus, L. Paulus fia, örökbefogadása révén Africanus unokája, aki katonai tribunusként szolgált, az őt harcra kihívó barbárt megölte, sőt az Intercatia nevű város ostroma közben ennél még sokkal nagyobb kockázatot is vállalt, ugyanis elsőnek hatolt fel a falra. Ser. Sulpicius Galba praetor sikertelenül harcolt a lusitanusok ellen.

A követek a carthagóiak szószólói és Gulussa, Masinissa fia kíséretében visszatértek Africából, és bejelentették, hogy saját szemükkel látták a carthagóiak hadseregét s hajóhadát; erre a senatus úgy döntött, hogy az atyák egyenként nyilvánítsanak véleményt. Cato és a senatus más vezető emberei azt javasolták, hogy azonnal szállítsanak át hadsereget Africába, de mivel P. Cornelius Nasica

kijelentette, hogy meggyőződése szerint még nincs igazán jogos okuk a háborúra, a senatus úgy döntött, hogy tartózkodnak a háborútól, ha a carthagóiak elégetik hajóhadukat, és feloszlatják hadseregüket; ha ezt nem teszik meg, a legközelebbi consulok majd újra előterjesztik a pun háború ügyét.

Mikor a színház, amelynek építését a censorok adták ki bérbe, elkészült, P. Cornelius Nasica javaslatára a senatus úgy határozott, hogy rombolják le, mint haszontalan s a közerkölcsöket károsan befolyásoló intézményt, s a nép még jó ideig állva nézte a játékokat. Masinissa, mikor a carthagóiak a szerződés ellenére háborút indítottak ellene, legyőzte őket. Masinissa ekkor kilencvenkét éves volt, fűszer nélkül étkezett, s már csak száraz kenyér volt a tápláléka. A carthagóiak ezenfelül még a rómaiaknak is okot szolgáltattak a háborúra. A könyv ezenkívül beszámol a Syriában kitört felkelésről, s a királyok között dúló háborúról. Ezeknek a zavargásoknak a folyamán megölték Demetriust, Syria királyát.

XLIX. KÖNYV (i. e. 149). - A harmadik pun háború hatszázkét évvel a Város alapítása után tört ki, s a kezdetétől számítva öt év múlva ért véget. Az ellentétes vélemények harca zajlott le M. Porcius Cato és Scipio Nasica között, akik közül az elsőt az állam legbölcsebb emberének tartották, míg a másodikat a senatus ítélte a legderekabb férfinak. Cato azt sürgette, hogy indítsák meg a háborút, semmisítsék meg és rombolják le Carthagót, míg Nasica az ellenkező véleményen volt. Mindamellett úgy határoztak, hogy mivel a carthagóiaknak a szerződés ellenére hajóhaduk van, hadseregüket határaikon túlra vezették, s megtámadták Masinissát, a római nép szövetségesét és barátját, s mivel Gulussát, Masinissa fiát, aki a római követeket elkísérte, nem engedték be városukba, megüzenik nekik a háborút. Mielőtt még egyetlen csapatot is behajóztak volna, megjelentek Rómában az Uticából érkezett követek, bejelentve, hogy magukat és mindenüket a rómaiak rendelkezésére bocsátják. S amilyen biztató előjelként hatott a rómaiakra ez a követség, éppen olyan leverő volt a carthagóiak számára.

Tarentumban a szent könyvek előírása alapján megtartották Dis Atya tiszteletére azokat a játékokat, amelyeket száz évvel ezelőtt, az első pun háború idején, ötszázkét évvel a Város alapítása után rendeztek meg.

Harminc követ érkezett Carthagóból Rómába azzal a bejelentéssel, hogy a carthagóiak megadják magukat. De Cato véleménye győzött, hogy tartsanak ki eredeti határozatuk mellett, s a consulok a lehető leghamarabb induljanak el a háborúba. Amikor megérkeztek Africába, átvették a megkövetelt háromszáz túszt, továbbá a Carthagóban

található valamennyi fegyvert és hadifelszerelést. De mikor az atyák határozata alapján elrendelték, hogy a carthagóiak építsenek maguknak másik várost, legalább tízezer lépésnyi távolságra a tengertől, ezzel a megalázó rendelkezéssel rákényszerítették őket a háborúra. L. Marcius és M'. Manilius consulok kezdték meg Carthago körülzárását és ostromát. Mikor ostrom közben két tribunus a fal egyik kevésbé őrzött részén csapatával behatolt, a védők ezeknek súlyos veszteségeket okoztak, és Scipio szabadította ki őket. Ő mentette fel, néhány lovassal segítségére sietve, azt a római erődöt is, amelyet a carthagóiak éjjel megtámadtak, s mikor később a carthagóiak valamennyi csapatukkal kirontottak a városból, s általános támadást intéztek a római tábor ellen, ennek megmentéséért is Scipiót illette a legfőbb dicsőség. Ezenkívül, amikor a consul - a másik consul ugyanis Rómába ment a választások megtartására -, mivel az ostromzár sikertelennek bizonyult, seregét Hasdrubal ellen vezette, aki tekintélyes haderejével egy nehezen járható völgyben várakozott, Scipio először azt tanácsolta, hogy ne kezdjen ütközetet ilyen nehéz terepen. Mikor azonban a többiek, akik irigykedtek rá bölcsessége és vitézsége miatt, leszavazták, ő is behatolt a völgybe. Mikor azután, mint előre megmondta, a római sereget szétverték és megfutamították, s az ellenség két cohorsot körülfogott, ő kisszámú lovascsapattal újra behatolt a szorosba, kiszabadította és sértetlenül kihozta őket. Vitézségéről azután Cato, aki mindig kész volt valakire éles nyelvű megjegyzést tenni, a senatusban úgy emlékezett meg, hogy kijelentette: a többiek, akik Africában katonáskodnak, csupán lebegő árnyak, s közöttük Scipio az egyetlen, aki valóban él. S a római nép körében is akkora népszerűség övezte, hogy a consulválasztáson a legtöbb tribus őrá szavazott, noha életkora miatt még nem lehetett volna megválasztani.

L. Scribonius néptribunus javaslatot terjesztett elő, hogy azok a lusitanusok, akiket, miután megadták magukat a római népnek, Servius Galba Galliában eladatott, nyerjék vissza szabadságukat, s javaslatát M. Cato rendkívül élénken helyeselte. Beszéde megmaradt, és olvasható művében, az Évkönyvekben. Szavaira Q. Fulvius Nobilior válaszolt, akit Cato a senatusban már gyakran megtámadott, és védelmébe vette Galbát. Maga Galba pedig, látva, hogy el fogják ítélni, olyan szánalmat keltő módon beszélt a saját érdekében, közben átölelve két kiskorú gyermekét és Sulpicius Gallus fiát, akinek gyámja volt, hogy az indítványt elvetették. Galbának három beszéde maradt fenn. Kettőben Libo néptribunusszal és a lusitanusok ügyében benyújtott javaslatával szállt szembe, a harmadikat L. Cornelius Cethegus ellen mondta el. Ebben beismerte, hogy a közelében táborozó lusitanusokat lemészároltatta, mivel megtudta, hogy ló- és emberáldozatot mutattak be, azt tervezve, hogy a fegyverszünetet

kihasználva megtámadják seregét.

Az a bizonyos Andriscus, ez a legalacsonyabb sorból származó ember, aki azt állította, hogy Perseus király fia, s aki nevét Philippusra változtatta, titokban megszökött Rómából, ahová őt hazug állítása miatt Demetrius, Syria királya küldte el. Hamarosan csatlakoztak hozzá azok, akik hitelt adtak hazugságának, és ő, miután sereget gyűjtött, részben a lakosság egyetértésével, részben fegyveres erőszakkal egész Macedoniát hatalmába kerítette. Az általa kitalált történet úgy hangzott, hogy ő Perseus királynak ennek egyik ágyasától született fia, akit egy bizonyos krétai embernek adtak oda, hogy felnevelje, s így a háború viszontagságai közben, melyet Perseus a rómaiak ellen viselt, a királyi törzsnek legalább egy sarja megmaradjon. Tizenkét éves koráig Hydramitisben nevelődött, abban a hitben, hogy az az apja, aki őt neveli, anélkül, hogy származásáról bármit is tudott volna. Mikor azután nevelőapja megbetegedett, és már-már kilehelte lelkét, felfedte végre előtte származása titkát, s nevelőanyjának egy, a király pecsétjével ellátott írást nyújtott át azzal, hogy adja át fiának, ha majd az érett korba lép, s utolsó kívánságaként hozzátette, hogy ezt a dolgot addig az időpontig tartsák titokban. Andriscus, mikor férfikorba lépett, megkapta az írást, amelyben az állt, hogy atyja két kincstárat hagyott rá. Ekkor, mikor már tudta, hogy fogadott fiú, de még nem ismerte igazi származását, nevelőanyja felvilágosította valódi eredetéről, és kérte, távozzék arról a helyről, mielőtt a hír eljut Eumenesnek, Perseus ellenségének a fülébe, nehogy megöljék. Ő, mivel emiatt megrémült, s egyszersmind azt remélte, hogy Demetriustól valami segítséget kap, Syriába ment, s itt először merte nyíltan kinyilatkoztatni, hogy ő voltaképpen kicsoda.

L. KÖNYV (i. e. 150-148). - Mikor az ál-Philippus megpróbálta megtámadni és elfoglalni Thessaliát, ezt a római követek és az achai segédcsapatok megvédelmezték. Prusiast, Bithynia királyát, ezt a mindenféle, legaljasabb bűnre is képes embert fia, Nicomedes, Attalus pergamumi király segítségével megölte. Prusiasnak volt egy másik fia is, akiről azt beszélték, hogy felső fogsora helyén egyetlen, összefüggő csontdarab nőtt. Mikor Rómából három követet küldtek Nicomedes és Prusias kibékítésére, s ezek közül az egyiknek a fejét sebhelyek borították, a másik sántított, a harmadikat pedig fogyatékos szellemi képességűnek tartották, M. Cato azt mondta erre a követségre, hogy ennek se feje, se lába, se esze nincsen. Ekkoriban Syriában olyan király uralkodott, Hammonius, aki - noha származása a macedon királyokéval vetekedett - tunyaságban és renyheségben Prusias párja volt, s csak a kocsmákban és bordélyokban heverészett. Ő azután nemcsak barátait ölette meg, de Laodice királynét és Demetrius fiát, Antigonust is.

Meghalt Masinissa, Numidia királya, ez a kiváló férfiú, több mint kilencvenéves korában. Egyéb fiatalos kedvtelései között, melyeket késő öregkoráig űzött, olyan élénken hódolt a szerelemnek még öregségében is, hogy nyolcvanhat éves kora után fia született. Királyságát felosztatlanul három fiára hagyta, Micipsára, a legidősebbre, Gulussára és Mastanabalra, aki a görög műveltségben is járatos volt, azzal, hogy országát P. Scipio Aemilianus döntése szerint osszák fel egymás között. Scipio azután kijelölte számukra, hogy a királyság melyik részében vegyék át az uralmat. Scipio ugyanekkor rábeszélte Phameas Himilcót, a carthagói lovasság parancsnokát, ezt a bátor férfit, aki már rendkívüli szolgálatokat tett a carthagóiaknak, hogy lovasságával együtt pártoljon át a rómaiakhoz. A Masinissához küldött három követ közül M. Claudius Marcellus egy vihar alkalmával belefulladt a tengerbe. A carthagóiak Hasdrubalt, Masinissa unokáját, aki elöljárójuk volt, árulással gyanúsították, és a tanácsházban megölték. Ez a gyanú azért támadt, mert Hasdrubal rokona volt Gulussának, aki segédcsapatokkal támogatta a rómaiakat. A nép az aedilisi tisztségre pályázó P. Scipio Aemilianust consulnak választotta meg. De mivel életkora miatt nem lehetett volna consullá választani, nagy küzdelemre került sor a rá szavazó néptömeg s a jó ideig tiltakozó atyák között, míg végül kimondották, hogy rá nem érvényes a törvény, s megválasztható consulnak. M. Manilius ostrommal elfoglalt számos Carthago körül fekvő várost. Az ál-Philippust, miután ez Macedoniában seregével együtt levágta P. Iuventius praetort, Q. Caecilius legyőzte, elfogta, majd visszafoglalta Macedoniát.

LI. KÖNYV (i. e. 147-146). - Carthagót, amelynek kerülete huszonháromezer láb volt, részenként foglalta el elsőnek Mancinus legatus, majd Scipio consul, aki Africát a sorsolás mellőzésével kapta meg provinciául. A carthagóiak új kikötőt építettek, mivel a régit Scipio körülzárta, s rövid idő alatt titokban jelentékeny hajóhadat vontak össze, de a tengeri csatában kevés szerencsével küzdöttek. Scipio megsemmisítette vezérüknek, Hasdrubalnak Nepheris városa mellett, egy nehezen megközelíthető helyen álló táborát is helyőrségével együtt, s hétszáz évvel alapítása után végül elfoglalta Carthagót. A zsákmány nagyobb részét a siciliaiaknak engedte át, akiktől ezt elrabolták. A város ellen intézett végső roham alkalmával, mikor Hasdrubal megadta magát Scipiónak, Hasdrubal felesége, aki néhány nappal korábban nem tudta rábeszélni férjét, hogy szökjék át a győzteshez, két gyermekével együtt a fellegvárból az égő város lángjaiba vetette magát. Scipio apjának, Aemilius Paulusnak, Macedonia meghódítójának példáját követve játékokat rendezett, s az ellenséghez átszökötteket és a szökevény rabszolgákat a vadállatok elé

dobatta. A könyv ezután beszámol az achaiai háború előzményeiről, arról, hogy az achaiok elkergették Corinthusból a római követeket, akiket azzal a feladattal küldtek oda, hogy az achaiai szövetségből elkülönítsék azokat a városokat, amelyek Philippus fennhatósága alá tartoztak.

LII. KÖNYV (i. e. 148-144). - Q. Caecilius Metellus Thermopylaenál megütközött az achaiokkal, akiket a boeotiaiak és a chalcisiak támogattak. Az achaiok veresége után elöljárójuk, Critolaus méreggel megölte magát. Helyére Diaeust, az achaiok felkelésének igazi szervezőjét választották meg hadvezérnek, akit L. Mummius consul az Isthmuson vívott csatában legyőzött. Mummius ezután elfogadta egész Achaia megadását, s a senatus határozata alapján leromboltatta Corinthust, mivel itt bántak erőszakosan a római követekkel. Thebaet és Chalcist, mivel segítséget nyújtottak az achaioknak, szintén leromboltatta. Maga Mummius a legnagyobb önmérsékletet tanúsította, és a műkincsekből és dísztárgyakból, amelyekben Corinthus annyira bővelkedett, egyetlen darabot se vitt haza magának. Q. Caecilius Metellus az Andriscus, P. Cornelius Scipio Aemilianus a Carthago és Hasdrubal felett aratott győzelme örömére tartott diadalmenetet.

Hispaniában egy bizonyos Viriathus, aki először pásztorból vadász, vadászból útonálló, majd nemsokára egy szabályos hadsereg vezére lett, elfoglalta egész Lusitaniát, és seregét szétverve foglyul ejtette M. Vetilius praetort. Vetilius után C. Plautius praetor sem harcolt ellene nagyobb szerencsével, s az ellenség akkora rémületben tartotta a rómaiakat, hogy consult és consuli sereget kellett ellene odaküldeni.

A könyv ezenkívül beszámol a Syriában támadt zavargásokról s a királyok között megindult háborúról. Syriában Demetrius királynak korábban elbeszélt meggyilkolása után az ismeretlen, bizonytalan származású Alexander vette át az uralmat. Azonban Demetrius fia, Demetrius, akit apja egykor, mivel a háború eseményei bizonytalanul alakultak, elküldött Cnidusba, lenézve Alexandert tunyasága és elpuhultsága miatt, Ptolemaeus egyiptomi király segítségével, akinek lányát, Cleopatrát feleségül vette, háborút indítva ellene, megölte. Ptolemaeus a fején súlyosan megsebesült, s mikor az orvosok gyógyító szándékkal koponyáját meg akarták lékelni, meghalt, s helyét a trónon ifjabbik öccse, Ptolemaeus foglalta el, aki eddig Cyrenében uralkodott. Demetriust kegyetlensége miatt, amellyel népét megkínozta, egyik alattvalója, Diodotus, harcot kezdve ellene, legyőzte, és Alexander alig kétéves fiát nyilvánította a trón örökösének. Demetrius Seleuciába menekült. L. Mummius megtartotta diadalmenetét az achaiok fölött, s a menetben érc- és márványszobrokat és festményeket vittek.

LIII. KÖNYV (i. e. 143-141). - Appius Claudius consul meghódította az Alpokban lakó salassi néptörzset. L. Tremellius quaestor Macedoniában seregével együtt megölt egy újabb ál-Philippust. Q. Caecilius Metellus proconsul lemészárolta a celtibereket, Q. Fabius proconsul több várost megostromolva visszafoglalta Lusitania jelentős részét. Acilius senator görög nyelven megírta Róma történetét.

LIV. KÖNYV (i. e. 141-139). - Q. Pompeius consul Hispaniában leigázta a termestini törzset; s velük és a numantiaiakkal békeszerződést kötött, amelyet azonban a római nép nem hagyott jóvá. A censorok megtartották a vagyonbecslést: háromszázhuszonnyolcezer-négyszáznegyvenkét polgárt vettek számba. Macedoniából követek érkeztek, hogy panaszt tegyenek D. Iunius Silanus praetor ellen, mivel ez pénzt fogadott el, és kirabolta a provinciát. Mikor a senatus ki akarta vizsgálni a panaszt, T. Manlius Torquatus, Silanus apja azt kérte, s kérését teljesítették is, hogy bízzák rá a vizsgálatot. Ő ezt ezután otthon tartotta meg, s fiát elítélte és kitagadta. S amikor Silanus felakasztotta magát és meghalt, apja még a temetésére sem ment el, hanem otthon ülve szokása szerint rendelkezésére állt azoknak, akik hozzá folyamodtak tanácsért. Q. Fabius proconsul sikeresen működött Hispaniában, de dicsőségét csökkentette a Viriathusszal kötött béke, amelyben elismerte ennek függetlenségét. Mikor Viriathust Servilius Caepio ösztönzésére árulók segítségével megölették, serege őszintén meggyászolta, s nagyszerű temetést rendezett neki. Kiváló ember, kiemelkedő hadvezér volt, a rómaiak ellen tizennégy éven át viselt háborút, s ebben többnyire ő aratott győzelmet.

LV. KÖNYV (i. e. 142-136). - Mikor P. Cornelius Nasica (akinek Serapion volt a gúnyneve, amelyet csúfolódásból Curiatius néptribunus adott neki) és Decimus Iunius Brutus consulok megtartották a sorozást, az újoncok jelenlétében rendkívül üdvös példával szolgáló eset játszódott le. Ugyanis C. Matineust, akit bevádoltak a néptribunusok előtt, hogy Hispaniában otthagyta a hadsereget, elítélése után gúzsba kötötték, hosszú ideig vesszőzték, majd egy sestertiusért eladták rabszolgának. A néptribunusok, miután nem tudták elérni, hogy tíz embert kívánságuk szerint felmentsenek a katonai szolgálat alól, elrendelték, hogy a consulokat fogságba kell vetni. Iunius Brutus consul Hispaniában azoknak az embereknek, akik Viriathus seregében katonáskodtak, földet és egy várost adott, amelyet Valentiának neveztek el. M. Popiliust a numantiaiak seregével együtt megverték és megfutamították, miután a velük kötött békét a senatus nem fogadta el. Miközben C. Hostilius Mancinus consul áldozatot mutatott be, a csirkék kirepültek a ketrecből, majd mikor hajóra szállt, hogy Hispaniába utazzék, egy hangot hallott, mely ezt mondta:

“Maradj itt, Mancinus!” - s ezt a gyászos jóslatot a későbbi események igazolták. Mancinust ugyanis a numantiaiak nemcsak legyőzték, de táborából is kiűzték, s mivel semmi remény sem volt a sereg megmentésére, olyan szégyenletes békét kötött velük, amelyet a senatus nem volt hajlandó jóváhagyni. Negyvenezer rómait győzött le négyezer numantiai. Decimus Iunius meghódította Lusitaniát, miután városait egészen az Oceanusig megostromolta; s mikor emberei vonakodtak átkelni az Oblivion folyón, a jelvényhordozó kezéből kikapva ő maga vitte át a hadijelvényt, s ezzel rávette őket az átkelésre. Syria királyát, Alexandernek alig tízéves fiát, gyámja, a Tryphon melléknevű Diodotus álnok módon megölte, s megvesztegette az orvosokat, mondják azt a népnek, hogy a fiút egy fájdalmakat okozó kő kínozta, s akkor halt meg, mikor ezt ki akarták vágni.

LVI. KÖNYV (i. e. 136-134). - Decimus Iunius Brutus túlsó Hispaniában sikeresen harcolt a gallaeci törzs ellen. Viszont M. Aemilius Lepidus proconsul ellenkező eredménnyel hadakozott a vaccaeusokkal, és a numantiaihoz hasonló vereséget szenvedett. Hogy a római népet mentesítsék a numantiaiakkal kötött szerződés megtartásának kötelezettsége alól, Mancinust, aki felelős volt az egyezség létrehozásáért, kiszolgáltatták a numantiaiaknak, de ezek nem fogadták el. A censorok megtartották a vagyonbecslést: háromszáztizenhétezer-kilencszázharminchárom polgárt vettek számba. Fulvius Flaccus consul Illyricumban legyőzte a vardaeusokat. M. Coscinus praetor Thraciában sikeres csatát vívott a scordisci törzzsel. Mivel a numantiai háború a vezérek hibájából az állam szégyenére nagyon elhúzódott, a senatus és a római nép kezdeményezésére a consulságot Scipio Africanusnak ajánlották fel, s mivel ezt a törvény rendelkezése szerint, amely megtiltja, hogy valaki kétszer egymás után consul legyen, nem fogadhatta volna el, éppúgy, mint előző consulsága alkalmával, mentesítették a törvény érvénye alól. Siciliában rabszolgafelkelés tört ki, s mivel ezt a praetorok nem tudták elnyomni, a parancsnokságot C. Fulvius consulra bízták rá. Ennek a háborúnak az elindítója egy Eunus nevű syriai rabszolga volt, aki csapatokat gyűjtött a mezőn dolgozó rabszolgákból, kinyitva a dologházakat, úgyhogy létszámuk akkorára nőtt, mint egy szabályos hadseregé. Egy Cleon nevű másik rabszolga is hetvenezer rabszolgát szedett össze, és egyesített csapataikkal gyakran támadtak rá a római seregre.

LVII. KÖNYV (i. e. 134). - Scipio Africanus ostrom alá vette Numantiát, s a fegyelmezetlenség és elpuhultság miatt lezüllött sereget újra a legszigorúbb katonai fegyelemre kényszerítette. A szórakozás minden lehetőségét megszüntette, s a táborból kétezer örömleányt dobott ki. A katonákat mindennap megdolgoztatta, s arra

kényszerítette, hogy harminc napra való gabonát s egyenként hét sánckarót vigyenek magukkal. Annak, aki nehezen menetelt e teher alatt, azt mondta: “Ha majd a kardoddal is el tudod magadat sáncolni, akkor nem kell cipelned a sánckarót!” Egy másikhoz, aki nem elég ügyesen vitte a pajzsát, így szólt: “Nagyobb pajzsot viselsz a szokásosnál, de nem hibáztatlak ezért, mert több hasznát veszed a pajzsodnak, mint a kardodnak!” Ha egy katonát rajtakapott, hogy elhagyta alakulatát, megverette, ha római volt, venyigebottal, ha idegen, pálcával. Valamennyi málhás állatot eladatta, hogy a katonák helyett ne ezek vigyék a terhet. Számos alkalommal sikerrel szállt szembe a kitörő ellenséggel. Az ostrom alá vett vaccaeusok, megölve gyermekeiket és asszonyaikat, saját kezükkel vetettek véget életüknek. Scipio, mikor nagyszerű ajándékokat kapott Antiochustól, Syria királyától - noha más hadvezérek el szokták titkolni, ha a királyoktól adományt kaptak -, kijelentette, hogy ezt a nyilvánosság előtt veszi át, majd utasította a quaestort, hogy az egészet írja fel az állami bevételek közé, s közölte, hogy ebből a bátor férfiakat óhajtja megjutalmazni. Mikor Numantiát teljesen körülzárta, s látta, hogy a körülvett város lakosságát az éhség gyötri, elrendelte, hogy nem szabad senkit sem megölni a takarmányért kijáró ellenséges harcosok közül, mivel - mondta - annál hamarabb felélik maradék gabonájukat, minél többen vannak.

LVIII. KÖNYV (i. e. 133). - Tiberius Sempronius Gracchus néptribunus a senatus és a lovagrend akarata ellenére földtörvényjavaslatot terjesztett elő, amely megszabta, hogy a közföldből senki sem birtokolhat többet ezer iugerumnál. Gracchus annyira felbőszült, hogy külön törvénnyel megfosztotta tisztségétől tiszttársát, M. Octaviust, mert az az ellenpárt ügyét támogatta, majd saját magát, fivérét, C. Gracchust és apósát, Appius Claudiust választatta meg a földek szétosztásával megbízott triumvirnek. Előterjesztett egy másik földtörvényt is, azzal a céllal, hogy minél nagyobb földterület álljon rendelkezésre; e szerint a fenti triumvirek joga megítélni, hogy melyik föld az államé, és melyik magánbirtok. Azután, minthogy kevesebb föld volt, mint amennyit ki lehetett volna osztani anélkül, hogy sérelem ne érje a népet is, mivel már felszította az emberekben a kapzsi vágyat, hogy nagyobb földterületet remélhetnek, kijelentette: törvényjavaslatot fog előterjeszteni, hogy azok között, akiknek a Sempronius-féle törvény alapján földet kellene kapniuk, osszák szét azt a pénzt, amely Attalus királyé volt. Ugyanis Attalus, Pergamum királya, Eumenes fia, a római népet tette meg örökösének.

A senatust mélyen felháborította ez a sok lázító cselekedet, különösen T. Annius volt consul méltatlankodott. Mikor beszédet

mondott a senatusban Gracchus ellen, Gracchus a népgyűlés elé idézte, és bevádolta a nép előtt. Erre Annius a nyilvánosság előtt Gracchus ellen a szószékről újabb beszédet mondott. Gracchust, mikor szerette volna újra megválasztatni magát néptribunusnak, az optimaták a Capitoliumon meggyilkolták, úgyhogy először a székek darabjaival leütötték, majd a többiekkel együtt, akiket ugyanabban az összecsapásban öltek meg, temetési szertartás nélkül bedobták a folyóba. A könyv ezenkívül beszámol a rabszolgák ellen Siciliában váltakozó sikerrel folyó harcokról.

LIX. KÖNYV (i. e. 133-129). - A numantiaiak, mikor az éhséget már nem tudták elviselni, úgy végeztek magukkal, hogy kölcsönösen leszúrták egymást. Városukat Scipio elfoglalta, lerombolttatta, majd a győzelem örömére, tizennégy évvel Carthago elpusztítása után, diadalmenetet tartott. P. Rupilius consul Siciliában befejezte a szökevény rabszolgák ellen folyó háborút. Aristonicus, Eumenes király fia, elfoglalta Asiát, noha azt a király végakaratában úgy hagyta a római népre, hogy őrizze meg szabadságát. P. Licinius Crassus consul, aki egyúttal pontifex maximus is volt, elhagyta Italiát - olyan eset, amire eddig még soha nem akadt példa -, hogy szembeszálljon Aristonicusszal, de az ütközetet elveszítette, s őt is megölték. M. Perperna consul legyőzte Aristonicust, és elfogadta megadását.

Q. Pompeius és Q. Metellus censorpár, akiket a plebeiusok közül választottak, megtartották a vagyonbecslést: háromszáztizennyolcezer-nyolcszázhuszonhárom polgárt vettek számba, nem számítva a mindkét nemhez tartozó árva gyerekeket s az özvegyeket. Q. Metellus censor azt javasolta, hogy mindenkit kivétel nélkül kötelezni kell a házasságkötésre, hogy gyermekeik szülessenek. Ez a beszéd fennmaradt; Augustus Caesar, mikor kifejtette véleményét a rendek kötelező házasságkötéséről, felolvasta a senatusban, mondván, hogy éppen olyan, mintha arra az alkalomra írták volna. C. Atinius Labeo néptribunus elrendelte, hogy Q. Metellus censort, aki kihagyta őt a senatorok névsorából, taszítsák le a Tarpeii-szikláról, de a többi néptribunus Metellus segítségére sietett, hogy ezt megakadályozza. Mikor az egyik néptribunus törvényjavaslatot terjesztett elő, hogy egy néptribunust annyiszor lehessen újra megválasztani, ahányszor ő akarja, a javaslat ellen P. Africanus rendkívül határozott hangú beszédet mondott, s ebben kijelentette, hogy szerinte Tiberius Gracchust jogosan ölték meg. A másik részről C. Gracchus a javaslat mellett érvelt, de a vitában Scipio maradt a győztes.

A könyv beszámol az Antiochus syriai és Phraates parthus királyok között kitört háborúkról, s a nem kevésbé zavaros egyiptomi helyzetről. Az Euergetes melléknevű Ptolemaeus, akit alattvalói kegyetlensége miatt gyűlöltek, miután a nép felgyújtotta a királyi

palotát, titokban Cyprusra menekült. S mikor a nép húgát, Cleopatrát ültette a trónra, akitől Ptolemaeus, miután lányát erőszakkal magáévá tette és feleségül vette, elvált, dühében Cypruson megölette Cleopatrától született fiát, s ennek fejét, kezét és lábát elküldte a fiú anyjának.

A földek szétosztására megválasztott triumvirek, Fulvius Flaccus, C. Gracchus és C. Papirius Carbo, lázongásokat szítottak. P. Scipio Africanust, aki, miután elmondta tiltakozó beszédét, még teljes testi erőben tért haza, hálószobájában holtan találták. Feleségét, Semproniát gyanúsították azzal, hogy megmérgezte, elsősorban azért, mert húga volt a Gracchusoknak, akikkel Africanus ellenséges viszonyba került. Mindamellett Scipio halála ügyében semmiféle vizsgálatot sem folytattak. Elhunyta után még nagyobb erővel lángoltak fel a triumvirek által szított lázongások. C. Sempronius consul első ízben balszerencsésen harcolt az iapides törzs ellen, de később a vereséget jóvátette a Decimus Iunius Brutusnak, Lusitania meghódítójának vitézsége révén kivívott győzelem.

LX. KÖNYV (i. e. 126-121). - L. Aurelius consul leverte a fellázadt sardusokat. M. Fulvius Flaccus elsőnek fékezte meg, háborút indítva ellenük, az Alpokon túl lakó ligurokat, majd elküldték, hogy támogassa a massiliaiakat a salluviusok ellen, akik végigpusztították Massilia környékét. L. Opimius praetor megadásra kényszerítette az elpártolt fregellaebelieket, Fregellaet pedig lerombolta. Mint mondják, Africában a hatalmas számban megjelenő, és elpusztításuk után roppant halmokban ott heverő sáskák miatt pestisjárvány tört ki. A censorok megtartották a vagyonbecslést: háromszázkilencvennégyezer-hétszázharminchat polgárt vettek számba. C. Gracchus, Tiberius fivére, aki jobb szónok volt, mint testvére, számos veszedelmes törvényjavaslatot terjesztett elő, köztük a gabonaelosztásról szóló törvényt, amely előírja, hogy a gabonát hat és egyharmad asért kell eladni a népnek, s egy másikat a földosztás ügyében, amelyet már testvére is előterjesztett, s egy harmadikat, hogy megkörnyékezze a senatusszal akkoriban jó viszonyban levő lovagrendet, amelyben azt javasolta, hogy a lovagrendből hatszáz tagot kell a Curiába beválasztani, ahol ebben az időben csak háromszáz senator volt. Ezt a háromszázat kell a hatszáz lovaggal kiegészíteni, ami azt jelentené, hogy a lovagrend a senatusban kétszeres szótöbbséggel rendelkezik. Gracchus, mivel tribunusi megbízatását a következő évre is meghosszabbították, elfogadtatta a földtörvényeket, s elérte, hogy Italiában több coloniát alapítsanak, egyet pedig a lerombolt Carthago helyén, s ezt a coloniát, mint az erre a feladatra megválasztott triumvir, ő szervezte meg.

A könyv ezenkívül beszámol arról, hogyan harcolt Q. Metellus

consul a balearok ellen, akiket a görögök gymnesiosoknak neveznek, mert a nyarat ruha nélkül töltik el. Balearoknak egy hajítófegyverről nevezték el őket, vagy Baliusról, Hercules kísérőjéről, akit ezen a helyen hagyott, mikor Geryon nyomában hajózott. A könyv beszámol a Syriában támadt lázongásokról is, amelyeknek folyamán Cleopatra megölette férjét, Demetriust és ennek fiát, Seleucust, mert felháborodott azon, hogy Demetrius, mikor ő megölette atyját, az ő beleegyezése nélkül fogadta el a koronát.

LXI. KÖNYV (i. e. 123-120). - C. Sextius proconsul legyőzte a salluvius törzset, és megalapította Aquae Sextiae coloniát, amelyet az ott bőségesen található meleg és hideg forrásokról és az ő nevéről nevezték el így. Cn. Domitius proconsul sikeres ütközetet vívott az allobrox törzs ellen Vindalium városa mellett. Ezt a hadjáratot azért indította meg, mert az allobroxok befogadták Toutomotulust, a salluviusok elmenekült királyát, s megadtak neki minden lehetséges támogatást, ezenkívül pedig végigpusztították a rómaiakkal szövetségben levő aeduusok területét is. C. Gracchust, aki, miután letette a lazításra felhasznált tribunusi tisztségét, fegyveres tömeg élén a Capitoliumot is el akarta foglalni, L. Opimius consul, a senatus határozata alapján fegyverbe szólítva a népet, megfutamította és megölte. Vele együtt meggyilkolták Fulvius Flaccus volt consult is, aki részt vett esztelen vállalkozásában. Q. Fabius Maximus consul, Paulus unokája, sikeresen harcolt az allobroxok és Bituitus, az arvernusok királya ellen; Bituitus seregéből százhúszezer embert öltek meg. Mikor ezután a király Rómába utazott, hogy igazolja magát a senatus előtt, Albába vitték, hogy ott őrizzék, mert úgy vélték, nem segítené elő a béke ügyét, ha visszaengednék Galliába, s elrendelték, hogy fiát, Congonnetiacust is fogják el, és küldjék el Rómába. Elfogadták az allobroxok megadását. L. Opimiust, akit Q. Decius néptribunus bevádolt a nép előtt, azt állítva, hogy ártatlan polgárokat börtönbe záratott, felmentették.

LXII. KÖNYV (i. e. 118-115). - Q. Marcius consul leverte a styni nevű alpesi törzset. Meghalt Micipsa, Numidia királya, és királyságát három fiára hagyta, Adherbalra, Hiempsalra és Iugurthára, fivére fiára, akit örökbe fogadott. L. Caecilius Metellus leigázta a dalmátokat. Iugurtha háborút indított testvére, Hiempsal ellen, akit, miután vereséget szenvedett, meggyilkoltak. Adherbalt Iugurtha elűzte birodalmából, de a senatus visszahelyezte méltóságába. L. Caecilius Metellus és Cn. Domitius Ahenobarbus censorok harminckét embert zártak ki a senatusból. A könyv ezenkívül beszámol a Syriában s a királyok között támadt viszálykodásról.

LXIII. KÖNYV (i. e. 114-111). - C. Porcius consul Thraciában csatát

vesztett a scordisci törzzsel szemben. A censorok megtartották a vagyonbecslést: háromszázkilencvennégyezer-háromszázharminchat polgárt vettek számba. Aemilia, Licinia és Marcia Vesta-szüzeket paráznaság vétke miatt elítélték, s a könyv beszámol arról, hogy vétküket hogyan követték el, s ezt miképpen fedezték fel és torolták meg. A cimberek kószáló néptörzse zsákmányra vágyva benyomult Illyricumba, s megfutamította Papirius Carbo consult seregével együtt. Livius Drusus consul sikeresen harcolt Thraciában a gallus eredetű scordisci törzs ellen.

LXIV. KÖNYV (i. e. 122-109). - Iugurtha Adherbalt haddal megtámadta, Cirta városában ostrom alá vette, s a senatus tiltakozásával mit sem törődve megölette. Ezért Iugurthának megüzenték a háborút, ennek vezetésével Calpurnius Bestia consult bízták meg, de ő Iugurthával a nép és a senatus felhatalmazása nélkül békét kötött. Iugurtha, akit, szavatolva biztonságát, megidéztek, hogy adjon felvilágosítást, kik sugalmazták ezeket a terveit - mivel híre járt, hogy sok embert lepénzelt a senatusban -, megjelent Rómában. De minthogy egy bizonyos Massiva nevű királyi sarjadék meggyilkolása miatt - aki, mivel Iugurthát nem kedvelték Rómában, igényt támasztott királyságára - az a veszély fenyegette, hogy főbenjáró vétek miatt vizsgálatot indítanak ellene, titokban elmenekült. Mikor a Városból eltávozott, mint mondják, kijelentette: “Micsoda megvásárolható város! Milyen hamar el fog pusztulni, ha akad, aki megveszi!” A. Postumius legatus csatát vesztett Iugurthával szemben, sőt vele még szégyenletes békét is kötött, amelyről azonban a senatus úgy döntött, hogy nem hagyja jóvá.

LXV. KÖNYV (i. e. 109-107). - Q. Caecilius Metellus consul két ütközetben legyőzte Iugurthát, és végigpusztította egész Numidiát. M. Iunius Silanus consul csatát vesztett a cimberekkel szemben. A senatus elutasította a cimberek követeinek azt a kérését, hogy lakóhelyet és földet kapjanak, ahol letelepedhetnek. M. Minucius proconsul sikeresen harcolt a thrákok ellen. A tigurini gallusok a lakóhelyükről eltávozott helvetiusok földjén, a nitiobrogusok területén lemészárolták L. Cassius consult seregével együtt. A katonák, akik túlélték az öldöklést, miután megegyeztek az ellenséggel, hogy túszokat adnak, és kiszolgáltatják teljes felszerelésük felét, sértetlenül elvonulhattak.

LXVI. KÖNYV (i. e. 106-105).- Iugurtha, miután C. Marius elűzte őt Numidiából, Bocchusnak, a maurusok királyának a segítségéhez folyamodott. De Bocchus, amikor egy ütközetben az ő csapatait is levágták, nem óhajtotta sokáig folytatni ezt az oly szerencsétlen módon elvállalt háborút, s Iugurthát bilincsbe verve kiszolgáltatta Mariusnak. Ebben az ügyben kimagasló érdemeket szerzett L.

Cornelius Sulla, C. Marius quaestora.

LXVII. KÖNYV (i. e. 105-102). - M. Aurelius Scaurus, a consul legatusa, mikor a cimberek szétverték a római sereget, fogságba esett. Itt meghívták a haditanácsba, s mikor megpróbálta elriasztani őket attól, hogy az Alpokon átkelve betörjenek Italiába, s kijelentette, hogy a rómaiakat nem lehet legyőzni, egy Boiorix nevű vérszomjas ifjú megölte. Ugyanez az ellenség az Arausio mellett vívott ütközetben legyőzte Cn. Manlius consult és Q. Servilius Caepio proconsult, mindkettőjüket táborukból is kiűzte, s Antias adatai szerint nyolcvanezer katonát s negyvenezer lovászt és markotányost ölt meg. Caepiót, akinek meggondolatlansága a vereséget okozta, elítélték, vagyonát - ami Tarquinius király óta első ízben történt meg - elkobozták, s katonai tisztségétől is megfosztották. C. Marius diadalmenetében kocsija előtt ott vezették két fiával együtt Iugurthát is, akit azután a börtönben megöltek. Marius a senatusba a diadalmeneten viselt díszruhában lépett be, amit eddig senki sem tett meg. Consulságát a cimber háborútól való félelem miatt több évre meghosszabbították. A második és harmadik alkalommal távollétében választották meg consulnak, negyedik ízben pedig úgy szerezte meg a consuli tisztet, hogy azt a látszatot keltette, mintha nem is pályáznék rá. Cn. Domitiust a nép választotta meg szavazással pontifex maximusnak. A cimberek végigdúlva a Rhodanus és a Pyrenaeusok között található egész területet, egy hegyszoroson át behatoltak Hispaniába, s itt sok földet végigdúltak, végül a celtiberek megfutamították őket. Ezután visszatértek Galliába, és egyesültek a velliocasses és a teuton törzsekkel.

LXVIII. KÖNYV (i. e. 102-101). - M. Antonius praetor Ciliciáig üldözte a tengeri rablókat, vagyis a kalózokat. C. Marius consul megvédte táborát a teuton és ambrones sereg rendkívül heves ostromával szemben. Ezután ugyanezt az ellenséget az Aquae Sextiae mellett vívott két ütközetben legyőzte; itt a hagyomány szerint mintegy kétszázezer ellenséges katonát öltek meg, és kilencvenezret ejtettek fogságba. Mariust távollétében ötödízben is consullá választották. Megszavazott diadalmenetét arra az időre halasztotta, amikor majd a cimbereket is legyőzte. A cimberek az Alpokból elűzték és megfutamították Q. Catulus proconsult, aki megpróbálta elzárni az alpesi szorosokat, s közben az Atesis folyó mellett egy magasan fekvő erődítményben egy cohorsnyi helyőrséget hagyott ott. Ez a cohors azonban saját erejéből is kiszabadította magát, s csatlakozott a menekülő proconsulhoz és seregéhez. A cimberek betörtek Italiába, de az előbb említett Catulus és C. Marius egyesített seregei ellen vívott csatában vereséget szenvedtek. Azt mondják, ebben az ütközetben száznegyvenezer ellenséges katonát öltek meg, és hatvanezret ejtettek

fogságba. Mariust az egész nép egyhangú lelkesedéssel ünnepelte, de ő a felajánlott két diadalmenet helyett megelégedett eggyel. S az állam vezető emberei, akik annak idején rossz szemmel néztek rá, amiért új ember létére ilyen magas tisztségekbe emelkedett, mind elismerték, hogy ő mentette meg az államot.

Publicius Malleolust, aki megölte anyját, először belevarrták egy bőrzsákba, majd beledobták a tengerbe. Hagyomány szerint a szent pajzsok megmozdultak és megcsördültek, mielőtt a cimber háború sorsa eldőlt volna. A könyv ezenkívül beszámol a királyi család háborúskodásáról Syriában.

LXIX. KÖNYV (i. e. 100). - L. Apuleius Saturniust, akit C. Marius támogatott, s akinek vetélytársát, A. Nunniust a katonák megölték, erőszakos módon megválasztották néptribunusnak, s tisztségét éppen olyan erőszakos módon viselte, mint ahogyan megszerezte. S miután kényszerítéssel elfogadtatott egy földtörvényt, törvénybe idézte Metellus Numidicust, mivel ez nem akart a törvény támogatására megesküdni. Metellus, mikor a legderekabb polgárok keltek védelmére, hogy őmiatta ne támadjon viszálykodás, önkéntes száműzetésbe ment Rhodusra, s ott idejét híres filozófusok hallgatásával és műveik olvasásával töltötte. Metellus eltávozása után C. Marius, aki felelős volt a polgári viszálykodásokért, s aki úgy szerezte meg hatodik consulságát, hogy csak úgy szórta a pénzt a tribusoknak, eltiltotta őt a tűztől és a víztől. Ezután ugyanez az Apuleius Saturnius néptribunus megölette a consulságra pályázó C. Memmiust, mert félt, hogy az gátolni fogja tevékenységét. A senatust felháborította a gaztett, és C. Marius is, mivel ingatag és állhatatlan jellemű ember volt, aki véleményét mindig érdekei szerint alakítja, a másik oldalhoz pártolt. Így azután Saturniust Glaucia praetorral és többi, hasonló őrülettől megszállt bűntársával együtt fegyveres erővel elnyomták, és szinte háborúvá fajuló küzdelemben megölték. Q. Caecilius Metellust az egész polgárság élénk helyeslése közben visszahívták a száműzetésből. M'. Aquilius proconsul véget vetett a Siciliában kitört rabszolgaháborúnak.

LXX. KÖNYV (i. e. 99-91). - Mikor M'. Aquilius zsarolással vádolva a törvényszék előtt állt, s ő maga nem akart fellebbezni, M. Antonius, aki védelmében beszédet mondott, szétszakította Aquilius mellén a tunicát, hogy megmutassa tiszteletet parancsoló sebhelyeit, s erre a vádlottat habozás nélkül felmentették. Cicero az egyetlen író, aki ezt az esetet feljegyezte. T. Didius proconsul sikeresen harcolt a celtiberek ellen. Ptolemaeus, Cyrene királya, akinek Apion volt a mellékneve, meghalt, s a római népet tette meg örökösének. A senatus úgy döntött, hogy a királyság városait szabadnak nyilvánítja. L. Cornelius Sulla

Ariobarzanest visszaültette Cappadocia trónjára. A parthusok követei, akiket Arsaces király küldött, megjelentek Sulla előtt, hogy a római nép barátságát kérjék. P. Rutiliust, ezt a teljesen feddhetetlen életű embert gyűlölte a lovagrend, mivel, mint C. Mucius proconsul legatusa, megvédte Asiát az adóbérlők jogtalanságaival szemben, s minthogy a törvénykezés a lovagok kezében volt, Rutiliust zsarolással vádolva száműzetésre ítélték. C. Sentius praetor szerencsétlen ütközetet vívott a thrákok ellen. A senatus, miután nem volt hajlandó tovább tűrni az igazságszolgáltatásban a lovagrend hatalmaskodását, minden erejével arra kezdett törekedni, hogy a törvénykezés intézését ő vegye át. A senatus törekvését támogatta M. Livius Drusus néptribunus, aki, hogy befolyását megnövelje, az ajándékosztás veszélyes reményével felizgatta a tömeget. A könyv ezenkívül beszámol a Syriában és a királyok között támadt viszálykodásról.

LXXI. KÖNYV (i. e. 91). - M. Livius Drusus néptribunus, hogy minél nagyobb sikerrel támogathassa a senatus ügyét, valamennyi szövetséges és italiai népet felizgatta azzal az ígérettel, hogy reményük lehet a polgárjog elnyerésére, s az ő segítségükkel aztán erőszakosan keresztülvitte a földről és a gabonaellátásról szóló törvényeket, és a törvénykezéssel kapcsolatban azt is elérte, hogy az igazságszolgáltatást egyenlő arányban intézze a senatus és a lovagrend. De mikor ezután a szövetségeseknek megígért polgárjogot nem lehetett megadni, az italiai népek felbőszültek, és lázadásra kezdtek készülni. A könyv beszámol összejöveteleikről, szervezkedésükről s vezéreiknek a gyűléseken mondott beszédeiről. Emiatt azután Livius Drusus gyűlöletessé vált a senatus előtt, mint aki oka volt a szövetségesek lázadásának, s őt egy ismeretlen orgyilkos saját otthonában megölte.

LXXII. (i. e. 91). - A következő italiai népek lázadtak fel: a picenumiak, vestinusok, marsusok, paelignusok, marrucinusok, samnisok és a lucaniaiak. A picenumiak kezdték el a háborút azzal, hogy Asculum városában megölték Q. Servilius proconsult valamennyi ott tartózkodó római polgárral együtt. A római nép hadiköpenyt öltött. Servius Galbát a lucaniaiak őrizetbe vették, s fogságából egy asszonynak a közbenjárására szabadult ki, akinél a szállása volt. Az italiaiak elfoglalták Aesernia és Alba coloniákat. A könyv azután beszámol arról, hogy a latin szövetségesek és a külföldi népek segélycsapatokat küldtek a római népnek, s hogy a két fél milyen hadműveleteket folytatott, s milyen városokat vett ostrom alá.

LXXIII. KÖNYV (i. e. 90). - L. Iulius Caesar consul csatát vesztett a samnisokkal szemben. A samnisok hatalmukba kerítették Nola coloniát L. Postumius praetorral együtt, akit azután megöltek. Számos néptörzs pártolt át az ellenséghez. Mikor P. Rutilius consul

sikertelenül harcolt a marsusok ellen, s a csatában elesett, legatusa, C. Marius sokkal eredményesebben ütközött meg az ellenséggel. Servius Sulpicius a paelignusokat egy csatában szétverte. Rutilius legatusa, Q. Caepio, mikor körülzárták, sikeres kitörést intézett az ellenség ellen, de miután sikere miatt a Mariuséval egyenlő hatáskörrel ruházták fel, emiatt elbizakodottá vált, tőrbe csalva körülfogták, s miközben seregét szétverték, elesett. L. Iulius Caesar sikeres csatát vívott a samnisok ellen. E győzelem hatására Rómában letették a hadiköpenyt. De hogy a hadiszerencse ne legyen állandó, a samnisok hatalmukba kerítették Aesernia coloniát M. Marcellusszal együtt, viszont C. Marius egy ütközetben szétverte a marsusokat, miután Hierus Asinius, a marrucinusok vezére gyilkosság áldozata lett. C. Caecilius leverte az Alpokon túli Galliában lakó salluviusok lázadását.

LXXIV. KÖNYV (i. e. 89). - Cn. Pompeius szétverte a picenumiakat, majd ostromzárat vont köréjük; a győzelem után Rómában újra felöltötték a bíborszínű togákat s a főtisztviselők egyéb megkülönböztető jelvényeit. C. Marius bizonytalan kimenetelű csatát vívott a marsusokkal. Ekkor kezdtek szabadosok szolgálni a hadseregben. A. Plotius legatus az umberek, L. Porcius praetor az etruszkok ellen vívott győztes csatát, miután mindkét nép elpártolt. Bithyniában Nicomedest, Cappadociában Ariobarzanest visszaültették a királyi trónra. Cn. Pompeius consul csatát nyert a marsusok ellen.

Miközben a polgárságot nyomasztotta az adósságok terhe, a Forumon az uzsorások megölték A. Sempronius Asellio praetort, mert a perekben az adósok javára ítélt. A könyv ezenkívül beszámol a thrákok Macedonia ellen intézett támadásairól és pusztításairól.

LXXV. KÖNYV (i. e. 89). - A. Postumius Albinus legatust, a hajóhad parancsnokát, miután hazaárulás gyanújába esett, saját serege megölte. L. Cornelius Sulla legatus győztes csatát vívott a samnisok ellen, s mindkét táborukat elfoglalta. Cn. Pompeius elfogadta a vestinusok megadását. L. Porcius consul, miután sikeres harcokban több ízben szétverte a marsusokat, táboruk megostromlása közben elesett. Emiatt ebben az ütközetben az ellenség lett a győztes. Cosconius és Lucanus győztes ütközetet vívtak a samnisok ellen, megölték Marius Egnatiust, a legismertebb vezért, s elfogadták számos samnis város megadását. L. Sulla megfékezte a hirpinus törzset, több ütközetben szétverte a samnisokat, elfogadta számos nép megadását, s olyan jelentős hadisikerek után, amilyenekkel ritkán dicsekedhetett bárki is consulsága előtt, visszatért Rómába, hogy a consulságra pályázzék.

LXXVI. KÖNYV (i. e. 89). - A. Cabinius legatus, miután sikeresen

harcolt a lucaniaiak ellen, és legtöbb városukat elfoglalta, az ellenséges tábor ostroma közben elesett. Sulpicius legatus megsemmisítette a marrucinus sereget, s azt az egész vidéket visszafoglalta. Cn. Pompeius proconsul elfogadta a vestinusok és paelignusok megadását. L. Cinna és Caecilius Pius legatusok több ütközetben megtörték a marsusokat is, mire ezek békéért folyamodtak. Cn. Pompeius elfoglalta Asculumot. Az italiaiak vereséget szenvedtek Mamercus Aemilius legatustól, s az ütközetben elesett Silo Poppaedius, a marsusok vezére, a lázadás fő szervezője. Mithridates pontusi király elűzte Ariobarzanest és Nicomedest birodalmukból, Cappadociából, illetve Bithyniából. A könyv ezenkívül beszámol a thrákok Macedoniába való betöréseiről és pusztításairól.

LXXVII. KÖNYV (i. e. 88). - C. Sulpicius néptribunus C. Marius ösztönzésére olyan veszedelmes törvényjavaslatokat terjesztett elő, hogy haza kell hívni a száműzötteket, az új polgárokat és a szabadosokat szét kell osztani az összes, mind a harmincöt tribusba, s C. Mariust kell megbízni a Mithridates pontusi király elleni háború vezetésével. Mikor a consulok, Q. Pompeius és L. Sulla tiltakoztak, Sulpicius erőszakhoz folyamodott, s megölték Q. Pompeiust, Q. Pompeius consul fiát, Sulla vejét. Erre L. Sulla consul fegyveres erővel behatolt Rómába, s bent a Városban harcot kezdett Sulpicius és Marius pártja ellen, amelyet azután kiűzött a Városból. A senatus e párt tizenkét tagját, köztük az idősebbik és ifjabbik C. Mariust, a haza ellenségeinek nyilvánította. Sulpiciust, aki egy nyaralóban rejtőzött el, miután egyik rabszolgája beárulta, elhurcolták és megölték. A rabszolgát bejelentéséért jutalomként, ahogy megígérték, felszabadították, majd vétkéért, hogy gazdáját elárulta, letaszították a Tarpeii-szikláról. Az ifjabbik C. Marius átkelt Africába. Apja, C. Marius a Minturnaei-mocsárban rejtőzött, de a város lakói innen előhurcolták. Egy gallus származású rabszolgát küldtek hozzá, hogy ölje meg, de azt visszariasztotta ennek a nagy embernek a méltósága; ekkor Mariust a városiak hajóra ültették, s ő elvitorlázott Africába.

L. Sulla rendezte az állam helyzetét, majd coloniákat alapított. Q. Pompeius consult, aki elutazott, hogy átvegye seregét Cn. Pompeius proconsultól, ennek ösztönzésére meggyilkolták. Mithridates pontusi király, miután elfoglalta Bithyniát és Cappadociát, s megverte Aquilius legatust, hatalmas sereggel behatolt Phrygiába, a római nép provinciájába.

LXXVIII. KÖNYV (i. e. 88). - Mithridates elfoglalta Asiát; bilincsbe verette Q. Oppius proconsult és Aquilius legatust, s parancsára egyetlen napon megölték valamennyi, Asiában tartózkodó római polgárt. Megostromolta Rhodus városát, amely egyedül maradt

hűséges a római néphez, de innen, mivel számos tengeri ütközetben vereséget szenvedett, elvonult. Archelaus, a király egyik hadvezére, seregével benyomult Görögországba, és elfoglalta Athént. A könyv ezenkívül beszámol a városokban és a szigeteken támadt zűrzavarról, miközben államukat egyesek Mithridates, mások a rómaiak pártjára szerették volna állítani.

LXXIX. KÖNYV (i. e. 87). - L. Cornelius Cinna consult, mikor fegyveres erőszakkal akart elfogadtatni néhány veszedelmes törvényjavaslatot, tiszttársa, Cn. Octavius a hat néptribunus támogatásával elűzte a Városból. Cinna, miután megfosztották hatalmától, megvesztegetéssel megnyerte magának Appius Claudius hadseregét, fegyveresen a Város ellen vonult, s visszahívta Africából C. Mariust és a többi száműzöttet. Ebben a háborúban történt, hogy két fivér - az egyik Pompeius, a másik Cinna seregéből - nem ismerve fel egymást, összecsapott a harcban, s a győztes csak akkor ismerte fel benne testvérét, mikor el akarta zsákmányolni megölt ellenfele fegyvereit. Ekkor hangos jajgatásban tört ki, majd mikor a testet a máglyára helyezte, a máglyán átszúrta magát, s együtt hamvadt el a másikkal a lángok között.

Noha ezt a hadi vállalkozást már kezdetben el lehetett volna nyomni, Cinna és Marius helyzete nemcsak Cn. Pompeius kétszínűsége következtében erősödött meg - aki, miközben mindkét féllel tartotta a kapcsolatot, haderőt bocsátott Cinna rendelkezésére, s csak akkor nyújtott segítséget az optimatáknak, mikor már reménytelen helyzetbe kerültek -, de a consul tétlensége miatt is. Négy sereggel támadtak Rómára, amelyek közül kettőt Q. Sertoriusnak és Carbónak adtak át. Marius elfoglalta és kegyetlen módon kirabolta Ostia coloniát.

LXXX. KÖNYV (i. e. 87). - A senatus Italia népeinek megadta a polgárjogot. A samnisok, az egyetlenek, akik újra fegyvert fogtak, Cinnához és Mariushoz csatlakoztak, és seregével együtt lemészárolták Plautius legatust. Cinna és Marius Carbo és Sertorius segítségével megostromolták az Ianiculumot, de mikor Octavius consul visszaverte őket, visszavonultak. Marius elfoglalta Antium, Aricia és Lanuvium coloniákat. Mikor az optimaták helyzete teljesen reménytelenné vált tisztjeik és katonáik tunyasága és kétszínűsége miatt, mivel ezek megvesztegetve vagy nem akartak harcolni, vagy átálltak a másik félhez, Cinnát és Mariust bebocsátották a Városba, akik gyilkolva és rabolva úgy dúlták végig, mint elfoglalt várost szokás. Megölték Cn. Octavius consult, kivégezték az ellenpárt valamennyi vezető emberét, köztük a kiváló szónokot, M. Antoniust, továbbá Caius és Lucius Caesart, és fejüket kitették a szószékre. Az ifjabbik Crassust Fimbria lovasai ölték meg, az idősebbik Crassus, nehogy hősiességéhez

méltatlan sorsot legyen kénytelen elszenvedni, saját kardjával döfte át magát.

Cinna és Marius, anélkül, hogy bármiféle választógyűlést is tartottak volna, a következő évre saját magukat nyilvánították consulnak. Marius hivatalba lépésük napján elrendelte, hogy S. Licinius senatort taszítsák le a Tarpeii-szikláról, majd számtalan szörnyűség elkövetése után január idusán meghalt. Ha ennek a férfinak erényeit és hibáit szembeállítjuk egymással, nem könnyű megmondani, mi volt jelentősebb: a háborúban tanúsított vitézsége, vagy az a kár, amit a békében okozott. Mert igaz, hogy mint katona, megmentette az államot, de azután mint polgár a legkülönbözőbb ravaszkodásokkal, végül pedig ellenség módjára fegyveres erővel tette tönkre.

LXXXI. KÖNYV (i. e. 87). - L. Sulla, miután ostrom alá vette és súlyos küzdelmek árán elfoglalta Athént, amelyet Archelaus, Mithridates hadvezére kerített hatalmába, visszaadta a város szabadságát és minden vagyonát. Magnesia, az egyetlen asiai város, amely megőrizte hűségét, rendkívüli hősiességgel megvédte magát Mithridatesszel szemben. A könyv ezenkívül beszámol a thrákok Macedoniába való betöréseiről.

LXXXII. KÖNYV (i. e. 86). - Sulla a király csapatait, amelyek Macedonia elfoglalása után benyomultak Thessaliába, legyőzte; itt százezer ellenséges harcost vágtak le, és táborukat is elfoglalták. Mikor a háború ezután újból fellángolt, ismét szétverte és megsemmisítette a király seregét. Archelaus a király hajóhadával együtt megadta magát Sullának. L. Valerius Flaccus consult, Cinna tiszttársát, akit azért küldtek, hogy Sulla utódja legyen, mivel serege előtt kapzsisága miatt gyűlöletessé vált, saját legatusa, egy Fimbria nevű mindenre elszánt ember megölte, s ő vette át a sereg vezetését. A könyv ezenkívül leírja, hogyan vette be ostrommal Mithridates Asia városait, s rabolta ki kegyetlenül ezt a provinciát, s beszámol a thrákok Macedoniába való betöréseiről.

LXXXIII. KÖNYV (i. e. 85-84). - Flavius Fimbria Asiában megverte Mithridates több hadvezérét, elfoglalta Pergamum városát, s ostrom közben kis híján magát a királyt is elfogta. Ilium városát, amely hű maradt Sullához, rohammal bevette és lerombolta, s visszafoglalta Asia jelentős részét. Sulla több ütközetben megverte a thrákokat. Mikor L. Cinna és Cn. Papirius Carbo, akik két éven át saját maguk nevezték ki magukat consulnak, a Sulla elleni háborúra készültek, L. Valerius Flaccus rangidős senator beszédet mondott a senatusban, s azoknak a támogatásával, akik az egyetértés megteremtésére törekedtek, elérte, hogy követeket küldjenek Sullához a béke ügyében.

Cinnát saját katonái, akiket akaratuk ellenére hajózott be, hogy majd Sulla ellen harcoljanak, megölték, s Carbo egymaga töltötte be a consuli tisztet. Sulla, miután átkelt Asiába, megkötötte a békét Mithridatesszel, olyan feltétellel, hogy a király vonuljon ki Asia, Bithynia és Cappadocia provinciákból. Fimbria, mikor serege cserbenhagyta, és átpártolt Sullához, végzett magával, oly módon, hogy nyakát odanyújtva rabszolgáját rávette, hogy ölje meg.

LXXXIV. KÖNYV (i. e. 84). - Sulla a senatus hozzá küldött követeinek azt válaszolta, hogy aláveti magát a senatus tekintélyének, ha azoknak a polgároknak, akik, miután Cinna elűzte őket, hozzá menekültek, megengedik, hogy hazatérhessenek. Noha ezt a feltételt a senatus méltányosnak találta, a megegyezést megakadályozták Carbo és párthívei, akik úgy vélték, hogy számukra hasznosabb lesz a háború. Mikor Carbo túszokat akart követelni valamennyi italiai várostól és coloniától, hogy így biztosítsa hűségüket, s meggátolja átpártolásukat Sullához, ebben őt a senatus egyhangú határozata megakadályozta. A senatus úgy döntött, hogy az új polgároknak megadja a szavazati jogot. Mikor az optimaták pártjához tartozó Q. Metellus Piust, aki háborút akart indítani Africában, C. Fabius praetor legyőzte, a senatus elrendelte, hogy mindenütt fel kell oszlatni minden, Carbo pártján álló vagy Marius híveivel tartó hadsereget. A szabadosokat szétosztották a harmincöt tribus között. A könyv ezenkívül beszámol a Sulla elleni háború előkészületeiről.

LXXXV. KÖNYV (i. e. 83). - Sulla hadseregével átkelt Italiába, követeket küldött, hogy a békéről tárgyaljanak, s C. Norbanius consult, aki ezekkel sértő módon bánt, egy ütközetben legyőzte. Mikor meg akarta ostromolni a másik consul, L. Scipio táborát, miután hiába követett el mindent, hogy megegyezésre jussanak, a consul egész serege, miután felbiztatták őket Sulla odaküldött katonái, hadijelvényeivel együtt átpártolt Sullához, aki Scipiót, noha megölhette volna, szabadon engedte. Cn. Pompeius, annak a Cn. Pompeiusnak a fia, aki elfoglalta Asculumot, önkéntes sereget toborzott, s három legióval megérkezett Sullához, akihez az egész nemesség csatlakozott, úgy, hogy miután kivonultak táborába, Róma kiürült. A könyv ezután beszámol a két fél vezéreinek egész Italiára kiterjedő hadi vállalkozásairól.

LXXXVI. KÖNYV (i. e. 83-82). - C. Mariust, C. Marius fiát erőszakosan megválasztották consulnak, noha még a huszadik életévét sem töltötte be. C. Fabiust Africában kegyetlensége és kapzsisága miatt saját fővezéri sátrában elevenen megégették. L. Philippus, Sulla legatusa, miután legyőzte és megölte Q. Antonius praetort, elfoglalta Sardiniát. Sulla megegyezett az italiai népekkel, mert el akarta

oszlatni aggodalmukat, mintha el akarná venni római polgárjogukat és minap elnyert szavazati jogukat. Így, mivel most már bízott abban, hogy biztosította győzelmét, azokat az embereket, akik peres ügyükkel hozzá fordultak, utasította, hogy jótállásukat majd Rómában adják oda, noha a Város még a másik párt birtokában volt. L. Damasippus praetor C. Marius döntése alapján összehívta a senatust, s a Városban található valamennyi nemest megölette. Ezek között Q. Mucius Scaevola pontifex maximust Vesta szentélyének előcsarnokában gyilkolták meg, ahová menekült. A könyv ezenkívül beszámol arról, hogy L. Murena Asiában felújította a háborút Mithridates ellen.

LXXXVII. KÖNYV (i. e. 82). - Sulla C. Mariust, miután seregét Sacriportumnál szétverte és megsemmisítette, Praeneste városában ostrom alá vette, Rómát ellenségei kezéből visszafoglalta, majd visszaverte Marius kitörési kísérleteit. A könyv ezenkívül beszámol Sulla követeinek pártja általános sikerével összhangban álló tevékenységéről.

LXXXVIII. KÖNYV (i. e. 82). - Sulla Carbót, miután seregét Clusium, Faventia és Fidentia mellett megsemmisítette, elűzte Italiából. A samnisokkal szemben, akik Italia népei közül egyedül nem tették le a fegyvert, Róma városa előtt, a Porta Collinánál fejezte be a háborút. Miután újra hatalmába kerítette az államot, rendkívül dicsőséges győzelmét az emberek között még soha nem tapasztalt kegyetlenséggel szennyezte be. Nyolcezer embert, akik megadták magukat, a Villa Publicában kivégeztetett, összeállította a kivégzendők névjegyzékét, mészárlással töltötte meg a Várost és egész Italiát, egyebek közt elrendelte, hogy valamennyi lefegyverzett praenesteit végezzék ki, s Mariust, aki senatori rangú ember volt, úgy ölette meg, hogy először összetörték a kezét és a lábát, levágták a fülét és kiszúrták a szemét. C. Marius, akit Praenestében a Sulla pártjához tartozó Lucretius Ofella tartott körülzárva, mikor ki akart menekülni egy alagúton át, amelyet már elzárt az ellenség, saját maga vetett véget életének. Ez úgy történt, hogy bent az alagútban, mikor látta, hogy nem tud kijutni, Telesinusszal, aki menekülése közben elkísérte, kardjukat kirántva egymást döfték át. Marius megölte Telesinust, de mivel ő maga csak megsebesült, rabszolgáját beszélte rá, hogy végezzen vele.

LXXXIX. KÖNYV (i. e. 82-80). - Cn. Papirius Carbo Cossyrából, ahová elmenekült, M. Brutust egy halászhajón elküldte Lilybaeumba, derítse fel, hogy Pompeius odaérkezett-e már. Brutus, mikor körülfogták Pompeius odaküldött hajói, az evezőpadhoz támasztotta kardját, s a hegyét maga ellen fordítva teste teljes súlyával beledőlt. Cn. Pompeius, akit a senatus fővezéri meghatalmazással küldött el

Siciliába, az elfogott Cn. Garbót, aki asszonyi módon siránkozva várta halálát, megölette. Sulla, miután dictatorrá választották, amire eddig még senki sem szolgáltatott példát: huszonnégy fasces kíséretében jelent meg a nyilvánosság előtt. Az állam helyzetét új törvényekkel szilárdította meg, a néptribunusok hatáskörét korlátozta, s teljesen elvette a jogukat, hogy törvényjavaslatot terjeszthetnek elő. A főpapi és az auguri testületeket kibővítette, létszámukat tizenötre növelte, a senatust feltöltötte a lovagrendből, s a proskribáltak gyermekeit megfosztotta attól a jogtól, hogy valamilyen tisztségre pályázzanak, vagyonukat elárvereztette, s ebből magának is hatalmas vagyont harácsolt össze. Az árverésekből háromszázötvenmillió sestertius folyt be. Q. Lucretius Ofellát, aki az ő akarata ellenére a consulságra mert pályázni, a Forumon megölette, s mikor a római nép emiatt méltatlankodott, gyűlést hívott össze, ahol bejelentette, hogy a gyilkosság az ő parancsára történt. Cn. Pompeius a proskribált Cn. Domitiust és Hiertát, Numidia királyát, akik háborút készítettek elő, Africában legyőzte és megölte, s amire eddig nem volt példa, huszonnégy éves korában ő, aki még mindig csak római lovag volt, diadalmenetet tartott africai győzelme örömére. A proskribált C. Norbanus volt consul, mikor Rhodus városában őrizetbe vették, megölte magát. S mikor egy másik proskribált, Mutilus, éjszaka befedett fejjel megjelent felesége, Bastia házának hátsó ajtajánál, de az asszony nem engedte be, mondván, hogy proskribálták, ő átdöfte keblét, s vérével hintette be felesége ajtaját. Sulla Samniumban visszafoglalta Aeserniát. Negyvenhét legiót küldött az elfoglalt földekre, s ezeket szétosztotta közöttük. Ostrom alá vette Volaterraet, mivel ez a város még fegyverben állt, majd elfogadta megadását. Azután elfoglalták és lerombolták Asiában Mitylenét is, az egyetlen várost, amely Mithridates veresége után még folytatta a harcot.

XC. KÖNYV (i. e. 79-77). - Sulla meghalt; a senatus azt a megtisztelő határozatot hozta, hogy temetését a Mars-mezőn kell megrendezni. M. Lepidus, mikor megpróbálta érvényteleníteni Sulla intézkedéseit, ismét felszította a háborút. Tiszttársa, Q. Catulus elűzte Lepidust Italiából, aki ott fejezte be életét Sardinián, miután hasztalanul próbálta újra megkezdeni a küzdelmet. Cn. Pompeius megölette M. Brutust, aki hatalmában tartotta az Alpokon túli Galliát. A proskribált Q. Sertorius nagyarányú háborút szított túlsó Hispaniában. Hirtuleius quaestor győztes csatát vívott L. Manlius proconsul és M. Domitius legatus ellen. A könyv ezenkívül beszámol P. Servilius proconsulnak a cilixek ellen folytatott hadi vállalkozásairól.

XCI. KÖNYV (i. e. 77-75). - Cn. Pompeiust, aki csupán római lovag volt, consuli hatáskörrel felruházva elküldték Sertorius ellen. Sertorius jó egynéhány várost elfoglalt, s a legtöbb települést ellenőrzése alá

vonta. Appius Claudius proconsul több ütközetben legyőzte a thrákokat. Q. Metellus proconsul seregével együtt lemészárolta L. Hirtuleiust, Sertorius quaestorát.

XCII. KÖNYV (i. e. 75). - Cn. Pompeius bizonytalan kimenetelű csatát vívott Sertorius ellen, úgy, hogy mindkét részről az egyik szárny győzött. Q. Metellus két csatában megverte Sertoriust és Perpennát seregükkel együtt. Pompeius is szeretett volna részt kapni ebből a győzelemből, de balszerencsés csatát vívott. Ezután Sertorius, akit Cluniában körülzártak, állandó kitöréseivel az ostromlóknak nem csekély veszteségeket okozott. A könyv ezenkívül beszámol Curio proconsulnak Thraciában a dardanusok ellen folytatott vállalkozásairól, továbbá Q. Sertoriusnak saját hívei ellen elkövetett számos kegyetlen cselekedetéről; ő ugyanis számos barátját, akiket vele együtt proskribáltak, az árulás hamis vádját emelve ellenük, megölette.

XCIII. KÖNYV (i. e. 75-74). - P. Servilius proconsul Ciliciában leverte az isaurusokat, s elfoglalta a kalózok számos városát. Nicomedes, Bithynia királya a római népet tette meg örökösévé, s királyságát újra provinciává szervezték át. Mithridates szövetséget kötött Sertoriusszal, s háborúval támadt a római népre. A könyv ezután leírja a király gyalogos és hajós seregeinek szemléjét, Bithynia elfoglalását, M. Aurelius Cotta consulnak a királytól a Chalcedon mellett vívott csatában elszenvedett vereségét, Pompeiusnak és Metellusnak Sertorius ellen folytatott vállalkozásait, [...] egyformán járatos volt a háború, a küzdelem minden fajtájában, [...] elűzve csapataikat Calagurris városa alól, amelyet körülzárva tartottak, arra kényszerítette őket, hogy különböző irányban vonuljanak el, Metellus túlsó Hispaniába, Pompeius Galliába.

XCIV. KÖNYV (i. e. 74-73). - L. Licinius Lucullus consul Mithridates ellen szerencsés lovascsatákat vívott, több sikeres vállalkozást hajtott végre, s lecsillapította az ütközetet követelő katonái lázadását. Deiotarus, Gallograecia tetrarchája megölette Mithridates tisztjeit, mikor azok Phrygiában háborúra izgattak. A könyv ezenkívül beszámol Cn. Pompeiusnak Hispaniában Sertorius ellen sikeresen végrehajtott vállalkozásairól.

XCV. KÖNYV (i. e. 73). - C. Curio proconsul Thraciában leverte a dardanusokat. Capuában hetvennégy gladiátor megszökött Lentulus gladiátoriskolájából, s összegyűjtve a rabszolgákat és a dologházba zártak tömegét, háborút kezdtek Crixius és Spartacus vezetésével, s győztes ütközetet vívtak Claudius Pulcher legatus és P. Varenus praetor ellen. L. Lucullus proconsul Cyzicus városa mellett, kiéheztetés

és fegyver segítségével, megsemmisítette Mithridates seregét, s a Bithyniából elűzött királyt, akit megtörtek a különféle háborús csapások és a hajótörés, arra kényszerítette, hogy Pontusba meneküljön.

XCVI. KÖNYV (i. e. 72). - Q. Arrius praetor húszezer emberével együtt megölte Crixiust, a szökött rabszolgák vezérét. Cn. Lentulus consul csatát vesztett Spartacusszal szemben, aki vereséget mért L. Gellius consulra és Q. Arrius praetorra is. M. Perperna, M'. Antonius és többi összeesküvő társaik hadvezérségének nyolcadik évében egy lakomán megölték Sertoriust, aki kiváló hadvezér volt, több ízben legyőzte a két fővezért, Pompeiust és Metellust, de ugyanakkor mindvégig kegyetlenség és pazarlás jellemezte. Utódját, aki átvette híveinek vezetését, Marcust Cn. Pompeius legyőzte, elfogta és kivégeztette, s mintegy tíz évvel a háború kitörése után visszafoglalta Hispaniát. C. Cassius proconsul és Cn. Manlius praetor csatát vesztettek Spartacusszal szemben, s így a háború vezetését M. Crassus praetorra bízták rá.

XCVII. KÖNYV (i. e. 72-71). - M. Crassus praetor első csatája a gallus és germán szökevényekből álló sereg egy része ellen győzelemmel végződött; mintegy harmincötezer ellenséget öltek meg, köztük a vezéreket, Castust és Gannicust is. Crassus ezután végső csatát vívott Spartacus ellen, ahol Spartacusszal együtt hatvanezer embert vágtak le. Meghalt M. Antonius praetor, s ezzel befejeződött a háború, amelyet nem sok sikerrel kezdett meg a krétaiak ellen. M. Lucullus proconsul leverte a thrákokat. L. Lucullus Pontusban sikeres ütközetet vívott Mithridates ellen, s itt több mint hatvanezer ellenséges katonát vágtak le. M. Crassust és Cn. Pompeiust választották meg consulnak (Pompeiust római lovag létére, mielőtt még a quaestori tisztséget betöltötte volna, a senatus határozata alapján); a consulok helyreállították a tribunusok korábbi hatáskörét, s M. Aurelius Cotta révén az igazságszolgáltatás intézését is a római lovagokra bízták. Mithridatest reménytelen helyzete arra kényszerítette, hogy Tigraneshez, Armenia királyához meneküljön.

XCVIII. KÖNYV (i. e. 70-68). - L. Lucullus barátságába fogadta Macharest, Mithridates bosporusi király fiát, Cn. Lentulus és L. Gellus censorok tisztségükben igen szigorúan jártak el, hatvannégy embert zártak ki a senatusból. Mikor megtartották a vagyonbecslést, kilencszázezer polgárt vettek számba. L. Metellus praetor Siciliában sikeresen harcolt a tengeri rablók ellen. Iuppiternek a tűzvész rombolása után helyreállított capitoliumi szentélyét Q. Catulus avatta fel. L. Lucullus Armeniában több ütközetben vereséget mért Mithridatesre és Tigranesre, s a két király hatalmas seregeire. Q.

Metellus proconsul, akit a krétaiak elleni háború vezetésével bíztak meg, ostrom alá vette Cydonia városát. Lucullus legatusa, C. Triarius csatát vesztett Mithridatesszel szemben. Lucullust a továbbnyomulást megtagadó katonái lázadása megakadályozta abban, hogy üldözőbe vegye Mithridatest és Tigranest, és kivívja velük szemben a végső győzelmet. Ugyanis Valerius két legiója otthagyta Lucullust, mondván, hogy szolgálati idejüket már letöltötték.

XCIX. KÖNYV (i. e. 67). - Q. Metellus proconsul számos más várossal együtt elfoglalta Cnossust, Lyctust és Cydoniát. L. Roscius néptribunus törvényt hozatott, hogy a színházban az első tizennégy sort a lovagoknak kell fenntartani. Cn. Pompeiust a népgyűlésen hozott törvényben megbízták azzal, hogy kezdje meg a tengeri rablók üldözését, akik megakadályozzák a gabonakereskedelmet, s ő negyven nap alatt teljesen megtisztította tőlük a tengert. Az ellenük megindított háborút Ciliciában fejezte be, s miután elfogadta a kalózok megadását, földeket és városokat adott nekik. A könyv ezenkívül beszámol Q. Metellusnak a krétaiakkal szemben végrehajtott vállalkozásairól, s Metellus és Cn. Pompeius levélváltásáról. Ebben Q. Metellus panaszkodik, hogy az ő haditetteinek dicsőségét Pompeius kisajátította magának, mikor saját legatusát küldte el Krétára, hogy fogadja a városok megadását, Pompeius viszont azzal magyarázza tettét, hogy szükségszerűségből cselekedett így.

C. KÖNYV (i. e. 66). - C. Manilius néptribunus, a nemesség körében rendkívüli felháborodást keltve, törvényjavaslatot terjesztett elő, hogy a Mithridates elleni háborút bízzák Pompeiusra, s kiváló beszédet mondott. Q. Metellus, miután legyőzte a krétaiakat, törvényekkel biztosította mind a mai napig meglevő szabadságukat. Cn. Pompeius, miután elutazott a Mithridates elleni háborúba, felújította baráti szövetségét Phraatesszel, a parthusok királyával, majd Mithridatest egy lovascsatában legyőzte. A könyv ezenkívül beszámol a Phraates parthus és Tigranes armeniai királyok között kitört, majd később az ifjabbik Tigranes és atyja között lezajlott háborúkról.

CI. KÖNYV (i. e. 66). - Cn. Pompeius egy éjszakai ütközetben legyőzte Mithridatest, s az kénytelen volt a Bosporushoz menekülni. Pompeius elfogadta Tigranes megadását, s visszahelyezte őt Armenia trónjára, miután elvette tőle Syriát, Phoeniciát és Ciliciát. Elnyomták azoknak az összeesküvését, akiket előzőleg azért ítéltek el, mert vesztegetéssel pályáztak a consulságra, s most meg akarták ölni a consulokat. Cn. Pompeius Mithridates üldözése közben egészen távoli, ismeretlen törzsekhez jutott el, s a hiberus és az albanus népet, amelyek nem akarták megengedni átvonulását, egy ütközetben legyőzte. A könyv ezenkívül beszámol arról, hogyan menekült el

Mithridates a colchisiak és a heniochus nép területén át, s hogy mit csinált a Bosporus mellett.

CII. KÖNYV (i. e. 65-63). - Cn. Pompeius Pontust provinciává szervezte át. Pharnaces, Mithridates fia, háborút indított apja ellen, beszorította őt palotájába, s Mithridates, mikor megmérgezte magát, de nem sikerült meghalnia, egy Bitocus nevű gallus katonát kért meg, hogy segítsen rajta, s ez adta meg neki a halálos döfést. Cn. Pompeius leverte a zsidókat, s elfoglalta szent városukat, az eddig még sértetlen Jeruzsálemet. L. Catilina, miután a consulválasztáson két ízben vereséget szenvedett, Lentulus praetorral, Cethegusszal és számos más emberrel együtt összeesküvést szervezett, azzal a céllal, hogy meggyilkolják a consulokat és a senatust, felgyújtsák a Várost, hatalmukba kerítsék az államot, s Etruriában hadsereget is toboroztak. Ezt az összeesküvést M. Tullius Cicero ébersége révén leleplezték, Catilinát a Város elhagyására kényszerítették, a többi összeesküvőt pedig kivégezték.

CIII. KÖNYV (i. e. 62-58). - C. Antonius proconsul Catilinát seregével együtt levágta. P. Clodiust azzal vádolták, hogy női öltözetben titokban belopózott a szentélybe, ahová férfinak nem szabad belépnie, s elcsábította Metellus pontifex feleségét, de azután felmentették. C. Pontius praetor Solo közelében leverte a fellázadt allobroxokat. P. Clodius átlépett a plebeius rendbe. C. Caesar leverte a lusitanusokat, majd mikor a consulságra pályázott, s szerette volna kezébe keríteni a főhatalmat, az állam három vezető embere, Cn. Pompeius, M. Crassus és C. Caesar szövetséget kötött. C. Caesar mint consul nagy küzdelem után, a senatus és a másik consul, M. Bibulus tiltakozása ellenére elfogadtatta a földről szóló törvényeket. C. Antonius proconsul csekély sikerrel folytatta a háborút Thraciában. M. Cicerót száműzetésbe küldték egy, P. Clodius néptribunus által benyújtott törvényjavaslat alapján, mivel törvényes eljárás nélkül öletett meg polgárokat. Caesar, miután megérkezett provinciájába, Galliába, leverte a vándorló életmódot folytató helvetiusokat, akik lakóhelyet keresve át akartak vonulni provinciájának Narbóhoz tartozó területén. A könyv ezenkívül leírja Gallia vidékeit. Pompeius diadalmenetet tartott Mithridates fiai és Tigranes, Tigranes fia felett, s az ujjongó tömeg őt egyhangú lelkesedéssel “Nagy”-nak nevezve üdvözölte.

CIV. KÖNYV (i. e. 58-56). - A könyv első része leírja Germania földrajzi helyzetét és az ottani szokásokat. Az aeduusok és sequanusok kérésére Caesar seregét a germánok ellen vezette, akik Ariovistus vezetésével betörtek Galliába, és megszállták ezeknek területét. Katonáinak az ismeretlen ellenség miatt támadt rémületét egy beszédben eloszlatta, a germánokat legyőzte és kiűzte Galliából. M.

Cicerót többek között Pompeius és T. Annius Milo néptribunus közbenjárására a senatus és egész Italia nagy örömére hazahívták a száműzetésből. A gabonaelosztás felügyeletét ötévi időszakra Cn. Pompeiusra bízták. Caesar leverte és megadásra kényszerítette az ambiani, suessiones, viromandi, atrebates nevű igen nagy létszámú belga törzseket. Ezután, nagy kockázatot vállalva, harcot kezdett a fent említettek közül az egyik, a nervii törzs ellen, s ezt, amely a háború kezdeményezője volt, teljesen megsemmisítette, úgyhogy hatvanezer fegyveresükből csupán ötszáz maradt életben, s a hatszáz senatorukból csak három menekült meg. Mikor törvényt hoztak arról, hogy Cyprusból ismét provinciát kell szervezni, s hogy a király pénzét le kell foglalni az állam számára, ezekkel a feladatokkal M. Catót bízták meg. Ptolemaeus egyiptomi király az alattvalóitól elszenvedett sérelmek miatt elhagyta királyságát, és Rómába jött. C. Caesar tengeri ütközetben legyőzte a közvetlenül az Oceanus mellett lakó venetusokat. A könyv ezenkívül beszámol Caesar legatusainak hasonlóan sikeres vállalkozásairól.

CV. KÖNYV (i. e. 56-55). - Mikor a választógyűlést C. Cato néptribunus többszöri tiltakozása miatt félbeszakították, a senatorok gyászruhát öltöttek. M. Cato praetorságra pályázott, de vereséget szenvedett, mert Vatiniust választották meg. S mikor ugyancsak Cato meg akarta akadályozni azt a törvényt, amely szerint a consulok ötéves időszakra kapják meg provinciájukat - Pompeius Hispaniát, Crassus Syriát és a parthusok elleni háborút -, őt C. Trebonius néptribunus, aki a törvényt javasolta, bilincsbe verette. A. Cabinius proconsul Ptolemaeust visszaültette Egyiptom trónjára, miután elűzte Archelaust, akit az egyiptomiak királyukká tettek meg. Caesar, miután Galliában legyőzte a germánokat, átkelt a Rhenuson, s meghódította Germania legközelebb eső részét. Azután, az első alkalommal a rossz időjárás miatt kevés sikerrel, majd másodszor sokkal szerencsésebb körülmények között, átkelt Britanniába, igen sok ellenséges katonát megölt, s a sziget egy részét ellenőrzése alá vonta.

CVI. KÖNYV (i. e. 54-53). - Meghalt Iulia, Caesar lánya, Pompeius felesége, s a nép úgy határozott, hogy temetését megtiszteltetésül a Mars-mezőn rendezik meg. Néhány gallus törzs föllázadt Ambiorix, az eburones nép királyának vezetésével. Ezek, tőrbe csalva őket, bekerítették Caesar legatusait, Cottát és Tituriust, s lemészárolták őket az általuk vezetett sereggel együtt. S mikor körülzárták más legiók táborait is, amelyeket a rómaiak csak nagy nehezen tudtak megvédelmezni, köztük azt, a treveri nép közelében álló tábort is, amelynek Q. Cicero volt a parancsnoka, az ellenséget egy ütközetben maga Caesar verte szét. M. Crassus a parthusok megtámadására készülve átkelt az Euphrates folyón, de vereséget szenvedett a

csatában, ahol fia is elesett. Mikor serege maradványaival együtt egy dombra vonult vissza, az ellenség, amelynek Surenas volt a vezére, azt a látszatot keltve, mintha a békéről akarna tárgyalni, megbeszélésre hívta. Itt elfogták, s mikor ellenállt, nehogy életében kelljen elszenvednie valamilyen méltatlanságot, megölték.

CVII. KÖNYV (i. e. 53-52). - C. Caesar, miután Galliában legyőzte a treveri népet, ismét átvonult Germaniába, de mivel itt nem talált ellenségre, visszatért Galliába, leverte az eburones és a többi szövetségbe tömörülő törzset, s üldözőbe vette az elmenekült Ambiorixot. P. Clodius holttestét, akit a consulságra pályázó T. Annius Milo Bovillae mellett a Via Appián megölt, a nép a Curiában hamvasztotta el. Mikor a consulságra pályázó Hypsaeus, Scipio és Milo között viszálykodás támadt, s fegyveres erővel támadtak egymásra, Cn. Pompeiust bízták meg, hogy csillapítsa le ezt a viszálykodást [...] s a senatus harmadízben is őt választotta meg távollétében és tiszttárs nélkül consulnak, amire eddig még soha nem *(volt példa)*. Úgy döntöttek, hogy meg kell indítani a vizsgálatot P. Clodius halála ügyében, s Milót a törvényszék elítélte, és számkivetésbe küldte. Törvényt hoztak, amely Caesarnak lehetővé tette, hogy távollétében is pályázhassék a consulságra, noha ez ellen Cato tiltakozott, és beszédet is mondott. A könyv ezenkívül beszámol C. Caesarnak a gallusok ellen folytatott vállalkozásairól, akik az arvernus Vercingetorix vezetésével majdnem teljes számban fellázadtak, továbbá a városoknak, köztük a biturix Avaricumnak és az arvernus Georgoviának fáradságos ostromáról.

CVIII. KÖNYV (i. e. 52-51). - C. Caesar a gallusokat Alesiánál legyőzte, s elfogadta valamennyi fegyverben álló galliai város megadását. C. Cassius, M. Crassus quaestora megsemmisítette a Syriába betörő parthusokat. M. Cato pályázott a consulságra, de vereséget szenvedett; Servius Sulpiciust és M. Marcellust választották meg consulnak. C. Caesar egyéb galliai népekkel együtt leigázta a bellovaci törzset. A könyv ezenkívül beszámol a consulok között támadt viszálykodásról, hogy kit jelöljenek ki C. Caesar utódjának, mivel M. Marcellus consul azt javasolta a senatusban, hogy Caesar térjen vissza, hogy pályázhassék a consulságra, noha a meghozott törvény értelmében addig volt köteles kormányozni provinciáját, amíg a consulságot el nem nyeri, s a könyv még leírja M. Bibulus Syriában végrehajtott hadi vállalkozásait is.

CIX. - A POLGÁRHÁBORÚRÓL SZÓLÓ ELSŐ - KÖNYV (i. e. 51-49). - A könyv beszámol a polgárháború okairól és kezdetéről, s a vitáról, hogy kit küldjenek Caesar helyére, mikor ő csak azzal a feltétellel volt hajlandó elbocsátani seregét, ha Pompeius is elbocsátja a magáét.

Továbbá beszámol C. Curio néptribunusnak először Caesar ellen, majd Caesar érdekében kifejtett tevékenységéről. Mikor a senatus úgy döntött, hogy Caesar helyére utódot kell küldeni, M. Antonius és Q. Cassius néptribunusokat, mivel tiltakozásukkal megakadályozták a senatus döntését, kiűzték a Városból, [...] a senatus felszólította a consulokat és Cn. Pompeiust, legyen rá gondjuk, hogy az állam semmi kárt ne szenvedjen. Mikor C. Caesar hadseregével benyomult Italiába, hogy ellenfeleivel leszámoljon, Corfiniumban elfogta L. Domotiust és P. Lentulust, majd futni hagyta őket, és Cn. Pompeiust s vele a többieket, akik ennek pártján voltak, kiszorította Italiából.

CX. - A POLGÁRHÁBORÚRÓL SZÓLÓ MÁSODIK - KÖNYV (i. e. 49). - C. Caesar ostrom alá vette Massiliát, mivel ez bezárta előtte kapuit, majd a város ostromát legatusaira, C. Treboniusra és D. Brutusra bízva, elutazott Hispaniába, ahol Ilerda mellett hét legióval együtt megadták neki magukat Cn. Pompeius legatusai, L. Afranius és M. Petreius. Ezeket mind bántatlanul szabadon engedte, majd seregével együtt megnyerte magának Pompeius legatusát, Varrót is. Gades lakóinak megadta a polgárjogot. A massiliaiak, miután két tengeri ütközetben vereséget szenvedtek, hosszú ostrom után megadták magukat Caesarnak. C. Antonius, Caesar legatusa balszerencsés ütközetet vívott Illyricumban a Pompeius-pártiak ellen, és fogságba esett. Ebben az ütközetben a Padus túlsó partján lakó opiterginusok, akik Caesar segédcsapatai között harcoltak, mikor hajójukat az ellenséges hajók körülfogták, egymásra rohanva inkább megölték egymást, semhogy az ellenség kezébe kerüljenek. C. Curiót, Caesar legatusát, aki szerencsésen harcolt Africában Varus, a Pompeius-pártiak vezére ellen, Iuba, Mauretania királya seregével együtt leméssárolta. C. Caesar átkelt Görögországba.

CXI. - A POLGÁRHÁBORÚRÓL SZÓLÓ HARMADIK - KÖNYV (i. e. 48). - M. Caelius Rufus praetor, akit, mivel azt a reményt keltve, hogy eltörlik az adósságokat, a Városban fellázította a népet, megfosztották tisztségétől, és kiűzték a Városból, a száműzött Milóhoz csatlakozott, aki szökött rabszolgákból gyűjtött sereget. A háborús előkészületek közben mindkettőjüket meggyilkolták. Cleopatrát, Egyiptom királynőjét, fivére, Ptolemaeus elűzte birodalmából. Hispaniában Corduba lakói és Varro két legiója Q. Cassius praetor kapzsisága és kegyetlensége miatt cserbenhagyták a Caesar-pártiakat. Cn. Pompeius, akit Caesar Dyrrhachiumnál körülzárt, s aki nagy veszteségeket okozva az ostromló seregnek, áttörte az ostromzárat, és Thessaliában folytatta a háborút, a Pharsalia mellett vívott csatában vereséget szenvedett. Cicero, akinek természete mindenre inkább alkalmas volt, mint a háborúra, visszamaradt a táborban. Caesar az ellenpárt valamennyi tagjának, aki csak győzelme után kezébe adta magát,

megkegyelmezett.

CXII. - A POLGÁRHÁBORÚRÓL SZÓLÓ NEGYEDIK - KÖNYV (i. e. 48-47). - A könyv beszámol arról, mekkora zűrzavar tört ki a legyőzött párt tagjai között, s hogy ezek miként menekültek a világ különböző tájaira. Cn. Pompeiust, mikor Egyiptomba igyekezett, Ptolemaeus királynak, saját örökbe fogadott fiának a parancsára, akinek rá nagy befolyást gyakorló gyámjai, Pothinus és Theodotus adták ezt a tanácsot, a csónakban, még partraszállás előtt meggyilkolta egy Achilla nevű, erre a gaztettre kiszemelt katona. Felesége, Cornelia, és fia, Sex. Pompeius Cyprusba menekültek. A Pompeiust üldöző Caesar, aki három nap múlva ért oda, mikor Theodotus megmutatta neki Pompeius fejét és gyűrűjét, felháborodott és könnyekre fakadt, majd sértetlenül lépett be a lázongó Alexandriába. Caesart dictatorrá választották; ő visszaültette Egyiptom trónjára Cleopatrát, Ptolemaeust pedig, aki ugyanazoknak a sürgetésére indított háborút ellene, akik rábírták Pompeius megöletésére, nagy egyéni kockázatot vállalva legyőzte. Mikor Ptolemaeus elmenekült, csónakja a Nílusban elsüllyedt. A könyv ezenkívül beszámol M. Catónak az africai sivatagon át legióival együtt megtett küzdelmes útjáról, és Cn. Domitiusnak Pharnaces ellen folytatott, kevés sikert hozó harcairól.

CXIII. - A POLGÁRHÁBORÚRÓL SZÓLÓ ÖTÖDIK - KÖNYV (i. e. 47). - Miután Pompeius pártja Africában összeszedte erőit, ezek fővezérséget P. Scipióra bízták, mivel Cato visszautasította a főparancsnokság megosztására vonatkozó javaslatot. S mikor vita támadt arról, hogy lerombolják-e Utica városát, mivel ennek lakói Caesar pártján voltak, s Cato úgy vélekedett, hogy ezt ne tegyék meg, Iuba viszont azt tanácsolta, hogy le kell rombolni, Catót bízták meg azzal, hogy ő legyen a város pártfogója és védelmezője. Cn. Pompeius, Pompeius Magnus fia Hispaniában haderőt gyűjtött össze, s mivel ennek vezetését sem Afranius, sem Petreius nem akarta elvállalni, ő maga kezdte újra a háborút Caesar ellen. Pharnaces, Mithridates fia, Pontus királya az ellene haladék nélkül megindított háborúban vereséget szenvedett. Mikor Rómában P. Dolabella néptribunus javaslatának hatására, hogy hozzanak törvényt az adósságok eltörléséről, a nép lázongani kezdett, M. Antonius lovassági főparancsnok csapatokat vezényelt a Városba, s a köznépből nyolcszáz embert megöltek. Caesar, mikor a lázongó kiszolgált katonák elbocsátásukat kérték, erre ígéretet tett, majd átkelt Africába, s nagy kockázatot vállalva szembeszállt Iuba király csapataival.

CXIV. - A POLGÁRHÁBORÚRÓL SZÓLÓ HATODIK - KÖNYV (i. e. 47-46). - Caecilius Bassus, Pompeius pártjához tartozó római lovag Syriában felélesztette a háborút, miután Sextus Caesart cserbenhagyta

és megölte saját legiója, amely Bassushoz pártolt át. Caesar Thapsusnál legyőzte Scipio praetort és Iubát, és táborukat is elfoglalta. Cato, aki Uticában meghallotta a vereség hírét, mellbe szúrta magát, s mikor fia közbelépett és ápolni kezdte, ő ápolás közben újra feltépte sebét, s kilehelte lelkét negyvennyolc éves korában. Petreius megölte Iubát és saját magát. P. Scipio, midőn hajóját körülfogták, halála méltóságát egy mondással még teljesebbé tette; ugyanis, mikor az ellenség a fővezért kereste, kijelentette: “A fővezér kitűnően érzi magát!” Faustust és Afraniust megölték, Cato fia kegyelmet kapott. Brutus, Caesar legatusa Galliában egy ütközetben legyőzte a fellázadt bellovaci népet.

CXV. - A POLGÁRHÁBORÚRÓL SZÓLÓ HETEDIK - KÖNYV (i. e. 46-45). - Caesar négy diadalmenetet tartott Gallia, Egyiptom, Pontus és Africa felett, s lakomát és mindenféle látványosságokat rendezett. A senatus kérésére megengedte, hogy M. Marcellus volt consul hazatérjen, de ezt a jótéteményt Marcellus nem élvezhette, mert Athénban egyik cliense, Cn. Magius meggyilkolta. Caesar összeírást tartott, s itt százötvenezer polgárt vettek számba. Elutazott Hispaniába, hogy harcoljon Cn. Pompeius ellen, s miután mindkét részről sok vállalkozást hajtottak végre, és számos várost foglaltak el, nagy kockázat árán Munda városa mellett kivívta a végső győzelmet. Cn. Pompeiust megölték, Sextus elmenekült.

CXVI. - A POLGÁRHÁBORÚRÓL SZÓLÓ NYOLCADIK - KÖNYV (i. e. 45-44). - Caesar ötödik diadalmenetét Hispania felett tartotta meg. A senatus nagy számban szavazta meg számára a legmagasabb megtiszteltetéseket, többek között, hogy kapja meg “a haza atyja” elnevezést, hogy személye legyen szent és sérthetetlen, s egész életére nyerje el a dictatorságot; ezzel tápot adtak a vele szemben feltámadó ellenszenvnek, mivel Venus Genetrix szentélye előtt nem állt fel ülőhelyéről, mikor a senatus eléje járult, hogy ezeket a kitüntetéseket bejelentse, s mivel letette a székre azt a koronát, amelyet tiszttársa, M. Antonius consul, aki ott futott a Lupercusokkal együtt, a fejére helyezett, s mert Epidius Marullus és Caesetius Flavus néptribunusokat, akik ellenszenvet akartak iránta kelteni, azt állítva, hogy egyeduralomra tör, elmozdította tisztségükből. Ezek miatt összeesküvést szerveztek ellene M. Brutus, C. Cassius és a Caesar pártjához tartozó Dec. Brutus és C. Trebonius vezetésével, s Pompeius csarnokában, huszonhárom sebet ütve rajta, megölték, majd gyilkosai megszállták a Capitoliumot. Mikor a senatus úgy döntött, hogy bűnükre bocsánatot ad, s túszként átadták neki Antonius és Lepidus fiait, az összeesküvők lejöttek a Capitoliumról. Caesar végrendeletében C. Octaviust, nővére fiát jelölte ki fele vagyona örökösének, s őt örökbe is fogadta. Caesar holttestét a Mars-mezőre vitték, s a nép itt

hamvasztotta el a szónoki emelvény előtt. A dictatori tisztséget egyszer s mindenkorra eltörölték. Chamatest, ezt a legalsó néposztályhoz tartozó embert, aki azt állította, hogy ő C. Marius fia, mikor a hiszékeny nép körében zavargást akart kelteni, kivégezték.

CXVII. KÖNYV (i. e. 44). - C. Octavius Epirusból, ahová Caesar, aki hadjáratot tervezett Macedoniába, előreküldte, visszaérkezett Rómába. Itt kedvező előjelek fogadták, s ő felvette a Caesar nevet. A nagy felfordulásban és zűrzavarban M. Lepidus megszerezte magának a pontifex maximusi tisztséget. M. Antonius is kegyetlen zsarnokként viselkedett; erőszakosan keresztülvitte a provinciák elcseréléséről szóló törvényjavaslatot, sőt rendkívül méltatlanul járt el Caesarral szemben is, mikor ez az ő támogatását kérte nagybátyja gyilkosai ellen. Caesar a saját maga és az állam érdekében haderőt gyűjtött ellene, s visszahívta a coloniákban letelepedett veterán katonáit. S a negyedik legio és Mars legiója is Antoniustól Caesarhoz pártolt. Ezután még sokan átpártoltak Caesarhoz M. Antonius kegyetlensége miatt, aki a táborokban mindenütt leméészároltatta azokat, akiket gyanúsnak talált. Dec. Brutus seregével elfoglalta Mutinát, hogy útját állja az Alpokon innen fekvő Galliába igyekvő Antoniusnak. A könyv ezenkívül beszámol mindkét párt tagjainak a törekvéséről, hogy provinciát kapjanak, valamint a háborús előkészületekről.

CXVIII. KÖNYV (i. e. 43). - M. Brutus Görögországban az állam megvédésének s a M. Antonius ellen vállalt háborúnak az ürügyével a P. Vatinius vezetése alatt álló hadsereggel együtt az egész provinciát ellenőrzése alá vonta. C. Caesarnak, aki magánemberként fogott fegyvert az állam érdekében, a senatus megadta a propraetori hatáskört s a consuli hatalom jelvényeit, azzal az ígérettel, hogy senator lesz. M. Antonius Mutinában körülzárta Dec. Brutust; s a senatusnak a béke ügyében hozzá küldött megbízottai csekély sikerrel teljesítették feladatukat. A római nép hadiköpenyt öltött. M. Brutus Epirusban C. Antonius praetort seregével együtt megadásra kényszerítette.

CXIX. KÖNYV (i. e. 43). - P. Dolabella Asiában orvul meggyilkoltatta C. Treboniust, a senatus ezért a gaztettért Dolabellát ellenségnek nyilvánította. Pansa consul csatát vesztett Antoniusszal szemben; a seregével odaérkező A. Hirtius consul megverte M. Antonius csapatait, s így helyreállította az egyensúlyt a két fél helyzetében. Antonius, miután vereséget szenvedett Hirtiustól és Caesartól, Galliába menekült, és megnyerte magának M. Lepidust a parancsnoksága alatt álló legiókkal együtt. Antoniust és mindazokat, akik hozzá csatlakoztak, a senatus ellenségnek nyilvánította. A. Hirtiust, aki a győzelem után bent, az ellenség táborában esett el és C. Pansát, aki az

elvesztett csatában kapott sebébe halt bele, a Mars-mezőn temették el. A senatus nagyon kevéssé viselkedett hálásan C. Caesarral szemben, aki a három vezér közül egyedül volt még életben, mert amíg Dec. Brutusnak, akit Mutinánál Caesar szabadított ki az ostromzárból, megszavazta a megtisztelő diadalmenetet, Caesarról és katonáiról nem elég hálás módon emlékezett meg. Emiatt C. Caesar M. Lepidus közvetítésével kibékül M. Antoniusszal, seregével Rómába jött, s miután megérkezésével megrémítette azokat, akik vele szemben álltak, bár tizenkilenc éves volt, megválasztották consulnak.

CXX. KÖNYV (i. e. 43). - C. Caesar consul törvényt fogadtatott el, hogy eljárást kell indítani mindazok ellen, akiknek köze volt apja meggyilkolásához. A törvény alapján megidézték, s távollétükben elítélték M. Brutust, C. Cassiust és Dec. Brutust. Asinius Pollio és Munatius Plancus seregükkel szintén csatlakoztak M. Antoniushoz, és megnövelték haderejét. Dec. Brutust, akit a senatus Antonius üldözésével bízott meg, mikor legiói cserbenhagyták, Antonius, akinek kezébe került, kivégeztette; egy Capenus nevű sequanus ölte meg. C. Caesar megegyezést kötött Antoniusszal és Lepidusszal, hogy ő, Lepidus és Antonius öt éven át mint triumvirek intézik az állam ügyeit, s mindegyikük proskribálhatja személyes ellenségeit. A proskribáltak közt ott szerepelt rendkívül sok római lovag és százharminc senator neve, köztük L. Paulusé, Lepidus testvéréé, L. Caesaré, Antonius nagybátyjáé és M. Ciceróé. Cicerót hatvanhárom éves korában egy Popillius nevű legiós katona ölte meg, s a fejét és a jobb kezét kitették a szószékre. A könyv ezenkívül beszámol M. Brutus görögországi tevékenységéről.

CXXI. KÖNYV (i. e. 43), amelyről azt mondják, hogy Augustus halála után adták ki. - C. Cassius, akit a senatus azzal bízott meg, hogy folytassa a háborút az ellenségnek nyilvánított Dolabella ellen, az állam tekintélyére támaszkodva, a provinciában tartózkodó három legio segítségével ellenőrzése alá vonta Syriát, s Dolabellát, miután őt Laodicia városában körülzárta, öngyilkosságra kényszerítette. M. Brutus parancsára az elfogott C. Antoniust is kivégezték.

CXXII. KÖNYV (i. e. 43). - M. Brutus rövid ideig sikeresen harcolt a thrákok ellen, majd miután ő és C. Cassius minden tengeren túli provinciát ellenőrzésük alá vontak, Smyrnában találkoztak, hogy megállapodjanak a várható háborúra vonatkozó terveikben. Testvére, M. Messala kérésére megkegyelmeztek a fogságukban levő Publicolának.

CXXIII. KÖNYV (i. e. 43-42). - Sex. Pompeius, Pompeius Magnus fia, összegyűjtve Epirusból a proskribáltakat és a szökevény rabszolgákat,

seregével sokáig kalózkodott a tengeren, anélkül, hogy bárhol is állandó támaszpontja lett volna; először a siciliai Messana városát foglalta el, majd az egész provinciát, s miután megölte Pompeius Bithynicus praetort, tengeri csatában legyőzte Q. Salvidenust, Caesar legatusát. Caesar és Antonius seregeikkel átkeltek Görögországba, hogy háborút folytassanak Brutus és Cassius ellen. Africában Q. Cornificus győztes csatát vívott T. Sextius, a Cassius-pártiak vezére ellen.

CXXIV. KÖNYV (i. e. 42). - C. Caesarnak és Antoniusnak Philippinél Brutus és Cassius ellen vívott csatája bizonytalan eredménnyel végződött, ugyanis mindkét oldalon a jobbszárny győzött, s a sereg győztes fele mindkét részről az ellenség táborát is megostromolta. De az ingadozó hadiszerencsét eldöntötte Cassius halála, aki, mivel a megfutamított szárnyon harcolt, abban a hiszemben, hogy az egész sereget szétverték, saját maga vetett véget életének. A második napon azután M. Brutus, mikor a csatában vereséget szenvedett, szintén végzett magával, megkérve a vele együtt elmenekült Stratót, hogy kardjával szúrja át. Mintegy negyvenéves volt [...] ezek között megölték Q. Hortensiust is.

CXXV. KÖNYV (i. e. 41). - Caesar otthagyta Antoniust a tengeren túl (ugyanis a birodalomnak ezen a részén fekvő provinciákat neki engedte át), visszatért Rómába, s földet osztott a veteránok között. Súlyos veszedelmet vállalva lecsillapította seregének nyugtalankodását, ugyanis katonái, akiket Fulvia, M. Antonius felesége megvesztegetett, lázongtak vezérük ellen. L. Antonius consul, M. Antonius fivére, ugyancsak Fulvia biztatására, sereggel támadt rá Caesarra. S miután megnyerte magának azoknak a városoknak a lakóit, amelyeknek földjét szét akarták osztani a veteránok között, szétverte a Város őrizetével megbízott M. Lepidus seregét, és betört Rómába.

CXXVI. KÖNYV (i. e. 41-40). - Caesar huszonhárom éves volt, mikor Perusia városában ostrom alá vette L. Antoniust, akinek számos kitörési kísérletét visszaverte, majd mikor kiéheztetéssel megadásra kényszerítette, megkegyelmezett neki és valamennyi katonájának, de Perusiát leromboltatta. S miután az ellenpárthoz tartozó valamennyi sereget ellenőrzése alá vonta, vérontás nélkül befejezte a háborút.

CXXVII. KÖNYV (i. e. 40-38). - A parthusok a Pompeius-párthoz tartozó Labienus vezetésével betörtek Syriába, s miután legyőzték Decidius Saxát, M. Antonius legatusát, az egész provinciát elfoglalták. M. Antonius meg akarta kezdeni a háborút Caesar ellen, [...] felesége, Fulvia, s hogy a vezérek egyetértésének semmi se álljon útjában,

miután megegyezésre jutott Caesarral, feleségül vette ennek nővérét, Octaviát. Antonius felfedte, hogy Q. Salvidenus saját kezdeményezéséből aljas terveket sző Caesar ellen, s Salvidenus, miután elítélték, öngyilkos lett. P. Ventidius, Antonius legatusa a parthusokat egy ütközetben legyőzte és kiűzte Syriából, s megölte vezérüket, Labienust is. Mivel Sex. Pompeius, Italia közvetlen közelében tartózkodó ellenségük, megszállva tartotta Siciliát, és akadályozta a gabonakereskedelmet, Caesar és Pompeius - közkívánatra - békét kötöttek vele, azzal, hogy Pompeius Siciliát kapja meg provinciául. A könyv ezenkívül beszámol az Africában kitört lázongásokról, s az ott lezajlott küzdelmekről.

CXXVIII. KÖNYV (i. e. 38-37). - Sex. Pompeius kalózkodásával ismét veszélyeztetni kezdte a tenger biztonságát, s a békemegállapodás feltételeinek sem tett eleget, Caesar ezért kénytelen volt megindítani ellene a háborút, s két bizonytalan eredményű tengeri csatát vívott vele. P. Ventidius, M. Antonius legatusa a parthusokat egy ütközetben legyőzte, s megölte királyukat is. Antonius legatusai a zsidókat is leigázták. A könyv ezenkívül beszámol a siciliai háború előkészületeiről.

CXXIX. KÖNYV (i. e. 36). - Sex. Pompeius ellen váltakozó sikerrel harcoltak a tengeren; Caesar két hajóhada közül az egyik, amelynek Agrippa volt a parancsnoka, győzött, a másik, amelyet Caesar vezetett, vereséget szenvedett, s a hajókról partra menekült katonák súlyos veszedelembe kerültek. Pompeius végül vereséget szenvedett, és Siciliába menekült. M. Lepidus úgy érkezett meg Africából, mint aki Caesart akarja támogatni a Pompeius ellen vívott háborújában, mikor azonban ő is Caesar ellen fordult, serege cserbenhagyta, ő elvesztette befolyását a triumvirátusban, de könyörgésével annyit elért, hogy megmentette életét. Caesar M. Agrippát egy hajós koszorúval ajándékozta meg, olyan kitüntetéssel, amelyben eddig még senki sem részesült.

CXXX. KÖNYV (i. e. 36). - M. Antonius, mivel Cleopatrával mulatozott, elkésve hatolt be Mediába, és támadta meg a parthusokat tizennyolc legióval és tizenhatezer lovassal. Két legióját elvesztette, s anélkül, hogy bármi sikert ért volna el, visszavonult. A parthusok azonnal üldözőbe vették, s ő roppant zűrzavarban, miközben egész serege nagy veszélyben forgott, érkezett vissza Armeniába, úgyhogy huszonegy nap alatt háromszázezer lépésnyi utat tett meg. Mintegy nyolcezer embert vesztett el a viharos időjárás miatt. Az oly szerencsétlenül vállalt parthus háború következményei mellett saját hibájából még a kedvezőtlen időjárás nehézségeit is el kellett tűrnie, ugyanis a telet nem akarta Armeniában tölteni, mivel sietett vissza

Cleopatrához.

CXXXI. KÖNYV (i. e. 36-34). - Sex. Pompeiust, aki Antonius védelme alá helyezte magát, de Asiában mégis háborúra készült ellene, Antonius legatusai elfogták és megölték. Caesar lecsillapította veteránjainak komoly veszéllyel fenyegető lázadását, s meghódoltatta az iapides törzset, a dalmátokat és a pannonokat. Antonius Artavasdest, Armenia királyát, noha szavát adta neki, becsapta és megbilincseltette, s Armenia trónját Cleopatrától született fiának adta, miután Cleopatrát, akinek szerelme már régen fogva tartotta, most már feleségének kezdte tekinteni.

CXXXII. KÖNYV (i. e. 34-31). - Caesar Illyricumban leverte a dalmátokat. Miután M. Antonius Cleopatra iránt érzett szerelme miatt, akitől két fia született, Philadelphus és Alexander, nem volt hajlandó sem a Városba visszatérni, sem hatalmáról lemondani - noha a triumvirátus érvényessége lejárt -, a Város és Italia megtámadására készült, s ezért szárazon és vízen nagy erőket vont össze, s írásban értesítette Octaviát, Caesar nővérét, hogy házasságukat felbontja. Caesar seregével átkelt Epirusba. A könyv ezután beszámol a tengeri összecsapásokról s a Caesar számára kedvező eredménnyel végződő lovasütközetekről.

CXXXIII. KÖNYV (i. e. 31-29). - M. Antonius, miután az Actiumnál vívott tengeri csatában vereséget szenvedett, Alexandriába menekült; s mikor Caesar ostrom alá vette, teljesen reménytelen helyzetében, s főképpen a hamis hír hatására, hogy Cleopatrát megölték, öngyilkos lett. Caesar visszafoglalta Alexandriát, Cleopatra pedig, hogy ne kerüljön a győztes hatalmába, maga vetett véget életének. Caesar a Városba visszatérve három diadalmenetet tartott, az elsőt az Illyricumban, a másodikat az Actiumnál, a harmadikat a Cleopatra felett aratott győzelem örömére. Huszonkettedik évében vetett véget a polgárháborúnak. M. Lepidus, a volt triumvir Lepidus fia, összeesküvést szervezett Caesar ellen, de miközben előkészítette a háborút, elfogták és kivégezték.

CXXXIV. KÖNYV (i. e. 29-27). - Miután C. Caesar helyreállította a békét, s véglegesen rendezte valamennyi provincia helyzetét, felruházták őt az Augustus melléknévvel is, s tiszteletére róla nevezték el a sextilis hónapot. Mikor Narbóban törvénykezési napot tartott, végrehajtották a vagyonbecslést a három Galliában, melyeket atyja, Caesar hódított meg. A könyv beszámol még M. Crassusnak a bastarnaek, moesusok és egyéb törzsek ellen viselt háborúiról.

CXXXV. KÖNYV (i. e. 28-25). - A könyv beszámol M. Crassusnak a

thrákok és Caesarnak a hispanok ellen folytatott harcairól, és az Alpokban lakó salassi törzs leveréséről.

A CXXXVI. és a CXXXVII. könyv tartalmi összefoglalása elveszett.

CXXXVIII. KÖNYV (i. e. 15-13). - Tib. Nero és Drusus, Caesar fogadott fiai leigázták a raeti népet. Meghalt Agrippa, Caesar veje. Drusus megtartotta a vagyonbecslést.

CXXXIX. KÖNYV (i. e. 12). - Drusus ostrom alá vette a Rhenus innenső és túlsó partján fekvő városokat. Galliában lecsillapították a vagyonbecslés miatt támadt zavargást. Az isteni Caesar tiszteletére az Arar és a Rhodanus folyók egyesülésénél oltárt szenteltek fel, s ennek főpapjává az aeduus C. Iulius Vercondaridubnust tették meg.

CXL. KÖNYV (i. e. 13-11). - L. Piso leverte a thrákokat. A könyv beszámol arról, hogy Drusus meghódoltatta a cherusci, tencteri, chauci és a Rhenus túlsó partján lakó egyéb germán törzseket. Meghalt Augustus nővére, Octavia, miután előzőleg elvesztette fiát, Marcellust, akinek emlékére a róla elnevezett színházat és oszlopcsarnokot emelték.

CXLI. KÖNYV (i. e. 11-10). - A könyv beszámol Drususnak a Rhenuson túl lakó törzsek ellen folytatott hadjáratáról, amelyeknek legkiválóbb harcosai a nervii törzshöz tartozó Chumstinctus és Avectius voltak. Nero, Drusus fivére meghódoltatta a dalmátokat és a pannonokat. A parthusokkal létrejött a béke, s királyuk visszaszolgáltatta a Crassustól, majd később Antoniustól elzsákmányolt hadijelvényeket.

CXLII. KÖNYV (i. e. 9). - A könyv beszámol Drususnak a Rhenuson túl lakó törzsek ellen folytatott hadjáratáról. Maga Drusus, mikor lova rázuhant, lábtörést szenvedett, s az eset után harminc nappal meghalt. Holttestét, amelyet fivére, Nero, aki betegsége hírére gyorsan odautazott, szállított el Rómába, C. Iulius síremlékébe temették el. Caesar Augustus, mostohaapja tartotta felette a gyászbeszédet, s temetése alkalmával még több kitüntetésben részesült. (Quintilius Varus veresége.)

TÖREDÉKEK

A XII. KÖNYVBŐL

1. Livius mondja: “Ha Pyrrhus nem lett volna a harc tudományának tökéletes értője, bár kiválóbb volt egy csatában, mint egy egész hadjáratban.” - *(Servius jegyzete Vergilius: Aeneis I. 456. sorához.)*

A XIII. KÖNYVBŐL

2. Livius és Sallustius mindketten arról tudósítanak, hogy őseink kaszákkal felszerelt harci szekereket használtak. - *(Servius jegyzete Vergilius: Aeneis É. 476. sorához)*

3. Livius a XIII. könyvben ezt mondja: “Meg kellett volna maradnunk a magánéletben.” - *(Priscianus XV. 69.)*

A XVI. KÖNYVBŐL

4. Sichaeust Sicharbasnak nevezték; Belust, Dido apját, Methresnek; Carthago neve pedig, mint olvassuk, a Carthada szóból származik. Ez található a punok történetében és Liviusban. - *(Servius jegyzete Vergilius: Aeneis I. 343. sorához.)*

5. A Carthago szó Livius tudósítása szerint pun nyelven azt jelenti, hogy “új város”. - *(Servius jegyzete Vergilius: Aeneis I. 366. sorához.)*

6. Livius azt írja, hogy Bitias volt a pun hajóhad parancsnoka. - *(Servius jegyzete Vergilius: Aeneis I. 738. sorához.)*

A XVII. KÖNYVBŐL

7. “Anonae előtti nap, az idus előtti nap” - Livius: A város alapításától, XVII. könyv. - *(Priscianus XIV. 44.)*

A XVIII. KÖNYVBŐL

8. Azonfelül úgy kell mondani, hogy “imberbi” (szakálltalanok), nem pedig úgy, hogy “imberbes”. Ugyanis nemcsak Varro mondja így Színházi előadások című műve ötödik könyvében, hogy “imberbi iuvenes” (szakálltalan ifjak), hanem Cicero is így fejezi ki magát, hogy

“imberbum perduxit” (félrevezette a szakálltalan ifjút), s a január kalendaeján a földtörvényről mondott beszédében is az “imberba iuventute” (szakálltalan ifjúsággal) formát használja. Viszont Titus Livius műve XVIII. könyvében közönséges módon “imberbes”-t mond. - *(Charisius 95.)* Titus Livius viszont az “imberbis”-t egyes számban használja. - *(Beda, A helyesírásról 276.)* Varro “imberbi iuvenes”-t mond, hasonlóképpen Cicero is, de velük szemben áll Titus Livius. - *(Ismeretlen grammatikus, idézi Barth: Jegyzetek 276.)*

9. Említsük meg, hogy a kígyót T. Livius is leírja, ha nem is olyan pontosan, mint amilyen ékesszólóan. Elmondja ugyanis, hogy Africában, a Bagrada folyó mellett egy kígyó tartózkodott, amely olyan óriási volt, hogy megakadályozta Atilius Regulus seregét a vízhordásban. Számos katonát ragadott meg hatalmas szájával, igen sokat pedig farkát gyűrűbe csavarva roppantott össze. Mivel a rá kihajított dárdák nem hatoltak át a bőrén, végül minden oldalról hajítógépek lövedékeivel támadták meg, s ekkor elpusztult a sűrűn rázuhogó kövek súlyos ütései alatt. Ezt a kígyót valamennyi cohors és legio még magánál Carthagónál is félelmetesebbnek tartotta. De vérével azután is beszennyezte a vizet, s ott heverő teste dögleletes bűzével az egész környéket megfertőzte, ezért a rómaiak onnan máshova telepítették át táborukat. Livius azt is elmondja, hogy a szörnyeteg százhúsz lábnyi hosszú bőrét elküldték Rómába. - *(Valerius Maximus I. 8, 19.)*

A XIX. KÖNYVBŐL

10. Antias és Livius tudósítása szerint a Százados ünnep játékait harmadízben P. Claudius Pulcher és C. Iunius Pullus rendezték meg. - *(Censorinus: A születésnap XVII. 10.)*

11. Livius elmondja, hogy mikor egy bizonyos consul szerette volna megkezdeni a háborút, de hadba vonulását a néptribunusok megakadályozták, előhozatta a szent csirkéket. Mikor ezek vonakodtak enni az eléjük szórt magokból, a consul, kigúnyolva a jósjelkérést, ezzel a kijelentéssel: “Akkor legalább igyanak!” - bedobatta őket a Tiberisbe. Ezek után, mikor hajóival győztesen tért vissza Africából, valamennyi emberével együtt ott pusztult el a tengeren. - *(Servius jegyzete Vergilius: Aeneis VI. 198. sorához.)*

A XX. KÖNYVBŐL

12. Livius a huszadik könyvben elmondja, hogy a patricius P. Cloelius, az ősi szokással szembeszállva, először vett olyan nőt

feleségül, akivel a hetedfokúnál közelebbi rokonságban volt. Ezért a plebeius M. Rutilius kijelentette, hogy ezzel olyan példát adott a házasságra, amely eddig még soha nem fordult elő; föllázította a népet, úgy, hogy az atyák rémületükben a Capitoliumra menekültek. *(Jegyzet a Párizsi Latin Codexben 3858 sz.)*

13. A magyarázók különböző módon értelmezik ezt a sort, elfeledkezve Numának arról a törvényéről, amelyet Livius is megemlít. - *(Servius jegyzete Vergilius: Aeneis VI. 860. sorához.)*

A XLIX. KÖNYVBŐL

14. A negyedízben megrendezett Százados ünnepről három vélemény áll rendelkezésünkre. Ugyanis Antias, Varro és Livius azt állítják, hogy ezt L. Marcius Censorinus és M'. Manlius consulsága idején, a Róma alapítása óta eltelt hatszázötödik évben rendezték meg. - *(Censorinus: A születésnap XVII. 11.)*

AZ LVI. KÖNYVBŐL

15. Livius A Város alapításától című műve ötvenhatodik könyvéből: “Azt mondják, Q. Pompeius betegségével mentette ki magát, hogy jelenlétével ne tüzelje fel a numantiaiak indulatait, mikor megadják magukat.” - *(Priscianus XVIII. 344.)*

A LXXVII. KÖNYVBŐL

16. Mikor Sulla megérkezett a Városba, Quintus Pompeiusszal együtt consullá választották, ő ekkor ötvenéves volt, s rendkívül előkelő házasságot kötött Caeciliával, Metellus főpap lányával. Ezért azután a néppártiak sokat gúnyolódtak a rovására, és sokan méltatlankodtak az előkelő polgárok közül, mert úgy vélték, hogy ehhez a nőhöz nem méltó ez az ember, akit pedig a consulságra méltónak tartottak. Így mondja ezt el Livius. *(Plutarkhosz: Sulla VI.)*

17. Sulla consulsága idején tört ki a római polgárháború. Livius és Diodorus elmondják, hogy a jövendő csapásokat előre bejelentő csodajelek tűntek fel. A tiszta levegőből, a mindenfelé derűs égből éles, hosszú, elhúzódó, szomorú hangzású kürtszó hallatszott, s akik csak hallották, mind magukon kívül voltak az ijedség miatt. De az etruszk jósok kijelentették, hogy a csodajel a fajták kicserélődését és új korszak beköszöntését jelzi. Ugyanis - mondták - az embereknek nyolc, életmódjuk és szokásaik alapján különböző fajtája van, s az isten

mindegyiknek juttat egy-egy időszakot, miközben a Nagy Év körforgása befejeződik. S az első korszak befejezését és a következő kezdetét a földön vagy égen feltűnő csodajel jelenti be, amiből azután az ezen a téren járatos emberek azonnal tisztán látják, hogy új utat és életmódot követő emberek születtek, s hogy az istenek ezeket jobban kedvelik, mint a korábban élőket. *(Suidas: Sulla.)*

18. Mikor Sulla először vonult Róma ellen, hogy szembeszálljon Mariusszal, áldozata közben - mint Livius írja - olyan kedvező előjelek mutatkoztak, hogy Postumius haruspex felajánlotta Sullának: őrizetbe vétetheti és levágathatja a fejét, ha az istenek segítségével nem válik valóra mindaz, amit magában tervez. - *(Augustinus: Az Isten városa II. 24.)*

A LXXXIII. KÖNYVBŐL

19. Noha a városban minden szobrot ledöntöttek és elégettek, mint Livius írja, Minerva szobra, egyedül, sértetlen maradt, miközben szentélye teljesen összedőlt. - *(Augustinus: Az Isten városa III. 7.)*

A XCI. KÖNYVBŐL

20. A következő éjszaka azonban, miközben maga Sertorius is fent virrasztott, ugyanazon a helyen új torony emelkedett, kora hajnalban csodálatos jelenségként tűnve fel az ellenség előtt. Ugyanebben az időben azon a tornyon, amely a város legfőbb védőműve volt, mivel alapjait aláaknázták, hatalmas repedések támadtak, majd a ráhajigált fáklyák lángjától tüzet fogott. Contrebia lakói, egyszerre rettegve a tűztől és a torony összeomlásától, fejvesztetten menekültek le a falról, s az egész tömeg kiáltozva követelte, küldjenek követeket, hogy bejelentsék a város megadását. A győztest ugyanaz a bátorság tette engedékenyebbé, amellyel támadásra indult az őt harcra ingerlők ellen. Miután átvette a túszokat, mérsékelt pénzösszeget követelt tőlük, s valamennyi fegyverüket elvette. Elrendelte, hogy a szabad születésű szökevényeket élve küldjék vissza hozzá, s megparancsolta, hogy a szökevények nagyobb részét kitevő rabszolgákat maguk a városiak végezzék ki. Ezek azután lenyakazták őket, s a holttesteket lehajították a falról.

Contrebiát negyvennégy nap után foglalták el, igen sok katona elvesztése árán. Sertorius a városban erős helyőrséggel L. Insteiust hagyta hátra, maga pedig csapataival a Hiberus folyóhoz vonult. Itt a Castra Aelia nevű város mellett téli szállásokat építtetett. Maga is ott maradt a táborban, s időközben Castra Aeliába tanácskozásra hívta

össze a szövetséges városokat. Elrendelte, hogy a provinciában minden nép készítsen annyi fegyvert, amennyire csak lehetősége van. S miután megnézte az új harci eszközöket, utasította katonáit, adják le a gyakori menetelések vagy az ostromok és ütközetek közben használhatatlanná vált fegyvereiket, s a centuriók segítségével szétosztotta közöttük az új fegyvereket. A lovasságot is új fegyverzettel látta el, kiosztotta közöttük az előre elkészített ruhákat, és kifizette zsoldjukat. A környékről mindenhonnan gondosan összegyűjtötte a kovácsokat, a megszervezett közös műhelyekben dolgoztatta őket, és tervszerűen kiszámítva, hogy napról napra mennyi munkát végezhetnek el, egy időben készítettek mindenféle harci felszerelést. S a kovácsok az anyagnak sem voltak szűkében, mivel a lakosok lelkes buzgalommal mindenekelőtt ennek a szállítását igyekeztek biztosítani, másrészt sohasem hiányzott egyetlen mesterember sem a szakmájához tartozó feladatra.

Miután ide összehívta valamennyi város és nép követségeit, köszönetet mondott nekik azért, hogy a gyalogos csapatokat ellátták a megkívánt felszereléssel. Beszámolt róla, hogy most milyen módon védte meg a szövetségeseket és ostromolta meg az ellenséges városokat, s buzdította őket a háború folytatására, röviden kifejtve, milyen előnyökkel jár Hispania provincia számára, ha az ő pártjuk lesz a győztes. Ezután elbocsátotta a gyűlést, s felszólította mindnyájukat, hogy elszántságukat megőrizve térjenek vissza városaikba.

A tavasz kezdetén húszezer gyalogossal és ezerötszáz lovassal elküldte M. Perpernát az ilercaones törzshöz, hogy védje meg annak a vidéknek a tenger mellett fekvő részét, s tanácsokkal látta el, milyen ösvényeken vonuljon a szövetséges városok védelmére, amelyeket Pompeius körülzárva tartott, s hogy milyen útról támadjon rá lesből Pompeius hadmenetére.

Ugyanekkor az azon a tájon tartózkodó Herennuleiusnak és a másik provinciában levő L. Hirtuleiusnak levelet küldött, amelyben kifejtette, milyen módon akarja irányítani a háborút; Hirtuleius mindenekelőtt úgy védje meg a szövetséges városokat, hogy ne bocsátkozzék ütközetbe Metellusszal, akinek se személyes tekintélyével, se haderejével nem veheti fel a versenyt. Sertorius közölte, hogy neki sincs szándékában megütközni Pompeiusszal, s nem hiszi, hogy ez nyílt ütközetet akarna vívni ellene. Ha elhúzódik a háború, az ellenség, mivel háta mögött ott van a tenger, s a többi provinciát mind ellenőrzése alatt tartja, hajói segítségével minden szükséges utánpótlást megkaphat, míg másrészről ők maguk, miután a múlt nyáron felélték összegyűjtött készleteiket, mindenben hiányt fognak szenvedni. Perpernát azért küldte a tenger melletti vidékre, hogy meg tudja védeni azt, amit az ellenség még nem tett tönkre, és adandó

alkalommal, ha az ellenség megfeledkezik a szükséges óvatosságról, idejében meg tudja támadni.

Ő maga úgy határozott, hogy saját seregével a berones és autricones törzsek ellen vonul, mert értesült róla, hogy ezek télen, miközben ő a celtiberek városait ostromolta, több ízben kérték Pompeius segítségét, s embereket küldtek a rómaiakhoz, hogy kalauzolják őket az utakon, és saját lovasságukkal gyakran zaklatták az ő katonáit is, mikor ezek Contrebia ostroma közben eltávoztak a táborból, hogy takarmányt vagy gabonát szerezzenek. S ezek a törzsek ekkor arra is merészkedtek, hogy felszólították az arevacus törzset, pártoljon át hozzájuk. Ezért úgy gondolta, példát ad rá, hogyan kell ezt a hadjáratot vezetni, mielőtt eldöntené, melyik ellenség vagy melyik provincia ellen vonuljon először, a tengerpartra-e, hogy Pompeiust távol tartsa a két vele szövetséges törzstől, Ilercaoniától és Contestaniától, vagy induljon-e el inkább Metellus és Lusitania ellen.

Sertorius, miközben ezen töprengett, minden veszteség nélkül vonult seregével a Hiberus folyó mellett, békés területen át. Majd innen benyomult a burseones és a cascantini törzsek s a graccurisiak földjére, s miután mindent végigpusztított, a vetést pedig legázoltatta, megérkezett a Calaguris Nasica nevű szövetséges városhoz. A város közelében hidat verve átkelt a folyón, majd tábort ütött. Másnap M. Marius quaestort elküldte az arevacus és cerindones törzsekhez, hogy innen sorozzon katonákat, s szállítson gabonát a Leucadának nevezett Contrebiába. Mert e mellett a város mellett vitt el a berones törzshöz a legmegfelelőbb út, s ő úgy döntött, hogy valamelyik ottani vidékre vezeti seregét. Elküldte C. Insteiust, a lovasság főparancsnokát Segoviába és a vaccaeusokhoz, hogy toborozzon lovasokat, s meghagyta neki, hogy a lovassággal együtt Contrebiánál várakozzék rá.

Miután ezeket elküldte, maga is felkerekedett, átvezette seregét a vascones törzs területén, s a berones nép szomszédságában ütötte fel táborát. Másnap lovasaival előrement, hogy felderítse az utakat, s meghagyta, hogy a gyalogság menet közben négyszöget alkotva kövesse, majd megérkezett Vareiához, a vidék legjobban megerősített városához. Éjszaka érkezett oda, de ez sem okozott meglepetést a város lakóinak. A saját és az autricones törzs lovasai mindenhonnan [...] *(Töredék a Vatikáni kódexből.)*

21. Ez volt az első ütközet Sertorius és Pompeius között. Pompeius seregéből - mint Livius írja - tízezer ember veszett oda az egész poggyásszal együtt. - *(Frontinus: Hadicselek II. 31.)*

22. Sem Sallustius, sem Livius, sem Fenestella nem említ semmi más törvényt, amit ő (C. Cotta) hozott, azon az egyen kívül, amelyet

consulsága idején a nemesség tiltakozása ellenére, de a nép lelkes támogatásával fogadtatott el, amely szerint azoknak, akik néptribunusok voltak, engedjék meg, hogy egyéb tisztségeket is viselhessenek. - *(Asconius jegyzete Cicero: Cornelius védelmében c. beszédéhez.)*

A XCIV. KÖNYVBŐL

23. Livius műve kilencvennegyedik könyvében azt mondja, hogy Inarime Maeonia egyik része, ahol a tűz ötvenezer lépésnyi szélességben végigperzselte a vidéket. Szerinte Homeros is erre a vidékre gondolt. - *(Servius jegyzete Vergilius: Aeneis IX. 715. sorához.)*

A XCVII. KÖNYVBŐL

24. Livius elmondja, hogy a Crassus által legyőzött szökött rabszolgák közül a csatában harmincötezer fegyverest öltek meg magukkal a vezérekkel, Castusszal és Gannicusszal együtt. Visszaszereztek öt római sast, huszonhat hadijelvényt és sok zsákmányt, amelyben bárddal ellátott fascesek is akadtak. - *(Frontinus: Hadicselek II. 34.)*

A XCVIII. KÖNYVBŐL

25. Livius azonkívül elmondja, hogy a rómaiak még soha nem kezdtek csatát ilyen nyomasztó számbeli fölényben levő ellenség ellen; hiszen durván számítva a győztesek létszáma a legyőzött seregének még a huszadrészét sem érte el, hanem még ennél is kisebb volt. - *(Plutarkhosz: Lucullus XXVIII. 7.)*

26. Livius azt mondja, hogy az előző csatában ugyan többen, ebben viszont magasabb rangúak estek el vagy kerültek fogságba. - *(Plutarkhosz: Lucullus XXXI. 8.)*

A XCIX. KÖNYVBŐL

27. Krétának a régi időkben száz városa volt, s ezért nevezték el Hecatompolisnak. Később itt huszonnégy, majd, azt mondják, két város volt: Cnossus és Hierapytna, noha Livius elbeszélése szerint Metellus ennél többet foglalt el. *(Servius jegyzete Vergilius: Aeneis III. 106. sorához.)*

A CII. KÖNYVBŐL

28. Livius ezt mondja Mithridates haláláról: “Mikor ezt azután kimosta.” - *(Agroecius: A helyesírásról 115.)*

29. Mikor pedig a harmadik hónapban, az engesztelési ünnep napján, a százhetvenkilencedik olympiaskor, Caius Antonius és Marcus Tullius Cicero consulsága idején elfoglalták a várost, a betörő ellenség lemészárolta azokat, akik a templomban tartózkodtak. De azok közül, akik áldoztak, egyik sem hagyta abba a szent szolgálatot. És sem az életükért érzett félelem, sem a már meggyilkoltak tömege nem tudta őket rávenni a menekülésre. Mert úgy vélték, jobb, ha az oltár mellett várják meg azt, amit el kell szenvedniük, semhogy a törvény egyetlen pontját is megsértsék. Azt pedig, hogy ez nem kitalált történet, s nem valami képzelt vallásossággal való hiú kérkedés, hanem az igazság, igazolhatják tanúságtételükkel mindazok, akik feljegyezték Pompeius tetteit. Ezek között van Strabo és Nicolaus, s ráadásul még Titus Livius, aki megírta Róma történetét. - *(Josephus Flavius: A zsidók története XIV, IV. 3.)*

30. Livius mondja a zsidókról: “Mint a jeruzsálemi templom, amelyről nem mondják meg, hogy melyik istené, s ahol egyetlen képmás sincs, mivel szerintük az istennek nincs testi alakja.” - *(Jegyzet Lucanus: Pharsalia II. 593. sorához.)*

A CIII. KÖNYVBŐL

31. S félj még jobban a test erejét megölő daganattól,
Mely, ha csukott, éget, ha nyitott, elemészti a létet;
Ősi fajunk ezt rég sok szerrel akarta elűzni.
És, mely a művében százharmadik, írja a könyvben
Livius is, hogy e kínt forró vas vágta ki olykor,
S volt, hogy a répamagot használták ellene írul,
S hogy csoda volt, ha megért még hét napot az, kiben egyszer
Megfészkelt ez a baj, mert oly szörnyű hatása.
(Q. Serenus: Az orvostudományról XXXIX. 725-32.)

A CV. KÖNYVBŐL

32. Livius és Fabius Rusticus a legékesebb szavú írók a régiek, illetve a mostaniak közül, Britannia alakját egészében egy elnyújtott négyszöghöz vagy egy kételű fejszéhez hasonlítják. - *(Tacitus: Agricola X.)*

33. Noha, mint Livius mondja, Britannia egész területét a régi időkben még senki sem hajózta körül, ez sokakat nem akadályozott meg abban, hogy ebben a dologban véleményt nyilvánítsanak. - *(Iordanes: A gótok története.)*

A CIX. KÖNYVBŐL

34. Fennállásának hétszázadik évében Róma tizennégy utcáját ismeretlen helyen támadt tűzvész hamvasztotta el, s mint Livius mondja, a Városban soha még nagyobb tűz nem pusztított, olyannyira, hogy Caesar Augustus néhány évvel később az állampénztárból bőkezűen hatalmas összeget adományozott az ekkor leégett épületek újjáépítésére. - *(Orosius VII. 2.)*

35. Caesar, miután átkelt a Rubiconon, hamarosan megérkezett Ariminumba, s itt kifejtette a jövőre irányuló terveit öt cohorsa, akkori egész hadereje előtt, amelyekkel, mint Livius mondja, az egész világ meghódítására indult. - *(Orosius VI. 15.)*

36. Livius a polgárháborúról szóló első könyvében mondja: “Mert az athéniak csupán két hajót küldtek, ennyi maradt tengeren szerzett hatalmuk roppant dicsőségéből.” - *(Jegyzet Lucanus: Pharsalia III. 182. sorához.)*

37. Mint Livius mondja, Marcus Catót elűzte a provinciából. - *(Jegyzet Lucanus: Pharsalia III. 59. sorához.)*

A CX. KÖNYVBŐL

38. Livius szavai: “Mi pedig a háborúban hasznavehetetlen vezéreknek bizonyultunk, mert mi vagyunk a felelősek azért, hogy te vérontás nélkül győzhettél. Azt kérjük, ami Caesar hírnevét növeli: legyen gondod megadásuk után azokra, akiket megkíméltél, amikor a csatasorban álltak.” - *(Jegyzet Lucanus: Pharsalia IV. 354. sorához.)*

39. Livius szavai erről: “Jöjjenek, ha egyedül csak ők az én embereim!” - *(Jegyzet Lucanus: Pharsalia V. 494. sorához.)*

A CXI. KÖNYVBŐL

40. Mint Titus Livius mondja: “Az első csapást az ellenségre az mérte, aki a minap lett első centurio, C. Crastinus.” - *(Jegyzet Lucanus: Pharsalia VII. 471. sorához.)*

41. Róla mondja Titus Livius, hogy Caius Crastinust, aki Caesar

seregéből elsőnek hajította ki lándzsáját, ekkoriban hívták vissza a katonai szolgálatba, s hogy az előző évben első centurio volt. - *(Jegyzet Lucanus: Pharsalia VII. 470. sorához.)*

42. Pataviumban egy Gaius Cornelius nevű, jóstudománya miatt nagy tiszteletben álló férfi, Liviusnak, a történetírónak polgártársa és ismerőse, azon a napon történetesen éppen a jósjeleket figyelte. Először is, mint Livius elbeszéli, felismerte a percet, amelyben az ütközet elkezdődött, s a körülötte állókkal közölte, hogy a küzdelem folyik, s a férfiak megkezdték a harcot. Majd, mikor ismét folytatta a figyelést, meglátva a jeleket, meglepetésében felugrott, s ezt kiáltotta: "Caesar, tiéd a győzelem!" S mikor a körülötte állók megdöbbentek, levette fejéről koszorúját, s esküt téve kijelentette, hogy nem is helyezi vissza, amíg jóstudományát a tények nem igazolják. S Livius megerősíti, hogy mindez pontosan így történt. - *(Plutarkhosz: Caesar XLVII.)*

43. Titus Livius elmondja, hogy ő (Cicero) a pharsalusi csata idején betegsége miatt Siciliában tartózkodott, s ott kapta meg a győztes Caesar levelét, hogy legyen teljesen nyugodt. - *(Jegyzet Lucanus: Pharsalia VII. 62. sorához.)*

A CXII. KÖNYVBŐL

44. Ezalatt, mint Livius elbeszéli, Tuberót és Pansát leverték, s ezek, mikor Pompeius kerestette őket, hozzá menekültek. Közben múlt az idő, s Curio megjelent Africában. - *(Jegyzet Cicero: Ligarius védelmében c. beszédéhez.)*

45. Mindamellett Liviusnak A Város alapításától című műve száztizenkettedik könyvében találtam egy d-re végződő barbár nevet, a maurusok Bogud nevű királyáét. Livius a szó birtokos esetét a harmadik ragozás szerint "Bogudis"-nak mondja. A példa: "Cassius és Bogud különböző irányból támadták a tábort, s nem sok hiányzott, hogy az ostromműveken áttörjenek." - *(Priscianus VI. 22, 213.)*

46. Akkoriban szerette volna seregét minél gyorsabban átszállítani Africába, hogy Bogud király hatalmát megerősítse. - *(Ugyanott.)*

47. Cassius háborút indított volna Trebonius ellen, ha rá tudta volna beszélni Bogudot, hogy vegyen részt esztelen vállalkozásában. - *(Ugyanott.)*

48. Ezt a részt a költő Liviustól veszi, aki elmondja, hogy Cornelia így szólt Pompeiushoz: "Az én végzetem, Magnus, legyőzte a te szerencsédet. Mert mit kaptál te a szerencsétlen Crassus családtól, azon kívül, hogy nagyságodat megkisebbítette?" - *(Jegyzet Lucanus:*

Pharsalia VIII. 9. sorához.)

49. A király két követet küldött, az egyik volt Dioscorides, a másik Serapio. Közülük egyiket megölték, mint Titus Livius megemlíti a (polgárháborúkról szóló) negyedik könyvében. - *(Jegyzet Lucanus: Pharsalia ×. 471. sorához.)*

50. Arsinoe Ptolemaeus húga volt. Őt egy bizonyos Ganymedes nevű herélt, akit rendkívül kedvelt, elvitte Achillas táborába. Achillast a lány parancsára megölték, s ő Ganymedest tette meg a sereg vezérének. Ganymedest később Caesar az egyiptomiak legyőzése után ott vezette diadalmenetében, mint Livius a polgárháborúról szóló negyedik könyvben elmondja. - *(Jegyzet ugyanott a X. 521. sorhoz.)*

51. Alexandriában négyszázezer könyvtekercs égett el. Van, aki dicséri ezt a gyűjteményt, mint Livius is, aki azt mondja róla, hogy a királyok ízlését és gondoskodását bizonyító jelentős alkotás volt. - *(Seneca: A lélek nyugalmáról 9.)*

A CXIII. KÖNYVBŐL

52. Hasonlóképpen (Livius) a száztizenharmadik könyvében is szerepel egy d-re végződő városnév tárgyesetben és semleges nemben: “S maga vette védelmébe Palpud szomszédságában a partvidéket.” - *(Priscianus VI. 22, 214.)*

A CXIV. KÖNYVBŐL

53. Itt van a barbár Bogud név is, amelyet Livius a száztizennegyedik könyvben így ragoz, hogy “Bogudis”. *(Priscianus V. 10, 146.)*

54. Szeretném, ha rólam is azt mondanák, amit T. Livius ír művében Catóról, hogy semmiféle dicséret nem növelhette meg, és semmiféle ócsárlás nem kisebbíthette dicsőségét, noha vele kiváló képességű szerzők mindkettőt megtették. Nyilvánvalóan M. Ciceróra és C. Caesarra céloz, akik közül az első dicsérte, a másik ócsárolta a fent említett férfiút. - *(Jeromos: Jegyzet Hóseás prófétához.)*

A CXVI. KÖNYVBŐL

55. Caesar házának az ormán volt egy jel, amelyet - mint Livius elmondja - a senatus határozata alapján ékességül és méltósága jelzésére tűztek fel oda. Calpurnia álmában úgy látta, hogy ez

összetört, ő pedig az istenekhez könyörgött és sírt. Így, mikor eljött a reggel, kérte Caesart, hogy ha lehetséges, ne távozzék el hazulról, hanem halasztassa el a senatus gyűlését. - *(Plutarkhosz: Caesar LXIII.)*

56. Mindig rossz előjel, ha a siciliai hegy, az Aetna füst helyett lángnyelveket lövell ki. S mint Livius elbeszéli, Caesar halála előtt olyan nagy tűzáradat ömlött az Aetna ormáról, hogy hatása nemcsak a környező városokat, de a hegytől egészen távol fekvő Regium városát is elérte. - *(Servius jegyzete Vergilius: Georgica I. 474. sorához.)*

57. Amit általában mondogatni szoktak az idősebbik Caesarról, s amit Livius is megemlít, hogy nem lehet tudni, mi lett volna jobb a birodalomnak, hogy megszületett, vagy ha nem születik meg, ezt a szelekről is el lehetne mondani. - *(Seneca: Természettudományos vizsgálódások V. 18.)*

A CXVIII. KÖNYVBŐL

58. Felszította az indulatokat, amikor haderőt szervezett azok számára, akik bosszút akartak állni Caesar gyilkosain. - *(Priscianus IX. 40, 477.)*

A CXX. KÖNYVBŐL

59. Titus Livius írja: M. Cicero a triumvirek megérkezése után eltávozott a Városból; meg volt győződve arról - ami igaz is volt -, hogy ő éppen úgy nem lesz képes kikerülni Antonius bosszúját, mint ahogy Cassius és Brutus sem Caesarét. Először Tusculumba menekült, majd innen mellékutakon Formiaeba ment, hogy Caietában hajóra szálljon. De valahányszor kijutottak a nyílt tengerre, hol a szembefúvó szelek hajtották őket vissza, hol ő maga nem tudta elviselni a hullámoktól céltalanul ide-oda dobált hajó hánykolódását. Végül már annyira nem kívánt se elmenekülni, se élni, hogy visszatért közelebbi, a tengertől ezer lépésnél valamivel távolabb fekvő nyaralójába. “Hadd haljak meg - mondta - hazámban, amelyet annyiszor megmentettem!” Biztosan tudjuk, hogy szolgái készen álltak, hogy bátran és hűségesen vállalják a harcot, de ő kérte, tegyék le gyaloghintóját, s tűrjék el nyugodtan, amit a sors végzéséből el kell viselniük. S miközben kihajolt hordszékéből, és a nyakát odanyújtotta, levágták fejét, a katonák azonban esztelen kegyetlenségükben még ezzel sem érték be. Levágták kezét is, azzal vádolva, hogy néhány iratot írt Antonius ellen. Így azután elvitték a fejét Antoniusnak, s az ő parancsára két keze közé téve elhelyezték a szószéken, ahonnan, mint consul s gyakran mint volt consul vagy ebben az évben mint Antonius ellenfele azokat a

beszédeket mondta, amelyeket, ékesszólását csodálva, olyan elragadtatással hallgattak, ahogy emberi hangot még sohasem. Az emberek a könnyek miatt alig tudták felemelni tekintetüket, hogy levágott tagjait megnézzék.

Hatvanhárom évet élt, s így halála akkor sem látszott volna túl korainak, ha nem az erőszak végez vele. Szerencsés tehetség volt, akár műveit, akár fáradozása jutalmát nézzük. A szerencse sokáig volt hozzá jóindulatú, hosszan tartó boldogságnak örvendhetett, de időnként súlyos csapások érték: száműzetése, az általa képviselt párt összeomlása, lánya halála és saját életének oly szomorú és kegyetlen befejezése. Ezek közül a viszontagságok közül egyet sem viselt el férfihoz méltóan, csupán a halált. De ha őszintén mérlegeljük, ez sem látszik annyira méltatlannak, hiszen győztes ellenfele nem végzett vele kegyetlenebbül, mint elbánt volna vele ő, ha annak szerencséje neki jut osztályrészül. Mindamellett, ha együtt mérlegeljük fogyatkozásait és erényeit: nagy, tetterős és felejthetetlen férfiú volt, akinek méltatására a szavakat Cicerótól, a magasztaló szónoklat mesterétől kellene kölcsönöznünk. - *(M. Seneca, a szónok: Rábeszélő szónoklatok VI. 17 /VII./)*

A CXXVII. KÖNYVBŐL

60. Minthogy Augustus és Antonius között még voltak bizonyos ellentétek, Cocceius Nerva - Nervának, a későbbi római császárnak a dédapja - rábeszélte Augustust, hogy küldje el megbízottait az egész helyzet megbeszélésére. Így ez elküldte Maecenast és Agrippát, akik, mint Livius mondja műve százhuszonhetedik könyvében, a két sereget egyetlen táborban egyesítették. Ezt pedig úgy kell értenünk, hogy miután Antonius elküldte Fonteiust, Augustus is ugyanarra a helyre küldte el Maecenast és a többieket. - *(Acro jegyzete Horatius: Szatírák I. 29. sorához.)*

61. Miután ellentét támadt Caesar Augustus és Antonius között, Cocceius Nerva - a későbbi római császár nagyapja - kérte Caesart, küldjön el valakit az egész helyzet megbeszélésére Tarracinába. Először Maecenas ment el, majd Agrippa is csatlakozott hozzá; ők azután a legteljesebb mértékben biztosították az egyetértést, s elrendelték, hogy a két sereg vonuljon hadijelvényeivel ugyanabba a táborba. Mindezt műve százhuszonhetedik könyvében T. Livius is elmondja, kivéve, hogy nem tesz említést Capitóról. - *(Porphyrio jegyzete a fenti horatiusi verssorhoz.)*

62. Cocceius Nervának - Nerva császár dédapjának - a közbenjárására, akit Augustus és Antonius egyformán kedvelt,

Antonius Fonteius Capitót, Augustus pedig Maecenast küldte el megbízottjaként. Ezek azzal a feladattal jöttek össze, hogy megbeszéljék az egész helyzetet, és rendezzék a két előbb említett hadvezér között támadt ellentétet. Ezt meg is tették, s a két sereget Brundisium mellett nagy örvendezés közepette egy táborban egyesítették, amint ezt Livius a százhuszonhetedik könyvben elbeszéli. - *(Cruquius jegyzete ugyanott.)*

A CXXXIII. KÖNYVBŐL

64. Livius elmondja, hogy Cleopatra, mikor Augustus fogságában volt, ahol szándékosan nagyon előzékenyen bántak vele, ezt szokta mondani: “Engem nem fognak ott látni a diadalmenetben!” - *(Cruquius jegyzete Horatius: Ódák I. XXXVII. 30. sorához.)*

A CXXXV. KÖNYVBŐL

65. Caesar Augustus Britannia szigetéről való visszatérése után a népnek adott játékok alkalmával bejelenti, hogy részben háborúk, részben barátsági szerződések révén az egész földkerekség a római birodalom hatalmában van. - *(Apponius: Az Énekek énekéhez XII. 237.)*

A CXXXVII. KÖNYVBŐL

66. Ebben az évben Caesar a Százados ünnep alkalmával nagyszerű külsőségek között játékokat rendezett, amelyeket minden száz évben szokás megrendezni, mivel ekkor ér véget egy korszak. - *(Censorinus: A születésnap XVII.)*

BIZONYTALAN KÖNYVEKBŐL

67. Mint ahogy művében Livius, ez a rendkívül ékesen beszélő férfi mondja: “Ez az ember inkább csak nagy, de nem derék jellem.” - *(Seneca: A haragról I. XX. 6.)*

68. Bevallom, csodálkozom, hogy T. Livius, ez a rendkívül ismert író a Város történetét a kezdetektől tárgyaló művének egyik könyvét úgy kezdi, hogy ő már úgyis elég hírnévre tett szert, s abba is hagyhatná művét, ha nyugtalan lelkét nem ez a munka táplálná. - *(Plinius: Természetrajz I. Előszó.)*

69. T. Livius és Nepos Cornelius szerint a (Gadesi-öböl) szélessége,

ahol a legkeskenyebb, hétezer, ahol a legszélesebb, tízezer lépés. - *(Plinius: Természetrajz III. I. 4.)*

70. Az egyik hadvezér ezekkel, a Liviusnál megtalálható szavakkal vett védelmébe egy szökevényt: “Bárki vagy is, most már a miénk leszel!” - *(Servius jegyzete Vergilius: Aeneis II. 148. sorához.)*

71. “Anyám engem hadvezérnek, nem pedig közkatonának szült!” - *(Guilielmus Malmesburiensis: Anglia története V. 412 §, 488.)*

72. Mondd csak nekem, hogy lehet az, hogy noha Livius római történetében annyiszor olvashatjuk, hogy a Városban milyen rendkívül gyakran tört ki járvány, úgyhogy számtalan ezer ember elpusztult, és ez olyan gyakran fordult elő, hogy azokban a háborús időkben alig lehetett hadsereget kiállítani, mégsem áldoztak sohasem abban a korban a te istenednek, Februariusnak? Vagy ennek a tisztelete akkor még egyáltalán nem volt szokásban? S abban az időben a Lupercaliát még nem ünnepelték? S ne óhajtsd nekem azt mondani, hogy ez a szertartás ebben a korszakban még nem volt szokásban, hiszen a hagyomány szerint Romulus előtt még Euander hozta be Italiába. Azonfelül, hogy a Lupercaliát miért honosították meg (már amennyiben ez az ünnep összefügg magukkal a csalárd babonás szokásokkal), azt Livius műve második decasában mondja el, s ő erről úgy emlékezik meg, hogy a szertartás célja nem a betegség elűzése volt, hanem az, hogy megszüntesse az anyáknak akkoriban előforduló meddőségét. - *(Gelasius pápa: Levelek Andromachus ellen. Egyházi írók Gyűjteménye 35, 1.)*

73. Livius szerint a békeköveteket pálcavivőknek nevezték. - *(Servius jegyzete Vergilius: Aeneis IV. 242. sorához.)*

74. Ezen a csúcson (a Circeii-hegyfokon) volt egy város, amelyet Circeiumnak vagy Circeiinek neveztek; ugyanis Livius mindkét elnevezést használja. - *(Servius jegyzete Vergilius: Aeneis VII. 10. sorához.)*

75. Ismerjük az íróknak azt a jogát, hogy időnként egy új bevezető részt közbeiktatva megkönnyítik az olvasó dolgát. Hiszen Livius is több ízben alkalmaz új bevezetést, például azután, hogy a gallusok felgyújtották a Várost, vagy a consulok hivatali évének a lezárása után. - *(Servius bevezető jegyzete Vergilius: Georgica III. könyvéhez.)*

76. Livius tömör ezüstről, azaz ezüsttömbről beszél. - *(Servius jegyzete Vergilius: Aeneis VI. 861. sorához.)*

77. A vepres (csipkebokor) nőnemű szó, például Livius is így mondja: “has vepres” (ezeket a csipkebokrokat). - *(Ismeretlen szerző: A bizonytalan nemű névszók, Keil V. 592.)*

78. T. Livius annyira nem kedvelte Sallustiust, hogy szemére hányja: ezt a mondást: “A siker csodálatosan el tudja leplezni a hibákat” - mástól vette, és átvétel közben még el is rontotta. De nem azért értékeli többre nála Thucydidest, mintha ezt nagyon kedvelné. Dicsekedve mondja, hogy nem fél tőle, s úgy véli, ő könnyebben múlhatja felül Sallustiust, ha az előbb kisebbnek bizonyul Thucydidesnél. - *(Seneca, a szónok: A szónoki érvelés IX. I. 14.)*

79. T. Livius azokról a szónokokról, akik az elavult és közönséges szavakat hajszolják, s a szónoklatban összetévesztik az emelkedettséget az érthetetlenséggel, azt szokta mondani, hogy szellemesen jellemezte őket Miltiades, mondván: “Ezeknek a szótár a szenvedélyük.” - *(Seneca, a szónok: A szónoki érvelés IX. II. 26.)*

80. Egyesek még keresik is ezt a hibát, és nem is új keletű vétek ez, hiszen már T. Livius művében is találok olyan esetet, hogy egy bizonyos nevelő figyelmeztette tanítványait, hogy mikor azt akarják mondani: “sötétedik”, ehelyett használják a görög *skotison* szót. S nyilván ilyenféle alapja lehet ennek a magasztaló dicséretnek: “Annál kitűnőbb, hiszen én magam sem értem!” - *(Quintilianus: A szónok nevelése VIII. II. 18.)*

81. Ugyanis a legbiztosabb az a tömörség volt, ami Livius fiához intézett levelében található: “Olvasd Demosthenest és Cicerót, majd sorban azt, aki a legjobban hasonlít Demostheneshez és Ciceróhoz.” - *(Quintilianus: A szónok nevelése X. I. 39.)*

82. Kerülni kell a bőbeszédűséget, vagyis hogy beszédünk a szükségesnél hosszabbra nyúljon, mint Liviusnál: “A követek, miután a békét nem sikerült kieszközölniük, visszatértek hazájukba, ahonnan odaérkeztek.” - *(Quintilianus: A szónok nevelése VIII. III. 53.)*

83. A *scalper* (véső) nőnemű szó, akárcsak a *culter* (kés), ezeket Livius is használja, s némelyek mégis *scalprumot* szoktak mondani. - *(Ismeretlen szerző: A főnevek neméről 591.)*

84. Mindenesetre Cornelius Nepos szerint az Alpok szélessége százezer, Livius szerint viszont háromezer stadium, de mindketten más vidékre gondolnak. - *(Plinius: Természetrajz III. XIX. 132.)*

85. Mint ahogy Livius mondja, hogy semmit se tehet olyan szentté a vallásos áhítat, vagy olyan védetté az őrizet, hogy a kéjvágy ne tudna hozzáférkőzni. - *(Iona: Szent Columbanus élete, Migne, 87, 1015.)*

NÉVMUTATÓ

Abdera - város Thraciában.

Acanthus - kikötőváros Macedoniában a Chalcidice-félsziget mellett.

Acarnania - tartomány Közép-Görögországban; nem volt egységes állam, hanem kisebb, önálló területek szövetségéből állt.

Achaia - Peloponnesus északi partvidéke.

achaiai háború - az achaiai szövetség háborúja Róma ellen i. e. 147-46-ban, amelynek eredményeképpen Achaia római provincia lett.

achaiai szövetség - a Peloponnesus félszigeten fekvő görög városok többségének i. e. 281-ben megkötött szövetsége.

Acilius, Caius - (i. e. II. sz.) római történetíró, görög nyelven megírta Róma történetét a harmadik pun háborúig.

Actium - kikötőváros Acarnaniában; a mellette vívott tengeri ütközetben győzte le Augustus i. e. 31-ben Antonius és Cleopatra hajóhadát.

aedilis - főtisztviselő; felügyelt a közbiztonságra, a gabonaellátásra, később a középületekre, templomokra, a Város nyilvános helyeire. Eredetileg plebeius tisztség volt (aedilis plebis), később választottak két aedilist a patriciusok közül is (aedilis curulis).

aeduusok - néptörzs Galliában.

Aegina - sziget Atticától délnyugatra.

Aeginium - város Macedoniában.

Aegium - város Achaiában.

Aenia (Aenea) - kikötőváros Chalcidicén.

Aenus - város Thraciában.

aerariusok - a polgárok legalsó, leglenézettebb osztálya; nem lehettek katonák, nem volt szavazati joguk, nem vállalhattak közhivatalt, s magasabb adót kellett fizetniük.

Aesculapius - gyógyító isten.

Aesernia - város Samniumban.

Aetolia - tartomány Közép-Görögországban.

Agassae - város Macedoniában.

agrianes - néptörzs Paeoniában.

agravonitae - néptörzs Illyriában.

Alabanda - város a kisázsiai Cariában.

Alba - város és hegy mintegy 20 km-re délkeletre Rómától.

albani - néptörzs a Caspi-tenger mellett.

Alexandria - város Egyiptomban.

allobroxok - néptörzs Galliában.

Almana - város Macedoniában az Axius folyó mellett.

Alope - város a közép-görögországi Phthiotisban.

ambiani - néptörzs Gallia Belgicában.

Ambracia - város Epirusban.

ambrones - germán néptörzs.

Amyntas - (ur. i. e. 390-369) macedon király, II. Philippus apja, Nagy Sándor nagyapja.

Anagnia - a hernicusok városa Latiumban.

Ancona - város Picenumban.

Ancyra - város Illyricumban.

Antias - l. *Valerius Antias.*

Antigonea - *a)* város Epirusban; *b)* város Macedoniában.

Antiochia - város Syriában.

Antiochus - III. Antiochus (ur. i. e. 223-187), Syria királya.

Antiochus Epiphanes - macedon király (ur. i. e. 175-164), III. Antiochus fia.

Antipolis - város Gallia Narbonensisben.

Antissa - város Lesbos szigetén.

Antium - kikötőváros Latiumban.

Antonius - *a)* Marcus Antonius Orator, a triumvir nagyapja, híres szónok, Sulla párthíve, i. e. 87-ben Marius emberei megölték; *b)* Marcus Antonius Creticus praetor, a triumvir apja; *c)* Marcus Antonius (kb. i. e. 83-30), a II. triumvirátus tagja, később Caesar ellenfele, az actiumi vereség után öngyilkos lett; *d)* Caius Antonius, a triumvir fivére, 44-ben Brutus megölette; *e)* Lucius Antonius, a triumvir öccse, fellázadt Octavianus ellen, aki 41-ben megkegyelmezett neki.

Antronae - város Thessaliában.

Aperantia - város Aetoliában.

Apollonia - város Illyria déli részén.

Apulia - tartomány Dél-Italiában.

Aquae Sextiae - helység Gallia Transalpina területén.

Aquileia - város a felső-italiai Venetiában.

Arara - folyó Galliában, a mai Saone.

Aratthus - folyó Epirusban.

Arausio - város az Alpokon inneni Galliában.

arevacus - a celtiberekhez tartozó néptörzs Hispaniában.

Argos - város a Peloponnesuson.

Ariarathes - több cappadociai király neve. *a)* V. Ariarathes (ur. i. e. 220-163); *b)* VI. Ariarathes (ur. i. e. 163-130).

Aricia - helység Latiumban.

Ariminum - észak-italiai kikötőváros Umbriában az Adria mellett; a mai Rimini.

Armenia - ország a Tigris és Euphrates folyók mellett.

Artatus - folyó Illyricumban.

arvernusok - néptörzs Galliában.

as - régi római súlymérték (272 g), s az érc értékének megfelelő értékű rézpénz; a legkisebb római pénzegység.

Asconius, Q. Asconius Pedianus - (i. sz. 3-88) római grammatikus, híresek Cicero beszédeihez írt kommentárjai.

Ascordus - folyó Macedoniában.

Asculum - város Picenumban.

Ascuris - tó Thessaliában.

Asia - Kisázsia.

astii - thraciai néptörzs.

Atesis - folyó Felső-Italiában.

Athamania - tartomány Epirusban.

Athos - hegy Macedonia keleti partvidékén.

Atintania - tartomány Epirusban.

atrebates - belga néptörzs.

Attalus - több pergamumi király neve. *a)* I. Attalus (ur. i. e. 241-197); *b)* III. Attalus (ur. i. e. 138-133).

Attica - félsziget Görögország keleti részén.

Audena - folyó Liguriában.

augur - jóspap (eredetileg: madárjós), az igen tekintélyes, plebeiusokból és patriciusokból álló, kezdetben 9, majd később 15 tagú jóspapi testület tagja.

Augustinus, Aurelius - (i. sz. 354-430) hippói püspök, egyházatya.

Augustus - l. *Caesar*.

Aulis - kikötőváros Boeotiában.

autricones - néptörzs Hispaniában a Hiberus mellett.

Auximum - város Picenumban.

Aventinus - Róma hét halmának egyike, a Város központjától délre.

Axius - folyó Macedoniában.

Azorus - város Thessaliában.

Bagrada - folyó Africában Carthago környékén.

balearok - a Hispania keleti partja mellett fekvő Baleari-szigetek lakói.

Ballista - hegy és erőd Liguriában.

Baphyrus - folyó Thessaliában.

Barbanna - folyó Illyricumban.

Bassania - város Illyricumban.

bastarnae - nagy germán néptörzs a Duna alsó folyása mellett.

Begorritis - tó Macedoniában.

Bellona - harci istennő, Mars felesége vagy nővére. Szentélye a Mars-mezőn, tehát a Városon kívül állt; a senatus ebben szokott összeülni hazatérő hadvezérek vagy külföldi követségek fogadására.

bellovaci - néptörzs Gallia északi részén.

Beroea - város Macedoniában.

berones - törzs Hispania északi részén.

bisaltae - Thraciában a Bisaltica nevű vidéken lakó néptörzs.

Bithynia - tartomány Kisázsiában.

Boeotia - tartomány Közép-Görögországban.

boeotiai szövetség - a boeotiai városok Thebae vezetésével megalakult szövetsége.

Bora - hegység Macedoniában.

Bosporus - *a)* a mai Dardanellák; *b)* az Azovi-tengert és a Fekete-tengert összekötő tengerszoros, emellett terült el a bosporusi királyság.

Bovillae - helység Latiumban.

Bruttium - Italia legdélibb részén fekvő tartomány.

Brutus - *a)* Decimus Iunius Brutus i. e. 138-ban consul, majd Hispania helytartója; *b)* Decimus Iunius Brutus Albinus, Caesar egyik gyilkosa. 43-ban Antonius megölette; *c)* Marcus Iunius Brutus (i. e. 85-42) 44-ben a Caesar-ellenes összeesküvés egyik vezetője, 42-ben Philippinél csatavesztés után öngyilkos lett.

Bullis - város Illyricumban.

burseones - néptörzs Hispania északkeleti részén.

Bylazora - város Paeoniában.

Byzantium - a későbbi Konstantinápoly, a mai Istanbul.

Caere - város Etruriában.

Caesar - *a)* Lucius Iulius Caesar i. e. 90-ben consul, 87-ben a Marius-pártiak megölték; *b)* Caius Iulius Caesar Strabo, az előbbi öccse, 87-ben szintén megölték; *c)* Caius Iulius Caesar (i. e. 100-44) hadvezér, író, az első triumviratus tagja, dictator, imperator, 44-ben meggyilkolták; *d)* Sextus Iulius Caesar, Caesar legatusa; *e)* Caius Iulius Caesar Octavianus Augustus (i. e. 63-i. sz. 14), Caesar fogadott fia, a II. triumviratus tagja, 31-től princeps, majd imperator címen a birodalom egyeduralkodója.

Caieta - hegyfok és város Latiumban.

Calabria - félsziget Italia délkeleti részén.

Calagurris - város Gallia Narbonensisben.

Calaguris Nasica - város Hispania északkeleti részén.

Calatia - város Campaniában.

Callipeuce - hegyszoros Macedoniában.

Cambunii - hegység Macedonia és Thessalia között.

Camillus - (megh. i. e. 365) hadvezér. A hadizsákmány igazságtalan elosztásának vádjával száműzték, majd mikor a gallusok 390-ben Rómát ostrom alá vették, honfitársai visszahívták, s ő felszabadította a Várost.

Campania - tengerparti vidék Rómától délre.

Canastraeum - hegyfok a Pallene-félszigeten Macedoniában.

Cappadocia - tartomány Kisázsia keleti részén.

Capua - város Campaniában.

Caranus - a macedon királyok mondabeli őse.

Caravandis - város Illyriában.

Caria - tartomány Kisázsia délkeleti részén.

Carnuns - város Illyriában.

Carseoli - város Latiumban.

Carystus - város Euboeában.

cascantini - néptörzs Hispania északkeleti részén.

Cassandrea - város a Chalcidice-félszigeten.

Cassius, Caius Longinus - a Caesar elleni összeesküvés egyik vezetője.

Castra Aelia - város Hispaniában.

Catilina, Lucius Sergius - a consulválasztáson több ízben Cicero ellenfele, i. e. 63-ban összeesküvést szervezett, majd a pistorai ütközetben elesett.

Caunus - város a kisázsiai Cariában.

Cato - *a)* Marcus Portius Cato Censorinus (i. e. 234-149), a szigorúságáról híres censor, Carthago könyörtelen ellensége, az Őstörténet (Origines) c. mű szerzője; *b)* Marcus Portus Cato, Censorinus fia, részt vett a harmadik macedon háborúban, fiatalon, praetorrá választása után meghalt; *c)* Marcus Porcius Cato Uticensis, a híres censor dédunokája, a Caesar-ellenes erők egyik vezetője.

cavii - illyriai néptörzs.

celtiberek - néptörzs a Hispania déli részén fekvő Celtiberiában.

Cenchreae - Corinthus kikötője.

censor - rangban közvetlenül a consul után következő főtisztviselő. Két censor volt, ezek ötévenként megállapították a polgárok vagyoni helyzetét (vagyonbecslés: census), s ennek alapján vagyoni osztályokba sorolták őket. Ellenőrizték az erkölcsöket, összeállították a senatorok névjegyzékét, ebből kihagyták az erre méltatlanokat, s megállapították, hogy ki a rangidős senator (princeps senatus). Később ők ügyeltek fel a középületekre, ők intézték az állami javak értékesítését, a szolgáltatások bérbeadását. Ha az egyik censor meghalt, nem lehetett helyette újat választani, sőt társának is le kellett mondania.

centuria - *a)* mintegy 100 főből álló katonai egység; *b)* vagyoni osztály (l. *népgyűlés*).

Censorinus - (i. sz. 3. sz.) római grammatikus.

centurio - egy katonai centuria parancsnoka.

Cephallania - sziget az Ion-tengeren, Görögország nyugati partjai mellett.

cepnatus - néptörzs Thraciában.

Ceremia - város Illyricumban.

Ceres - a görög Demeter, a gabonatermelés istennője.

cerindones - néptörzs Hispaniában.

Chaeronia - város Boeotiában.

Chalcedon - város Bithyniában.

Chalcis - város Euboeában.

Chaonia - Epirus egyik része.

Charisius, Flavius Sosipater - (i. sz. IV. sz.) római grammatikus.

chauci - néptörzs Germania északnyugati részén.

Chius - sziget Kisázsia nyugati partvidéke mellett.

Cibyra - város a kisázsiai Phrygiában.

Cicero, Marcus Tullius - *a)* (i. e. 106-43) szónok, politikus, 63-ban consul, Antonius proskribáltatja, menekülés közben megölik; *b)* Marcus Tullius, Cicero fia, aki Brutus pártjára állt, de Octavianustól kegyelmet kapott.

Cilicia - tartomány Kisázsia déli partvidékén Cyprussal szemben, lakói a cilixek.

cimberek - Germania északi részén lakó nagy néptörzs.

Cinna, Lucius Cornelius - i. e. 87-ben consul, Sulla ellenfele, Marius híve.

Circeii - hegyfok és város Latiumban.

Circus Flaminius - a Capitolium és a Tiberis között áll.

Cirta - város Numidiában.

Citium - város Macedoniában.

Citius - hegy Macedoniában.

Claudius, Quadrigarius - (i. e. I. sz.) történetíró, megírta Róma történetét a gallusok betörésétől saját koráig.

Clausal - folyó Illyricumban.

cliens - olyan jogilag szabadnak számító, szegényebb polgár, aki egy tekintélyes gazdag patricius (patronus) védelme alá helyezte magát, s ez őt szolgálataiért anyagilag támogatta, és érdekeit képviselte. - Nem római viszonylatban egyszerűen kísérő, alattvaló.

Clivus Publicus - az Aventinus-dombra déli irányból felvezető utca Rómában.

Clunia - város Hispania északkeleti részén.

Cnidus - *a)* város Macedoniában; *b)* város Cariában.

Cnossus - város Kréta szigetén.

Coele Syria - vidék Palaestina északi részén a Libanon és Antilibanon hegységek között.

cohors - l. *legio*.

colonia - a meghódított területeken elsősorban katonai célból szervezett római település, lakói a colonusok.

Comitium - kis tér a Forum Romanumtól északra; népgyűlések és törvénykezési eljárások színhelye.

Condylus - erőd a Tempe-völgyben.

consul - a királyok elűzése után (kb. i. e. 450-től) évenként választott két főtisztviselő, a legfőbb végrehajtó hatalom képviselői. Az éveket az ő nevükkel jelölték.

Contestania - vidék Hispania északkeleti részén.

Contrebia - város Hispania északkeleti részén.

Corcyra - sziget az Ion-tengeren; a mai Korfu.

Corduba - város Hispania déli részén.

Corinthusi-öböl - a Peloponnesust Hellasztól elválasztó zárt tengeröböl.

corsusok - Corsica sziget lakói.

Cossyra - kis sziget Sicilia és Africa között.

Crannon - város Thessaliában.

Creusa - kikötőváros Boeotiában.

Crustuminum - sabin város Latiumban.

Cremaste - l. *Larisa*.

Cremona - város Felső-Italiában a Padus folyó mellett.

Cumae - ősi görög gyarmatváros a mai Nápolytól délnyugatra a campaniai tengerparton.

Curia - tanácsház; Rómában a Forumon álló Curia Hostilia, a senatusi gyűlések helye.

curiák főpapja (curio maximus) - Róma legrégibb tribusai (Ramnes, Tities, Luceres) tíz-tíz curiára voltak felosztva, s a curio maximus ezeknek a vallási szertartásait intézte.

curulisi szék - elefántcsonttal kirakott díszes szék, amely megillette a magas állami tisztségek viselőit.

Cyclasok - szigetcsoport az Aegei-tengeren Görögország és Kisázsia között.

Cydonia - város Kréta szigetén.

Cyretiae - város Thessaliában.

Cyrrha (Cyrene) - tartomány Észak-Africában.

cyrtaei - perzsa néptörzs.

Cyzicus - város a kisázsiai Phrygiában.

csatasor - a római csatasor hagyományosan három vonalra tagozódott. Elöl álltak a fiatalok (hastati: dárdások), a második sorban a tapasztaltabbak (principes: első sorbeliek, mert régebben ők álltak elöl), a harmadikban a legöregebb katonák (triariusok: harmadik sorbeliek).

daorsi - néptörzs Illyriában.

dardanusok - néptörzs az Illyriában levő Dardania területén.

dárdások - l. *csatasor*.

decas - tíz, tízes egység.

dassareták - néptörzs Illyriában.

decemvirek - a Sibylla-könyvek őrzésével és a vallási ügyek intézésével megbízott tíztagú (öt patriciusból és öt plebeiusból álló) bizottság.

Delphi - Apollo jóshelye a közép-görögországi Phocisban.

Delus - a Cyclas-szigetek egyike.

Demosthenes - (i. e. 384-322) a leghíresebb görög szónok.

denár (denarius) - a római ezüstpénz, amely tíz ast vagy négy sestertiust ért.

Desudaba - város Thraciában.

dictator - a senatus megbízásából hat hónapnál nem hosszabb időre megválasztott teljhatalmú főtisztviselő.

Dierus - város Macedoniában.

Diodorus, Siculus - (i. sz. I. sz.) görög történetíró.

Dis - Pluto, az alvilág istene.

Dium - város Macedoniában.

Doliche - város Thessaliában.

dologház - itt dolgoztatták vagy ide zárták be este, esetleg büntetésből napközben is, a rabszolgákat.

dolopsok - a Thessalia és Epirus határán fekvő Dolopia lakói.

Draudacum - hegység Illyriában.

Durnium - város Illyriában.

duumvirek - kéttagú bizottság.

eburones - germán törzs a mai Belgium területén.

Edessa - város Macedoniában.

Elaea - a kisázsiai Pergamum kikötővárosa.

Elatia - város Phocisban.

Eleusis - város Atticában.

Elimea (Elimiotis) - tartomány Macedonia délnyugati részén.

Elis - tartomány a Peloponnesus nyugati részén.

Elpeus - folyó Thessaliában.

Emathia - vidék Macedoniában.

eordaeusok - néptörzs Macedoniában az Eordaea nevű vidéken.

Epirus - tartomány Nyugat-Görögországban.

Erythrae - *a)* város Locrisban; *b)* város Ioniában.

etruszkok - a Rómától északra fekvő Etruria lakói.

Euboea - nagy sziget Görögország keleti oldalán.

Eumenes - II. Eumenes (ur. i. e. 197-160) pergamumi király.

Euripus - tengerszoros Boeotia és Euboea között.

Euromum - város a kisázsiai Cariában.

évkönyvek - l. *főpapi testület.*

faliscusok - néptörzs Etruriában.

fasces - az államhatalom jelvénye, bárddal ellátott vesszőnyaláb, amelyet a főtisztviselőket kísérő lictorok vittek.

Faveria - város Histriában.

Februarius - a hónap nevét a Faunus istennek szentelt tisztító ünneptől (dies februatus) nyerte. Ezen a napon (Lupercalia) Faunus papjai, a Lupercusok végigszaladtak a Városon, s szíjukkal a szembejövő asszonyokra ütöttek, hogy termékennyé tegyék őket.

Fenestella - (megh. i. sz. 19) történetíró, megírta a római köztársaság történetét Augustusig.

Firmum - város Picenumban.

flamen - áldozatot bemutató pap. Testületük 12 tagból állt; feladatuk volt naponként áldozat keretében ellátni az egyes istenek szolgálatát, ezért nem távozhattak el Rómából egy napnál hosszabb időre.

font - a latin szövegben: *pondus* (325 g).

Formiae - város Latiumban.

Fortuna Primigenia - a latiumi Praenestében e néven tisztelt végzetistennő.

főpapi testület - a főpap (pontifex maximus) vezetése alatt álló kezdetben 5, később 15 tagú testület. Ők intézték a vallási ügyeket, ők állították össze a naptárt, és vezették a fontosabb eseményeket megörökítő évkönyveket (annales). A pontifex maximus nevezte ki a flameneket és Vesta papnőit is.

Fregellae - város Latiumban.

friniates - Liguriában élő néptörzs.

Frontinus, Sextus Iulius - (kb. i. sz. 70-105) katonai és műszaki jellegű szakmunkákat írt.

Fundi - tengerparti város Latiumban.

Gabii - város Latiumban.

Galepsus - város Thraciában.

gallaeci - néptörzs Hispania északkeleti részén.

Gallia - *a)* az Alpokon túli Gallia (Gallia Transalpina) nagyjából a

mai Franciaország. Ez négy részre oszlott. Délen: Aquitania és Gallia Narbonensis; középen: Celtica, északkeleten: Belgica; *b)* az Alpokon innen fekvő Gallia (Gallia Cisalpina), az észak-italiai, gallusok lakta terület.

Gallograecia - a kisázsiai Galatia.

garuli - néptörzs Hispaniában.

Genusus - folyó Illyricumban.

Geryon - háromtestű óriás, aki a monda szerint a Gadesi-öböl mellett egy szigeten lakott, s akit Heracles megölt és gulyáit elhajtotta.

Gnosus - l. *Cnossus*.

Gonnus - város Thessaliában.

Gracchusok - *a)* Tiberius Sempronius Gracchus (i. e. 162-133); *b)* Caius Sempronius Gracchus (i. e. 153-121) néptribunusok.

Graccuris - város Hispania északnyugati részén.

Gravisca - város Etruriában.

Gyrton - város Thessaliában.

hadijelvény - a legio mai zászlónak megfelelő jelvénye, rúdra erősített aranyozott vagy ezüstözött sas.

hajós koszorú - (corona navalis) tengerészkitüntetés, az kapta, aki ütközetben elsőnek lépett az ellenség hajójára.

Haliacmon - folyó Macedoniában.

Haliartus - város Boeotiában.

haruspex - az áldozati állat belső részeiből jósló, a csodajeleket értelmező pap.

Helvetia - a mai Svájc területének egy része, lakói a helvetiusok.

heniochus - néptörzs a Fekete-tenger mellett.

Heraclea Sintica - város Macedonia Sintica nevű vidékén.

Heracleum - város Thessaliában.

Hercynna - város Euboeában.

hergates - néptörzs Hispaniában.

hippogagus - lovak szállítására szolgáló hajó.

hirpinus - samnis néptörzs Italiában.

Hister - a Duna alsó szakasza.

Histria (Istria) - a mai Istriai-félsziget nagyobbik fele az Adriai-tenger északkeleti részén.

Homolium - város Thessaliában.

Horreum - város Epirusban.

Hydramitis - város Kréta szigetén.

Hypata - város Thessaliában.

Ianiculum - Róma hét dombjának egyike, szemben a Capitoliummal a Tiberis túlsó (jobb) partján.

iapides - néptörzs Illyriában.

idus - a hónap 13. vagy 15. napja.

Iguvium - város Umbriában.

Ilercaonia - vidék Kelet-Hispaniában, az ilercaones néptörzs lakóhelye.

Ilerda - város Hispania északkeleti részén.

ilienses - néptörzs Sardinia szigetén.

Ilium - város a kisázsiai Kis-Phrygiában.

Illyria, Illyricum - tartomány a mai Dalmacia területén, lakói az illyrek.

Inachus - folyó Acarnaniában.

Inarime (Aenaria) - kis sziget a mai Nápollyal szemben; a római költők nevezték Inarimének, tévesen azonosítva nevét a Homerosnál szereplő (*Iliász*, II. 783.) Arimoi névvel.

Intercatia - város Hispaniában.

interrex - olyan időszakban, amikor a főhatalom - haláleset vagy lemondás miatt - nem volt betöltve, a patricius senatorok közül választott férfi vette át öt napra a hatalmat interrex (időközi király) néven.

Iolcus - város Thessaliában.

Issa - kis sziget a mai Dalmacia partja mellett.

Isthmus - földszoros Corinthus mellett a szárazföld és Peloponnesus között.

iugerum - területmérték, 2523 m2, kb. 0,25 hektár.

Ion-tenger - a Földközi-tengernek Italia és Görögország között elterülő része.

Iugurtha - (kb. i. e. 160-104) az africai Numidia királya, aki i. e. 111-105. között folytatott háborút Róma ellen.

Iuno Lacinia - e néven tisztelték Iunót a bruttiumi Lacinium-hegyfokon álló templomában.

Iuno Moneta - Iuno egyik mellékneve, aki e néven a pénzverés istennője volt. A pénzverde Iuno Moneta capitoliumi szentélye mellett állt.

Iuppiter Trophonius - a boeotiai Lebadiában e néven tisztelték jósistenként Throphoniust, Orchomenos mondabeli királyát, mint Iuppiter (Zeusz) megtestesülését.

Jeromos (Hyeronymus) - (kb. i. sz. 340-420) egyházatya.

Josephus Flavius - (kb. i. sz. 37-95) zsidó író és hadvezér. Görög nyelvű művei: *A zsidók története* és *A zsidó háború.*

jósjelek - a fontosabb vállalkozásokat, magasabb tisztségek átvételét minden esetben jósjelkérés előzte meg. Ha a jósjelek kedvezőtlenek voltak, a vállalkozást el kellett halasztani, illetve a megválasztott tisztviselőnek le kellett mondania, s a választást megismételték.

jóskönyvek - l. *Sibylla-könyvek*.

kalendae - a hónap első napja.

labeates - illyriai néptörzs.

Lacedaemon - Spárta.

Lampsacus - város Kisázsiában a Hellespontus mellett.

Lanuvium - város Latiumban.

Laodicia - város Syriában.

Laphatus - város Thessaliában.

lapicini - néptörzs Liguriában.

Larisa - város Thessaliában.

latin szövetségesek - a latin (latiumi) városok, amelyeket a rómaiaktól i. e. 496-ban elszenvedett vereségük óta erős katonai szövetség kötött Rómához.

Latin Ünnepek - ősi, latin eredetű, eredetileg Alba Longában, később Rómában évenként megtartott ünnep. A consulok hivatalba lépésük

előtt tűzték ki az ünnep időpontját, s megtartása előtt nem távozhattak el Rómából.

legatus - senatori rangú követ; a hadvezér helyettese.

legio - 4-6000 főből álló katonai egység, amely 10 cohorsból, 30 manipulusból és 60 centuriából állt.

Lepidus, Marcus Aemilius - i. e. 46-ban Caesar consultársa, majd Octavianusszal és Antoniusszal 43-ban a II. triumviratus tagja.

Lesbos - sziget az Aegei-tengeren.

Letum - hegy Liguriában.

Leucas - sziget az Ion-tengeren, Görögország keleti partvidéke mellett.

Liber - a görög Bacchus, akihez Libera nevű női istenséget is társítottak. Később kettőjüket azonosították Ceres gyermekeivel, Iachusszal és Coréval. Hármas istenségük temploma Rómában a Circus Maximus közelében állt.

Libertas - a szabadság istennője, temploma Rómában az Aventinuson állott.

libertinus - l. *szabados*.

Libethrum - város Macedoniában.

lictor - a magasabb rangú tisztviselőket kísérő állami szolga.

Liguria - a számos törzsből álló ligur nép lakóhelye Észak-Italiában.

Lilybaeum - város és hegyfok Sicilia nyugati részén.

Lissus - város Illyricumban.

Liternum - város Campaniában.

Locri - város Bruttiumban.

Loracina - folyó Latiumban.

Loryma - kikötőváros és öböl a kisázsiai Cariában Rhodusszal szemben.

lovagok - régebben olyan gazdag polgárok, akik saját lovukkal teljesítettek hadi szolgálatot. Később azokat sorolták a lovagrendbe, akiknek a vagyona egy bizonyos (elég magas) határt elért. A lovagok az államtól kaptak pénzt lóvásárlásra és -tartásra, de aki rendjéhez méltatlanul viselkedett, attól e kedvezményt a censorok megvonhatták.

lovassági főparancsnok - a dictator helyettese, akit megválasztása után ő nevezett ki.

Lua Anya - istennő, neki ajánlották fel a harcban zsákmányolt fegyvereket.

Lucanus, Marcus Annaeus - (i. sz. 39-65) római epikus költő. *Pharsalia* című eposzában Caesar és Pompeius küzdelmét írta meg.

Luna - tengerparti város Etruriában.

Lupercalia, Lupercusok - l. *Februarius*.

lusitanusok - a Hispania nyugati részén fekvő Lusitania - a mai Portugália - lakói.

Lycia - tartomány Kisázsia déli részén.

Lychnidus - város Illyricumban.

Lyctus - város Kréta szigetén.

lyncestae - néptörzs Macedoniában.

macedon háborúk - az első macedon háborúban (i. e. 215-205) az aetoliai szövetség és Attalus pergamumi király megakadályozták, hogy V. Philippus, aki szövetséget kötött Hanniballal, komolyan beavatkozhassék a pun háborúba. A másodikban (i. e. 200-197) Philippus, a harmadikban (i. e. 171-168) fia, Perseus szenvedett vereséget a rómaiaktól.

Macedonia - királyság a Balkán félszigeten.

Macedon-tenger - a Thermai-öböl a Chalcidice-félsziget és Thessalia partvidéke között.

maedek - néptörzs Thraciában, a Maedica nevű vidék lakói.

Maeonia - különösen költőknél gyakran jelenti a kisázsiai Lydiát s olykor a lydiai eredetűnek tartott etruszkok lakóhelyét, az italiai Etruriát.

Magnesia - vidék Thessaliában.

Malea - hegyfok a Peloponnesus déli csúcsán.

Malis - vidék Thessaliában.

Malloea - város Thessaliában.

manipulus - l. *legio*.

Marius - a) Caius Marius (i. e. kb. 157-86), a néppárt egyik vezetője, hétszeres consul, Iugurtha s a cimberek és teutonok legyőzője, Sulla ellenfele; *b)* Caius Marius, Marius fogadott fia, i. e. 82-ben volt consul; *c)* Caius Marius Gratidianus, 82-ben Sulla kivégeztette.

Maronea - város Thraciában.

marrucinusok - Italia délkeleti részén lakó néptörzs.

Mars-mező - gyűlésekre és testgyakorlásra szolgáló tér Rómában a Tiberis bal partján.

Masinissa - (kb. i. e. 240-148) Numidia királya, a második pun háborúban Róma szövetségese.

Massilia - görög alapítású kikötőváros Gallia déli részén; a mai Marseille.

maurusok - az észak-africai Mauretania lakói.

Megalopolis - város Arcadiában.

Meleon - város Epirusban.

Meliboea - város Thessaliában.

Memphis - város Közép-Egyiptomban.

mérő - eredetiben: *sextarius* (0,54 l).

Messana - város Sicilia északkeleti partján.

Messene - város a Peloponnesuson.

Metellus - Quintus Caecilius Metellus Pius Scipio, örökbefogadás útján került a Scipio családból, a Metellusokéba, i. e. 60-ban néptribunus, majd Pompeius consultársa. 46-ban Africában a Caesarral szemben álló sereg vezére. A thapsusi vereség után öngyilkos lett.

Meteon - város Illyricumban.

Methymna - város Lesbos szigetén.

Miletus - város Ioniában.

Miltiades - (i. e. VI-VII. sz.) athéni államférfi és hadvezér.

Minturnae - város Latiumban.

Mithridates - VI. Mithridates Eupator (ur. i. e. 111-63) pontusi király. A rómaiak ellen három háborút viselt i. e. 89-84, 83-81 és 74-63 között.

Mitylene - város Lesbos szigetén.

Mitys - folyó Macedoniában.

Molossis - vidék Epirusban.

Munda - város Hispania déli részén.

Muila - város Histriában.

Mutina - város Észak-Italiában; a mai Modena.

Mylae - város Thessaliában.

Mylassa - város a kisázsiai Cariában.

Mysia - tartomány Kisázsiában.

Neapolis - a mai Nápoly.

népgyűlés - a hagyomány szerint Servius Tullius király a polgárokat vagyonuk alapján öt osztályba (classis), az egyes osztályokat - a katonai szolgálat szempontjából - századokba (centuria) sorolta, s az egész lakosságot lakóhelye szerint városi és vidéki kerületekbe (tribus) osztotta be. A centuriák gyűlésén (comitia centuriata) választották meg a magasabb rangú, a tribusok gyűlésén (comitia tributa) az alacsonyabb rangú állami tisztségviselőket. A comitia centuriatán a gazdagabb polgárok befolyását az biztosította, hogy itt először hagyományosan néhány centuria - a leggazdagabb polgárokból álló lovagi centuriák - véleményét kérdezték meg (előválasztás: comitia praerogativa), s a többiek azután, az ő véleményüket előjelnek tekintve, rendszerint követték döntésüket. A comitia tribután a vagyonos polgárok szintén keresztülvitték akaratukat, mert az összesen 35 tribus többségi alapon szavazott, s a szegényebb polgárok a négy ún. városi tribusba voltak beosztva, tehát csak négy szavazatot képviselhettek.

A második pun háború előtt a comitia tributa szervezetét megreformálták. A reform lényege abban állt, hogy a centuriák gyűlésének centuriákon alapuló beosztását a tribusok gyűlésén is bevezették, mégpedig úgy, hogy a tribuson belül a tribusok tagjait is az öt vagyoni osztálynak megfelelő öt centuriába sorolták, külön a fiatalabbakat (centuria iuniorum) és külön az öregebbeket (centuria seniorum), s így minden tribus öt fiatalabb és öt öregebb, azaz összesen tíz, 35 tribus pedig összesen 350 centuriából állt, s egy-egy vagyoni osztályhoz egy tribusban két, a 35 tribusban összesen 70 centuria tartozott.

Íepos, Cornelius - (i. e. kb. 100-25) római történetíró, fő műve a híres férfiakról szóló életrajzgyűjtemény.

néppárt - a Gracchusok által elindított, részleges reformokra törekvő demokratikus (popularis) mozgalom, amely szemben állt a nagybirtokos senatori renddel (optimaták).

néptribunusok - i. e. 494 óta a nép képviselői a senatusban. Számuk először kettő, később tíz volt. Személyük sérthetetlen volt, tiltakozásukkal bármilyen törvényt, határozatot, intézkedést érvényteleníthettek.

nervii - nagy néptörzs Gallia északi részén.

Nesattium - város Histriában.

Nessus - folyó Macedoniában.

Nicaea - város a görögországi Locrisban.

Nicolaus - (i. e. I. sz.) történetíró, 144 könyvre terjedő világtörténetet írt.

Nola - colonia Campaniában.

nonae - a hónap ötödik vagy hetedik napja.

Numantia - város Hispania északkeleti részén.

Numidia - africai ország a mai Algéria területén; lakói a numidák.

Nymphaeum - város Illyricumban.

Oaneum - város Illyriában.

Oblivion - folyó Hispaniában.

Octavius, Octavianus - l. *Caesar*.

odrysiusok - néptörzs Thraciában.

Oeta - hegység Thessaliában.

Olcinium - város Illyricumban.

olympias - az egyes olympiák között eltelt négyévnyi időszak, a görög időszámítás alapja.

Olympus - hegység Macedonia és Thessalia határán.

opiterginusok - néptörzs Italiában a venetusok földjén.

optimaták - a néppárttal szemben álló konzervatív arisztokraták szövetsége.

Oreus - város Euboeában.

Oricum - kikötőváros Epirusban.

Oriundus - folyó Illyricumban.

Oropus - város Boeotiában.

Orthosia - város Cariában.

Ostia - város Latiumban a Tiberis torkolatánál.

Padus - a Po folyó.

paelignusok - Közép-Italiában, Rómától keletre lakó néptörzs.

Paeonia - vidék Macedoniában.

Pallene - félsziget és város Macedoniában.

Pamphylia - tartomány Kisázsiában Lycia és Cilicia között.

Papinus - hegy az Alpokon inneni Galliában.

Parastrymonia - a thraciai Strymon folyó völgye.

Parma - város Felső-Italiában.

Parnassus - hegy Phocisban.

Paroreia (Paroria) - tengerparti vidék Thraciában.

parthinusok - néptörzs Illyricumban.

Passaron - város Epirusban.

Patavium - város Venetiában; Livius szülővárosa.

Pelagonia - vidék Macedoniában, a pelagones néptörzs lakóhelye.

Pella - város Macedoniában.

Pellaeum - helység a macedoniai Pella mellett.

Peloponnesus - Görögország déli részét alkotó nagy félsziget.

Pelusium - város Egyiptomban a Nílus torkolatánál.

Penates - a család, a ház védőistenei.

Penestia - vidék Illyriában, a penestae néptörzs lakóhelye.

Peneus - folyó Thessaliában.

Pergamum - város a kisázsiai Mysiában; a pergamumi királyság fővárosa.

Perrhaebia - város Thessaliában.

Perseus - (ur. i. e. 179-168) V. Philippus fia, Macedonia utolsó uralkodója.

Perusia - város Etruriában.

Petitaurus - folyó Aetoliában.

Petra - hegyszoros Macedoniában.

Phacus - a macedon királyok vára Pella mellett.

Phalanna - város Boeotiában.

phalanx - tömör, igen sok sorból álló csatarend. A benne álló katonák a phalangiták. A macedon mintájú phalanxot II. Philippus és Nagy Sándor alkalmazta; mélységben 16 sorból állt, amelytől az első

sorban álló katonák 4-5 méteres lándzsái tartották vissza az ellenséget.

Phalasarnae - város Kréta szigetén.

Phanae - öböl Chius szigetén.

Phanote - város Epirusban.

Pharsalia - l. *Lucanus*.

Pharnaces - (ur. i. e. 184-157) a Fekete-tenger mellett fekvő Pontus királya.

Pherae - város Thessaliában.

Phila - város Macedonia és Thessalia határán.

Philippus - V. Philippus (ur. i. e. 221-179) Macedonia királya.

Phoenicia - vidék a Földközi-tenger keleti partján, lakói alapították Carthagót.

Phraates - több parthus király neve, ezek közül II. Phraates i. e. 136-126, III. Phraates 68-60, IV. Phraates 37-32 között uralkodott.

Phrygia - két részből álló tartomány Kisázsiában: Kis-Phrygia a Hellespontus mellett; Nagy-Phrygia ettől délre, Kisázsia középső részén.

Phthiotis - vidék Thessaliában.

Phylace - város Epirusban.

Picenum - vidék Italia keleti részén.

Pieria - vidék Macedoniában.

Piraeus - Athén kikötője.

pirustae - néptörzs Illyriában.

Pisae - város Etruriában.

Pisaurum - város Umbriában.

Pista - város Illyricumban.

Placentia - város Felső-Italiában; a mai Piacenza.

Plinius, Gaius Caecilius Secundus - (i. sz. 23-79) nagy természetrajzában *(Naturalis Historia)* kora természettudományos ismereteit foglalta össze.

Plutarkhosz - (kb. i. sz. 46-126) Párhuzamos életrajzok című művében egy-egy híres görög és római férfi életét állította egymás mellé.

polgári koszorú - tölgyfalombból font katonai kitüntetés, az kapta

meg, aki csata közben megmentette egy bajtársa életét.

Polybius - (kb. i. e. 201-120) görög történetíró, aki fogolyként került Rómába. Világtörténetében, amelynek egy része fennmaradt, i. e. 144-ig írta le az eseményeket.

Pompeius - *a)* Quintus Pompeius i. e. 141-ben volt consul; *b)* Cn. Pompeius Strabo, Pompeius Magnus apja, i. e. 89-ben consul; *c)* Gnaeius Pompeius Magnus (i. e. 106-48) hadvezér, államférfi, az első triumvirátus tagja, majd Caesar ellenfele; *d)* Cn. Pompeius Magnus, Pompeius Magnus idősebbik fia, i. e. 45-ben esett el Munda mellett a Caesar ellen vívott csatában; *e)* Sextus Pompeius, Pompeius Magnus fia, folytatta Caesar ellen a harcot, i. e. 35-ben megölték.

Pomptinus - mocsaras vidék Latiumban.

pontifex maximus - l. *főpapi testület*.

Pontus - a Fekete-tenger déli partvidéke.

Porta Collina - Rómának egyik, a Quirinalis-dombnál levő, északra nyíló kapuja.

Porta Esquilina - Rómának egyik, északkeletre nyíló kapuja.

Porta Trigemina - Róma egyik, délre nyíló kapuja az Aventinus alatt.

Posideum - hegyfok Macedoniában.

Potentia - város Picenumban.

praeco - törvényszolga, kikiáltó.

Praeneste - város Latiumban.

praetor - az igazságszolgáltatást intéző tisztviselő, a távollevő consul helyettese. Egy praetor (praetor urbanus) a városiak, egy másik (praetor peregrinus) az idegenek jogügyeit intézte. Tágabb értelemben: elöljáró.

primipilus - a legio rangidős centuriója, az első centuria parancsnoka, a legio sasának hordozója.

princepsek - l. *csatasor*.

Priscianus - (i. sz. VI. sz.) római grammatikus.

Privernum - város Latiumban.

proconsul - a consul helyettese vagy olyan consul, akinek megbízatását (hadvezérségét) hivatali éve lejárta után meghosszabbították. Később: a római provinciák helytartóinak címe.

propraetor - volt praetor, aki hivatali ideje letelte után valamelyik provincia kormányzója lett.

Proserpina - Ceres leánya, aki, miután Pluto elrabolta, az alvilág királynője lett.

proskribálás, proskripció - a törvényen kívül helyezett polgárok névsorának közzététele.

provincia - *a)* valamilyen tisztviselőre bízott terület, feladat, hatáskör; *b)* Italia területén kívül eső tartomány, amelyet római helytartó kormányzott.

Prusias - (ur. i. e. 236-186) a kisázsiai Bithynia királya.

Pteleon (Pteleum) - város Thessaliában.

Ptolemaeus - több egyiptomi király neve. Ezek közül V. Ptolemaeus i. e. 204-181, VI. Ptolemaeus (Philometor) i. e. 181-146 és VII. Ptolemaeus (II. Euergetes) i. e. 146-117 között uralkodott.

pun háborúk - a Róma és Carthago között a Földközi-tenger keleti részének az uralmáért folytatott háborúk. Az első i. e. 264-241, a második i. e. 218-201 s a harmadik i. e. 149-146 között zajlott le.

Puteoli - kikötőváros a campaniai tengerparton, Nápoly közelében.

Pydna - város Thessaliában.

Pyrrhus - *a)* görög hős, Achilles fia; *b)* az Epirusban élő molossus nép királya (ur. i. e. 307-272), aki 280 és 275 között több hadjáratot indított Róma ellen.

Pythous - város Thessaliában.

quaestor - eredetileg a bíráskodás, majd később az adó- és pénzügyek intézésével megbízott tisztviselő.

Quinquatrus - Minerva istennő főünnepe (márc. 19-23).

Quintilianus, Marcus Fabius - (kb. i. sz. 35-95) római szónok, híres volt a szónoklásról írott nagy tankönyve.

Quirinus - a halála után istenné vált Romulus. Ünnepét, a Quirinaliát február 17-én tartották.

raeti - a Duna és az Alpok között lakó néptörzs.

Regium - dél-italiai város, szemben Siciliával.

Rhenus - a Rajna folyó.

Rhinocolura - város Egyiptom és Syria határán.

Rhizon - város Illyricumban.

Rhodanus - folyó Galliában; a mai Rhône.

Rhodus - sziget Kisázsia délnyugati partja mellett.

Római Játékok - a legrégibb római ünnep, napokig tartó ünnepség- és circusi versenysorozat a Capitoliumi Iuppiter tiszteletére.

Rubicon - Augustus ideje előtt határfolyó Italia és Gallia Cisalpina között.

Sabinum - a sabin néptörzs lakóhelye Italiában Rómától délkeletre.

sacerdos - pap, valamelyik papi testület tagja.

Sacriportum - város Latiumban.

Sagovia - város Hispania északkeleti részén.

salassi - az Alpokban lakó néptörzs.

salluviusok - a leghatalmasabb ligur néptörzs Észak-Italiában az Alpok és a Rhône között.

Salus - az egészség, az állami közjólét istene, szentélye a Quirinalis-dombon állt.

samnisok - a sabinok egyik legnagyobb törzse, a közép-italiai Samnium lakói.

Samos - sziget a kisázsiai Ionia partjai mellett.

Samothracia (Samothrace) - sziget és város az Aegei-tengeren.

sanqualis - Sancus sabin istenség szent madara, egy sasfajta.

sardusok - Sardinia sziget lakói.

Saturnia - római colonia Etruriában.

Sciathus - sziget az Aegei-tengeren.

Scipio - *a)* Publius Cornelius Scipio Africanus (Maior) (kb. i. e. 235-183), a második pun háború hadvezére, Hannibal legyőzője; *b)* Publius Cornelius Scipio Africanus (Minor), a harmadik pun háború hadvezére, Carthago lerombolója; *c)* Q. Caecilius Metellus Pius Nasica, Pompeius apósa és i. e. 52-ben consultársa, majd a Caesar-ellenes erők fővezére, 46-ban, a thapsusi vereség után öngyilkos lett; *d)* Publius Scipio Nasica Cornelius Serapio i. e. 111-ben consul; *e)* Publius Scipio Cornelius Nasica Corculum rangidős senator, pontifex maximus.

Scodra - város Illyricumban.

scordiscus - Thraciában és Illyricumban lakó néptörzs.

Scordus - hegy Illyricumban.

Scultenna - folyó Liguriában.

selepitani - néptörzs Illyricumban.

Seleucia - város Ciliciában.

Seleucus - IV. Seleucus Philopator (ur. i. e. 187-176), Syria királya.

Seneca - *a)* Annaeus Seneca (i. e. I. sz.) szónok, több szónoklással foglalkozó művet írt; *b)* Lucius Annaeus Seneca (i. e. 4-i. sz. 65) író, filozófus, Nero nevelője.

sequanusok - galliai néptörzs.

Serapion - P. Cornelius Nasica gúnyneve egy Serapion nevű gonosztevőről, akihez állítólag hasonlított.

Serenus, Quintus - (megh. i. sz. 212) híres orvos, hosszabb, hexameteres formájú orvosi tanító költeményt írt.

Sertorius, Quintus - (i. e. 123-72) Marius híve, Hispaniában folytatta a harcot Sulla, majd Pompeius ellen.

Servius, Maurus Honoratus - (i. sz. 190 körül) római grammatikus, különösen ismertek Vergilius műveihez írt kommentárjai.

sestertius - két és fél as értékű rézpénz.

sextilis - augusztus hónap.

Sibylla-könyvek - a cumaei Sibylla jósnőnek tulajdonított görög nyelvű jóslatok. Nagy csapások idején a könyvek őrizetére rendelt testület betekintett a jóskönyvekbe, s megállapította a szükséges engesztelő szertartásokat.

Sicimina - hegy Észak-Italiában.

Sicyon - város a Corinthusi-öbölben.

Sigeum - hegyfok és város a Hellespontus mellett.

Sintica - vidék Macedoniában.

Sinuessa - város Latiumban.

Smyrna - város a kisázsiai Ioniában.

Spartacus - (megh. i. e. 71) az i. e. 73-71 között lezajlott rabszolgalázadás vezetője.

Spoletum (Spoletium) - város Umbriában.

Statellas - város Umbriában.

Stobi - város Macedoniában.

Strabo - (i. e. 64-i. sz. 19) híres görög földrajztudós.

Strymon - folyó Thraciában.

Stuberra - város Macedoniában.

styni - az Alpokban élő néptörzs.

Subota - sziget az Aegei-tengeren Chius közelében.

suession - néptörzs Gallia déli részén.

Suidas - (i. sz. X. század) görög lexikon címe (tévesen: személynévként).

Sulla, Lucius Cornelius - (i. e. 138-78) hadvezér, dictator, az optimaták egyik vezetője.

Sycurium - város Thessaliában az Ossa-hegy tövében.

Synnas - város Nagy-Phrygiában.

Syphax - a carthagóiak pártján álló numida király, aki i. e. 203-ban Scipio fogságába esett.

Syria - Palestinát, Phoeniciát és Mesopotamiát magába foglaló ország a Földközi-tenger keleti partvidékén.

szabados (libertus, libertinus) - felszabadított rabszolga. A szabadosokat beosztották a tribusokba, szavazati joguk volt, de csak végszükségben katonáskodhattak, akkor is rendszerint a hajóhadnál. Gyermekeik már teljes jogú polgárnak számítottak.

Százados ünnep - a Sibylla-könyvek előírása szerint 100 évenként áldozatot kell bemutatni a föld alatti isteneknek az új nemzedék érdekében. Ezt az ünnepet Augustus i. e. 17-ben fényes külsőségek között rendeztette meg.

szent könyvek - l. *Sibylla-könyvek*.

szent pajzsok - a Palatinuson őrzött 12 kerek pajzs (ancile pajzsok), amelyek közül egy a monda szerint Numa király korában hullott le az égből, s a többit ennek a mintájára készítették. A pajzsokat őrzőik, a Salius papok minden márciusban szent dalok és fegyvertánc kíséretében körülhordozták a Városon.

Tacitus, Publius Cornelius - (i. sz. 55-117) a legnagyobb római történetíró. *Korunk története* és az *Évkönyvek* (Historiae, Annales) című főműveiben a korai császárkor történetét írta meg.

talentum - súly- és pénzegység. Váltakozó értékű; súlya kb. 20 és 36 kg között váltakozott.

Tarentum - *a)* kikötőváros Dél-Italiában; *b)* Rómában a Mars-mező egyik pontja, ahol Dis és Proserpina oltára állt.

Tarpeii-szikla - a Capitolium egyik meredek oldala, innen dobták le büntetésül a gonosztevőket.

Tarquinius Superbus - a hagyomány szerint az utolsó római király, akit zsarnoki uralma miatt i. e. 510 körül elűztek Rómából.

Tarracina - város Latiumban.

Taulantia - város Illyriában.

Taurus - hegység a kisázsiai Ciliciában.

Tecmon - város Epirusban.

Tegea - város Arcadiában.

Tempe - völgy Thessaliában az Olympus, Ossa és Pelion hegyek között; itt folyik a Peneus folyó.

tencteri - germán néptörzs a Rajna mellett.

Tenedus - sziget az Aegei-tengeren.

termestini - néptörzs Hispania északkeleti részén.

Terminalia - Terminusnak, a határok védőistenének február 23-án tartott ünnepe.

tetrarcha - egy ország negyedrészén uralkodó fejedelem, vagy általában: kisebb fejedelem.

teutonok - nagy germán néptörzs.

Thapsus - város Észak-Africában.

Thebae - *a)* város Boeotiában; *b)* város a kisázsiai Phthiotisban.

Thermopylaei-szoros - hegyszoros Thessalia és Locris között az Oeta-hegység mellett.

Thespiae - város Boeotiában.

Thesprotia - vidék Epirusban.

Thessalia - tartomány Észak-Görögországban.

Thessalonica - város Macedoniában.

Thracia - ország a Balkán félszigeten.

Thuküdidész - (i. e. kb. 460-395) a legkiválóbb görög történetíró, nyolc könyvben megírta a peloponnesusi háború történetét.

Thyrreum - város Acarnaniában.

Tibur - város Latiumban.

Timavus - tó Venetiában.

Torone - város a Chalcidice-félszigeten.

Ôoronei-tenger - tengeröböl a Chalcidice-félszigeten a Pallene és Sithion kisebb félszigetek között.

treveri - germán néptörzs a Rajna alsó folyásánál.

triariusok - l. *csatasor*.

tribunus - *a)* katonai tiszti rang; *b)* néptribunus.

tribus - l. *népgyűlés*.

Tripolis - “három város”, város, illetve vidék Laconiában és Perrhaebiában.

triumvir - hármas bizottság (szövetség) egyik tagja.

tunica - gyapjúból készült, ingszerű, valamivel térden alul érő ruhadarab.

Tusculum - város Latiumban.

Tymphaeis - város Macedoniában.

tyrrhen - l. *etruszkok*.

Umbria - tartomány Italia keleti részén.

Uria - város Calabriában.

Uscana - város Illyricumban.

Utica - tengerparti város Africában Carthagótól északnyugatra.

vagyonbecslés - l. *censor*.

választó gyűlés - l. *népgyűlés*.

Valentia - város Hispania északnyugati részén.

Valerius Antias - (i. e. I. sz.) római történetíró, 75 könyvben írta meg Róma történetét.

Valerius Maximus - i. sz. 14-ben consul, történetíró, a *Jeles tettek és mondások* című anekdotagyűjtemény szerzője.

vardaeusok - néptörzs Illyricumban.

Vareia - város Hispania északkeleti részében.

városi legiók - a Rómában besorozott legiók.

Varro, Marcus Terentius Reatinus - (i. e. 116-27) római író,

grammatikus.

vascones - néptörzs Hispania északkeleti részén, a mai baszkok.

Veii - város Etruriában.

Vesta-szüzek - a Vesta szentélyében égő öröktűzre felügyelő, szigorú szüzességi fogadalomra kötelezett papi testület tagjai.

velliocasses - kelta néptörzs.

venetusok - az Adriai-tenger északnyugati partvidékén levő Venetia lakói.

Vertumnus - a “forgatás”, az adásvétel istene. Szobra a Forumon állt.

vestinus - néptörzs Közép-Italiában.

vettiusok - néptörzs Macedoniában.

Via Appia - Rómából déli irányba, Capua felé vezető út.

via quintana - a római táborban a legénység sátorsorait elválasztó szélesebb út.

victoriatus - a győzelemistennő képével díszített illyricumi ezüstpénz.

Villa Publica - állami épület a Mars-mezőn, ahol - többek között - idegen követségeket is elszállásoltak.

viromandus - néptörzs a mai Belgium területén.

Volaterrae - város Etruriában.

[1] Az elveszett részben a következő események leírása szerepelhetett: a provinciák és seregek elosztása; tűzvész Rómában; Vesta szentélyében kialudt a szent láng, ezért megbüntették a felelős Vesta-szüzeket; Ti. Sempronius Gracchus és L. Postumius Albinus tevékenykedése Hispaniában; a rómaiak elismerik Perseust Macedonia királyának; Perseus első készülődései a rómaiak elleni háborúra; a Histria elleni háború okai. A könyv első megmaradt mondata Aepulóra, a histriaiak elöljárójára vonatkozik.

[2] A szöveg itt hiányos.

[3] A hiányzó részben Livius valószínűleg C. Valeriusnak a csata után tett intézkedéseit ismerteti.

[4] A hiányzó részben Livius valószínűleg beszámol a provinciák elosztásáról és a liguriai háború folytatásáról.

[5] Feltételezhető, hogy Livius itt a bastarnae nép további sorsáról számol be s aztán tér rá Antiochus Epiphanes jellemzésére.

[6] A hiányzó rész valószínű tartalma: Masinissa és a carthagóiak

viszonyának további részletezése; választások Rómában s a provinciák elosztása; a consulok közül A. Atilius Serranus kapta meg Italiát, A. Hostilius Mancinus Macedoniát; az év fontosabb hadi eseményei Macedoniában; háború Hispaniában, s ennek elbeszélésével folytatódik a 4. fejezet.

[7] Az elveszett rész tartalmára Appianus történeti munkájának az illyriai háborúról írt könyvében elmondottak alapján lehet következtetni (II. 9.). Eszerint Gentius először a tengeren, majd a szárazföldön is csatát vesztett, s egy erődbe menekült.

[8] Az elveszett rész valószínű tartalma: a király további hadi előkészületei; Aemiliusnak a római táborba való megérkezése és első intézkedései.

[9] A hiányzó részben valószínűleg Perseusnak és Aemiliusnak, illetve seregeiknek magatartásáról volt szó, majd arról, hogy megérkezik Gentius vereségének híre, s ehhez kapcsolódik a 35. fejezet.

[10] A hiányzó rész tartalma: A rómaiak a Petrai-szoroson át sikeresen Perseus mögé kerülnek, mire a király Pydnához vonul vissza, Aemilius és Scipio egyesült serege pedig a nyomában van. A macedon sereg ezután hadirendbe sorakozva várja az ütközetet.

[11] A hiányzó rész tartalma más források alapján: A seregek kivonultak a harcra, a csapatok felsorakozása után a könnyűfegyverzetűek összecsapásával megkezdődött az ütközet; a macedonok megközelítették a római tábort, míg a paelignusok a macedon phalanxot rohamozták meg.

[12] Az itt hiányzó hosszabb részben Livius valószínűleg leírta a 16. fejezetben később megnevezett főtisztviselők megválasztását, majd beszámolt Ti. Sempronius Gracchus és Claudius Pulcher censorok tevékenységéről, s ez a beszámoló folytatódik a 15. fejezetben.

[13] A hiányzó részben Livius a praetor és a néptribunusok további vitáját, majd a rhodusi követ beszédének bevezető részét ismertette.

[14] A hiányzó részben főleg a diadalmenetet írja le. Ebben - Plutarkhosz szerint - az első napon százötven kocsin a zsákmányolt szobrokat és festményeket, a másodikon a zsákmányolt fegyvereket és a pénzt vitték. Ehhez kapcsolódik a további leírás.

[15] Livius művének további része elveszett. De ezeknek a könyveknek a tartalmáról elég alapos tájékoztatást adnak az iskolai célokra készült, megmaradt tartalmi összefoglalások (periochae).